

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ПРИАЗОВСЬКИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК**

Електронний науковий журнал

4(09) 2018

**Запоріжжя
2018**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Гальцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин Класичного приватного університету).

Заступник головного редактора:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор (директор Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій).

Відповідальний секретар:

Трохимець Олена Іванівна – доктор економічних наук, доцент (професор кафедри національної економіки, маркетингу та міжнародних економічних відносин Класичного приватного університету).

Члени редакційної колегії:

Покатаєва Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор (перший проректор Класичного приватного університету, професор кафедри обліку та оподаткування).

Верхоглядова Наталя Ігорівна – доктор економічних наук, професор (проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»).

Іртищєва Інна Олександрівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри менеджменту Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова).

Косова Тетяна Дмитрівна – доктор економічних наук, професор (професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Класичного приватного університету).

Марасова Вікторія Геннадіївна – Заслужений економіст України, доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту Чернігівський національний технологічний університет).

Сафонов Юрій Миколайович – доктор економічних наук, професор (професор кафедри макроекономіки та державного управління, ДВНЗ «Київський раціональний економічний університет імені Вадима Гетьмана»).

Скидан Олег Васильович – доктор економічних наук, професор (ректор Житомирського національного агрокологічного університету).

Стройко Тетяна Володимирівна – доктор економічних наук, професор (завідувач кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Миколаївський національний університет ім. В. О. Сухомлинського).

Шульц Світлана Леонідівна – доктор економічних наук, професор (завідувач відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»).

Ліна Пілелієне – Ph.D., професор економіки (професор кафедри маркетингу Університету імені Вітаутаса Великого, Литва).

Натія Гоголаурі – доктор економічних наук, професор (декан факультету бізнесу Навчального університету імені Сулхан-Саба Орбеліані, Грузія).

Анджей Паулік – доктор економіки хабілітований, професор (завідувач кафедри підприємництва та інновацій Університету імені Яна Кочановського в Кельнцах, Польща).

Електронна сторінка видання – <http://pev.kpu.zp.ua>

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 10 травня 2017 № 693 (Додаток 7)

Рекомендовано до поширення в мережі інтернет Вченою радою
Класичного приватного університету
(Протокол № 1 від 26 вересня 2018 р.)

СЕКЦІЯ 1 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.341.1(477)+339.9

Кулаковський К.О.
*аспірант кафедри міжнародної економіки
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено визначення чинників, що перешкоджають розвитку інноваційної сфери економіки України, висвітлено проблеми, дано оцінку інноваційного розвитку України в контексті фінансування інноваційної діяльності, конкурентоспроможності експорту. Наведено позиції України у рейтингах, що оцінюють інноваційну складову економіки, а також фактори, що вплинули на такий стан інноваційної сфери. Обґрунтовано значення інновацій для конкурентного розвитку економіки України. Запропоновано шляхи та стратегічні пріоритети розвитку інноваційної політики України.

Ключові слова: інноваційна політика, конкурентоспроможність економіки, інноваційно-технологічний ресурс, ДіР, фінансування інноваційної діяльності в Україні, рейтингування України у сфері інновацій.

АННОТАЦИЯ

В статье осуществлено определение факторов, препятствующих развитию инновационной сферы экономики Украины, освещены проблемы, дана оценка инновационного развития Украины в контексте финансирования инновационной деятельности, конкурентоспособности экспорта. Приведены позиции Украины в рейтингах, оценивающих инновационную составляющую экономики, а также факторы, повлиявшие на такое положение инновационной сферы. Обосновано значение инноваций для конкурентного развития экономики Украины. Предложены пути и стратегические приоритеты развития инновационной политики Украины.

Ключевые слова: инновационная политика, конкурентоспособность экономики, инновационно-технологический ресурс, ИиР, финансирование инновационной деятельности в Украине, рейтингование Украины в сфере инноваций.

ANNOTATION

The forces that hinder the development of innovation domain of Ukrainian economy are defined in this article, the problems of Ukrainian innovation development are highlighted in the context of financing of innovation activity and export competitiveness. The positions of Ukraine in rankings that assess the innovation component of economy are given in this article, as well as factors that determined such condition of innovation domain. The role of innovations in Ukrainian economy innovative development is substantiated. The ways and strategic priorities of Ukrainian innovation policy development are proposed.

Key words: innovation policy, economy competitiveness, innovation and technology resource, R&D, financing of innovation activity in Ukraine, Ukraine rankings in the innovation domain.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення глобалізації, з одного боку, формуються нові глобальні (наднаціональні) інститути і центри управління, координації та контролю національних, міжрегіонально-блокових процесів

і світової економіки загалом. З іншого боку, країни все більш різноманітно та жорстко конкурують за нові наукові знання, за право контролю ресурсів, інформаційних і фінансових потоків, за частку на світових ринках, за інтелектуальний капітал, за право контролювати економічні процеси та управляти ними, що визначає їх статусне лідерство та високу конкурентоспроможність на світових ринках.

Інноваційна політика є вагомим важелем забезпечення структурної перебудови економіки та пошуку шляхів наповнення ринку країни інноваційною, конкурентоспроможною продукцією, що дасть змогу подолати циклічний спад та конкурувати на глобальному ринку. Тому проблема підвищення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку економіки належить до категорії найбільш важливих, стратегічних для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці дослідження інноваційно-технологічного чинника конкурентного розвитку економіки України, питанням державної інноваційної політики, зарубіжного досвіду інноваційного розвитку економіки, проблемам та стратегії підвищення інноваційної спроможності економіки України присвячено праці таких вчених, як, зокрема, Д. Лук'яненко, А. Поручник, Я. Столярчук, В. Геець, Д. Ільницький, О. Ляшенко, В. Лойко, Р. Білик, В. Гусев, В. Будкін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, попри значний обсяг наукових праць з цієї теми, підвищення рівня інноваційності економіки України досі є життєво необхідним для майбутнього України, як і дослідження стратегії боротьби зі стримуючими факторами інноваційного розвитку України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є проведення аналізу розвитку інноваційної сфери української економіки, визначення, що стримує процеси підвищення інноваційності економіки України, а також окреслення можливих шляхів і пропозицій стосовно розвитку інноваційної політики України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальність сучасної економіки передбачає насамперед глобальність та інноваційність конкуренції. Найбільш динамічним чином у світі розвиваються країни, які використовують перш за все технологічні та інноваційні ресурси, а не тільки природні, енергетичні. Серед таких країн необхідно виокремити США, які 70% продукції створюють за рахунок інноваційного ресурсу. Загалом у світі до 40% продукції створюється за рахунок інноваційного фактору, а, наприклад, у Кореї – 38% тільки за рахунок креативних технологій [1; 2].

Форсайтом розвитку економіки України обґрунтовується доцільність інвестування в масифікацію застосування підприємствами технологій 6 технологічного укладу для покращення конкурентних позицій [3]. Така мета може стати недосяжною навіть в умовах забезпечення енергетичної та фінансово-інвестиційної безпеки та незалежності, адже без ефективної інтеграції у глобальний науково-освітній простір та використання його сучасних механізмів впровадження високотехнологічних рішень вкрай ускладнюється. Слід враховувати, що глобалізація обумовлює інституціонально-галузевий формат глобальної конкуренції в науково-освітньому просторі [4].

Історично важливим кроком для інноваційного розвитку України є підписання Угоди про асоціацію з ЄС разом з Угодою про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі. Відповідно, інноваційна політика та стратегія країни повинні орієнтуватись на механізми інноваційної політики та стратегії ЄС.

В Україні вже розроблено та запроваджено «Стратегію сталого розвитку України 2020», яка визначає цілі, напрями, пріоритети розвитку, а також містить 25 ключових показників, за якими можна оцінити перебіг і результати реформ і програм [5]. Вона враховує основні напрями та завдання Стратегії «Європа – 2020» та Програми «Горизонт – 2020» Основною метою вітчизняної стратегії є досягнення європейських стандартів життя та гідного місця України в глобальному економічному просторі.

Першочерговим завданням для конкурентного розвитку є визначення чинників, що перешкоджають розвитку інноваційної сфери української

економіки. Насамперед необхідно визначити рівень її технологічного укладу, що дасть змогу зосередити увагу на наявних можливостях та недоліках інноваційного розвитку, а також виявити чинники, що перешкоджають підприємствам впроваджувати інновації та гальмують економічний розвиток загалом. До останніх найчастіше відносять хронічне недофінансування науки, яка генерує нові наукові знання, що мали б трансформуватися в інновації. Показник наукоємності ВВП в Україні зазнав катастрофічного падіння, а саме з 1,19% у 1997 році до 0,48% у 2016 році (рис. 1). 2016 рік нині є крайнім роком, за яким доступні дані для порівняння.

Такий стан поглибив науково-дослідний розрив між країнами, а його подолання є можливим на основі підвищення ефективності науково-освітніх інвестицій та управління національним інтелектуальним капіталом.

У країнах ЄС частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП постійно зростає. А бюджетне фінансування ДіР в Україні зменшується (вдвічі за 8 років), оскільки пріоритетами стали обороноздатність держави та подолання наслідків економічної кризи. Науководослідному потенціалу бракує спроможності до розширеного відтворення в умовах ринку.

Недостатнє фінансування науки спричинятиме незворотні процеси, а саме зростання еміграції науковців, нижчу якість кваліфікації випускників та працівників і, як наслідок, зване відтворення матеріально-технічної бази та залежність від зовнішніх джерел. Водночас слід усвідомлювати, що ключовим джерелом інноваційної діяльності є власні кошти підприємств (табл. 1). Це ще раз доводить пріоритетність ПІ над кредитними коштами.

Важливість впровадження інновацій в Україні підтверджують порівняння витрат на дослідження та розробки за регіональним виміром. Хоча Україна випереджає такі країни, як Болгарія, Латвія, Румунія та Молдова, вона має нижчий рівень порівняно з Чеською республікою. В абсолютних обсягах розрив є ще більшим. За допомогою стимулювання інновацій та генерування нових знань Україна може збільшити продуктивність економіки, а отже, підвищити свою конкурентоспроможність на світових ринках, що підвищить зайнятність населення.

Світові тенденції свідчать про вагомому частку, яку займає приватний сектор у фінансуванні ДіР. Японська модель наздоганяючого розвитку та імітаційна модель Китаю передбачають значні витрати на науково-освітні цілі [7]. Перед Україною стоїть завдання наростити обсяги та частку приватного фінансування дослідницької діяльності передусім шляхом диверсифікації його джерел.

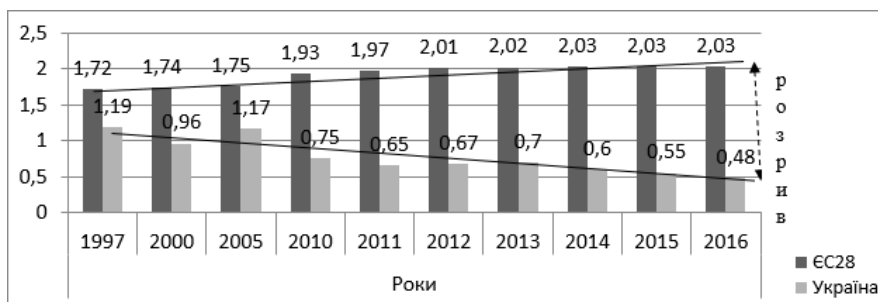

Рис. 1. Динаміка питомої ваги витрат на ДіР у ВВП ЄС і України, % ВВП [1; 6]

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств України

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн.	Темп приросту, %	Частка коштів, %			
			власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
2012	11 480,6	80,0	63,9	2,0	8,7	25,5
2013	9 562,6	83,2	72,9	0,3	13,1	13,7
2014	7 695,9	80,4	85,0	4,5	1,8	8,7
2015	13 813,7	179,4	97,2	0,4	0,4	2,0
2016	23 229,5	168,1	94,9	0,8	0,1	4,3
2017	9 117,5	39,2	84,5	2,5	1,2	11,8

Джерело: складено автором на основі джерела [6]

Мінімальна частка ВВП Україні, що спрямовується на проведення наукових досліджень, має наслідком те, що наука практично не впливає на економічне зростання країни, що спричинене як недостатністю фінансування, так і неефективністю державного управління цим сектором економіки, університетсько-промислового співробітництва, низькою культурою комерціалізації наукових досягнень. Тенденції структури витрат на ДіР в Україні свідчать про призупинення падіння фінансування та повільне зростання приватного фінансування ДіР (табл. 2). На жаль, за абсолютними показниками обсяги фінансування відстають навіть від більшості університетів світового класу. Найактуальніші дані нині доступні за 2016 рік.

Україна перетворюється на спостерігача посилення регіональної конкурентної боротьби за висококваліфіковану робочу силу (людський капітал), глобальної конкуренції за таланти та нові знання й технології (інтелектуальний капітал), тобто за чинники конкурентоспроможності національних та корпоративних інноваційних систем. В умовах низької ефективності інноваційної системи в Україні це означає збільшення відтоку з країни висококваліфікованих кадрів, технологій, ідей і капіталу. Саме вони потрібні для подолання викликів, з якими стикається як Україна, так і людство, такими як зміна клімату, старіння населення, проблеми систем охорони здоров'я, забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Зазначені виклики диктують необхідність випереджаючого розвитку окремих специфіч-

них напрямів наукових досліджень і технологічних розробок, включаючи екологічно чисту енергетику, нові сільськогосподарські технології, за багатьма з яких в Україні немає суттєвих напрацювань. Тому для того щоб Україна досягла конкурентоспроможного експорту, слід поступово скорочувати виробництво товарів, які можуть бути реалізовані за рахунок цінових конкурентних переваг, але збільшувати виробництво та експорт високотехнологічних товарів, а також управляти балансом торгівлі технологіями. Вирішення цих завдань пов'язане з оновленням промислового потенціалу України, його технологічним рівнем і структурною перебудовою з урахуванням досвіду високорозвинених країн, зокрема Німеччини, які успішно застосували модель управління експортом на світовому ринку.

У сучасному конкурентному світі як розвиненим, так і країнам, що розвиваються, необхідно виробляти спільні інноваційні рішення для протистояння глобальним викликам. Одночасно необхідно вирішувати нагальні потреби суспільного розвитку. Ці подвійні цілі можуть бути досягнуті шляхом розширення можливостей громадян самостійно творити і ризикувати, перетворюючи ідеї на цінні пропозиції. Інновації зараз є вирішальним фактором зростання групи країн, які підтримують інноваційну політику, яка надає людям можливість, подолавши національні кордони, вирішувати проблеми на всіх рівнях, а саме індивідуальному, суспільному, регіональному та глобальному.

Таблиця 2

Витрати на виконання ДіР в Україні в розрізі секторів

Рік	Усього, тис. грн.	Частка сектору, %		
		державний	підприємницький	вищої освіти
2011	9 365 003	37,9	55,7	6,4
2012	10 335 136	40,6	52,5	6,9
2013	10 890 924	38,8	55,0	6,2
2014	10 083 644	38,5	55,7	5,8
2015	10 174 048	36,2	58,0	5,7
2016	10 954 702	32,8	60,7	6,5

Джерело: складено автором на основі джерел [6; 8]

Це є можливим передусім в режимі конкуренції підприємств та науково-освітніх суб'єктів міжнародних економічних відносин.

Саме інновації є ключем до нарощування продуктивності праці, необхідної для задоволення зростаючого попиту, а також для сприяння розширенню мереж ланцюгів вартості, які включають стале виробництво, переробку, розподіл, споживання товарів та переробку відходів.

Ця зростаюча тенденція глобального включення вимагає вимірювання та аналізування інноваційних даних за допомогою ключових показників. Серед інструментів оцінювання та рейтингування інноваційного розвитку країн Європи одним із найважливіших є інноваційне табло. Сьогодні Україна досі не входить до країн, що оцінюються на регулярній основі шляхом розрахунку зведеного індексу інновацій. Проте Україна включена до глобального індексу інновацій (далі – ГІ), що розраховується фахівцями Світового банку. Так, сучасні глобалізаційні виклики створюють необхідні умови для порівняння інноваційного індексу України з конкурентами на регіональному та світовому рівні.

Підвищення позицій України в глобальному індексі інновацій може стати комплексною метою, досягнення якої спроможне якісно змінити ситуацію. ГІ, що розраховується на основі 81 індикатора, дає змогу всебічно дослідити інноваційну політику держави, включаючи політичне середовище, освіту, інфраструктуру та складність бізнесу. Його аналіз показав, що встановлення фундаменту інноваційного економічного розвитку для України є надзвичайно важливим. Політика, яка буде підтримувати інновації, може допомогти перетворити циклічний економічний підйом на більш довгострокове зростання. Активна інноваційна політика є також потужним запобіжником невизначеності, оскільки вона підвищує довіру економічних суб'єктів до довгострокового інноваційного інвестування.

Протягом багатьох років ГІ демонстрував, що інноваційна спроможність націй вимірюється як тим, що вона робить на місцевому рівні, так і тим, як вона впливає на весь світ. Такі фактори, як бідність, здоров'я, урбанізація, доступ до води та зміна клімату, мають глобальний характер, але одночасно проблеми та розв'язки мають місцеві наслідки. Тому інноваційні прориви, які забезпечують локальні рішення в країнах, що розвиваються, можуть мати глобальний вплив і забезпечити можливості для обміну з іншими країнами для взаємної вигоди.

Розвиток інноваційного підприємництва та технологічний прогрес, що об'єднує зусилля науково-освітнього, державного та приватного секторів (що розкрито положеннями концепції потрійної спіралі [9]) для досягнення цілей соціально-економічного розвитку, є інноваційною основою будь-якої держави. Одним із ключових аспектів сучасного економічного середовища є інноваційно-технологічна активність, що вважається основною силою економічного зростан-

ня країни, яка включає внесок як інноваційних факторів, так і інноваційних результатів. Згідно з Global Innovation Index – 2017 найбільш інноваційними країнами є Швеція, Нідерланди, Швейцарія, Великобританія, США [10]. У 2017 році Україна вперше за останні 7 років посіла 50 місце після Чорногорії та Катару, випередивши Таїланд. З 2016 року в Україні покращився коефіцієнт інноваційної ефективності, хоча відбулося зниження показника людського капіталу. Внаслідок скорочення державних витрат на освіту та науку країна втратила 2 позиції. Серед групи країн з більш низькими доходами Україна посіла друге місце після В'єтнаму, випередивши Монголію, Молдову, Вірменію та Індію [10]. Така диспозиція повністю корелює з рівнями соціально-економічного розвитку, розвитку середовища інноваційної діяльності.

Українська експортована продукція характеризується низькою доданою вартістю, хоча країна має багатий потенціал, зокрема спадкові наукові ресурси та людський капітал, стратегічне географічне розташування та природні ресурси. Лише незначна частка технологічних можливостей окремих галузей (повітряне, космічне та суднобудування) країни використовується досить раціонально, що дає змогу брати участь у міжнародному науково-технологічному співробітництві. Аналізуючи показник доданої вартості, відзначимо, що вона формується переважно за рахунок розвитку технологій 3-го технологічного укладу (неорганічна хімія, виробництво сталі електротехнічне та важке машинобудування, кораблебудування, важкі озброєння, лінії електропередач), що є загрозою конкурентоспроможності економіки України [11, с. 45]. Тому стратегічно важливими для України є підвищення продуктивності праці, розробка та впровадження продуктів з високою доданою вартістю та збільшення частки високотехнологічної продукції. Держава має відігравати ключову роль в стимулюванні експортерів та фінансуванні ДіР, що дасть змогу максимально ефективно використовувати національний науковий потенціал для формування сталого майбутнього країни на основі впровадження технологічних інновацій. Зокрема, уряду необхідно впровадити заохочувальні інструменти розвитку співробітництва між державними та приватними стейкхолдерами, диверсифікації його форм та мотивувати підприємницькі амбіції як окремих гравців, так і малих, середніх і великих підприємств, які зацікавлені у зростанні ролі України в системі нового міжнародного економічного порядку.

Побудова інноваційної моделі та зростання попиту на інноваційні продукти є принциповими чинниками, які впливають на стан розвитку інноваційної складової в економіці України. Відсутність цих чинників вплинула на значне відставання в технологічному розвитку від розвинутих країн та переважання розвитку виробництв нижчих технологічних укладів.

Так, субіндекси Індексу Глобальної Конкурентоспроможності, а саме інновації та технологічні запозичення, у 2016–2017 роках дали змогу розкрити критичне відставання, невикористані можливості та конкурентні переваги України. Нині основними складовими невикористаних можливостей є державні закупівлі високотехнологічної продукції, витрати компаній на дослідження та розробки, а також недостатня співпраця університетів та промисловості у ДіР. Позитивним є те, що завдяки конкурентним перевагам у здатності до інновацій, якості науково-дослідних інститутів та наявності висококваліфікованих вчених та інженерів Україна у 2016–2017 роках піднялась на 52 позицію з 81 [12]. Це вказує на реальну спроможність України займати конкурентні позиції в системі нового міжнародного економічного порядку.

У сучасному глобальному економічному просторі загальним трендом є те, що наука та інновації стають більш інтернаціоналізованими, а міжнародна співпраця необхідна більш, ніж будь-коли раніше, а також усі виграють від глобальних інновацій. По-перше, більше інноваційних рішень будуть надходити в Україну. По-друге, через міжнародну відкритість потенціал глобального поширення знань зростає. Вивчення субіндексу технологічних запозичень вказує на те, що Україна критично відстає від інноваційних лідерів та активних інноваторів щодо залучення ПІІ та передачі технологій, недостатньо використовує можливості освоєння нових технологій на рівні малих та середніх підприємств, нагальними є розробка та впровадження новітніх технологій як на рівні держави, так і на рівні підприємств [12]. Отже, необхідним є підвищення ефективності інноваційної політики, що включає співпрацю у сфері ДіР, маркетингу інновацій, диверсифікації банку талантів; формує перспективи та навички щодо експериментування з новими моделями партнерства та інноваційними платформами.

Розвиток національної інноваційної політики, сприяння міжнародній співпраці та доповнення внутрішніх інновацій більш цілеорієнтованими підходами є ключем до сталого успіху в інноваціях. Визначення перешкод для глобального співробітництва та високий якісний рівень ідей мають стати новими пріоритетами інноваційної політики України. Монетарно-фіскальні стимули та інші інструменти могли б більш чітко сприяти інтернаціоналізації співробітництва та поширенню знань. Необхідною передумовою та інструментом цього є розробка стратегії розвитку країни, де визначаються як стратегічні пріоритети, так і можливості проводити масштабні дослідження щодо розроблення та впровадження інновацій.

В окремих наукових сферах Україна займає унікальні позиції, що можуть бути втрачені разом зі знаннями або фахівцями, які є носіями наукової спадщини. До основних інноваційно-технологічних пріоритетів слід відносити роз-

виток нанотехнологій, адже дослідження нанотематики українські вчені започаткували ще у 1940-х роках, тому зараз в окремих областях нанознань є лідерами. Одним зі вдалих прикладів високого потенціалу українських нанотехнологій є ДіР, які пов'язані з пристроями для альтернативної енергетики, а саме суперконденсаторами, літійовими батареями, паливними комірками. Україна може зробити ривок в цій сфері, тому що на її території є родовище цирконію, який становить основу нових технологій. До інших сфер можна відносити еко-інновації (екологічні біо- і нанотехнології), на яких можна розбудовувати майбутні конкурентні позиції держави. Їх широке впровадження дасть змогу вирішити багато завдань в галузі енергетики, електроніки, охорони навколишнього середовища та інших сферах.

Фінансування української науки нині залишається проблемним питанням, вирішення якого потребує переходу від дефіцитного до наукоцентричного підходу. У розбудові «трикутника знань» «освіта – наука – інновації» необхідною є мобілізація національного інноваційно-технологічного потенціалу на основі виведення освіти в найголовніший пріоритет державної політики і фінансування, здійснення науково-технологічного стрибка та використання інтеграційної компоненти інноватизації вітчизняної економіки.

Серед першочергових стратегічних пріоритетів розвитку інноваційної політики України необхідно визначити розвиток потужних корпорацій зі значним інноваційним потенціалом, що зможуть конкурувати на світовому ринку. Їх вдале формування забезпечить взаємну співпрацю великих і малих інноваційних підприємств і, як наслідок, запровадження модернізації економіки загалом. Державна інноваційна політика України в сучасних умовах має стати пріоритетним курсом економічної стратегії, оскільки інноваційна діяльність досі не мала належного розвитку через відсутність державного сприяння.

Для розвитку України на інноваційно-технологічній основі стратегічно необхідно вдосконалити систему фінансування інноваційної діяльності, сформувавши її здатність до розширеного самовідтворення. Питання вдосконалення фінансування науки та інноваційної діяльності може бути успішно вирішено лише після імплементації законів про боротьбу з корупцією, вжиття заходів для виведення бізнесу з тіні та створення справді прозорих механізмів фінансування державних програм. Воно також має включати такі завдання, як запровадження фінансування досліджень на основі справедливого конкурсу, використання прогресивних форм фінансування інноваційних підприємств (державні цільові програми, інноваційні та ендаумент-фонди, венчурне підприємництво, бізнес-інкубатори, залучення іноземних інвесторів), відновлення пільгового оподаткування

інноваційного бізнесу, забезпечення підтримки комерціалізації результатів ДіР та накопичення їх результатів.

Висновки. В умовах економіки знань XXI століття ключовим джерелом економічного прогресу держав є нагромадження та примноження інноваційно-технологічного ресурсу. Україна критично відстає у сфері залучення ПІІ та трансферу технологій, недовикористовує можливості освоєння нових технологій. Це обумовлює актуальність запровадження нової інноваційної політики країни, що включає комплексну співпрацю між ДіР, маркетингом і фінансуванням інновацій, диверсифікацією банку талантів; забезпечує перспективи та навички експериментування з новими моделями партнерства та інноваційними платформами. У розбудові «трикутника знань» «освіта – наука – інновації» необхідною є мобілізація національного інноваційно-технологічного потенціалу на основі виведення освіти у найголовніший пріоритет державної політики і фінансування, здійснення науково-технологічного стрибка та використання інтеграційної компоненти інноватизації вітчизняної економіки. Для становлення конкурентоспроможного експорту Україні необхідно поступово переходити до збільшення частки високотехнологічного продукції в експорті. Критично важливим для зростання інноваційно-технологічної спроможності виступають сприяння розвитку потужних корпорацій зі значним інноваційним потенціалом, розроблення стратегії розвитку країни, де визначаються як стратегічні пріоритети, так і можливості проводити масштабні дослідження щодо розробки та впровадження інновацій, а також вдосконалення фінансування науки та інноваційної діяльності. Стимулювання інновацій та створення нових знань сприятиме зростанню не тільки конкурентоспроможності економіки України, але й її продуктивності та зайнятості населення. Подальшого дослідження потребує розробка стратегії розвитку інноваційної спроможності України не тільки щодо зростання конкурентоспроможності України, але й стосовно вирішення глобальних проблем людства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
2. The World Bank. URL: <http://www.worldbank.org>.
3. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 136 с. URL: <http://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/10/Foresight-2015.pdf>.
4. Ільницький Д. Глобальна конкуренція в науково-освітньому просторі: монографія. Київ: КНЕУ, 2016. 445 с.

5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Білик Р. Моделі інноваційного розвитку національних економік в умовах глобальної конкуренції. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2016. Вип. 2(48). С. 16–23.
8. Ляшенко О. Результативність бюджетного фінансування наукових досліджень в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/biudzhet_fin-58b32.pdf.
9. Ільницький Д. Науково-освітнє державно-приватне партнерство – запорука міжнародної конкурентоспроможності. Журнал європейської економіки. 2015. Т. 14. № 2. С. 128–148.
10. The Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org>.
11. Лойко В. Технологічна безпека як складова економічної безпеки. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4040>.
12. The Global Competitiveness Index. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index>.
13. Поручник А., Столярчук Я., Колот А. та ін. Стратегії конкурентного розвитку у глобальній економіці: монографія. Київ: КНЕУ, 2016. 331 с.
14. Лук'яненко Д., Поручник А., Колот А., Столярчук Я. та ін. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія. Київ: КНЕУ, 2011. 703 с.
15. Геєць В., Семиноженко В. Інноваційні перспективи України: монографія. Харків: Константа, 2006. 272 с.
16. Гусев В. Державна інноваційна політика: методологія формування та впровадження: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 624 с.
17. Будкін В. Інноваційна модель розвитку національних економік. Економіка України. 2010. № 6. С. 61–68.

REFERENCES:

1. Official site of The Eurostat (2018). Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
2. Official site of The World Bank (2018). Available at: <http://www.worldbank.org>.
3. Zghurovskiy M. (2015). Forsait ekonomiky Ukrainy: serednostrokoviy (2015–2020 roky) i dovhostrokoviy (2020–2030 roky) chasovi horizonty [Foresight of Ukraine economy: midterm (2015–2020 years) and long-term (2020–2030 years) time horizons], Mizhnarodna rada z nauky (ICSU); Komitet iz systemnoho analizu pry Prezidii NAN Ukrainy; Natsionalnyi tekhnichniy universytet Ukrainy "Kyivskiy politekhnichniy instytut"; Instytut prykladnoho systemnoho analizu NAN Ukrainy i MON Ukrainy; Svitoviy tsentr danykh z heoinformatyky ta staloho rozvytku, Kyiv, Ukraine. Available at: <http://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/10/Foresight-2015.pdf>.
4. Ilnytskyi D. (2016). Hlobalna konkurentsiia v naukovo-osvitnomu prostori [The global competitiveness in the science and educational expanse]. KNEU, Kyiv, Ukraine.
5. President of Ukraine (2015). Decree of the President "On the strategy of sustainable development "Ukraine – 2020"". Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
6. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2016). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Bilyk R. (2016). "The models of innovative development of national economies under the condition of global competitive-

- ness", *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Ekonomika*, issue 2(48). P. 16–23.
8. Liashenko O.M. (2018). "The effectiveness of budget financing of scientific researches in Ukraine". The National institute for Strategic Studies. Available at: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/biudzheth_fin-58b32.pdf.
 9. Ilnytskyi D. (2015). "Scientific and educational state-private partnership – the guaranty for international competitiveness". *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky*, vol. 14, no. 2, p. 128–148.
 10. Official site of The Global Innovation Index (2017). Available at: <https://www.globalinnovationindex.org>.
 11. Loiko V. (2015). "The technology security as a part of economic security". *Efektivna ekonomika*, no. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4040>.
 12. Official site The Global Competitiveness Index (2018). Available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index>.
 13. Poruchnyk A., Stoliarchuk Ya., Kolot A. et. al. (2016). *Stratehii konkurentnoho rozvytku u hlobalnii ekonomitsi [Strategies of competitive development in the global economy]*. KNEU, Kyiv, Ukraine.
 14. Luk'ianenko D., Poruchnyk A., Kolot A., Stoliarchuk Ya. et. al. (2011). *Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku [The resources and models of global economic development]*. KNEU, Kyiv, Ukraine.
 15. Heiets V. and Semynozhenko V. (2006). *Innovatsiini perspektyvy Ukrainy [The innovation perspectives for Ukraine]*. Konstanta, Kharkiv, Ukraine.
 16. Husiev V. (2011). *Derzhavna innovatsiina polityka: metodolohiia formuvannia ta vprovadzhennia [The state innovation policy: methodology of formation and implementation]*. Yugo-Vostok, Donetsk, Ukraine.
 17. Budkin V. (2010). "The innovation model of development of national economies". *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, p. 61–68.

Kulakovskiy K.O.

*Postgraduate Student, Department of International Economics
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

INNOVATION AND TECHNOLOGY COMPONENTS OF THE UKRAINIAN ECONOMY'S DEVELOPMENT: THE PROBLEMS AND PRIORITIES

The globalisation of modern economy shifts the competitiveness towards a global and innovative type. Countries that depend mostly on technology and innovation resources develop themselves the most dynamically. The indicator of science linkage of GDP in Ukraine faced a dramatic decline – from 1.19% in 1997 down to 0.48% in 2016, as shows the latest available data. This condition has deepened the gap between countries in terms of science and development level. To reduce this disparity, the efficiency of science and education investment should improve, as well as the national intellectual capital management. The insufficient financing of science causes irreversible processes – the growth of emigration of scientists, decline of graduates' and employees' qualification, and increase in foreign resources dependency. The world trends show that the private sector plays a significant role in R&D financing. Ukraine needs to extend the volume of private financing of research activity foremost with the help of the diversification of resources. In Ukraine, the trend of the structure of expenditure on R&D shows the halt in degradation of financing and gives evidence of the rise in private financing of R&D.

Ukraine, in order to achieve the competitive status of export, should gradually reduce the production of goods that base on price as a competitive advantage, and therefore, should increase production and export of advanced technology products. The state should play the key role in the stimulation of exporters and in R&D financing and that will enable to use efficiently the national science potential for the sustainable future of the country based on innovation implementation.

The development of national innovation policy, the support for international cooperation, and the addition of target-oriented approaches to internal innovations are the keys to the stable success in the innovation domain.

The financing of Ukrainian science remains a problematic issue, and the resolution implies the shift from deficit towards science-oriented approach. Among the strategic priorities of development of Ukrainian innovation policy, one should mention the development of powerful corporations with significant innovation potential that will be able to compete on the global market.

УДК 339.3.332

Петрова Г.Є.*кандидат економічних наук, доцент
Університету митної справи та фінансів***Малюта І.А.***кандидат економічних наук, доцент
Університету митної справи та фінансів***Бережнюк І.Г.***доктор економічних наук, професор
Університету митної справи та фінансів*

СУЧАСНА ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ ЯК ВЕКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

У статті надано історію створення Вишеградської групи та стан дослідження міжнародних відносин України та країн Вишеградської групи. Проаналізовано зовнішню торгівлю товарами України з Польщею, Угорщиною, Чехією та Словаччиною, що складають Вишеградську групу. Аналіз здійснено на підставі статистичних даних Державної служби статистики та показників безпеки зовнішньої торгівлі. На основі аналізу визнано перспективи зовнішньої торгівлі України та країн Вишеградської групи.

Ключові слова: Вишеградська група, експорт та імпорт, товари, сальдо, зовнішня торгівля, коефіцієнт покриття, зовнішньоторговий обіг, питома вага експорту у зовнішньоторговому обігу.

АННОТАЦИЯ

В статье даны история создания Вышеградской группы и состояние исследования международных отношений Украины и стран Вышеградской групп. Проанализирована внешняя торговля товарами Украины с Польшей, Венгрией, Чехией и Словакией, которые составляют Вышеградскую группу. Анализ осуществлен на основе статистических данных Государственной службы статистики и показателей безопасности внешней торговли. На основе анализа определены перспективы внешней торговли Украины и стран Вышеградской группы.

Ключевые слова: Вышеградская группа, экспорт и импорт, товары, сальдо, внешняя торговля, коэффициент покрытия, внешнеторговый оборот, удельный вес экспорта во внешнеторговом обороте.

ANNOTATION

At the article the history of Vishegrad grope's creation and research about international relation between Ukraine and Vishegrad grope state. The good's foreign trade Ukraine and Poland, Hungary, Chess and Slovakia was analyzed. The analyze was based on State statistical data and foreign trade security. The perspective of foreign trade of Ukraine and Vishegrad grope state was given.

Key words: Vishegrad grope, export and import, foreign trade, coverage factor, foreign trade balance, share of export in foreign trade turnover.

Постановка проблеми.

Запропонована у 1991 році у Вишеграді на зустрічі міністрів центральноєвропейських країн ініціатива дала початок створення Вишеградської група, до якої входять Польща, Угорщина, Словаччина та Чехія [1]. Ця міжнародна організація заснована 15 лютого 1991 року та є регіональним об'єднанням і колективним учасником сучасних міжнародних відносин. Її інститути, організації забезпечують реалізацію інтересів держав, низки осіб та соціальних груп. Протягом 1991–2004 років Вишеградська група є досить ефективною формою регіонального співробітни-

цтва держав під час інтеграції в ЄС та НАТО. Головними цілями створення Вишеградської групи є оновлення державної незалежності, демократії та свободи; ліквідація залишків тотального режиму усіх галузей життя суспільства та економіки; формування парламентської демократії та сучасної правової держави, а також дотримання головних прав та свобод; створення сучасної ринкової економіки; повна інтеграція в європейську політичну, економічну та правову політику та політику безпеки [3]. Великою економікою регіону є Польща. Ця країна має великий дохід на душу населення та високий індекс людського розвитку, а саме 0,813. Польща є найбільш зростаючою з економік групи. Другою за розміром економікою цієї групи є економіка Чехії. Сприятливі умови для розвитку економіки Чехії забезпечуються її участю в міжнародних організаціях, ЄС тощо. Третьою економікою є Угорщина, четвертою – Словаччина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти діяльності Вишеградської групи, відносини Вишеградської групи та України вивчали різні вчені. І. Мудрієвська [4] розглядає відносини України та країн Вишеградської групи в різних галузях, наприклад політичній, військовій, енергетичній, гуманітарній; І. Артьомов [5] розглядає становлення Вишеградської групи та відносини України і країн Вишеградської групи на регіональному рівні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що в дослідженнях відносин України та країн Вишеградської групи відсутній всебічний розгляд зовнішньої торгівлі України та цих країн.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є аналіз сучасного стану торгівлі товарами з країнами Вишеградської групи з точки зору безпеки зовнішньої торгівлі та стратегічного партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2004–2007 роки в експорті товарів найбільшу питому вагу мала Польща (в середньому 10,41%). Друге місце в експорті України до країн Вишеградської групи посідає Угорщина (в середньому 7,68%). Чехія (в середньому 3,07%) та Словаччина (в середньому 4,43 %) мають при-

близно однакову питому вагу в експорті України. У той же період в імпорті Вишеградської групи до України також найбільшу вагу має Польща (в середньому 12,06%), інші країни мають майже однакову питому вагу: Угорщина – 5,19%, Чехія – 4,91%, Словаччина – 2,43%.

Динаміку питомої ваги країн Вишеградської групи у зовнішній торгівлі України товарами надано в табл. 1 [6].

Таблиця 1 вказує на те, що безумовним лідером в експорті та імпорті є Польща, адже середня питома вага в експорті становить 14,76%, а імпорті – 14,44%.

Піки питомої ваги у зовнішній торгівлі України з Польщею спостерігаються у 2012, 2014 і 2016 роках у експорті та у 2012 і 2016 роках у імпорті. Найбільша питома вага як у експорті, так і в імпорті Польщі зафіксована у 2016 році, що пояснюється реалізацією Угоди вільної торгівлі з ЄС.

Значну питому вагу в експорті та імпорті України має Угорщина, адже питома вага в експорті в Угорщину становить 7,89%, в імпорті Угорщини в Україну – 5,44%. Піки в експорті спостерігались у 2013 році, а в імпорті – у 2015 році. Після падіння питомої ваги у 2013 році експорту України в Угорщину вона починає зростати тільки у 2016 році. Але є певною тенденцією чи тільки випадковим зростанням, можна визначити тільки після аналізу питомої ваги експорту України в Угорщину в наступні роки. Словаччина та Чехія мають майже однакову питому вагу у зовнішній торгівлі з Україною. Експорт цих країн має майже однакову питому вагу. В імпорті більшу питому вагу має Чехія, ніж Словаччина, незважаючи на те, що Україна та Чехія не мають спільних кордонів та єврорегіонів.

Важливим елементом аналізу зовнішньоторгових відносин будь-яких країн, зокрема України та країн Вишеградської групи, є показники безпеки зовнішньої торгівлі. У 2004–2007 роки найбільший зовнішньоторговельний обіг товарів з Україною має Польща (в середньому 3 103 млн. дол.) та Угорщина (в середньому 1 709,95 млн. дол.). Словаччина (в середньому 888,5 млн. дол.) та Чехія (в се-

редньому 1 112,77 млн. дол.) мають майже однаковий зовнішньоторговельний обіг товарами з Україною. Слід відзначити, що в цей період зовнішньоторговельний обіг постійно зростає. У цей період країни Вишеградської групи можна умовно поділити на дві групи, а саме країни, що мають постійне позитивне сальдо (Словаччина, 161,8 млн. дол., Угорщина, в середньому 128,85 млн. дол.), за винятком 2007 року (хоча у цей рік негативне сальдо є незначним); країни, що мають постійне негативне сальдо (Польща та Чехія). Причому у цей період негативне сальдо є досить значним, а саме в Польщі в середньому воно становить -618,02 млн. дол., у Чехії – 389,47 млн. дол.

Від сальдо зовнішньої торгівлі залежать такі показники, як коефіцієнт покриття та квота експорту у зовнішньоторговельному обігу. Таким чином, Угорщина (у середньому 123,77%) та Словаччина (у середньому 149,40%) мають коефіцієнт покриття більше 100%, за винятком Угорщини у 2007 році (коли коефіцієнт покриття був 99,53%). Водночас слід відзначити, що в Угорщині та Словаччині коефіцієнт покриття значно перевищує безпечний рівень. Це вказує на зайву залежність України від експорту у ці країни. Польща (в середньому 72,20%) та Чехія (в середньому 52,93%) мають коефіцієнт покриття, що значно менший 100%. Коефіцієнт покриття цих країн має вкрай небезпечний рівень і вказує на те, що Україна не може покривати свій критичний імпорт з цих країн за рахунок власного експорту до цих країн. Коефіцієнт покриття та сальдо зовнішньої торгівлі товарами України та країн Вишеградської групи пояснюється квотою експорту у зовнішньоторговельному обігу. Відповідно, у зовнішньоторговельному обігу Словаччина та Угорщина мають експорт більше 50%, а саме в Словаччині середня квота експорту у ЗТО становить 59,69%, в Угорщині – 54,66%. Квота експорту у зовнішньоторговельному обігу Польщі та Чехії менше 50%, а саме в Польщі середня квота експорту становить 41,48%, у Чехії – 34,03%. Показники безпеки зовнішньої торгівлі товарами України та Вишеградської групи у 2008–2016 роки надано в табл. 2.

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги країн Вишеградської групи у зовнішній торгівлі України товарами

Країна	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
<i>Експорт, %</i>									
Польща	12,89	12,71	13,69	15,54	15,81	15,20	15,55	15,19	16,30
Словаччина	5,02	4,53	4,35	4,68	3,93	4,49	3,94	3,59	3,49
Угорщина	7,54	7,68	6,58	7,46	8,84	9,29	8,88	6,98	7,80
Чехія	3,10	3,58	4,79	4,68	4,13	4,91	4,54	4,15	4,15
<i>Імпорт, %</i>									
Польща	14,82	14,09	14,60	12,36	13,63	15,06	14,57	15,15	15,71
Словаччина	2,57	1,98	2,31	2,34	2,24	2,45	2,02	2,25	2,53
Угорщина	4,44	4,40	6,35	2,15	4,43	5,17	6,94	10,49	4,67
Чехія	4,76	4,04	3,91	4,58	4,76	3,69	3,26	3,12	3,82

Таблиця 2

Динаміка показників безпеки зовнішньої торгівлі товарами України та країн Вишеградської групи

Країна	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
<i>Зовнішньоторговий обіг, млн. дол.</i>									
ЄС	46 997,9	24 892,0	32 153,1	43 722,7	43 237,64	43 805,11	38 072,02	28 345,35	30 637,12
Польща	6 618,6	3 378,3	4 576,0	5 977,38	6 143,28	6 622,06	5 715,46	4 301,32	4 893,33
Словаччина	1 652,70	740,4	1 010,8	1 446,86	1 260,31	1 416,46	1 097,09	874,85	906,22
Угорщина	2 649,8	1 408,5	2 074,7	2 667,4	2 669,5	2 957,52	2 973,86	2 518,25	1 855,07
Чехія	2 046,8	962,9	1 374,1	2 023,6	1 953,74	1 823,14	1 460,4	1 020,66	1 215,58
<i>Сальдо, млн. дол.</i>									
ЄС	-10 738,9	-5 893,4	-6 049,3	-7 782,9	-9 075,12	-10 287,8	-4 066,22	-2 314,95	-3 644,56
Польща	-1 942,0	-962,3	-1 001,6	-389,22	-990,9	-1 526,42	-426,16	-346,0	-493,31
Словаччина	167,7	127,7	125,6	239,06	84,93	164,97	243,21	122,19	36,5
Угорщина	84,4	51,9	-354,5	126,12	350,65	397,39	45,92	-698,81	251,09
Чехія	-705,2	-281,5	-121,7	94,53	-539,6	-422,96	84,68	61,24	-94,08
<i>Коефіцієнт покриття, %</i>									
ЄС	62,80	61,71	68,33	69,77	65,30	61,96	80,70	84,89	78,73
Польща	54,62	55,66	64,08	87,77	72,22	62,53	86,12	85,08	81,63
Словаччина	122,58	141,73	128,37	139,58	114,45	113,38	100,95	135,28	108,39
Угорщина	106,57	107,65	70,81	101,05	130,23	111,16	103,13	56,55	131,30
Чехія	48,75	54,75	83,72	71,31	56,71	82,42	112,31	112,76	85,63
<i>Квота експорту у зовнішньоторговельну обігу, %</i>									
ЄС	38,57	38,16	40,59	41,09	39,50	38,25	44,65	45,91	44,05
Польща	35,32	35,75	39,05	46,74	41,93	38,47	46,27	45,97	44,95
Словаччина	55,06	58,57	56,21	58,26	53,39	53,13	61,08	53,55	52,01
Угорщина	51,59	51,84	41,45	50,26	56,56	52,64	50,77	36,12	56,76
Чехія	32,77	35,38	45,57	41,62	36,80	45,18	52,89	53,00	46,13

Таблиця 2 дає показники безпеки зовнішньої торгівлі товарами України та країн Вишеградської групи за 2008–2016 роки. За цей період вказується на такі тенденції. Найбільший зовнішньоторговельний обіг мають Польща (у середньому 4 622,63 млн. дол.) та Угорщина (у середньому 2 419 млн. дол.). Слід зазначити, що найбільший зовнішньоторговельний обіг торгівлі України та Польщі спостерігався у 2008 та 2013 роках, після чого зафіксовано спад обігу. Найбільший обсяг зовнішньоторговельного обігу у торгівлі України та Угорщини спостерігався теж у 2008 та у 2014 роках. Після збільшення обсягу товарообігу також спостерігається невелике падіння обсягу товарообігу, після чого знову відбувається постійне збільшення товарообігу. Привертає до себе увагу те, що період зростання товарообігу є досить великим, а саме 2004–2008 роки та 2010–2014 роки. Словаччина (у середньому 1 156,18 млн. дол.) та Чехія (у середньому 1 542,32 млн. дол.) мають майже однаковий обсяг товарів. Найбільший обсяг зовнішньоторговельного обігу України та Словаччини спостерігався у 2008 та у 2013 роках. Зовнішньоторговельний обіг України та Чехії був найбільшим також у 2008 та 2013 роках.

З точки зору зовнішньоторговельного сальдо торгівлі України з країнами Вишеградської групи за період, що надано в табл. 2, країни умовно можна поділити на три групи: стає позитивне сальдо у зовнішній торгівлі з Україною (таке сальдо має Словаччина, і це є постійною тенденцією з 2004 року); країни, що в різні періоди мали позитивне та негативне сальдо (Угорщина має позитивне сальдо, за винятком 2010 та 2015 років; частково ця тенденція починається у 2007 році; навпаки, Чехія має негативне сальдо, за винятком окремих років, а саме 2011, 2014, 2015 років; слід зазначити, що у 2004–2007 роки Чехія має постійне негативне сальдо); Польща продовжує перманентну тенденцію негативного сальдо зовнішньої торгівлі з Україною.

Продовжуючи тенденцію 2004–2007 років, Словаччина має коефіцієнт покриття більше 100% та виходить за межі безпечного рівня. Це свідчить про постійну залежність України від експорту до Словаччини, незважаючи на те, що питома вага експорту України до Словаччини є вкрай незначною. У цей період Угорщина також має постійний коефіцієнт покриття понад 100%. Привертає до себе увагу те, що кое-

фіцієнт покриття Польщі та Чехії в окремі роки є меншим за 100%, але не виходить за безпечні межі. Для розуміння безпеки та перспективності зовнішньої торгівлі України та країн Вишеградської групи доцільно розглянути товарну структуру зовнішньої торгівлі (табл. 3).

Таблиця 3 вказує на те, що структура експорту України у країни Вишеградської групи є вкрай нераціональною. Так, лідируючою групою в експорті України у ці країни є чорні метали, а саме до Польщі поставляється в середньому 18,16%, до Словаччини – 10,25%, до Угорщини – 17,91%. Друге місце в експорті України в країни Вишеградської групи посідають мінеральне паливо, нафта та продукти її переробки, а саме Угорщина в середньому має 15,75%, Словаччина – 10,83%, Польща – 3,83%. В експорті України до країн Вишеградської групи (до Чехії та Словаччини) мають місце руди, шлаки, золи. Привертає до уваги присутність в експорті України до окремих країн Вишеградської групи товарів із високою часткою доданої вартості, а саме електричних машин (Польща в середньому має 11,11%, Угорщина – 44,18%) Товарна структура експорту є вкрай нераціональною та викликає занепокоєння. Так, значна частка експорту зафіксована в галузі сировини та на-

півфабрикатів. Це робить Україну вразливою перед кон'юктурою ринку. Водночас є тенденція до виходу України до ринків готових товарів. На це вказує велика питома вага в експорті України до Угорщини електромашин. Товарна структура імпорту країн Вишеградської групи до України надана в табл. 4.

Аналіз товарної структури імпорту країн Вишеградської групи до України вказує на те, що структура імпорту країн Вишеградської групи є більш раціональною, ніж структура експорту України до цих країн. Значною мірою в імпорті країн Вишеградської групи в Україну присутні товари з великою часткою доданої вартості та інвестиційні товари, а саме електричні машини присутні в імпорті Польщі (у середньому 8,87%), Угорщини (у середньому 20,84%), Чехії (у середньому 13,11%); ядерні котли присутні в імпорті Польщі (у середньому 7,83%), Чехії (у середньому 13,11%), ядерні реактори присутні в імпорті Угорщини (у середньому 6,70%); засоби наземного транспорту присутні в імпорті Польщі (у середньому 3,52%), Словаччини (у середньому 21,25%), Чехії (у середньому 13,11%).

Таким чином, можна зробити висновок, що наявність значної частини з великою часткою

Таблиця 3

Товарна структура експорту України у країни Вишеградської групи, %

Товари	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
<i>Польща</i>						
Чорні метали	25,28	23,36	23,95	23,07	17,94	19,34
Електричні машини	8,58	8,00	11,53	11,94	14,13	12,49
Насіння та плоди олійних рослин	6,15	8,29	3,80	2,79	2,82	4,82
Деревина та вироби з деревини	5,53	4,96	4,07	6,37	9,02	8,53
Паливо мінеральне, нафта та продукти її перегонки	4,31	5,62	5,37	4,04	1,06	2,58
Органічні хімічні сполуки	4,23	2,08	0,70	0,64	0,35	0,26
Залишки та відходи харчової промисловості	4,21	7,48	4,52	4,83	4,63	3,41
Продукти переробки овочів	–	–	–	4,56	3,98	2,33
Меблі	–	–	–	–	–	5,52
<i>Словаччина</i>						
Руди, шлаки та золи	37,65	48,00	44,27	40,44	11,02	34,27
Паливо мінеральне, нафта та продукти її перегонки	17,87	10,28	15,89	10,96	1,06	8,94
Чорні метали	12,86	11,43	11,27	15,84	17,94	12,71
Деревина та вироби з деревини	–	–	–	–	9,02	4,58
<i>Угорщина</i>						
Електричні машини	47,89	44,04	32,11	37,87	51,12	52,01
Мінеральне паливо, нафти та продукти її перегонки	15,50	17,24	16,38	16,61	16,68	12,09
Чорні метали	11,38	17,90	36,00	25,27	5,24	11,72
<i>Чехія</i>						
Руди, шлаки та золи	54,49	56,57	57,32	48,59	41,08	36,64
Електричні машини	–	–	–	–	21,84	24,01

Таблиця 4

Товарна структура імпорту країн Вишеградської групи до України, %

Товари	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
<i>Польща</i>						
Мінеральне паливо, нафта та продукти її перегонки	5,91	13,06	16,72	16,72	20,31	15,85
Пластмаси	11,00	9,89	9,44	9,73	9,06	9,21
Папір та картон	8,88	8,42	8,39	3,56	3,24	3,27
Електромашини	8,29	7,52	8,56	10,29	9,81	8,76
Ядерні котли	7,89	7,06	7,90	8,21	7,28	8,69
Засоби наземного транспорту	4,04	3,74	3,64	2,96	3,14	3,64
Вироби чорних металів	3,82	3,21	2,95	2,68	2,50	2,26
Ефірні олії	3,58	1,46	2,22	2,16	2,18	2,52
Деревина та вироби з неї	3,32	2,52	2,37	2,31	2,31	1,33
Черні метали	3,19	3,00	2,85	2,69	2,50	2,26
<i>Словаччина</i>						
Засоби наземного транспорту	20,69	29,96	28,13	14,04	16,41	27,32
<i>Угорщина</i>						
Електромашина	32,20	23,03	15,30	15,07	12,50	26,95
Пластмаси	10,08	11,43	9,47	8,91	6,36	12,50
Фармацевтичні товари	–	10,80	9,85	7,75	3,66	7,87
Ядерні реактори	–	9,03	7,31	7,75	2,43	7,00
Мінеральне паливо	–	–	23,71	36,70	57,46	8,88
<i>Чехія</i>						
Засоби наземного транспорту	22,43	22,40	22,46	11,69	8,67	14,04
Ядерні котли	17,11	16,48	18,37	20,27	20,31	22,94
Електричні машини	12,06	8,74	12,10	14,16	16,79	14,86
Пластмаси	–	8,18	8,56	11,12	10,46	–

доданої вартості та інвестиційних товарів вказує на те, що зовнішньоторговельні відносини країн Вишеградської групи з Україною мають ознаки стратегічного партнерства. Але викликає занепокоєність, що Україна є енергозалежною країною від Польщі та Угорщини. На це вказує постійна значна частина мінерального палива, нафти та нафтопродуктів в імпорті Польщі та Угорщини.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

1) Зовнішня торгівля України з країнами Вишеградської групи є вкрай нерівномірною. Так, головними партнерами є Польща та Угорщина. З точки зору показників безпеки торгівлі найбільш перспективною є торгівля зі Словаччиною.

2) Товарна структура торгівлі України з країнами Вишеградської групи є вкрай нерациональною. Головними статтями експорту є товари сировинної групи. Україна є енергозалежною від цих країн. Водночас в експорті України в Угорщину присутня значна частка інноваційних товарів.

3) Зовнішню торгівлю України з країнами Вишеградської групи можна розглядати як одну щаблю інтеграції України до економіки ЄС. При цьому необхідно поступово розвивати торгівлю інноваційними товарами, наприклад з Угорщиною, а після набуття необхідної конкурентоспроможності товарів можна виходити на інші європейські ринки. Також необхідно більш інтенсивним чином вести торгівлю зі Словаччиною, що дає змогу накопичити кошти для збільшення конкурентоспроможності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Хотькова Е. Вишеградская группа: опыт и перспективы. Проблемы национальной стратегии. 2012. № 4(13). С. 56–70.
- Visegrad Group. Official web-site. URL: <http://www.visegradgroup.eu>.
- Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі європеїональної інтеграції: моногр. Ужгород: Ліра, 2008. 136 с.
- Мудрієвська І. Співпраця України з країнами Вишеградської групи у форматі В4+1 наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Часопис української історії. 2014. Вип. 29. С. 85–90.

5. Артьомов І. Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України. Український історичний збірник. 2014. Вип. 17.
6. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.govstat.ua>.
2. Visegrad Group. Official web-site. Available at: <http://www.visegradgroup.eu>.
3. Kish E. (2008). Central Europe in modern euroregion integration system. Lira, Uzhgorod, Ukraine.
4. Mudrievska I. (2014). Cooperation Ukraine and Visegrad group state in form V4+1 at the end XX – at the beginning XXI. Chasopis ukrajinsoj ictorii. № 29, p. 85–90.
5. Artomov I. (2014). Region police of Visegrad fours state: experience for Ukraine. Ukrainks istorichny zbirk, № 17.
6. State statistic servise. Official web-site. Available at: <http://www.govstat.ua>.

REFERENCES:

1. Hotova E. (2012). "Visegrad grope: experience and prospective", Problemi nasionalanoi straterii. № 4(12), p. 50–70.

Petrova H.Ye.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
University of Customs and Finance*

Maliuta I.A.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
University of Customs and Finance*

Berezhniuk I.H.

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
University of Customs and Finance*

MODERN COMMODITY TRADE IN UKRAINE AND VISEGRAD STATES AS EUROINTEGRATION VECTOR

In the article, the history of Visegrad group, state of research of Ukrainian scientists about international relations between Ukraine and the Visegrad group states was given. The foreign commodity trade between Ukraine and Poland, Hungary, the Czech Republic, and Slovakia, which compose the Visegrad group, was analysed. The analysis was made on statistic data of the State Statistics Service. Also, the analysis was made on the basis of foreign trade data. Based on analysing the perspective of foreign trade between Ukraine and the Visegrad group was made.

In 1991 in Visegrad at the meeting of ministers of Central European states, the establishment of the Visegrad group (Poland, Hungary, Czech Republic, Slovakia) was offered. This international organization was founded on 15 February and is regional union and collective participant of modern international relations. Its institutions and organizations realize the interests of the states, some persons, and social groups. For 1991–2004, the Visegrad group is quite an effective form of regional cooperation of states in terms of integration into the EU and NATO. The main goals of establishing the Visegrad group are state independence, democracy, freedom, elimination of the remnants of total regime in all fields of society and economy, formation of parliament democracy and modern law-bound state, compliance with fundamental rights and freedoms, building market economy, complete integration into European political, economic, and law system and security policy.

Some aspect of the Visegrad group activity, relations between the Visegrad group and Ukraine were studied by some scientists. I. Mudrievska studies relations between Ukraine and the Visegrad group in some fields: politic, military, energy, humanitarian. I. Artomov studies building of the Visegrad group and relations of Ukraine and the Visegrad group on the regional level. It should be noted that there is no research about trade relations between Ukraine and the Visegrad group.

Foreign trade between Ukraine and the Visegrad group counties is irrational. The main partners are Poland and Hungary. On the basis of trade security, the trade with Slovakia is most prospective.

Commodity structure of trade between Ukraine and the Visegrad group is also irrational. The main export articles are raw goods. Ukraine is energy-dependent on these states. However, Ukrainian export to Hungary has a considerable share of innovative products.

Foreign trade between Ukraine and the Visegrad group is considered as one step of Ukraine's integration into the EU economy. It is necessary to develop trade in innovative products for example to Hungary and, after getting competitiveness, to enter other European markets. It is necessary to trade with Slovakia more intensively in order to get resources to increase competitiveness.

СЕКЦІЯ 2 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 336.225.66

Гомон М.В.

аспірант кафедри митної справи та оподаткування
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено питанню податкового регулювання інноваційної діяльності. Розглянуто проблему державної підтримки інноваційної діяльності в Україні та необхідності покращень методів державного регулювання, зокрема законодавче забезпечення стимулювання діяльності інноваційних підприємств. Проведено аналізування українського законодавства щодо стимулювання інноваційного розвитку країни. Проаналізовано, узагальнено застосування нормативно-правових актів у сфері інноваційної діяльності. Розглянуто основні заходи податкового законодавства з боку пільгового оподаткування інноваційної діяльності та спеціальних режимів оподаткування у сфері інновацій.

Ключові слова: податкове регулювання, стимулювання, інноваційна діяльність, податкові пільги, податкове законодавство.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена вопросу налогового регулирования инновационной деятельности. Рассмотрена проблема государственной поддержки инновационной деятельности в Украине и необходимости улучшения методов государственного регулирования, в частности законодательное обеспечение стимулирования деятельности инновационных предприятий. Проведен анализ украинского законодательства по стимулированию инновационного развития страны. Проанализированы, обобщены применения нормативно-правовых актов в сфере инновационной деятельности. Рассмотрены основные мероприятия налогового законодательства со стороны льготного налогообложения инновационной деятельности и специальных режимов налогообложения в сфере инноваций.

Ключевые слова: налоговое регулирование, стимулирование, инновационная деятельность, налоговые льготы, налоговое законодательство.

ANNOTATION

The article is devoted to the issue of tax regulation of innovation activity. The problem of state support of innovative activity in Ukraine and the need for improvements in the methods of state regulation, including legislative support for the stimulation of the activity of innovative enterprises was considered. The analysis of the Ukrainian legislation on stimulation of innovative development of the country is carried out. Analyzed and summarized the application of regulatory legal acts in the field of innovation. The main measures of the tax legislation from the side of preferential taxation of innovation activity and special taxation regimes in the sphere of innovations are considered.

Key words: tax regulation, incentives, innovative activity, tax incentives, tax legislation.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток в Україні порівняно з розвинутими країнами має недостатній рівень, незважаючи на те, що країна має високий науково-технічний потен-

ціал. Це обумовлене багатьма чинниками, але одним з головних є недосконалий механізм державного регулювання інноваційної діяльності.

За показником Глобального Індексу Інновацій (Global Innovation Index) у 2018 році Україна посіла 43 місце, отже, порівняно з попереднім роком (50 місце) рівень інновацій в Україні підвищився, адже країна піднялась на 7 позицій (табл. 1).

Таблиця 1

**Глобальний індекс інновацій України
за 2016–2018 роки**

Рік	ГІ	Вхідні показники	Вихідні показники	Ефективність інновацій
2018	43	75	35	5
2017	50	77	40	11
2016	56	76	40	12

Так, за вихідними даними індексу інновацій Україна у 2018 році посіла 75 місце. Причиною цього є одна зі слабких сторін країни, а саме державні інститути.

Але, маючи досить слабкі інноваційні ресурси, Україна досягла гарних результатів за вихідними показниками, а саме посіла 35 місце у 2018 році (1 місце у світі за кількістю патентів на корисні моделі, 5 місце за кількістю зареєстрованих торговельних марок, 7 місце за кількістю промислових зразків) [1].

Тобто високий рівень та продуктивність технологічних знань не можуть повністю реалізувати себе в нашій країні через нестабільність та неефективність влади, а також недосконалість державного регулювання. Зокрема, податкове регулювання як потенційний метод стимулювання діяльності суб'єктів інноваційного процесу сьогодні має незадовільний стан, оскільки немає тісного зв'язку податкового законодавства та інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням державного регулювання інноваційних процесів займалися такі науковці, як Ю. Бажал, В. Геєць, П. Завлін, С. Ілляшенко,

О. Лапко, Л. Федулова. Податкове регулювання інноваційної діяльності, зокрема пільгове оподаткування як стимул інноваційної активності, є предметом дослідження таких вчених, як Ю. Іванов, А. Кізім, А. Крисоватий, А. Соколовська, Л. Тарангул.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Законодавчий аспект державного регулювання інновацій залишається слабкою стороною, що значно призупиняє інноваційний розвиток країни.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже, мета статті полягає в аналізі державного, зокрема податкового, законодавства з регулювання та стимулювання інноваційної діяльності, розгляді проблемних аспектів та пошуку напрямів покращення українського законодавства щодо регулювання та розвитку інновацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні інноваційна діяльність підкріплена близько 200 нормативно-правовими актами. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України, включає норми Господарського кодексу України [2], Закону України «Про інноваційну діяльність» [3], Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» [4], Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5], Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [6], Закону України «Про інвестиційну діяльність» [7], Концепції науково-технічного та інноваційного розвитку України [8], а також інших нормативно-правових актів щодо державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, а також підтримки інноваційного розвитку економіки України.

Незважаючи на таку значну кількість законодавчих документів, ефективність правового регулювання інноваційної діяльності залишається на низькому рівні. Законодавча база є фрагментарною, суперечливою та не відповідає засадам економіки, що ґрунтується на знаннях. Існує неузгодженість термінології чинних законодавчих актів, що зумовлює можливість різного трактування закону та викривлення статистичної звітності у сферах наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Такі важливі категорії для інноваційного розвитку, як національна інноваційна система, структурно-інноваційна політика, досі не визначені на законодавчому рівні [9]. Крім того, у прийнятому Податковому кодексі України відсутні такі терміни, як «інновації», «інноваційна діяльність», «інноваційна продукція/продукт», «життєвий цикл інновації», що не дає змоги суб'єктам інноваційної діяльності знаходити своє місце в податкових правовідносинах.

Слід зауважити, що недосконалість законодавчої бази посилює практика «призупинення» нормативно-правовими актами окремих статей чинних законів, що стосуються наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

Про це свідчить той факт, що перша редакція Закону України «Про інноваційну діяльність», прийнятого у 2002 році, містила розділ V «Особливості оподаткування та митного регулювання інноваційної діяльності». В ньому передбачалося, що 50% податку на додану вартість та 50% податку на дохід підприємств звільнялися від оподаткування та залишалися у розпорядженні підприємства. Ці кошти нараховувались на спеціальний рахунок та могли бути використані тільки за цільовим призначенням (фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності та розширення науково-технологічних та дослідно-експериментальних баз). До того ж інноваційним підприємствам дозволялась прискорена амортизація основних фондів, а ставку податку на землю було знижено до 50% [3].

Проте чинність статей Закону, що відповідали податковому стимулюванню інноваційної діяльності була «призупинена» на 2003 рік, а саме з прийняттям Закону України «Про державний бюджет на 2003 рік». У 2005 році в ЗУ «Про інноваційну діяльність» внесені зміни, на підставі яких із Закону виключений V розділ, який регламентував особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності. Із законодавства зникло пряме посилання на податкові пільги, які надавалися суб'єктам інноваційної діяльності. Сьогодні в Україні переважають прямі методи державного регулювання [10].

До вищезазначених змін можна додати те, що припинилося проведення конкурсів на виконання відповідних державних наукових, науково-технічних програм та розроблення нових. Зупинена реалізація Законів України «Про загальнодержавну комплексну програму високих наукомістких технологій», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Стримується прийняття проектів таких Законів України, як «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання інновацій)», «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності».

Таким чином, можна окреслити основні проблеми, пов'язані з регуляторною дією законодавства у сфері науково-технічного та інноваційного розвитку в Україні:

- відсутність комплексного застосування механізмів державного впливу (фінансових, кредитних, податкових тощо) для досягнення тих чи інших пріоритетів;
- призупинення та відміна механізмів підтримки науково-технічної діяльності [9].

Для вирішення таких проблем потрібний розгляд рекомендацій щодо покращення та вжиття відповідних заходів.

Державна підтримка розвитку інноваційної діяльності має фокусуватися на:

- сприянні здійсненню наукових досліджень та розробок;

– здійсненні організаційної та фінансової підтримки інноваційних підприємств;
 – створенні ефективної системи контролю за інноваційною діяльністю та коригуванні інноваційної політики.

Одним із першочергових заходів, адресованих Кабінету Міністрів України, Міністерству фінансів України, є вивчення можливостей забезпечення фінансового стимулювання приватних інвестицій у дослідження та розробки, а саме системи державних грантів на дослідження і розробки; системи інвестиційних податкових кредитів на виконання НДДКР (оплата праці робітників, витрати на матеріали та устаткування тощо); податкових пільг (звільнення від ПДВ та митних зборів імпортованого обладнання та комплектуючих, що не виробляються в Україні); податкових канікул для інноваційно активних підприємств, що спрямовують частину прибутку на капіталовкладення в розвиток виробництва [11].

В табл. 2 наведено рекомендації щодо законодавчого врегулювання стимулювання інноваційної діяльності, зокрема внесення змін до Податкового кодексу України.

З метою запровадження в Україні податкових стимулів науково-технічної та інноваційної діяльності доцільно затвердити Концепцію податкового стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні; запровадити податкові механізми здійснення інноваційних проектів, проектів з трансферу технологій, а також стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності підприємств і організацій загалом за такими напрямками [9]:

– податкове стимулювання діяльності наукових установ і вищих навчальних закладів;
 – стимулювання проведення підприємствами науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
 – податкове стимулювання інноваційної діяльності створених нових підприємств, малих та середніх підприємств;
 – стимулювання інноваційної діяльності підприємств;
 – податкове стимулювання реалізації інноваційних, інвестиційних проектів та проектів трансферу технологій;
 – стимулювання венчурної діяльності та кредитування інноваційної діяльності;
 – стимулювання діяльності дослідно-конструкторських організацій та дослідних заводів;
 – запровадження підвищених ставок прибутку для застарілих, енергоємних технологій;
 – вдосконалення амортизаційного регулювання інноваційної діяльності;
 – податкове стимулювання діяльності технологічних парків.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши інноваційний розвиток у країні та стан законодавчого регулювання інноваційної діяльності, ми знайшли певні проблемні питання. Такі проблемні питання, як призупинення нормативно-законодавчих актів щодо стимулювання інноваційної діяльності та відсутність системного застосування заходів впливу на інноваційний розвиток, призвели до послаблення позиції показника законодавчої бази у загальному

Таблиця 2

Рекомендації стосовно внесення змін до законодавчої бази щодо податкового стимулювання інноваційної діяльності

Нормативно-правовий акт	Проблема	Пропозиція
Податковий кодекс України	Відсутність теоретичних аспектів, що розкривають зміст інноваційної діяльності.	Доповнення Податкового кодексу України такими поняттями, як «інноваційний продукт», «життєвий цикл інновації», «інноваційний податковий кредит».
Податковий кодекс України	Відсутність заходів стимулювання інноваційної діяльності через амортизаційну політику.	Можливість інноваційним підприємствам застосовувати прискорену амортизацію основних фондів і відновлювання щорічної 20% норми прискореної амортизації основних фондів четвертої та п'ятої груп.
Податковий кодекс України	Стимулювання підприємства на останньому етапі інноваційного процесу з метою підвищення конкурентоспроможності та запровадження безперервного інноваційного процесу.	Запровадження у Розділі III ПКУ статті, що розкриває зміст використання інноваційного податкового кредиту, об'ємного чи прирісного залежно від стадії життєвого циклу інновації.
Податковий кодекс України	Відсутність пільгового оподаткування земельних ділянок для інноваційних підприємств.	Відновлення пільги для інноваційних підприємств, а саме сплата земельного податку за ставкою у розмірі 50% від діючої ставки оподаткування.
Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»	Відсутність податкових пільг щодо сировини та устаткування для пріоритетних інноваційних проектів (окрім енергозбереження).	Необхідні для виконання пріоритетного інноваційного проекту сировина, устаткування, обладнання, комплектуючі та інші товари (крім підакцизних), які не виробляються в Україні або виробляються, але не відповідають вимогам проекту, під час ввезення в Україну протягом терміну дії свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту звільняються від сплати мита та податку на додану вартість.

стані інноваційного розвитку країни (за даними Глобального індексу інновацій). Для вирішення завдання посилення законодавчого забезпечення стимулювання інноваційної діяльності в Україні необхідно вжити заходів, до складу яких входять перегляд норм Податкового кодексу України, ЗУ «Про інноваційну діяльність», затвердження Концепції податкового стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні тощо. Вжиття таких заходів потребує подальшого розгляду та наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Global Innovation Index. URL: <http://www.globalinnovationindex.org>.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (у редакції від 3 січня 2015 року № 1315-18) // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436>.
3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV // Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
4. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 року № 3715-VI // Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України № 1977-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
6. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України від 16 липня 1999 року № 991-XIV // Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
7. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 10 січня 2012 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
8. Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні: Постанова від 2 лютого 2011 року № 389. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=389-2011-%EF>.
9. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В. Гейця та ін. Київ: НАН України, 2015. 336 с.
10. Скиба М. Механізм державного управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Київ, 2008. 20 с.
11. Напрями та завдання інноваційної політики у промисловості у контексті формування національної інноваційної системи

України. Національний інститут стратегічних досліджень, березень 2018 року, вик. О.В. Собкевич, А.В. Шевченко.

REFERENCES:

1. Global Innovation Index. Electronic resource. [Access Mode]: <http://www.globalinnovationindex.org>.
2. Commercial Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV (as amended from 01.03.2015 № 1315-18) / Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine [Electronic resource]. Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436>.
3. About innovation activity: Law of Ukraine dated July 4, 2002 No. 40-IV [Electronic resource] // Site of Verkhovna Rada of Ukraine. Mode of access: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>.
4. On Priority Areas of Innovation Activity in Ukraine: Law of Ukraine dated September 8, 2011 No. 3715-VI [Electronic resource] // Site of Verkhovna Rada of Ukraine. – Mode of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>.
5. Law of Ukraine “On Scientific and Scientific-Technical Activity” No. 1977-XII / [Electronic resource] / (Verkhovna Rada of Ukraine). Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
6. About the special regime of innovation activity of technological parks: Law of Ukraine dated 16.07.1999, No. 991-XIV [Electronic resource] // Site of Verkhovna Rada of Ukraine. – Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
7. On investment activity: Law of Ukraine dated January 10, 2012 [Electronic resource]. Mode of access: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
8. The Resolution “On Approval of the Program for the Development of Investment and Innovation Activity in Ukraine” dated 2.02.2011. N 389 [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=389-2011-%EF>.
9. Innovative Ukraine 2020: national report / per comp. ed. V.M. Geitsa and others; National Academy of Sciences of Ukraine. K., 2015. 336 p.
10. Skyba M. Mechanism of state management of structural and innovation shifts in the economy of Ukraine: author's abstract. dis for obtaining sciences. Degree Candidate state sciences exercise : 25.00.02 / M. Skyba. K., 2008. 20 p.
11. The directions and tasks of innovation policy in industry in the context of the formation of the national innovation system of Ukraine. National Institute for Strategic Studies, March 2018, Skевич О., Шевченко А.

Homon M.V.
*Postgraduate Student at Department of Customs and Taxation,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

THE LEGISLATIVE ENVIRONMENT OF TAX INCENTIVES FOR INNOVATIVE ACTIVITIES IN UKRAINE

The article is devoted to the issue of tax regulation of innovation activity. Innovation development in Ukraine, in comparison with developed countries, is insufficient, despite the fact that the country has a high scientific and technical potential. This is due to many factors, but one of the main is the imperfect mechanism of state regulation of innovation activity.

The high level and productivity of technological knowledge cannot fully realize itself in our country because of the instability and inefficiency of the government and the imperfection of state regulation. In particular, tax regulation as a potential method of stimulating the activities of actors in the innovation process today has an unsatisfactory state, as there is no close link between tax legislation and innovation. In addition, in the adopted Tax Code of Ukraine, there are no terms like “innovation”, “innovation activity”, “innovation production/product”, “innovation lifecycle”, etc., which does not allow the subjects of innovation activity to find their place in the tax legal relationship.

Despite such a large number of legislative documents, the effectiveness of the legal regulation of innovation activity remains low. The legislative framework is fragmented, contradictory, and does not correspond to the principles of the “knowledge-based economy”. There is a discrepancy between the terminology of the current legislative acts, which makes it possible for different interpretations of the law and distortion of statistical reporting in the areas of research, scientific, technical, and innovation activity.

Having analysed the innovation development in the country and the state of legislative regulation of innovation activities, certain issues were identified. Issues such as the suspension of regulatory acts on stimulating innovation and the lack of systematic application of measures to influence innovation led to a weakening of the position of the indicator of the legislative framework in the overall state of innovation development of the country (according to the Global Innovation Index).

To address the problem of strengthening the legislative framework for stimulating innovation in Ukraine, it is necessary to adopt measures including review of the norms of the Tax Code of Ukraine, the Law on Innovative Activities, approval of the Concept of tax incentives for scientific and technical and innovation activities in Ukraine, etc. The introduction of such measures will require further consideration and research.

УДК 336.242

Соболева І.В.

*аспірант кафедри політичної економії
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто проблему ролі та значення інститутів у державному регулюванні монополізованих ринків. Проаналізовано інституціональне забезпечення проведення антимонопольної політики держави. Розглянуто питання необхідності державного втручання в регулювання ринку з точки зору теорій інституціоналізму. Запропоновано кроки з удосконалення інституціонального забезпечення в контексті євроінтеграції.

Ключові слова: інститути, інституціональне забезпечення, монополії, антимонопольна політика, антимонопольне регулювання.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена проблема роли и значения институтов в государственном регулировании монополизированных рынков. Проанализировано институциональное обеспечение проведения антимонопольной политики государства. Рассмотрены вопросы необходимости государственного вмешательства в регулирование рынка с точки зрения теорий институционализма. Предложены шаги по совершенствованию институционального обеспечения в контексте евроинтеграции.

Ключевые слова: институты, институциональное обеспечение, монополии, антимонопольная политика, антимонопольное регулирование.

ANNOTATION

The problem of the role and importance of institutes in the state regulation of monopolized markets is considered. The analysis of the institutional provision of antimonopoly policy of the state is carried out. The question of the necessity of state interference in the regulation of the market from the standpoint of the theories of institutionalism is considered. Proposed steps to improve institutional support in the context of European integration.

Key words: institutes, institutional support, monopolies, anti-trust policy, antimonopoly regulation.

Постановка проблеми. Поглиблення економічних перетворень в Україні та активізація євроінтеграційних процесів потребує розгляду питання якісного вдосконалення системи антимонопольного регулювання економіки. Необхідність цього обумовлюється високим рівнем монополізації товарних ринків та недостатньою ефективністю прямих інструментів впливу на монополії. Саме тому актуальним є розгляд інституціональної складової в державному регулюванні конкурентних відносин як фактору непрямого впливу на монополії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституту та ролі інституціонального забезпечення в регулюванні економіки країни загалом та монополій зокрема розглядалося в працях О. Вільямсона [2], А. Даниленка [5], В. Зотова [3], О. Клімова [5], В. Лагутіна [9], Д. Норта [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень з цієї тематики, залишається недостатньо розглянутим питання інсти-

туціонального забезпечення антимонопольної діяльності держави, впливу інститутів на формування антимонопольної політики держави.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення ролі та значення інститутів в державному регулюванні монополізованих ринків, аналіз інституціонального забезпечення проведення антимонопольної політики держави, формування необхідних кроків з удосконалення інституціонального забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд питання ролі та значення інституту, інституціонального забезпечення в державному регулюванні ринку загалом та монополій зокрема доцільно, на наш погляд, розпочати з уточнення поняття інституту. Оскільки в різних джерелах знаходимо визначення цього поняття і як закріпленої (формально або неформально) окремої норми («інститут приватної власності»), і як сукупності таких норм у певному секторі («інститут фондового ринку»), і як організації/установи («фінансові інститути», «інститути державного управління») [5]. У працях Р. Коуза, Д. Норта, О. Вільямсона знаходимо, що інститути розуміються як правила, стійкі норми (формальні й неформальні), що впорядковують взаємодію між суб'єктами економічних відносин [1; 2]. Зокрема, Д. Норт визначає інститути як «правила гри» для суспільства, тобто сукупність традицій та звичок, формальних та неформальних норм і правил, які управляють економічним і соціальним обміном, а також ефективність, з якою вони реалізуються [1, с. 71]. Для Дж. Найта інститути є набором правил, що структурують суспільні взаємовідносини, знання яких повинні розділяти всі члени цього суспільства. В рамках нової інституціональної економічної теорії інститути виступають як сукупність формальних і неформальних правил і механізм створення витрат відповідної регламентації, вони виконують функцію обмежень в ситуації вибору. Нерідко має місце ототожнення інститутів з організаціями, коли не лише правила й норми, але й установи, що реалізують їх на практиці, об'єднують одним поняттям «інститут». Зокрема, російські економісти В. Зотов, В. Пресняков і В. Розенталь розглядають інститути як функціонально-організаційні форми колективної економічної діяльності [3]. Д. Норт вказував на некоректність ототожнення цих понять, оскільки якщо інститути є набором правил і законів, що визна-

чають взаємодію окремих суб'єктів, то організації виступають суб'єктами, що діють, а також самі можуть стати об'єктами інституціональних змін [1]. Отже, узагальнивши, визначимо поняття «інститут» як норму, що впорядковує взаємодію суб'єктів на основі узгодження обмежень у їх діяльності та реалізує свій зміст через суб'єкти-організації, установи [5].

Інститути відіграють важливу роль у проведеному державній антимонопольній політиці (ДАП), вони є результатом минулих процесів, що відбувалися в суспільстві, а також встановлюють рамки, в межах яких функціонують фірми та організації. З одного боку, це дає змогу стабілізувати ситуацію в економіці, а з іншого боку, інститути можуть приводити до надмірної бюрократизації та консервації процесів. Класифікацію наявних інститутів та їх вплив на ДАП наведено в табл. 1.

Досліджуючи державне регулювання монополізму, впевнюємося у важливості інституціонального забезпечення щодо розв'язання питань інформаційної невизначеності, зменшення економічних, соціальних і трансакційних витрат, а також цін на товари та послуги. Ринок потребує наявності інституціонального забез-

печення, адекватного потребам економічних суб'єктів. Принцип побудови й розвитку сучасних інститутів перебуває в домовлених, контрактних формах взаємовідносин, що знижує рівень інформаційної невизначеності та ризику, забезпечує визначені гарантії, а також скорочує трансакційні витрати. Інституціональна система сама по собі не є фактором економічного розвитку, проте вона впорядковує взаємодію між економічними агентами в процесі розподілу та використання основних факторів розвитку. Основні складові інституціонального середовища системи антимонопольного регулювання наведено в табл. 2.

Питання необхідності державного втручання у функціонування ринкового механізму залишається дискусійним. Узагальнюючи наявні інституціональні теорії, можемо виділити два напрями, які по-різному обумовлюють необхідність державного втручання в ринковий механізм і вплив на нього інститутів. Перший напрям (економічний інституціоналізм) виходить з гіпотези про досконалість ринкового функціонування, необхідність раціонального обмеження державного регулювання економіки, провідний вплив розподілу прав власності на формування

Таблиця 1

Класифікація інститутів та їх вплив на ДАП

Назва інститутів	Функціональне призначення	Вплив на ДАП
Правові інститути	Відповідають за якість законодавчої, судової та адміністративної систем.	– Забезпечення виконання антимонопольним комітетом України (АМКУ) своїх функціональних обов'язків щодо здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; – вплив на розвиток підприємництва; – захист права власності.
Регулятивні інститути	Відповідають за трансформацію формальних та неформальних норм, координуючих розвиток окремих галузей економічної діяльності на макrorівні.	Здійснення регулювання трансакційних витрат, що виникають між суб'єктами господарювання в процесі конкурентної боротьби.
Розподільні інститути	Відповідають за встановлення співвідношення ринкових та централізованих механізмів формування фінансових ресурсів і ризиків.	– Сприяння фінансовому забезпеченню суб'єктів господарювання; – сприяння скороченню трансакційних витрат.
Інститути соціального розвитку	Відповідають за пріоритети та життєві цінності суспільства загалом та груп зокрема.	Здійснення впливу на якість життя населення.

Джерело: складено, доповнено автором на основі джерел [4; 5]

Таблиця 2

Основні складові інституціонального середовища антимонопольного регулювання

Характеристика	Функції складових
Суб'єкти господарювання діють в єдиному правовому полі, яке гарантує єдині норми та вимоги до всіх учасників ринкових відносин.	Нормативна
Наявність законодавства з регулювання конкуренції та протидії монополізму.	Регулятивна
Наявність органів виконавчої влади (зокрема, АМКУ) з урегулювання конкурентної ситуації на ринках.	Контролююча
Розвинена судова система.	Регулятивно-контролююча

Джерело: складено автором на основі джерел [5; 6]

інституціонального середовища, тобто виступає з точки зору методологічного індивідуалізму економічних агентів. Другий напрям (соціологічний інституціоналізм) акцентує увагу на існуванні «прогалин» ринку та доцільності застосування широкого інструментарію адміністративного регулювання економічних відносин, а також на принципах побудови «держави загального благоденства», підвищенні суспільної корисності інститутів.

Узагальнивши поняття «інститут» та розглянувши питання впливу інститутів на антимонопольне регулювання економіки, переходимо до поняття інституціонального забезпечення, яке розуміємо як систему взаємопов'язаних інститутів, інституцій та інституціональних структур у певній визначеній сфері економічної діяльності. Інституціональне забезпечення української економіки, її конкурентоспроможність традиційно оцінюються згідно з Індексом глобальної конкурентоспроможності (ІГК) [7], розробленим Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). За підсумками ВЕФ 2017–2018 років Україна посідає в рейтингу 81 місце зі 137 можливих. Зокрема, ключовою проблемою є недостатній рівень розвитку інститутів: хоча показник інституційного розвитку покращився порівняно з показником 2016–2017 років (118 місце порівняно зі 129 місцем), проте все ще залишається на низькому рівні. За показником інтенсивності внутрішньої конкуренції Україна піднялася на 30 місць (зі 108 на 78 місце). Слід також відзначити зрушення щодо показника ефективності антимонопольної політики, за яким рейтинг був покращений на 12 місць (124 місце замість 136 місця). Деякі показники відповідної групи у 2017–2018 роках мають дуже низькі рейтинги, такі як ефективність законодавчих органів у регуляторній сфері (122 місце), захист прав власності (128 місце), незалежність судової влади (129 місце). Динаміку змін конкурентоспроможності України наведено на рис. 1.

Отже, попри незначні покращення деяких показників інституціонального середовища, загальна ситуація з розвитку конкуренції та регулювання монополізму залишається складною. Зазначимо, що питання якісного вдосконалення інституціонального забезпечення економіки України залишається відкритим.

З огляду на те, що Україна має на меті в подальшому вступ до Європейського Союзу (ЄС), першочерговим є завдання трансформації інститутів України та приведення їх до спільного знаменника з інститутами антимонопольного регулювання ЄС. Виявлені в дослідженні інститути з антимонопольного регулювання економіки України не завжди сприяють конкурентному розвитку держави. Оскільки основоположною передумовою конкурентного розвитку є сприяння ефективності ринкових механізмів, науковий пошук спрямовано на трансформацію інституціональної системи, її основних складових, вмонтованих у неї механізмів, які гальмують ефективну дію ринкових сил. Необхідність трансформації інституціональної системи, нагальних інституціональних змін є доведеним фактом з огляду на наявну ситуацію з регулювання монополізму. Погоджуємося з визначенням А. Сидоровича, який вважає, що «інституціональні перетворення – це створення умов для дії ринкової системи шляхом перетворення правових інститутів, формування системи нових організацій і заснувань ринкового типу, створення нової системи управління народним господарством тощо» [8]. Необхідність інституціональних перетворень, згідно з Д. Нортон [1], визначається змінами в економічній системі, обумовленими глобалізацією та науково-технічним прогресом, а механізм інституціональних перетворень реалізується шляхом об'єднання зовнішніх змін та внутрішнього накопичення знань. Питання трансформації інституціонального середовища розглядалося науковцями з двох позицій, а саме революційної трансфор-

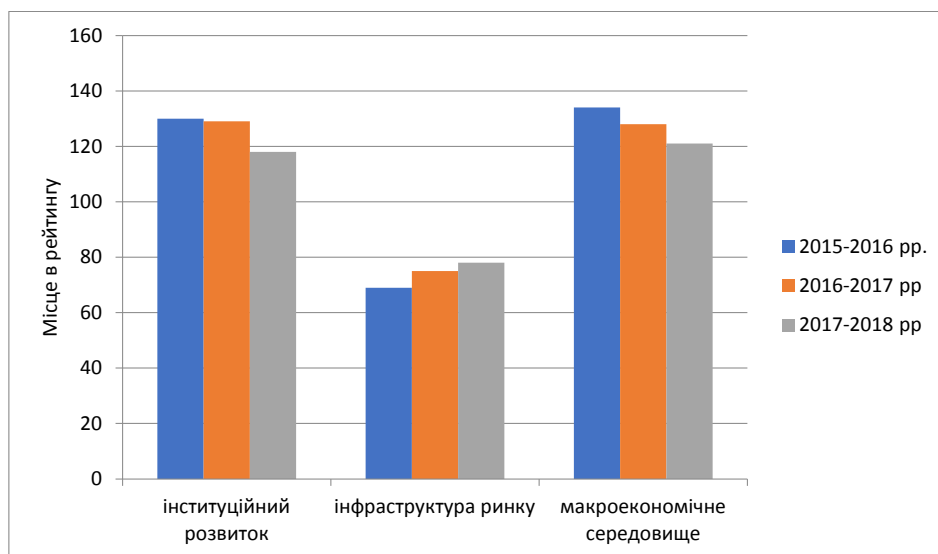

Рис. 1. Динаміка змін конкурентоспроможності України

мації та еволюційної поступової трансформації. Револьюційна трансформація інститутів виникає під час екзогенного запозичення інститутів, на противагу еволюційній трансформації, коли загальноприйняті неформальні практики закріплюються в межах формальних відносин. Вважаємо, що для успішної європейської інтеграції України, трансформації її інститутів з антимонопольного регулювання більш ефективним є еволюційний шлях. Погоджуємося з авторами [5], що необхідними кроками з трансформації інституціонального забезпечення за еволюційного шляху розвитку економіки України є:

- розвиток інститутів державного регулювання економіки для використання усієї сукупності регулюючих форм і методів як переважно опосередкованого монетарного і фіскального характеру, так і безпосередньо державного регулювання (програмні методи й системи державних замовлень, засоби антимонопольного регулювання, зокрема цін, підприємств інфраструктури, підтримка науково-технічної, інноваційної та інвестиційної сфер тощо);

- вдосконалення інститутів ринкового саморегулювання, насамперед валютного курсу процентних ставок, за умови узгодженості їх змін; забезпечення стабільності на основі завершення розбудови ринкової інфраструктури (товарних, фінансових ринків, зокрема фондових);

- розвиток інститутів, спрямованих на соціальну орієнтацію економічного розвитку та подолання бідності, диференціацію споживчих доходів, усунення панування олігархічних форм управління в економіці.

Отже, незважаючи на деяке покращення ситуації в антимонопольному регулюванні економіки, залишаються недостатньо розвинутими інститути конкуренції, потребує подальшого вдосконалення інституціональне забезпечення економіки України.

Висновки. Отже, проаналізувавши поняття інституту та визначивши роль інститутів в державному антимонопольному регулюванні економіки, можемо зробити висновок про необхідність подальшого більш глибокого аналізу питання впливу інституціонального середовища на суб'єктів ринку з метою розроблення дієвих інструментів впливу на монополії, вдосконалення державної антимонопольної політики в контексті євроінтеграції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000. 189 с.

2. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму: фірми, маркетинг, укладання контрактів. Київ: Артек, 2001. 472 с.
3. Зотов В., Пресняков В., Розенталь В. Институциональные проблемы функционирования и преобразования экономики России. Экономическая наука современной России. 1999. № 1.
4. Садовская Т., Грибоедова И. и др. Государственное регулирование институционального развития экономики Беларуси / под науч. ред. Т. Садовской. Минск: Беларуская навука, 2017. 299 с.
5. Климов О., Даниленко А., Трегобчук В. та ін. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія. Київ: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. 540 с.
6. Лагутін В., Боровик Ю., Вертелєва О. та ін. Державне антимонопольне регулювання: підручник / за ред. В. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 480 с.
7. The Global Competitiveness Report 2017–2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
8. Сидорович А. Курс экономической теории. Москва, 1997. 447 с.
9. Лагутін В. Теоретичні проблеми управління в сфері економічної конкуренції. Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. 2012. № 1(44).

REFERENCES:

1. Nort D. (2000). Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institution, institutional change and functioning of the economy]. Osnovy, Kyiv, Ukraine.
2. Viliamson O. (2001). Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: Firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv [Economic institutions of capitalism: Firms, marketing, contracting.]. Artek, Kyiv, Ukraine.
3. Zotov V., Presnjakov V., Rozental V. (1999). "Institutional problems of functioning and transformation of the Russian economy". Economic science of modern Russia, vol. 1.
4. Sadovskaja T., Griboedova I. (2017). Gosudarstvennoe regulirovanie institucional'nogo razvitija jekonomiki Belarusi [State regulation of the institutional development of the economy of Belarus]. Belaruskaia navuka, Minsk, Belarus.
5. Klymov O., Danylenko A., Trehobchuk V. (2005). Ekonomichni rozvytok Ukrainy: instytutsionalne ta resursne zabezpechennia [Economic Development of Ukraine: Institutional and Resource Security]. Ob'iednanyi instytut ekonomiky NAN Ukrainy. Kyiv, Ukraine.
6. Lahutin V., Borovyk Yu., Vertielieva O. (2015). Derzhavne antymopolne rehuliuвання [State Antitrust Regulation]. Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. Kyiv, Ukraine.
7. The Global Competitiveness Report 2017-2018. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
8. Sydorovych A. (1997). Kurs jekonomicheskoi teorii [Course of economic theory]. Moscow, Russia.
9. Lahutin V. (2012). "Theoretical problems of management in the field of economic competition", Competition. Bulletin of the Antimonopoly Committee of Ukraine, vol. 1, no. 44.

Soboleva I.V.*Postgraduate Student at Department of Political Economy,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR ANTI-MONOPOLY MARKET REGULATION

The problem of the role and importance of institutes in the state regulation of monopolized markets is considered. The analysis of the institutional provision of the antimonopoly policy of the state is carried out. The question of the necessity of state interference in the regulation of the market from the standpoint of the theories of institutionalism is considered. Proposed steps to improve institutional support in the context of European integration.

The importance of institutional provision is in solving issues of information uncertainty, reducing economic, social, and transaction costs and prices for goods and services. The market requires the availability of institutional support that is adequate to the needs of economic actors. The principle of the construction and development of modern institutions is in an agreed, contractual relationship, which reduces the level of information uncertainty and risk, provides certain guarantees, and reduces transaction costs. The institutional system itself is not a factor in economic development but it regulates the interaction between economic agents in the process of distributing and using the main development factors.

Taking into account the fact that Ukraine intends to further join the European Union (EU), the priority is to transform the institutions of Ukraine and bring them into a common denominator with the institutes of antimonopoly regulation of the EU. Detected in the investigated institutes of anti-trust regulation of the Ukrainian economy do not always contribute to the competitive development of the state. Since the basic precondition for competitive development is the promotion of the effectiveness of market mechanisms, the scientific search is aimed at transforming the institutional system, its main components, and its mechanisms, which impede the effective operation of market forces. The need to transform the institutional system, the urgent institutional changes, is a proven fact, given the current situation with monopoly regulation.

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 331.101

Білан О.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільського національного економічного університету

РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ І ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

АНОТАЦІЯ

У статті аргументовано, що кожне підприємство, яке дбає про свою ділову репутацію, має будувати свою діяльність на принципах соціальної відповідальності. Обґрунтовано необхідність і переваги соціально відповідальної поведінки як умови формування позитивного іміджу та ділової репутації підприємств у сучасному суспільстві. Визначено основні напрями, за якими підприємства повинні вдосконалювати свою соціальну відповідальність. Запропоновано послідовність дій у процесі формування моделі взаємодії компанії зі стейкхолдерами. Окреслено основні репутаційні переваги, які є результатом корпоративної соціальної відповідальності компанії.

Ключові слова: соціальна відповідальність підприємства, стейкхолдери, імідж, ділова репутація.

АННОТАЦІЯ

В статье аргументировано, что каждое предприятие, которое заботится о своей деловой репутации, должно строить свою деятельность на принципах социальной ответственности. Обоснованы необходимость и преимущества социально ответственного поведения как условия формирования позитивного имиджа и деловой репутации предприятий в современном обществе. Определены основные направления, по которым предприятия должны совершенствовать свою социальную ответственность. Предложена последовательность действий в процессе формирования модели взаимодействия компании со стейкхолдерами. Очерчены основные репутационные преимущества, которые являются результатом корпоративной социальной ответственности компании.

Ключевые слова: социальная ответственность предприятия, стейкхолдери, имидж, деловая репутация.

ANNOTATION

The article argues that every enterprise that cares about its business reputation should build its activities on the principles of social responsibility. The necessity and advantages of socially responsible behavior as a condition of forming a positive image and business reputation of enterprises in modern society are substantiated. The main directions, by which enterprises should improve their social responsibility, are defined. The sequence of actions in the process of forming the model of the company's interaction with stakeholders is proposed. The main reputational advantages, which are the result of the corporate social responsibility of the company, are outlined.

Key words: corporate social responsibility, stakeholders, image, business reputation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах поняття «корпоративна соціальна відповідальність» тісно пов'язане з поняттям «ділова репутація». Більшість великих міжнародних компаній вважає ділову репутацію, яка ґрунтується на соціальній відповідальності, своїм основним активом.

Сучасний етап розвитку економіки вимагає від бізнесу тісної взаємодії з усіма зацікавленими сторонами, пошуку взаємовигідних рішень та їх ефективної реалізації. За таких умов корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) є найважливішим інструментом розвитку економіки. Корпоративна соціальна відповідальність компаній сприяє соціальному, економічному та екологічно стійкому розвитку країни завдяки збільшенню позитивного впливу бізнесу на суспільство.

В усіх економічно розвинутих країнах на державному рівні цілеспрямовано стимулюється та підтримується соціально відповідальна поведінка суб'єктів господарювання. Проте не всі вітчизняні компанії розуміють, що соціальна відповідальність бізнесу – це вже норма поведінки, дотримання якої вимагає суспільство. Сьогодні бізнес не може діяти ізольовано від суспільства та повинен разом з державою розділити відповідальність за соціально-економічне становище суспільства та вирішення життєво важливих проблем населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної відповідальності підприємств досліджувалися в роботах зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема в працях Г. Боуена, П. Друкера, А. Керролла, М. Креймера, М. Портера, А.М. Колота, Т.М. Гнат'євої, О.О. Охріменка, В.М. Шаповала.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте потребують подальших досліджень питання впливу КСВ на формування ділової репутації підприємства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження корпоративної соціальної відповідальності через призму формування позитивного іміджу та ділової репутації підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпоративна соціальна відповідальність – це концепція, яка передбачає врахування інтересів суспільства компанією, яка бере на себе відповідальність за вплив своєї діяльності на замовників, постачальників, працівників, акціонерів,

місцеву громаду, діяльність інших зацікавлених сторін та стан навколишнього середовища. Тобто підприємства добровільно, з власної ініціативи реалізують заходи, спрямовані на підвищення якості життя своїх працівників, місцевих громад та суспільства загалом. Відповідно, корпоративна соціальна відповідальність передбачає ведення бізнесу з обов'язковим врахуванням очікувань суспільства, що в результаті сприяє формуванню позитивного іміджу та хорошої ділової репутації компанії.

Отже, першочерговим завданням КСВ є зосередження на людських та соціальних інтересах. Чіткі ініціативи з КСВ приводять до більшої підтримки зацікавлених сторін. Цими зацікавленими сторонами є споживачі, інвестори, працівники, розробники політики, які підвищують репутацію та збільшують прибуток компанії.

За таких умов посилюється залежність ділової репутації підприємства від характеру взаємовідносин з партнерами, клієнтами, споживачами, місцевою громадою. Тобто зацікавлені сторони хочуть знати, які засоби в досягненні своїх стратегічних цілей підприємство планує використовувати, чи виконує воно свої зобов'язання, яких соціальних принципів дотримується. Таким чином, наявність програми КСВ, спонсорська діяльність, характер взаємовідносин з місцевою громадою суттєво впливають на ділову репутацію компанії, формують її конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі.

Отже, ділова репутація формується на основі реального досвіду взаємодії зацікавлених сторін (стейкхолдерів) з компанією. Відповідно, ділову репутацію можна інтерпретувати як сукупність думок зацікавлених сторін щодо переваг і недоліків компанії, яка формує загальне враження про неї на основі оцінювання економічного, соціального та екологічного аспектів її діяльності.

Численні дослідження, проведені закордонними аналітиками, підтверджують той аргумент, що керівники, які ведуть себе етично й справді піклуються про вирішення соціальних проблем, отримують більшу підтримку зацікавлених сторін. Згідно з даними опитувань 90% респондентів під час покупки товарів будуть віддавати перевагу соціально відповідальним компаніям.

Визначимо напрями, за якими підприємства повинні вдосконалювати свою соціальну відповідальність. По-перше, кожне підприємство має розробити дієву програму КСВ. По-друге, підприємство має чітко й точно інформувати про ці ініціативи та свої зобов'язання усі зацікавлені сторони. Інформація повинна бути об'єктивною, систематизованою, прозорою та правдивою. Відповідно, керівники повинні забезпечити доступ громадськості до інформації щодо діяльності підприємства, пов'язаної з КСВ.

Отже, варто пам'ятати про те, що ініціатива щодо запровадження принципів КСВ в практи-

ку діяльності підприємства виходить від керівництва. Підтримка керівника є визначальною в об'єднанні зусиль працівників у команду для реалізації стратегії КСВ. Великі компанії можуть ввести посаду керівника зі зв'язків з громадськістю або репутаційного працівника. При цьому КСВ має відповідати вимогам корпоративної стратегії та передбачає внутрішню й зовнішню взаємодію. Компанія взаємодіє з різними цільовими аудиторіями (стейкхолдерами), кожна з яких має велике значення для розвитку бізнесу та відіграє важливу роль у формуванні його вартості, а отже, іміджу та ділової репутації.

Варто зазначити, що модель взаємодії компанії зі стейкхолдерами постійно змінюється, оскільки змінюються кількість та склад зацікавлених сторін, коло їхніх інтересів. Тому в процесі побудови моделі взаємодії компанії зі стейкхолдерами необхідно дотримуватися певної послідовності в діях.

По-перше, необхідно сформувати список стейкхолдерів, тобто скласти перелік усіх зацікавлених осіб і груп зацікавлених осіб, які якимось чином можуть здійснювати вплив на бізнес. При цьому стейкхолдерів варто поділити на дві групи, а саме первинних і вторинних. Первинні – це акціонери, працівники, інвестори, клієнти, бізнес-партнери, які в процесі взаємодії здійснюють прямий вплив на діяльність компанії. Вторинні стейкхолдери здійснюють опосередкований вплив (конкуренти, органи влади, інші компанії, місцева громадськість). Такий поділ дасть змогу дослідити ступінь зацікавленості кожного зі стейкхолдерів і спрогнозувати характер та рівень впливу на діяльність компанії.

По-друге, слід визначити мотиви (інтереси) кожного зі стейкхолдерів та виявити, чи збігаються вони з інтересами компанії. Якщо інтереси двох сторін збігаються, очікується співпраця між ними, а також формування партнерських відносин. У разі виникнення конфлікту інтересів компанія повинна бути готова до того, що окремі стейкхолдери стануть джерелом негативного впливу на її імідж та ділову репутацію. Такий прогноз дасть змогу керівництву компанії розробити заходи для уникнення можливих негативних наслідків.

По-третє, на основі отриманої інформації варто класифікувати стейкхолдерів за ступенем впливу на діяльність компанії. Для цього необхідно визначити, хто з них має значний інтерес до діяльності компанії, а хто – незначний. Відповідно до отриманих даних можна спрогнозувати, у кого буде високий ступінь впливу на бізнес, а у кого – низький.

По-четверте, необхідно систематизувати та візуалізувати отриману інформацію. Систематизація інформації дасть змогу дослідити зацікавленість кожного зі стейкхолдерів і спрогнозувати характер та ступінь впливу на діяльність компанії. Візуалізація дасть можливість наочно зо-

бразити основні групи стейкхолдерів з метою подальшого контролю взаємодії з ними.

Така модель взаємодії зі стейкхолдерами дасть змогу компанії постійно відслідковувати зміни в колективній думці про діяльність компанії і вчасно реагувати на них, що в результаті сприятиме формуванню позитивного іміджу та хорошій діловій репутації в суспільстві.

Крім того, компаніям доцільно періодично проводити анкетування представників основних груп зацікавлених осіб за основними параметрами ділової репутації. Параметри ділової репутації необхідно вибирати з урахуванням економічної, екологічної та соціальної сфер діяльності компанії. Таке дослідження дасть можливість унаочнити вплив КСВ компанії на її ділову репутацію, систематизувати сам процес управління діловою репутацією, зрештою, сприятиме отриманню компанією додаткових конкурентних переваг.

Отже, якщо підприємство хоче досягнути успіху в конкурентній боротьбі, йому вже недостатньо працювати лише в напрямі підвищення ефективності своєї діяльності, вибираючи інноваційний тип розвитку. В сучасних умовах господарювання не менш важливими є формування позитивного іміджу та хорошій діловій репутації, отримання суспільного визнання та довіри, що забезпечать сприятливий соціальний фон для розвитку бізнесу.

Світова практика свідчить, що в процесі прийняття рішень щодо вкладення коштів у діяльність компанії інвестори беруть до уваги не лише її фінансові звіти. Вони також цікавлять-

ся прихованою вартістю бізнесу, тобто його нематеріальними активами, зокрема наявністю та результатами реалізації стратегії КСВ, досліджують вплив цих процесів на репутаційний капітал. Відповідно, кожне вітчизняне підприємство, яке планує вихід на міжнародні ринки та дбає про свою ділову репутацію, має бути соціально відповідальним.

До репутаційних переваг, які є результатом корпоративної соціальної відповідальності компанії, належать:

- зростання рівня довіри та формування позитивної думки серед цільової аудиторії споживачів, місцевої громади, влади та широкої громадськості;
- підвищення лояльності співробітників компанії, що забезпечить зростання їх зацікавленості та ініціативності;
- привертання уваги засобів масової інформації, які забезпечать додаткову безкоштовну рекламну підтримку бізнесу;
- збільшення лояльності наявних і залучення нових клієнтів.

Розвиток соціальної відповідальності бізнесу в Україні потребує сприяння з боку держави, яка повинна визнати соціальну відповідальність бізнесу як бажану поведінку для вітчизняного підприємництва та розробити комплекс стимулів та заходів з поширення та популяризації її у суспільстві [1].

Висновки. Отже, корпоративна соціальна відповідальність – це основа ефективної бізнес-стратегії, яка передбачає дотримання балансу інтересів і побудову добросовісних відно-

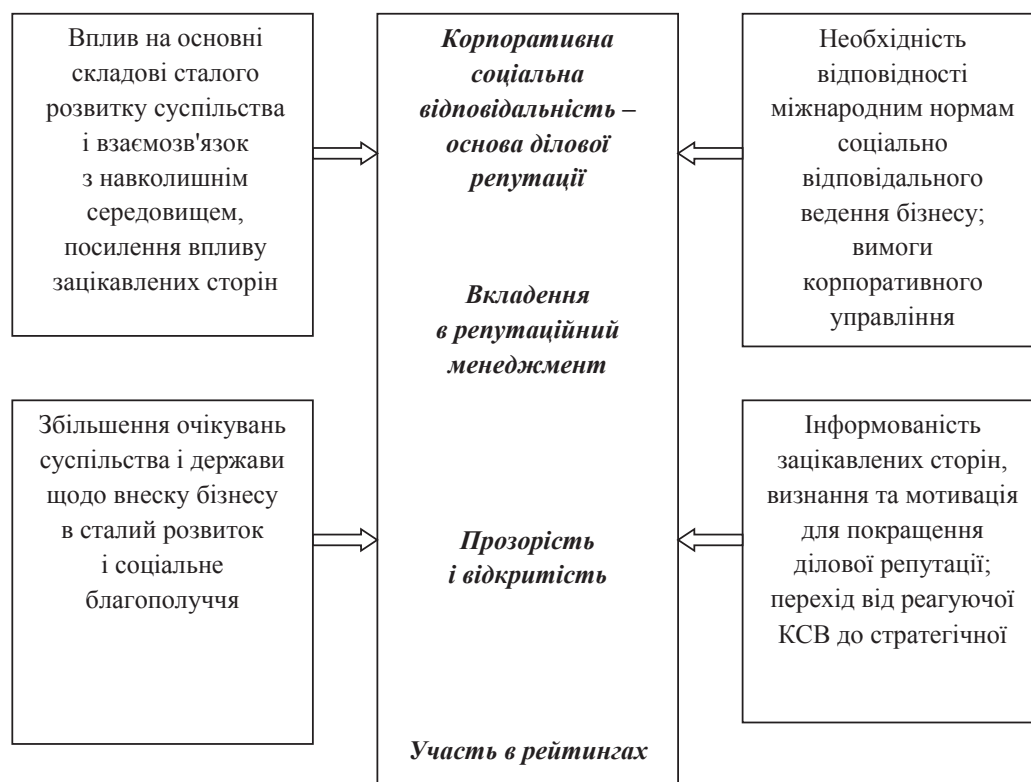

Рис. 1. Корпоративна соціальна відповідальність як основа ділової репутації

син з усіма зацікавленими сторонами. Кожна компанія, яка має на меті тривале та успішне функціонування й дбає про власну ділову репутацію, повинна розробляти та реалізовувати дієві стратегії КСВ з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін. Тобто компанія повинна не лише забезпечувати досягнення високих фінансових показників, але й показувати, що вона робить позитивний внесок у розвиток суспільства.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення міжнародного досвіду формування нефінансової звітності підприємства як інструменту покращення його іміджу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гнатєва Т.М. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент ефективності корпоративної стратегії. URL: <http://economic-vistnic.stu.cn.ua/tmppdf/1290.pdf>.
2. Колот А.М., Грішнова О.А. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / за ред. А.М. Колота. Київ: КНЕУ, 2012. 501 с.
3. Охрімченко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Київ: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.
4. Соляник О.М. Корпоративна соціальна відповідальність як складова ефективного управління компанією. URL: <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d090.pdf>.
5. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Дніпропетровськ: ДВНЗ «НГУ», 2011. 357 с.

REFERENCES:

1. Hnatieva T.M. (2014). "Social responsibility of business as a tool of the efficiency of a corporate strategy", *Teoretychni problemy rozvytku natsionalnoi ekonomiky*, [Online], vol. 2, no. 74. Available at: <http://economic-vistnic.stu.cn.ua/tmppdf/1290.pdf>.
2. Kolot A.M. (2012). *Sotsialna vidpovidalnist: teoriia i praktyka rozvytku* [Social responsibility: theory and practice of development]. KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Okhrimenko O.O. (2015). *Sotsialna vidpovidalnist* [Social responsibility], *Natsionalnyi tekhnichniy universytet Ukrainy "Kyivskiy politekhnichniy instytut"*. Kyiv, Ukraine.
4. Solianyuk O.M. (2013). "Corporate social responsibility as a component of effective management a company", [Online]. Available at: <http://me.fem.sumdu.edu.ua/docs/d090.pdf>.
5. Shapoval V.M. (2011). *Sotsialna vidpovidalnist biznesu v strukturі upravlinnia ekonomikoiu* [Social responsibility of business is in the structure of management an economy]. DVNZ "NHU", Dnipropetrovsk, Ukraine.

Bilan O.S.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprises and Corporations,
Ternopil National Economic University*

THE ROLE OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE FORMATION OF THE POSITIVE IMAGE AND BUSINESS REPUTATION OF THE ENTERPRISE

The article argues that every enterprise that cares about its business reputation should build its activities on the principles of social responsibility.

The necessity and advantages of socially responsible behaviour as a condition of forming a positive image and business reputation of enterprises in modern society are substantiated. It is summarized that the presence of the CSR program, sponsorship, and the nature of relations with the local community significantly affect the business reputation of the company, shape its competitiveness and investment attractiveness in the long run.

Based on the generalization of provisions of leading domestic and foreign scientists, the main directions by which enterprises should improve their social responsibility are defined: each enterprise should develop an effective CSR program; clearly and accurately inform all stakeholders about its initiatives and commitments. The article emphasizes that managers should ensure public access to information about the activities of the enterprise related to CSR.

The sequence of actions in the process of forming the model of the company's interaction with stakeholders is proposed: formation of the list of stakeholders; determination of motives (interests) of each of the stakeholders and research whether they match the interests of the company; stakeholders' classification according to the degree of influence on the company's activity; systematization and visualization of received information.

The main reputational advantages, which are the result of the corporate social responsibility of the company, are outlined: increase of trust and positive opinion formation among the target audience of consumers, local community, authorities, and the general public; increasing the loyalty of the company's employees, which will increase their interest and initiative; attraction of media attention that will provide additional free advertising support for business; increasing the loyalty of existing and attracting new customers.

It is summarized that each company, which aims to the long-term and successful operation and cares about its own business reputation, should ensure not only achievement of high financial indicators but also show that it makes a positive contribution to the development of society.

УДК 334.75

Братуга О.Г.
*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри
економіки промисловості та організації виробництва
Українського державного хіміко-технологічного університету*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена визначенню наукової цінності концепції об'єднань підприємств. Зазначена концепція є однією з трьох альтернативних, у межах яких досліджується проблема процесів утворення нових та широкої диференціації форм організаційних господарських структур в умовах сучасної економіки. Стосовно господарюючих організаційних структур, то нині в економічній науці отримано однозначні кінцеві результати на рівні емпіричного дослідження у формі наукового факту. Водночас на рівні теоретичного дослідження стосовно цих явищ відповідна форма наукового знання не набула завершеної форми, а саме розвинутої теорії, а має лише концептуальний характер. Проведено теоретичний аналіз сукупності положень зазначеної концепції з точки зору дослідження відповідного явища як предмета, процесу, а також у відносинах із зовнішнім середовищем.

Ключові слова: наукова концепція, описова наукова теорія, розвинута наукова теорія, організаційні господарські структури, об'єднання підприємств.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена определению научной ценности концепции объединения предприятий. Эта концепция принадлежит к одной из трех альтернативных, в составе которых исследуется проблема процессов создания новых и широкой дифференциации форм организационных хозяйственных структур в условиях современной экономики. Относительно хозяйствующих организационных структур, то сейчас в экономической науке получены однозначные конечные результаты на уровне эмпирического исследования в форме научного факта. В то же время на уровне теоретического исследования относительно этих явлений форма научного знания еще не достигла завершённой формы, а именно развитой теории, а имеет всего лишь концептуальный характер. Проведен теоретический анализ совокупности положений указанной концепции с точки зрения исследования соответствующего явления как предмета, процесса, а также в отношении с внешней средой.

Ключевые слова: научная концепция, описательная научная теория, развитая научная теория, организационные хозяйственные структуры, объединения предприятий.

ANNOTATION

The article is devoted to the definition of the scientific value of the concept of union of enterprises. This concept belongs to one of the three alternative ones, which research the problem of the processes of creating new and wide differentiation of forms of organizational business structures in the conditions of the modern economy. Now, in Economic Science, as for business organizational structures, unambiguous final results have been already received at the level of empirical research in the form of a scientific fact. At the same time, at the level of theoretical research in relation to these phenomena, the corresponding form of scientific knowledge did not come to a complete form that is a developed theory and it is only conceptual in nature. A theoretical analysis was carried out of the totality of the provisions of this concept from the standpoint of investigating the corresponding phenomenon as an object, process, and also in relation to the external environment.

Key words: scientific concept, descriptive scientific theory, developed scientific theory, organizational business structures, union of enterprises.

Постановка проблеми. Для сучасного історичного етапу еволюції економічної сфери буття, що охоплює минуле та початок ХХІ сторіччя, характерний процес виникнення нових та широкої диференціації видів суб'єктів господарювання. Зокрема, в науковій економічній літературі виділяють такі нові організаційні господарські структури, як, зокрема, корпорація, трест, концерн, транснаціональна корпорація, холдинг, фінансово-промислова та промислово-фінансова групи, картель, синдикат, пул, консорціум, кластер, стратегічний альянс, віртуальна корпорація. Більшість як закордонних, так і вітчизняних науковців однастижна в оцінюванні об'єктивного існування конкретних форм відповідних економічних явищ, проте щодо визначення їх сутності та змісту, виражених системно у формі як видів, так і родових понять, їх позиції принципово різняться. На підставі цього можна зробити висновок, що стосовно господарюючих організаційних структур нині в економічній науці отримані однозначні кінцеві результати на рівні емпіричного дослідження у формі наукового факту. Водночас на рівні теоретичного дослідження стосовно цих явищ відповідна форма наукового знання не набула завершеної форми, а саме розвинутої теорії, а має лише концептуальний характер, тобто сукупності альтернативних наукових гіпотез. Зокрема, можна виділити такі основні теоретичні концепції сучасних господарюючих організаційних структур: інтегровані корпоративні структури, інтегровані підприємницькі структури, об'єднання підприємств. За таких обставин виникає нагальна потреба проведення теоретичного аналізу відповідних положень окремо кожної із зазначених концепцій щодо оцінювання як повноти, так й істинності наукового знання, отриманого їх розробниками. Об'єктом статті є концепція об'єднань підприємств, у межах якої науковці поставили та спробували теоретично розв'язати проблему появи нових організаційних господарських структур у сучасній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До провідних розробників концепції об'єднань підприємств як з точки зору масштабу, так з точки зору глибини дослідження проблеми виникнення нових господарюючих структур можна віднести Л.М. Чепурду, О.О. Гиля, І.Т. Єгорову, Б. Гаррета, П. Дюссожа, Л.М. Ганущак-Єфименко. Акценти у вивченні зазначеної проблеми були розставлені на такі питання, як розкриття сутності окремих конкретних

видових форм нових наявних господарських структур, а також їх класифікації; встановлення процесів, які забезпечують виникнення відповідних структур; визначення на більш високому рівні абстрагування категорії явища, до обсягу якої категорії конкретних форм згаданих структур можна включити. Таким чином, можна констатувати, що дослідження авторами концепції здійснювалося в межах лише першої рефлексії, а отже, є методологічно неповним.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За вищезазначених обставин немає достатніх підстав вважати, що сукупність положень концепції об'єднань підприємств досягли рівня та форми теоретичного наукового знання, що ставить під сумнів їх онтологічну, аксіологічну та праксеологічну цінність. Оцінка якості напрацьованих у межах згаданої концепції відповідних знань, а отже, встановлення їх наукової природи й істинності, зокрема порівняно з альтернативними концепціями, потребує проведення дослідження на рівні другої рефлексії.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є встановлення за результатами проведеного теоретичного аналізу наявності у змісті сукупності положень концепції об'єднань підприємств нових елементів наукового знання, отриманих її розробниками, а також виявлення допущених ними методологічних та онтологічних хиб і логічних помилок. Згідно із загальноновизнаними методологічними вимогами до проведення теоретичного дослідження отриманих наукових результатів у межах зазначених концепцій оцінювалися з точки зору визначення буття явища як предмета, тобто певної економічної субстанції, а саме її сутності та змісту, а також форми її прояву; процесу, тобто обставин його виникнення та механізму функціонування; відносин із зовнішнім середовищем, тобто його місця у системі більш високого рівня. При цьому використано такі засоби проведення наукового дослідження, як порівняльний аналіз, історичний аналіз, факторний, системний аналіз та категоріальний аналіз, а також узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел [1–7] дає змогу таким чином систематизувати основні теоретичні положення концепції інтегрованих корпоративних структур, які розкривають поняття зазначеного економічного явища.

1) Щодо відповідного явища як предмета об'єднання підприємств визначено як певний вид господарської організації, діяльність якої спрямована на забезпечення належного рівня конкурентоспроможності її учасників; сфера застосування видових форм об'єднання підприємств охоплює весь сучасний економічний простір; формоутворюючим елементом об'єднання підприємств виступає група окремих підприємств; мотиви діяльності об'єднання підприємств зумовлені наявністю подібних цілей у її учасників; форми прояву об'єднання підприємств є неоднорідними та різноманітними; функції

та компетенції об'єднання підприємств закріплюються в різних типах правових документів залежно від особливостей видової форми зазначеної організаційної структури.

2) Щодо відповідного явища як процесу об'єднання підприємств як явище економічної сфери буття з'явилося на нинішньому історичному етапі її еволюції, де відносини економічної взаємодії між підприємствами у формі конкуренції доповнилися такою альтернативною формою, як співробітництво між ними; обставини, які зумовили появу об'єднання підприємств пов'язані з глобалізацією усього економічного простору, кардинальним скороченням життєвого циклу економічних інновацій, а також інтенсифікацією процесу їх поширення, загостренням конкурентної боротьби між підприємствами, що набула нової якості як гіперконкуренція, а також привело до розширення форм конкурентної боротьби, зокрема індивідуальна форма була доповнена груповою (колективною) дією кількох видів загальноеволюційного процесу відтворення суспільного виробництва, зокрема кооперування й інтеграції, що в цьому разі здійснюється на мікроекономічному рівні, економічною доцільністю кооперування їх господарської діяльності окремо у виробничій або інноваційній, або комерційній сферах, або усіх разом, внутрішнім типом господарського механізму, що забезпечує утворення та функціонування об'єднання підприємств (визначається неоднозначно: це як ієрархічний, як ринковий, як координаційний механізми).

3) Щодо відповідного явища як відносин із зовнішнім середовищем економічне буття сучасного підприємства, а також об'єднання підприємств, які утворюються суб'єктами господарювання, реалізується лише в підприємницькому типі їх господарської діяльності; значний інституціональний вплив на процеси утворення та функціонування об'єднань підприємств здійснюється з боку держави; групова форма ведення конкурентної боротьби визначається як домінуюча порівняно з індивідуальною; зміна просторових форм ведення конкурентної боротьби (з локальних детермінованих на глобальну), а також розширення засобів здійснення конкуренції між підприємствами (до цінових і нецінових додалися ще й організаційні); комплексний характер господарського механізму, що забезпечує функціонування об'єднань підприємств у зовнішньому середовищі, до складу якого входять як ринковий, так і ієрархічний механізми.

Слід відзначити, що хоча порівняно з іншими альтернативними концепціями організаційних структур підприємництва концепція об'єднань підприємств є більш змістовною та систематизованою, проте у визначенні відповідного явища як предмета для неї характерні суперечливі тлумачення різними авторами сутності об'єднання підприємств як загального поняття, окремих видових форм як одиничних понять, а також класифікації останніх.

У концепції об'єднань підприємств наявні два варіанти (вітчизняний і закордонний). Їх порівняльний аналіз дає підстави стверджувати, що вони відрізняються не тільки у засадних термінах, які визначають назву цієї концепції, але й у визначенні сутності поняття відповідного явища. Дефініції загального поняття явища залежно від вітчизняного та закордонного варіантів презентації концепції об'єднань підприємств представлені в табл. 1.

На підставі проведеного категоріального аналізу можна стверджувати, що для обох варіантів дефініції характерне хибне визначення загальних ознак поняття явища. У першому з них об'єднання підприємств тлумачиться як видова форма господарської організації. Таким чином, автори виділяють дві загальні ознаки явища, для першої з яких (господарська) використовується абстрактне поняття, що визначає економічну природу цього явища, а для другої (організація) – конкретне поняття, що ідентифікує його як систему цілісного типу. З першим положенням можна погодитися, тому що існування об'єднання підприємств як елемента економічної сфери буття на сучасному історичному етапі її еволюції є доведеним науковим фактом. Положення щодо другої загальної ознаки слід визнати хибним, тому що воно суперечить як меті утворення об'єднання підприємств, так і одній з його основних рис, зокрема тому, що цій організаційній структурі притаманний добровільний характер формування. Крім того, зміст поняття відповідної загальної ознаки логічним чином не узгоджується з положеннями стосовно окремих істотних ознак, представлених у цій дефініції, зокрема щодо того, що ця організаційна структура створюється для координації діяльності її учасників, які при цьому зберігають статус підприємств. Таким чином, ця загальна ознака разом із метою утворення, а також згаданою вище основною рисою об'єднання підприємств свідчить на користь того, що відповідна організаційна структура належить до систем сумативного типу. Положення щодо інших істотних ознак, які деталізують окремі види господарської діяльності підприємств-учасників, що є об'єктом координації на основі об'єднання підприємств, слід вважати зайвими, тобто такими, які не забезпечують виокремлення відповідної організаційної структури як специфічного явища.

У закордонному варіанті концепції для позначення відповідного явища на загальному рівні використовується як базовий термін «стратегічний альянс», або «альянс». Результати порівняльного

та категоріального аналізу дефініції поняття цього явища дають підстави стверджувати, що відповідні визначення відрізняються як за змістом, так і за складом загальних та істотних ознак. У другому варіанті дефініції відповідна організаційна структура тлумачиться як тимчасове об'єднання підприємств. Таким чином, у визначенні поняття «стратегічний альянс» авторами виділяється лише одна загальна ознака, а саме відповідна організаційна структура є видовою формою поняття більш високого рівня загальності – об'єднання підприємств. Як основна істотна ознака визначається тимчасовий характер існування відповідної організаційної структури. Водночас із контексту інших істотних ознак, представлених у дефініції, видно, що учасники відповідної організаційної структури зберігають статус самостійного незалежного господарюючого суб'єкта. На підставі цих положень можна зробити висновок, що тимчасове об'єднання підприємств належить до систем сумативного типу. Водночас слід зазначити, що автори у своєму варіанті концепції не розширили власні дослідження щодо вивчення відповідної проблеми на більш загальному рівні, тобто у визначенні загального щодо одиничного поняття «тимчасове об'єднання підприємств» поняття «об'єднання підприємств» та класифікації його видових форм. Водночас можна обґрунтовано стверджувати, що вони лише формально відокремили поняття «тимчасове об'єднання підприємств» від поняття «підприємство». Якщо у цьому напрямі продовжити думку авторів, то можна сказати, що поняття «об'єднання підприємств» у свій обсяг має включати усі видові форми організаційних структур підприємництва, серед яких необхідно виділяти два типи, а саме постійні та тимчасові об'єднання підприємств. Сутнісна відмінність між ними полягає в тому, що перші належать до систем цілісного типу, а інші – сумативного. Але одне й те ж поняття явища «об'єднання підприємств» не може бути зумовлене різними видами процесу відтворення суспільного виробництва, а саме в першому випадку – процесом інтеграції, в другому – об'єднання. Таким чином, можна стверджувати, що поняття явища в межах зазначеної концепції не досліджено повністю, тобто як предмет, процес і відносини із зовнішнім середовищем. Отже, за таких обставин поняття «об'єднання підприємств» втрачає свій смисл і не відповідає вибраній для його ідентифікації назві терміна. Водночас слід зазначити, що відповідне поняття зберігає свій смисл, якщо його тлумачити як явище, яке належить до систем сумативного типу. Тимчасовість

Таблиця 1

Дефініції загального поняття концепції об'єднань підприємств

Варіанти концепції	Вітчизняний	Закордонний
Дефініція поняття явища	«Господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних та соціальних завдань» [2, с. 13].	«Являє собою тимчасове об'єднання підприємств для досягнення спільних цілей учасників, кожний з яких зберігає власну стратегічну незалежність і може планувати та реалізовувати свої стратегічні цілі» [4, с. 36].

та сумативний тип цього явища як економічної системи мікрорівня слід визначати як характерні ознаки поняття «об'єднання підприємств». На підставі висновків, отриманих під час аналізування альтернативних концепцій щодо концепції об'єднання підприємств, слід визначати положення про те, що об'єднання підприємств є окремою видовою формою у складі організаційних структур підприємництва. Отже, визначення в дефініції поняття «стратегічний альянс» вищезгаданої загальної ознаки слід кваліфікувати як певний вид логічної помилки, а саме як тавтологію. Інші сутнісні ознаки, представлені в дефініції, якщо й мають якийсь смисл, то тільки для визначення поняття окремої видової форми об'єднання підприємств, якою є стратегічний альянс.

Підбиваючи підсумки результатів аналізу двох варіантів дефініції поняття відповідного явища, можемо стверджувати, що автори обох варіантів концепції не змогли розкрити повністю його сутність.

Стосовно другого етапу дослідження відповідного явища вже як процесу слід зазначити, що у питанні встановлення виду процесу, який забезпечує появу відповідного явища та його окремих видових форм, більшість дослідників як вітчизняного, так і закордонного варіантів концепції об'єднань підприємств (альянсів) дотримується тієї ж позиції, що й їх опоненти з альтернативних концепцій. Цим процесом визначається процес інтеграції. Водночас слід відзначити, що в обох варіантах концепції об'єднань підприємств наявні дещо відмінні позиції, в яких спостерігається спроба вирішення проблеми змістовної невідповідності між окремими видовими формами та процесом інтеграції, що, на думку авторів концепцій, забезпечує їх утворення. Зокрема, це стосується тих форм, які належать до систем сумативного типу.

Перша зі згаданих позицій представлена в закордонному варіанті концепції [3; 4]. Її особливість полягає в тому, що процеси концентрації та інтеграції розмежовуються як несумісні поняття. Зокрема, автори визначають, що процес концентрації забезпечує економічний розвиток окремого уже наявного та функціонуючого підприємства завдяки залученню додаткових фінансово-економічних ресурсів, тобто створюючи та накопичуючи матеріальні та нематеріальні активи в межах цієї економічної системи мікрорівня централізованого типу. На противагу цьому, згадані дослідники визначають, що процес інтеграції, який ототожнюється з процесом об'єднання, забезпечує набуття додаткових конкурентних переваг кожному з підприємств у складі певної видової форми альянсу, який останні попередньо утворили на основі обміну правами використання уже наявних у кожного з них специфічних матеріальних і нематеріальних активів, тобто без залучення додаткових фінансово-економічних ресурсів [4, с. 36]. Теоретичним набутком цієї позиції є встановлення авторами сутнісних ознак процесу, який формує організаційні структури підприємництва, що дають змогу окремим під-

приємствам, які поступаються за рівнем конкурентоспроможності лідерам галузі, вести на рівні з останніми конкурентну боротьбу та забезпечувати повноцінно реалізацію власних економічних інтересів, використовуючи колективну (групову) форму конкуренції. Водночас онтологічним недоліком зазначеної позиції необхідно вважати ототожнення понять різних за сутністю процесів, а саме інтеграції та об'єднання. Основна причина полягає в тому, що автори не розрізняють якісно відмінних наслідків утворення нових видів економічних систем, які відрізняються за їх типом, а саме цілісні та сумативні.

Друга позиція із зазначених вище представлена у вітчизняному варіанті концепції [2]. Її особливості полягають у тому, що процес інтеграції як формоутворюючий щодо видових форм об'єднань підприємств, розглядається у взаємозв'язку з процесами спеціалізації та кооперування. При цьому процеси поглиблення спеціалізації господарюючих суб'єктів визначаються як основна причина виникнення інтеграційних процесів, що відбуваються між сучасними підприємствами. Інтеграційні процеси приводять до поглиблення процесів кооперування між ними. Відповідні процеси орієнтовані на забезпечення взаємодії перш за все між підприємствами великого та малого розмірів. Крім того, особливістю процесу інтеграції визначається те, що останній належить до процесів складного типу, тобто має окремі видові форми. Відповідні форми обумовлені функціональними сферами інтеграції великих і малих підприємств.

Не викликає заперечень положення про те, що зазначені процеси пов'язані між собою, як і всі форми процесу відтворення суспільного виробництва. Але хибним, на нашу думку, є положення щодо наявності причинно-наслідкового зв'язку між процесами спеціалізації та інтеграції як чинника утворення видових форм об'єднання підприємств. Останнє призводить до хибного тлумачення причин виникнення об'єднання підприємств як економічного явища та його видових форм. Не поглиблення спеціалізації підприємств великого та малого розміру, як наслідок, необхідність кооперування між ними, а відмінності в рівнях конкурентоспроможності у підприємств однієї галузі є головною причиною появи зазначеного явища на нинішньому історичному етапі еволюції економічної сфери буття.

На підставі оцінювання результатів теоретичного дослідження третього завершального етапу, який стосується проблеми відносин відповідного явища із зовнішнім середовищем, слід зробити такі висновки.

1) В логічній площині вивчення відповідної проблеми автори обох варіантів концепції не змогли визначити щодо «об'єднання підприємств» («альянс») поняття явища більш високого рівня узагальнення. Таким чином, у цьому аспекті проблеми вони не змогли забезпечити приріст наукового знання, а отже, залишилися на рівні наукових здобутків своїх опонентів з концепції

інтегрованих корпоративних структур. Водночас необхідно відзначити, що під час формування складного імені загального (родового) поняття концепції, на відміну від обох альтернативних концепцій, використані безвідносні поняття, а саме «об'єднання» та «підприємство» як суб'єкт і процес, у взаємодії яких виникає нове явище, позначене терміном «об'єднання підприємств»

2) У системній площині авторам цієї концепції вдалося додати до теоретичних набутоків щодо вивчення відповідного явища, отриманих у концепції інтегрованих підприємницьких структур і з урахуванням термінологічних відмінностей між зазначеними концепціями, положення, наукова новизна якого полягає у висуненні ідеї щодо необхідності змістовного розмежування понять явищ «підприємство» й «об'єднання підприємств» як окремих організаційних структур, які забезпечують процес розвитку підприємств, а також використовуються суб'єктами господарювання як окремі альтернативні організаційні способи ведення конкурентної боротьби у відмінних її формах, а саме індивідуальній і колективній (груповій). Водночас слід відзначити, що авторами концепції чітко та неповністю окреслено те, в межах яких економічних систем відповідні видові форми зазначених організаційних структур повинні та здатні забезпечувати їх учасникам або засновникам можливості набуття конкурентних переваг. Отже, на основі вищевикладеного можна констатувати, що проблема відносин відповідного явища із зовнішнім середовищем вирішена лише частково та недостатньо обґрунтовано.

Висновки. На підставі результатів проведеного аналізу концепції об'єднань підприємств зроблено такі узагальнюючі висновки.

1) Практично відсутнє обґрунтування методологічного забезпечення проведення наукового дослідження, що не дає можливості безпосередньо оцінити підстави, на базі яких авторами концепції сформульована певна сукупність теоретичних положень, що розкривають її зміст, а також встановити характер логічного відношення між поняттями, у яких зазначені положення знаходять відображення. В результаті в логічній процедурі визначення понять застосовані такі її види, як контекстуальне й аксіоматичне визначення, а в розкритті їх змісту – такий вид умовиводу, як аналогія, що методологічно не дає можливості повністю та науково обґрунтовано розкрити зміст відповідних понять досліджених явищ.

2) Під час проведення дослідження явища охоплені всі окремі структурні елементи наукового теоретичного знання, зокрема такі, як предмет, а також частково як процес і відносини із зовнішнім середовищем.

3) Зміст поняття явища об'єднань підприємств як предмета не вдалося повністю ідентифікувати як певну своєрідність, а класифікацію їх видових форм здійснено на компілятивній основі.

4) Концепцію об'єднань підприємств не можна віднести до такого типу наукової теорії, як розвинута, навпаки, з урахуванням використаних засо-

бів створення наукового знання, його представлення й інтерпретації, а також наявності в зазначеній концепції елементів квазінаукового знання її слід кваліфікувати як описову наукову теорію.

5) Доведений за підсумками емпіричних досліджень науковий факт існування нових господарських структур у сучасній економіці лише свідчить про наявність різноманіття економічних систем мікрорівня. Подальші дослідження мають бути орієнтовані на визначенні загальних та істотних ознак одиничних понять відповідних конкретних явищ та їх об'єднання в обсязі певної групи загальних понять, які слід розглядати не як сумісні (тотожні або перехресні), а як несумісні (протилежні).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гиль О.О., Гришина Л.О., Карась П.М. Экономика та організація діяльності об'єднань підприємств: навч. посібник. Львів: Новий світ – 2000, 2009. 248 с.
2. Экономика та організація діяльності об'єднань підприємств: навч. посіб. / за заг. ред. Л.М. Чепурди. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 269 с.
3. Гаррет Б., Дюссож П. Стратегические альянсы / пер. с англ. Москва: ИНФРА-М, 2002. 332 с.
4. Какаева А.Е., Дуненкова Е.Н. Инновационный бизнес. Стратегическое управление развитием: учебное пособие. Москва: Дело, 2010. 176 с.
5. Сторова І.Т. Экономика та організація діяльності об'єднань підприємств: навч. посіб. Львів: Новий світ – 2000, 2009. 331 с.
6. Ганущак-Єфіменко Л.М., Скоморохов М.О. Концептуальні підходи до обґрунтування інтеграційних процесів суб'єктів господарювання. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 6. С. 111–117.
7. Литвиненко Н.О. Особливості утворення груп взаємопов'язаних підприємств в Україні та управління ними. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2014. № 794. С. 37–44.

REFERENCES:

1. Hyl' O.O. Economics and organization of union of enterprises / navch. posibnyk: O.O. Hyl, L.O. Hryshyna, P.M. Karas. – Lviv: Novyi svit – 2000, 2009. – 248 p.
2. Economics and organization of union of enterprises / navch. posibnyk, pid zah. red. L.M. Chepurdy. – K.: Tsentr navchalnoi literatury, 2005. – 269 p.
3. Garret B. Strategic alliances B. Garret, P. Dyussozh; per. s angl. – M.: INFRA-M, 2002. – 332 p.
4. Kakaeva A.E. Innovative business. Strategic Development Management: uchebnoe posobie / A.E. Kakaeva, E.N. Dunenkova. – M.: Delo, 2010. – 176 p.
5. Yehorova I.T. Economics and organization of union of enterprises / navch. posibnyk: I.T. Yehorova. – Lviv: Novyi svit – 2000, 2009. – 331 p.
6. Hanushchak-lefimenko L.M. (2012). Conceptual approaches to substantiation of integration processes of business entities / L.M. Hanushchak-lefimenko, M.O. Skomorokhov // Aktualni problemy ekonomiky. 2012. no. 6. P. 111–117.
7. Lytvynenko N.O. (2014). Peculiarities of formation and management of groups of interrelated enterprises in Ukraine / N.O. Lytvynenko // Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha". 2014. No. 794. P. 37–44.

Bratuta O.H.*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student at Department of Industrial Economics and Production Organization,
Ukrainian State University of Chemical Technology*

THEORETICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF THE UNION OF ENTERPRISES

The process of arising new and wide differentiation of types of organizational business structures is inherent to the modern historical stage of the evolution of the economic sphere of being. Though most of the foreign and domestic scientists are united in assessing the objective existence of specific forms of relevant economic phenomena, their positions are fundamentally different in determining their essence and content, expressed systemically in both species and generic terms. Based on this, we can conclude that now in economic science, unambiguous final results have been obtained about economic organizational structures at the level of empirical research in the form of a scientific fact. At the same time, at the level of theoretical research in relation to these phenomena, the corresponding form of scientific knowledge has not reached a completed form to be a developed theory yet but it only has a conceptual character to be a set of alternative scientific hypotheses. For example, we can name the following theoretical concepts of modern business organizational structures. There are integrated corporate structures, integrated entrepreneurial structures, and union of enterprises. The concept of the union of enterprises is the object of this article, in which the researchers put and theoretically tried to solve the problem of the emergence of new organizational structures in the modern economy for the first time.

Accents in learning this problem were placed on the following issues. There are disclosure of the essence of certain specific types of forms of the new existing business structures and their classification the establishment of processes, thanks to these structures arise the definition at a higher level of abstraction of the category of the phenomenon, into which the categories of specific forms of the relevant structures can be included. Thus, it should be noted that the authors of the concept conducted research within the framework of the first reflection and, consequently, it was methodologically incomplete. In order to solve this problem should be carried out at the level of the second research reflexion.

The goals of this research are establishing the availability within the concept of the union of enterprises of new elements of scientific knowledge, which is based on the results of the theoretical analysis obtained by its developers and founding methodological, ontological, and logical errors admitted by them. The obtained scientific results within the framework of this concept conducted in accordance the generally recognized methodological requirements of the theoretical research were evaluated from a position of determining the existence of the phenomenon as the subject, as the process, as the relations with the external environment. At the same time, the following methods of conducting a scientific study were used: a comparative analysis, historical analysis, factor analysis, system analysis, categorial analysis, generalization.

Based on the results of analysing the concept of the union of enterprises, the following general conclusions are drawn:

1. There is practically no substantiation of the methodological support for the conduct of scientific research, which makes it impossible to directly evaluate the grounds, on the basis of which the authors of the concept formulated a certain set of theoretical propositions that reveal its content, and also establish the nature of the logical relationship between the concepts, in which these provisions found a reflection.

2. While carrying out the research of the phenomenon, only certain structural elements of theoretical knowledge were covered, in particular, such as the subject and partly as a process.

3. The content of the concept of the phenomenon of integrated entrepreneurial structures, as an object, could not be identified as a specific entity, and the classification of their species forms was implemented on a compilation basis.

4. The concept of the union of enterprises cannot be attributed to the type of scientific theory as developed; on the contrary, taking into account the use of methods for creating scientific knowledge, its representation and interpretation, and the availability of quasi-scientific knowledge in this concept, it should be qualified as a descriptive scientific theory.

5. The scientific fact of the existence of new business structures in the modern economy that was proved by the results of empirical research only indicates the existence of a variety of economic systems of the micro level. Further researches should be oriented on the definition of general and essential features of individual concepts of the corresponding specific phenomena and their association in the scope of a certain group of general concepts that should be considered not as compatible (identical or cross) but as incompatible (opposite).

УДК 338.1:658.1

Джерелюк Ю.О.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та маркетингу
Херсонського національного технічного університету*

ЗАСТОСУВАННЯ СЦЕНАРНОГО ПІДХОДУ ДО СИСТЕМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ АНТИКРИЗОВОЇ СТІЙКОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано позитивні сторони сценарного підходу, визначено його переваги для обґрунтування управлінських рішень щодо системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичних підприємств. Викладено теоретико-методичні положення сценарного підходу до аналітичного обґрунтування варіантів управлінських рішень щодо системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості підприємства, що дає змогу визначити можливі тенденції та взаємозв'язки складових забезпечення антикризової стійкості, а також обґрунтувати комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств. Проведено розрахунки, наведено схематичне зображення процесу формування бажаного сценарію системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичних підприємств.

Ключові слова: антикризова стійкість, сценарний підхід, системне забезпечення, темп росту, бажаний сценарій, туристичне підприємство.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснованы положительные стороны сценарного подхода, определены его преимущества для обоснования управленческих решений по системному обеспечению внутренней антикризисной устойчивости туристических предприятий. Изложены теоретико-методические положения сценарного подхода к аналитическому обоснованию вариантов управленческих решений по системному обеспечению внутренней антикризисной устойчивости предприятия, что позволяет определить возможные тенденции и взаимосвязи составляющих обеспечения антикризисной устойчивости, а также обосновать комплекс мероприятий, направленных на повышение уровня системного обеспечения антикризисной устойчивости туристических предприятий. Проведены расчеты, приведено схематическое изображение процесса формирования желаемого сценария системного обеспечения внутренней антикризисной устойчивости туристических предприятий.

Ключевые слова: антикризисная устойчивость, сценарный подход, системное обеспечение, темп роста, желаемый сценарий, туристическое предприятие.

ANNOTATION

The article substantiates the positive aspects of the scenario approach and determines its advantages for the justification of management decisions on the systemic provision of internal anti-crisis sustainability of tourist enterprises. The theoretical and methodological provisions of the scenario approach to the analytical justification of the options for management decisions on systemic support of the internal anti-crisis sustainability of the enterprise are described, which allows identifying possible trends and interrelationships of the components of the anti-crisis sustainability and justifying a set of measures aimed at increasing the level of systemic support for the anti-crisis sustainability of tourist enterprises. Calculations are made and a schematic representation of the process of forming the desirable scenario for the systemic provision of internal anti-crisis sustainability of tourist enterprises is presented.

Key words: anti-crisis sustainability, scenario approach, systemic provision, growth rate, desirable scenario, tourist enterprise.

Постановка проблеми. В умовах високого динамізму та невизначеності зовнішнього середовища, ринкових перетворень, посилення інтенсивності конкуренції, наростаючих темпів змін споживчих попитів та переваг стосовно якості туристичних послуг актуальними стають питання забезпечення антикризової стійкості підприємства в конкурентному середовищі. Туристична галузь є надприбутковою складовою сучасної ринкової економіки, але в Україні її розвиток є дещо інертним та перебуває під впливом різних за характером загроз, тому визначення можливостей підвищення рівня системного забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства є важливим та складним завданням. Очевидно, що чим точніше визначено можливості підвищення рівня системного забезпечення антикризової стійкості підприємства, тим впевненіше здійснюється поточне керівництво, тим ефективніше вирішуються проблеми.

Антикризова стійкість є однією з основних економічних категорій, навколо якої здійснюється розробка всіх управлінських заходів та рішень щодо функціонування та розвитку туристичного підприємства. Актуальність застосування сценарного підходу полягає у визначенні нових можливостей для діяльності туристичних підприємств і дає змогу посилювати свої позиції в конкурентному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним та практичним засадам антикризової господарської діяльності підприємства в нестабільному зовнішньому середовищі присвячені праці таких провідних зарубіжних та вітчизняних дослідників, як, зокрема, І.О. Бланк, В.О. Василенко, А.П. Градов, А.Г. Грязнова, Т.С. Клебанова, Л.О. Лігоненко, О.І. Маслак, О.О. Терещенко, З.Є. Шершньова. Питання забезпечення стійкості підприємств досліджувалися в працях Л.Ю. Басовського, О.В. Броїло, К.С. Григорян, Д.С. Кондаурової, А.Л. Пустуєва, О.В. Семененко, В.М. Ячменьової, М.С. Яшина та інших науковців. Питання методології сценарного підходу, побудови прогнозних сценаріїв представлені в теоретичних і прикладних розробках провідних вітчизняних і закордонних фахівців, зокрема в роботах М.Д. Балджи, М.З. Згуровського, Ф. Ван Ноттена, К.В. Переверзи, В.Д. Філіппової, Р.А. Фатхутдінова, І.М. Ягнюка.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналітичний огляд робіт показав, що в аналізованих джерелах не приділено уваги питанням застосування на практиці сценарного підходу у сфері системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств, не сформовано чіткої методики його застосування, адже методика варіюється залежно від специфіки галузі функціонування конкретного підприємства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення особливостей застосування сценарного підходу до обґрунтування управлінських рішень щодо системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичних підприємств, що дасть змогу отримати інформацію щодо динаміки, спрямованості, достатності та результативності досліджуваного явища з метою визначення пріоритетних напрямів та розроблення відповідних управлінських заходів з підвищення рівня антикризової стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антикризова стійкість підприємства – це комплексна характеристика, яка відображає здатність підприємства зберігати в довгостроковому періоді поступове покращення конкурентних позицій на ринку під дією сукупності екзогенних та ендогенних факторів виникнення кризи в умовах конкурентного середовища [1]. Загальна антикризова стійкість підприємства є складним поняттям, яке характеризується системою показників, що відображають внутрішню антикризову стійкість підприємства та його взаємодію із зовнішнім середовищем. Автором сформовано цілісну систему показників оцінювання рівня забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства, які використовуються у плануванні, обліку та аналізі діяльності туристичних підприємств, що є передумовою практичного застосування цієї оцінки. В результаті розрахунків відібрано 14 оціночних показників, що описують рівень забезпечення зовнішньої, та 31 показник, що описують рівень забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства. За основними вимогами комплексного оцінювання, включаючи інформаційну повноту та адекватність використання взаємопов'язаних показників суб'єктної оцінки, в ході дослідження нами адаптовано універсальний методичний підхід до вимірювання довжини (норми) вектору та кута між векторами до оцінювання антикризової стійкості підприємства [2, с. 16].

Визначення конкурентної позиції дає можливість кількісно визначити рівень її зростання, тобто оцінити рівень системного забезпечення антикризової стійкості підприємства. Показник конкурентної позиції підприємства за рівнем забезпечення антикризової стійкості є вектором, його ж просторове положення в системі координат характеризує рівень системного забезпечення антикризової стійкості підпри-

ємства в конкурентному середовищі. Рівновіддаленість вектору від кожної з координат буде відповідати високому рівню системного забезпечення антикризової стійкості підприємства. Наближення ж цього вектору до однієї з координат буде вказувати на високий рівень забезпечення однієї складової та нехтування іншими складовими антикризової стійкості.

Показник конкурентної позиції підприємства за рівнем забезпечення внутрішньої антикризової стійкості слід оцінювати в просторі такого виміру, як рівень забезпечення операційної, маркетингово-інноваційної, фінансово-інвестиційної, кадрової, інформаційної та управлінської складових.

Рівень системного забезпечення антикризової стійкості підприємства визначається відхиленням вектору конкурентної позиції підприємства від вектору конкурентної позиції «абсолютно антикризово стійкого» підприємства за рівнями забезпечення антикризової стійкості.

Продуктивним з точки зору системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств в сучасних умовах значних невизначеностей та ризиків є сценарний підхід. Сутність сценарного підходу полягає в порівнянні декількох рівно ймовірних варіантів розвитку ситуації з урахуванням характерних для кожного суб'єктивних та об'єктивних факторів.

Фактично сценарій – це логічний опис можливого майбутнього стану суб'єкта господарювання після реалізації певної комбінації цілей. Голландський вчений Філіп Ван Ноттен (Philip Van Notten) уточнює визначення сценарію: це «гіпотетична послідовність можливих подій, що фокусує увагу на причинно-наслідковому зв'язку між цими подіями і точками ухвалення рішень, здатних змінити хід і траєкторію руху в часі всієї цієї системи загалом або окремих її підсистем» [3]. Більш повне визначення сценарію, на нашу думку, дала А.С. Крутова, яка вважає, що сценарій – це варіант розвитку процесів, які мають високу ймовірність і можуть істотно впливати на стан об'єкта дослідження, що описується певною моделлю і надає інформацію про стан об'єкта в майбутньому, визначає генеральну лінію розвитку об'єкта з урахуванням впливу факторів (зовнішніх і внутрішніх) [4].

І.Д. Романишин зазначає, що «основне призначення сценаріїв полягає в ідентифікації ключового напрямку розвитку підприємства з урахуванням дії внутрішніх та зовнішніх факторів, а також підборі оціночних критеріїв поставлених цілей, вони дають змогу проаналізувати наслідки теперішніх дій та управлінських рішень у виробничо-господарській діяльності, ідентифікувати можливі проблеми й уникнути їх появи, виявити теперішні наслідки майбутніх подій та розпізнати основні аспекти можливого чи бажаного майбутнього, дає змогу узагальнено дослідити вплив рівноцінних та подібних невизначеностей на функціонування підприємства, спрощуючи процес «звуження» масиву даних

у лімітовану кількість можливих положень» [5]. За своєю сутністю сценарії становить правдоподібні образи майбутнього, які, як правило, супроводжуються «історією майбутнього», що відбиває шлях із сьогодення в майбутнє (такі сценарії часто називають «дослідницькими» або «екстраполяційними») або в зворотному напрямку, а саме від майбутнього до сьогодення (часто згадуються як «нормативні» сценарії). Кількість сценаріїв, що розробляється в різних передбаченнях управління, є різною, і вони, як правило, помітно відрізняються один від одного, іноді пропонуючи досить радикальні (хоча й правдоподібні) погляди на майбутнє [6]. В.Д. Філіппова зазначає, що сценарний підхід є дієвим інструментом побудови не окремих векторів розвитку, а широкого спектру варіантів для оцінювання впливу різних чинників на розвиток будь-якої сфери. Сценарії дуже ефективні під час вибору цільових орієнтирів, стратегій розвитку та оцінювання можливих ризиків. Можна застосовувати як мінімум чотири типи сценарних підходів, кожен з яких має свою мету, а саме візуальний допомагає описати ідеальну або найбільш бажану перспективу, проектний візуалізує очікування, виходячи із сьогоденної ситуації, маршрутний порівнює теперішню й майбутню ситуації для розроблення стратегій змін, альтернативні сценарії показують набір можливих змін у майбутньому для обмеження чинників невизначеності, які важко або неможливо спрогнозувати. Залежно від потреб і постановлення конкретного завдання використовується один із зазначених методів або їх поєднання [7]. А.С. Крутова пропонує виділяти пасивний сценарій (прогнозування розвитку ситуації на основі екстраполяції наявних тенденцій у майбутнє або передбачення можливих змін); активний прямий сценарій (прогнозування розвитку ситуації з вибраним комплексом керівних заходів, орієнтованих на реалізацію інтересів зацікавлених суб'єктів); активний зворотний сценарій (комплекс заходів для досягнення необхідної зміни ситуації) [4].

Головна спрямованість та мета сценарію системного забезпечення антикризової стійкості полягає в розкритті наслідків поточного забезпечення складових і позначенні прийнятих допускень, а також концентрації уваги на правильно сформульованих проблемах. Метод сценаріїв, як відомо, є набором сценаріїв з кожного розглянутого рішення, його реалізації, а також можливими позитивними та негативними наслідками. Заключним кроком виступає моніторинг за подальшим ходом роботи підприємства з метою його можливого коригування.

Загалом щодо системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств пропонується узагальнити розробку та відбір чотирьох варіантів сценаріїв, а саме песимістичного, оптимістичного, прогностичного та бажаного. Оптимістичний сценарій передбачає ідентифікацію прогресуючої динаміки рів-

ня системного забезпечення антикризової стійкості підприємства та конкурентної позиції. Оптимістичний сценарій є, звичайно, найкращим для забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств, проте він найменше відповідає принципу «реалізованості». Песимістичний сценарій передбачає ідентифікацію згасаючої динаміки рівня системного забезпечення антикризової стійкості підприємства та конкурентної позиції.

Бажаний сценарій (більш формально «нормативний сценарій») будується для того, щоб уявити, в якому напрямі необхідно рухатись, які дії необхідно виконувати, щоб досягти поставленої мети щодо системного забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства.

Обґрунтування найбільш доцільних рівнів складових забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства для досягнення «бажаного» результату – це головне завдання сценарного підходу. Бажаний сценарій не може бути єдиним для всіх підприємств, він зумовлюється двома вимогами, а саме темпом росту конкурентної позиції за рівнем забезпечення антикризової стійкості та темпом росту рівня системного забезпечення антикризової стійкості підприємства.

Враховуючи те, що на розглянутому проміжку часу є максимальне відхилення показників темпу росту, що характеризують рівень системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості, майбутній бажаний сценарій можемо визначити так:

$$Y_{s(2018B)} = Y_{s(2017)} + (Y_{s(max)} - Y_{s(min)}), \quad (1)$$

де $Y_{s(2018B)}$ – бажаний темп росту рівня системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості підприємства в майбутньому періоді (2018 рік);

$Y_{s(max)}$ – максимальний темп росту рівня системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства за певний період;

$Y_{s(min)}$ – мінімальний темп росту рівня системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства за певний період;

$Y_{s(2017)}$ – темп росту рівня системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства в теперішньому періоді (2017 рік).

Аналогічно можна розрахувати бажаний темп росту конкурентної позиції за рівнем забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства ($Y_{КП(2018B)}$).

Схематичне зображення процесу формування сценаріїв за темпами росту рівня системного забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства надано на рис. 1. Таким чином, сценарій зосереджує увагу на тих причинно-наслідкових зв'язках, які для туристичного підприємства є найбільш важливими та вимагають прийняття управлінських рішень.

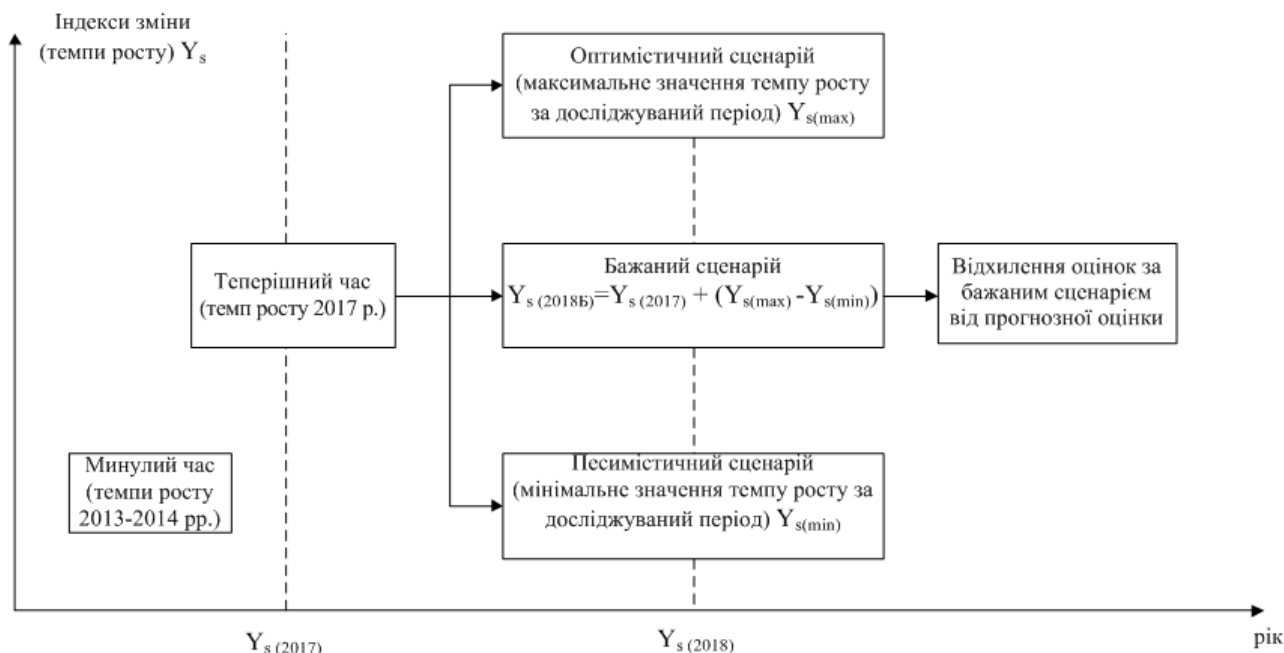

Рис. 1. Схематичне зображення процесу формування сценаріїв за темпами росту рівня системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості підприємства

Джерело: авторська розробка

У дослідженні акцент робиться саме на верхній межі бажаного сценарію шляхом зниження невизначеностей, нейтралізації загроз та формування здатностей реалізовувати можливості туристичного підприємства.

Таким чином, маючи уявлення про можливості та динаміку можливостей підприємств, можемо використовувати їх з метою підвищення конкурентної позиції та рівня системного забезпечення антикризової стійкості; маючи ж уявлення про загрози, можемо розробляти попередні заходи з метою їх упередження. У межах системного підходу принципово слід врахувати як показники конкурентної позиції за рівнем забезпечення антикризової стійкості, так і показники рівня системного забезпечення. При цьому можливими є три сценарії, які описують комбінування критеріїв конкурентної

позиції та системного забезпечення в діяльності туристичного підприємства під час прийняття управлінських рішень, а саме збалансований, орієнтований на підвищення рівня системного забезпечення антикризової стійкості та орієнтований на підвищення показника конкурентної позиції за рівнем забезпечення антикризової стійкості підприємства (табл. 1).

Вибір певного бажаного сценарію туристичним підприємством залежить від оцінювання показника рівня системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичних підприємств (дуже низький, низький, нижче середнього, вище середнього, високий, дуже високий) та показника конкурентної позиції за рівнем забезпечення внутрішньої антикризової стійкості (дуже сильна, сильна, середня, слабка конкурентна позиція). Важливим аспектом

Таблиця 1

Характеристика бажаних сценаріїв врахування рівня системного забезпечення антикризової стійкості та показника конкурентної позиції туристичних підприємств

Номер сценарію	Назва сценарію	Характеристика сценарію
I	Збалансований	Під час прийняття управлінських рішень формується бажаний сценарій, який враховує обидва критерії (рівень системного забезпечення та показник конкурентної позиції). Приймаються управлінські рішення з підвищення рівнів критеріїв до верхньої межі потенціалів.
II	Орієнтований на підвищення рівня системного забезпечення	Під час прийняття управлінських рішень формується бажаний сценарій, який відповідає критерію підвищення рівня системного забезпечення до верхньої межі потенціалу за умов дуже сильної конкурентної позиції.
III	Орієнтований на підвищення показника конкурентної позиції	Під час прийняття управлінських рішень формується бажаний сценарій, який відповідає критерію підвищення конкурентної позиції до верхньої межі потенціалу за умов дуже високого (вище середнього) рівня системного забезпечення.

Джерело: запропоновано автором

системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств є врахування здатностей туристичного підприємства реалізувати позитивні можливості, які вже розвинуті та існують на підприємстві, для досягнення бажаного результату. Величину, що характеризує можливість, називають потенціалом. Саме тому формування потенціалу слід розглядати як ключовий елемент системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств.

Для підтвердження валідності теоретичних напрацювань щодо формування бажаних сценаріїв системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості підприємства їх апробацію проведено на прикладі десяти туристичних підприємств м. Херсона. Ці туристичні підприємства є подібними за сукупністю параметрів господарювання, серед яких можна виділити подібність за рівнем формування антикризової стійкості; надання приблизно однакового спектру туристичних послуг; приблизно однакове ресурсне забезпечення, що дає змогу їх порівнювати; однакове зовнішнє середовище.

Сценарні альтернативи та бажані значення конкурентної позиції за рівнем забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичних підприємств з урахуванням використання верхньої межі потенціалу наведено в табл. 2.

Сценарні альтернативи та бажані значення рівня системного забезпечення внутрішньої ан-

тикризової стійкості з урахуванням використання верхньої межі потенціалу наведені в табл. 3.

Необхідно зазначити, що під час прийняття управлінських рішень в кожному конкретному випадку обов'язково слід досліджувати причини, які привели до того чи іншого співвідношення показників складових забезпечення внутрішньої антикризової стійкості на підприємстві.

Висновки. Важливим аспектом сценарного підходу до системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості підприємств є обґрунтування варіантів рішень щодо адекватного та своєчасного реагування на зміни; здатностей передбачати й вдало реагувати на загрози та знижувати невизначеності і ризики; підтримувати відповідність між складовими внутрішньої антикризової стійкості для забезпечення високого рівня системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств в конкурентному середовищі. Використання сценарного підходу до системного забезпечення антикризової стійкості підприємства поглиблює та розвиває теоретико-методичні основи системного забезпечення антикризової стійкості, підвищує гнучкість та якість управлінських рішень на основі виявлення «вузьких місць» та обґрунтування комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня системного забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств. Подальші дослідження у цьому

Таблиця 2

Розрахунок бажаного значення конкурентної позиції за рівнем забезпечення внутрішньої антикризової стійкості підприємств згідно зі сценарним підходом

Назва підприємства	Песимістичний сценарій $Y_{КП(min)}$	Оптимістичний сценарій $Y_{КП(max)}$	Потенціал підвищення конкурентної позиції	Бажаний сценарій $Y_{КП(2018B)}$	Бажане значення конкурентної позиції $КП_i^{оacc(B)}$
Aquavita	0,7929	1,4430	0,6501	1,6881	0,7654
Тур Плаза	0,7647	1,2927	0,5280	1,5616	0,7547
Квитки по Європі	0,6784	1,8135	1,1351	2,3873	1,0000
Tourmapa	0,7786	1,4607	0,6821	1,6818	0,6699
Вояж	0,8541	1,6013	0,7472	1,8816	0,8480

Джерело: розраховано автором

Таблиця 3

Розрахунок бажаного рівня системного забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичних підприємств згідно зі сценарним підходом

Назва підприємства	Песимістичний сценарій $Y_{s(min)}$	Оптимістичний сценарій $Y_{s(max)}$	Потенціал підвищення рівня системного забезпечення	Бажаний сценарій $Y_s(2018B)$	Бажане значення рівня системного забезпечення $S_i^{оacc(B)}$
Вокруг Света Tours	0,8946	1,1791	0,2845	1,2113	0,9236
Aquavita	0,9344	1,0935	0,1591	1,0935	0,8499
Тур Плаза	0,7927	1,1385	0,3458	1,1385	0,7537
Квитки по Європі	0,9059	1,2038	0,2979	1,2038	0,8341
Tourmapa	0,8512	1,2211	0,3699	1,3534	1,0000
Корсар	0,8221	1,2759	0,4538	1,4207	1,0000
Key Tour	0,9568	1,0022	0,0454	1,0395	0,7834

Джерело: розраховано автором

напрямі будуть спрямовані на обґрунтування найбільш доцільних рівнів окремих складових забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства для досягнення бажаного результату за допомогою пакета символічних обчислень Maple.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Dzhereliuk I.O., Savina G.G. The system approach to the assessment of anti-crisis sustainability of the enterprise. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1(13). Ч. 2. С. 36–40.
2. Сталий розвиток регіонів України / науковий керівник М.З. Згуровський. Київ: НТУУ «КПІ», 2009. 197 с. URL: http://activity.wdc.org.ua/ukraine/lisd_ukr-2400dpi-10.pdf.
3. Van Notten Ph. Scenario Development: a Typology of Approaches. Think Scenario, Rethink Education. Paris: OECD Publishing, 2006. P. 69–84.
4. Крутова А.С., Ставерська Т.О. Сценарний підхід до прогнозування і планування прибутку підприємств. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2014. Вип. 2(20). С. 25–36.
5. Романишин М.І., Шпак Н.О. Моделювання варіантів сценаріїв розвитку подій при формуванні стратегії забезпечення економічної стабільності підприємства. Економіка промисловості. 2011. № 2. С. 144–151.
6. Згуровський М.З. Сценарний аналіз як системна методологія передбачення. Системні дослідження та інформаційні технології. 2002. № 1. С. 7–38.
7. Філіппова В.Д. Методика розроблення прогнозних сценаріїв процесу формування і реалізації державної політики. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2015. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/24.pdf.

REFERENCES:

1. Dzhereliuk I.O., Savina G.G. (2018). "The system approach to the assessment of anti-crisis sustainability of the enterprise". *Naukovyj visnyk Polissja*, vol. 1(13), no. 2, p. 36–40 [in Ukrainian].
2. Zghurovskyi M.Z. (2009). "Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy" [Sustainable development of regions of Ukraine]. Kyev: National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Available at: http://activity.wdc.org.ua/ukraine/lisd_ukr-2400dpi-10.pdf [in Ukrainian].
3. Van Notten Ph. (2006). "Scenario Development: a Typology of Approaches". Think Scenario, Rethink Education. Paris: OECD Publishing, p. 69–84.
4. Krutova A.S., Stavarsjka T.O. (2014), "Scenarnyj pidkhid do proghnozuvannja i planuvannja prybutku pidpryjemstv". *Ekonomichna strateghija i perspektyvy rozvytku sfery torghivli ta poslugh*, no. 2(20), p. 25–36 [in Ukrainian].
5. Romanyshyn M.I., Shpak N.O. (2011). "Modeljuvannja variantiv scenarijiv rozvytku podij pry formuvanni strateghiji zabezpechennja ekonomichnoji stabiljnosti pidpryjemstva". *Ekonomika promyslovosti*, vol. 2, p. 144–151 [in Ukrainian].
6. Zghurovsjkyj M.Z. (2002). "Scenarnyj analiz jak systemna metodologhija peredbachennja". *Systemni doslidzhennja ta informacijni tekhnologhiji*, vol. 1, p. 7–38 [in Ukrainian].
7. Filippova V.D. (2015). "Metodyka rozroblennja proghnoznykh scenarijiv procesu formuvannja i realizaciji derzhavnoji polityky. Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja i miscevogho samovrjaduvannja", vol. 1. Available at: http://el-zbirn-du.at.ua/2015_1/24.pdf [in Ukrainian].

Dzhereliuk I.O.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Marketing,
Kherson National Technical University*

APPLICATION OF SCENARIO APPROACH TO THE SYSTEMIC PROVISION OF INTERNAL ANTI-CRISIS STABILITY OF TOURIST ENTERPRISES

The article substantiates the positive aspects of the scenario approach and identifies its advantages for substantiating management decisions regarding the systemic provision of internal anti-crisis sustainability of tourist enterprises. The theoretical and methodical provisions of the scenario approach to the analytical substantiation of variants of managerial decisions concerning systemic provision of internal anti-crisis stability of the enterprise are described, which allows determining the possible trends, interconnections of the components of providing anti-crisis sustainability and increases flexibility, quality of management decisions on the basis of the identification of “bottlenecks” and the justification of a set of measures aimed at increasing the level of systemic provision of anti-crisis sustainability of tourist enterprises.

The conducted research shows that an important aspect of the scenario approach to the systematic provision of anti-crisis enterprise sustainability is the justification of solutions for adequately and timely response to changes; abilities to foresee and respond to threats and reduce uncertainties and risks, maintain the correspondence between components of internal anti-crisis sustainability to ensure a high level of systemic provision of anti-crisis sustainability of tourist enterprises in a competitive environment.

For the systemic provision of anti-crisis stability of tourist enterprises, it is proposed to select four scenario options: pessimistic, optimistic, predictive, and desirable. The optimistic scenario involves identifying the progressive dynamics of the level of systemic provision of anti-crisis sustainability of the enterprise and the competitive position. The optimistic scenario is certainly the best way to ensure the anti-crisis sustainability of tourist enterprises but it is least consistent with the principle of “realization.” The pessimistic scenario involves identifying the extinct dynamics of the systemic provision of the level of anti-crisis sustainability of the enterprise and the competitive position. The desirable scenario (more formally, the “standard scenario”) is built in order to imagine what direction to move, what actions need to be performed in order to achieve the stated goal of the systemic provision of the anti-crisis sustainability of the tourist enterprise.

The characteristic of the desirable scenario of taking into account the level of systemic provision of anti-crisis stability and the indicator of the competitive position of tourist enterprises is provided.

Calculations are carried out and a schematic representation of the process of forming the desirable scenario of the systemic provision of internal anti-crisis stability of tourist enterprises is presented.

It is substantiated that the choice of the most expedient levels of the components of ensuring the internal anti-crisis sustainability of the tourist enterprise to achieve the “desired” result is the main task of the scenario approach. The desirable scenario cannot be the same for all enterprises; it is conditioned by two requirements – the growth rate of a competitive position by the level of providing anti-crisis sustainability and the growth rate of the level of systemic provision of the enterprise anti-crisis sustainability.

УДК 338.2

Новікова Н.М.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та фінансів підприємства

Київського національного торговельно-економічного університету

ВИБІР ПОСТАЧАЛЬНИКІВ ТОВАРНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано, вдосконалено методичний інструментарій оцінювання та вибору постачальників товарних ресурсів підприємства. Цей напрям роботи передбачає перш за все визначення асортименту товарів, що будуть замовлятися у постачальника. Для оцінювання постачальників систематизовано, охарактеризовано методи як експертних оцінок, ранжування (рейтингових оцінок), оцінювання витрат (метод місій), аналітичний, домінуючих характеристик, категорій переваг, ABC-аналізу. Визначено перелік основних кількісних та якісних критеріїв оцінювання постачальників, до яких входять ціна товару, його якість, фінансові умови, терміни поставки, якість обслуговування, місце знаходження постачальника, можливість позапланових поставок, порядок задоволення рекламаций, імідж підприємства, витрати на доставку, екологічна безпека. Визначено параметри та оцінку сформованих критеріїв. Розглянуто переваги співпраці з наявними постачальниками, запропоновано структуро-логічну послідовність вибору потенційних постачальників.

Ключові слова: постачальники, критерії вибору, якісні та кількісні критерії, метод експертних оцінок, метод ранжування, метод оцінювання витрат, метод домінуючих характеристик, метод категорій переваг, ABC-аналіз.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирован, усовершенствован методический инструментальный оценивания и выбора поставщиков товарных ресурсов предприятия. В этом направлении деятельности прежде всего нужно определить ассортимент товаров, которые будут заказываться у поставщика. Для оценивания поставщиков систематизированы, охарактеризованы методы экспертных оценок, ранжирования (рейтинговых оценок), оценивания затрат (метод миссий), аналитический, доминирующих характеристик, категорий предпочтений, ABC-анализа. Определен перечень основных количественных и качественных критериев оценивания поставщиков, которые включают цену товара, его качество, финансовые условия, сроки поставки, качество обслуживания, место расположения поставщика, возможность внеплановых поставок, порядок удовлетворения рекламаций, имидж предприятия, затраты на доставку, экологическую безопасность. Определены преимущества сотрудничества с действующими поставщиками, предложена структурно-логическая последовательность выбора потенциальных поставщиков.

Ключевые слова: поставщики, критерии выбора, качественные и количественные критерии, метод экспертных оценок, метод ранжирования, метод оценивания затрат, метод доминирующих характеристик, метод категорій предпочтений, ABC-анализ.

ANNOTATION

The article analyzes and improves the methodical tools of evaluation and selection of suppliers of material resources of the enterprise. This direction of work envisages, first of all, the definition of assortment of goods to be ordered from the supplier. To assess suppliers, the enterprise systematized and characterized such methods as, of ranking (rating assessments), of estimating costs (the method of missions), the analytical, of dominant characteristics, of categories of advantages, ABC-analysis. The list of the main quantitative and qualitative criteria of suppliers' evaluation, which includes the price of the goods, the quality of the goods, is determined, financial terms, delivery terms, service quality, supplier location, and unscheduled delivery opportunities, satisfaction of claims, company image, shipping costs, and environmental

safety. The parameters and evaluation of the parameters of the developed criteria are determined. The advantages of cooperation with existing suppliers are considered, and approaches to the search, analysis and choice of potential suppliers are offered.

Key words: suppliers, selection criteria, qualitative and quantitative criteria, method of expert evaluations, method of ranking, method of estimating costs, method of dominant characteristics, method of categories of advantages, ABC-analysis.

Постановка проблеми. В сучасних умовах реформування економіки перед підприємством постає питання пошуку шляхів підвищення ефективності господарської діяльності та конкурентоспроможності. Одними з критеріїв зростання конкурентоспроможності підприємства є ціна та якість товару, що реалізується. Вони безпосередньо пов'язані з діяльністю щодо закупівлі товарів. Критерії, за якими підприємство буде оцінювати та вибирати постачальника товарів із загальної кількості постачальників на ринку, будуть вирішальними за збутової політики підприємства та становлять основу отримання доходів. Тому питання розробки методології оцінки та вибору постачальників товарних ресурсів є актуальними в сучасних умовах конкурентного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою оцінювання та вибору постачальників товарних ресурсів займалися тривалий час як закордонні, так і вітчизняні науковці. Р.М. Ліндерс та Х.Е. Фірон сформуливали шкалу критеріїв вибору постачальників за допомогою методу оцінювання витрат [1]. Є. Котляр запропонував використання нейромережевої моделі для підвищення ефективності забезпечення виробництва товарними ресурсами [2]. Б. Анікін систематизував критерії вибору постачальників та алгоритм залучення їх до співпраці [3]. Д. Кондратюк запропонував під час вибору постачальників використовувати аналітичний або експертний підходи [4]. Д. Маркозовим розроблено багатокритеріальну математичну модель вибору постачальників, використання якої дасть змогу автоматизувати процес складання маршрутних листів [5]. І. Попов запропонував економіко-математичну модель вибору постачальників із визначенням вектору глобальних пріоритетів для кожного постачальника [6]. В. Черепов визначив систему показників для оцінювання та вибору постачальників [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Кожен із зазначених науковців певною мірою вирішував питання вибору

методів, показників та алгоритму оцінювання постачальників, але ці питання стосувалися здебільшого промислових підприємств. Щодо підприємств торгівлі, то оцінювання та вибір постачальників товарних ресурсів мають свої особливості, оскільки підприємства реалізують широкий асортимент товарів. Тому це питання потребує вдосконалення інструментарію вибору постачальників товарних ресурсів, оскільки якість цієї роботи впливає на фінансові результати підприємства.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є вдосконалення методичного інструментарію оцінювання та вибору постачальників товарних ресурсів підприємства торгівлі. Відповідно до поставленої мети у статті вирішувалися такі завдання: проаналізовано методи, що можуть бути використанні під час оцінювання постачальників; визначено кількісні та якісні критерії оцінювання постачальників; запропоновано структурно-логічну послідовність процесу оцінювання та вибору постачальників товарних ресурсів підприємства торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір постачальника матеріальних ресурсів залежить від спроможності задовольнити критерії, за якими підприємство отримує конкурентні переваги, вибравши певного постачальника. В економічній літературі виділяють два підходи до вибору постачальника, а саме аналітичний та експертний. Перший метод передбачає розрахунок показників, що характеризують постачальника [1]. Д. Кондратюк зазначає, що недоліком аналітичного підходу є те, що потенційний постачальник не завжди надає повну інформацію про себе. Таким чином, за відсутності даних про певні параметри розрахунки не відображають повністю доцільність співпра-

ці з таким постачальником. Експертний метод передбачає оцінку постачальників експертами, які можуть оцінити ті чи інші параметри, що характеризують постачальника [4].

І. Попов виділяє два напрями вибору постачальників:

1) вибір постачальника з числа підприємств, з якими вже встановлено ділові відносини, що значно полегшує вибір, оскільки попередньо відома інформація про їхню діяльність; тут застосовується такий алгоритм: аналіз одержаної інформації про роботу з постачальником; аналіз інформації за критеріями вибору; прийняття рішення про вибір постачальника;

2) вибір нового постачальника на основі результатів пошуку й аналізу нової інформації; тут багато часу витрачається на перевірку потенційного постачальника, але витрати можуть бути окуплені, якщо потенційний постачальник складе конкуренцію наявному [6, с. 422].

Узагальнивши наукові надбання щодо оцінювання та вибору постачальників матеріальних ресурсів, пропонуємо цей напрям роботи проводити за алгоритмом, що представлений на рис. 1.

На початковому етапі оцінювання потенційних постачальників необхідно підприємству сформулювати асортиментну структуру товарів та визначити їх обсяг закупівлі в наступному періоді. Формування асортименту здійснюється на основі аналізу асортиментної структури в попередні періоди та з урахуванням змін попиту на товари.

На другому етапі необхідно вибрати метод оцінювання наявних та потенційних постачальників. Можуть бути використані такі методи:

- 1) метод експертних оцінок;
- 2) метод ранжування (рейтингових оцінок);
- 3) метод оцінювання витрат (метод місій);
- 4) аналітичний метод;
- 5) метод домінуючих характеристик;
- 6) метод категорій переваг;
- 7) АВС –аналіз.

Метод експертних оцінок передбачає залучення експертів до оцінювання. Щоб оцінити значущість окремих критеріїв, за якими планують вибрати постачальника, обирають експертів. Це можуть бути керівники підприємства, структурного підрозділу, спеціалісти з постачання товарів тощо. Експерт встановлює коефіцієнт значущості кожного критерія в межах від 0 до 10.

Метод ранжування – це метод, за допомогою якого розробляється спеціальна шкала оцінок, що дає змогу розрахувати рейтинг постачальника.

Метод оцінювання витрат, або метод місій, передбачає поділ досліджуваного процесу на кілька

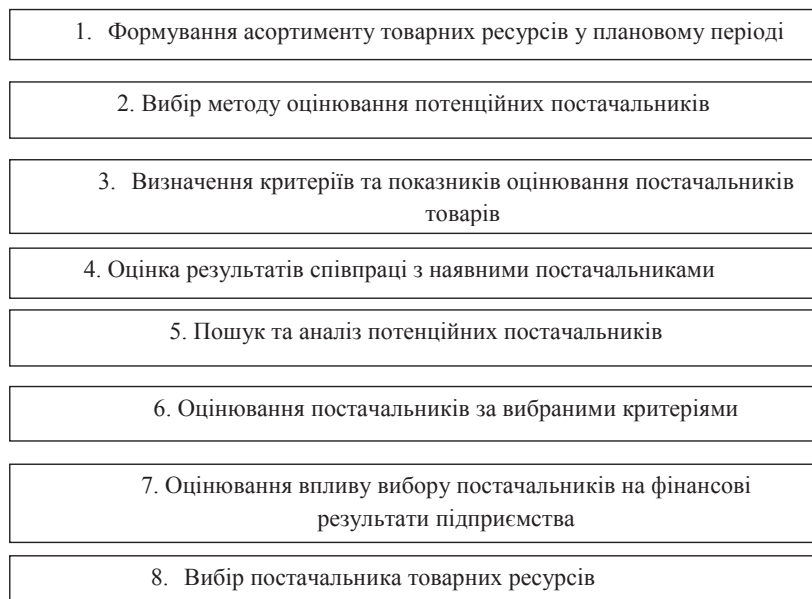

Рис. 1. Структурно-логічна послідовність вибору постачальників товарних ресурсів підприємства торгівлі

Джерело: розроблено автором

варіантів (місій). Для кожного постачальника окремо розраховуються витрати на постачання та доходи. В подальшому за критерієм максимального прибутку вибирається найбільш вигідний варіант постачання товару.

Застосування аналітичного методу дає змогу вибрати найкращого постачальника на основі розрахунку та аналізу основних показників.

Під час застосування методу домінуючих характеристик підприємство зосереджує свою увагу на одному критерії як основі для подальшого оцінювання постачальника, зокрема найнижчій ціні, якості, графіку поставок.

Метод категорій переваг передбачає виважений вибір постачальника. Підприємство збирає інформацію з багатьох підрозділів підприємства про потенційних постачальників, зокрема про якість товару, терміни постачання товару.

Використання АВС-аналізу передбачає розподіл постачальників за річним обсягом постачання товарних ресурсів, розрахунок частки кожного постачальника у загальному обсязі поставлених товарів. Виділяють три групи постачальників. А-постачальники дають підприємству 75% обігу товарів. В-постачальники дають підприємству 20% обігу товарів. Решта постачальників – це постачальники С категорії, обіг яких становить близько 5%. На основі цього аналізу робиться висновок про перевагу роботи з певними постачальниками.

Третім етапом роботи є визначення критеріїв та показників оцінювання постачальників. Серед значної кількості критеріїв вибираються найбільш важливі для підприємства торгівлі кількісні критерії. Крім кількісних, визначальну роль відіграють якісні критерії, до яких відносять імідж підприємства, відсутність негативних повідомлень про нього у партнерів по бізнесу, в засобах інформації, Інтернеті, здатність розвивати тривалі партнерські відносини тощо.

В науковій праці М.Р. Ліндерсома та Х.Е. Фірона, а також в роботі Б. Анікіна виділяються такі найбільш значущі критерії вибору постачальника [1; 3]:

- 1) ціна постачальника та витрати, які несе підприємство під час розміщення товарів на складі;
- 2) якість – відповідність якісних характеристик товару встановленим на підприємстві параметрам якості товарів;
- 3) фінансові умови – умови та терміни, які висуває постачальник щодо оплати товару;
- 4) терміни поставок – час, протягом якого постачальник може поставити товар;
- 5) дотримання термінів поставок – фактичні терміни поставок наявних постачальників;
- 6) якість обслуговування – повнота, вчасність та зворотність інформаційних та матеріально-технічних потоків;
- 7) готовність до поставки товарів у зручний для підприємства час;
- 8) порядок задоволення рекламацій – складність механізму повернення неякісного або пошкодженого товару постачальником.

Вибрані підприємством кількісні та якісні критерії дадуть змогу вибрати альтернативи на основі розроблених параметрів оцінювання наявних та потенційних постачальників (табл. 1).

Залежно від профіля своєї діяльності підприємство визначає самостійно найбільш важливі критерії оцінювання.

На четвертому етапі підприємство оцінює результати співпраці з наявними постачальниками. Вибір постачальника з числа підприємств, з якими вже налагоджені ділові відносини, значно полегшує вибір. Для оцінювання наявних постачальників використовують метод ранжування або АВС-аналізу.

На п'ятому етапі здійснюється пошук потенційного постачальника товарних ресурсів. В разі вибору нового постачальника, на відміну від співпраці з наявним, витрачається багато часу на перевірку потенційного постачальника, але витрати можуть бути повернені, якщо потенційний постачальник складе конкуренцію наявному та матиме переваги за основними критеріями. Робота щодо пошуку нового постачальника може бути здійснена в таких напрямках.

1) Оголошення тендеру (конкурсу). Проводиться, якщо підприємство планує закупити значний обсяг товарних ресурсів або встановити тривалі ділові відносини з постачальником. Організація тендерів є складною процедурою, яка передбачає проведення рекламної кампанії, розробку тендерної документації, звітування про оцінку пропозицій з обґрунтуванням причин відхилення чи прийняття пропозицій. Підприємство вибирає тих постачальників, які подали найбільш вигідну тендерну пропозицію.

Для участі в конкурсі не допускаються суб'єкти господарської діяльності, або їх участь у конкурсі може бути припинена, якщо вони визнані банкрутами або стосовно них порушено справу про банкрутство; перебувають у стадії ліквідації; припинили свою господарську діяльність; подали необ'єктивну інформацію про свій фінансово-економічний стан [7].

2) Вивчення рекламних матеріалів, оголошень у засобах масової інформації, в Інтернеті, каталогах, прас-листах.

3) Відвідування виставок, ярмарок.

4) Листування та особисті контакти з постачальниками.

Джерелами інформації можуть бути дослідження самого підприємства, консультації юридичних осіб, що співпрацюють або володіють необхідною інформацією про потенційного постачальника, банки, фінансові інститути, спілки, асоціації, інформаційні агентства тощо. Також необхідно враховувати, що джерело інформації не має бути одним, як мінімум одне джерело не має бути зацікавленим у наслідках використання наданої інформації.

Шостим етапом роботи є оцінювання постачальників за вибраними критеріями. В науковій роботі Д. Кондратюка визначено два підходи [2]. Перший підхід є аналітичним та ґрунтується

Таблиця 1

Параметри оцінювання постачальників ресурсів

№	Критерії оцінювання	Параметри	Оцінка параметрів
1	Ціна товару	Закупівельна ціна	Вище ринкової На рівні ринкової Ниже ринкової
		Надання знижок за кількість чи обсяг закупівлі	Надається Не надається
2	Якість товару	Відповідність встановленим стандартам якості	Відповідає Іноді не відповідає Не відповідає
		Зовнішній вигляд	Відповідає Не відповідає
		Якість упаковки	Висока Середня Низька
3	Фінансові умови	Форма розрахунків	100% передоплата Часткова передоплата Оплата після реалізації
4	Терміни поставок	Оцінка ступеня виконання замовлення до запланованого обсягу, балів	80% – 1; 85% – 2; 90% – 3; 95% – 4; 100% – 5
		Оцінка терміну виконання замовлення, балів	До 3 днів – 10 Від 3 до 7 днів – 5
		Готовність до поставки товарів у зручний для підприємства час	Від 7 до 14 днів – 1
		Оцінка повернення товару	Поставлений товар не повертається – 10
5	Якість обслуговування	Можливість об'єднання інформаційних систем	Існує Не існує
		Рекламна підтримка продукції	Надається Не надається
		Відповідність оформлення документів	Відповідають Не відповідають
		Надання додаткових послуг	Надається Не надається
6	Місце знаходження постачальника	Територіальне розташування	Область Україна Інша держава
		Час доставки продукції	Години Дні
7	Можливість позапланових поставок	На весь товарний асортимент	Існує Не існує
		На окремі товарні позиції	Існує Не існує
8	Порядок задоволення рекламаций	Готовність до заміни неякісного товару	Так Лише за певних умов Досить складна процедура
9	Імідж підприємства	Наявність негативних повідомлень про діяльність підприємства в Інтернеті, засобах масової інформації	Відсутні Так, більше року тому Систематично
10	Витрати на доставку	Відповідність витрат на доставку запланованому обсягу	Вище запланованої суми Відповідно до запланованого обсягу Ниже запланованого обсягу
11	Екологічна безпека товарів	Відповідність нормам екологічної безпеки	Відповідає Відповідає за окремими параметрами Не відповідає

Джерело: вдосконалено автором на основі джерел [1; 6]

ся на розрахунковому ряду показників, що характеризують постачальника. Недоліком цього підходу є те, що потенційний постачальник не завжди надає повну інформацію про себе.

Другий підхід є експертним та ґрунтується на оцінках постачальника спеціалістами, які можуть адекватно оцінити ті чи інші параметри, що характеризують постачальника. Недоліком цього методу є суб'єктивність експертів під час вибору між двома чи трьома постачальниками.

На думку Д. Кондратюка визначення найкращого постачальника із загальної кількості бажаних співпрацювати з підприємством ґрунтується на виборі того з них, хто має найбільше значення на числовій шкалі. Для побудови цієї шкали доцільно визначити ранги важливості факторів та постачальників. Цю роботу доцільно здійснювати за допомогою матриці парних порівнянь (табл. 2) [6].

Якщо постачальник не відповідає основним критеріям, то він не розглядається як потенційний. Для остаточного вибору постачальників доцільно використовувати метод Дельфі. Постачальники розглядаються відповідно до значущості встановлених критеріїв. Важливо вибрати найбільш суттєвий показник для оцінювання.

Для розрахунку інтегральних показників, що характеризують постачальників, можна використати метод сумірності значень у багатовимірному просторі. Це дає можливість зіставити окремі показники з максимальними їх значеннями на аналізованій множині, усунути різнорідність і міжфакторну несумісність показників, врахувати їх значущість [7, с. 28]. Це може бути ціна, якість, витрати на доставку тощо. Аналітичну роботу доцільно здійснювати разом з переговорами з постачальником, щоб в неформальний спосіб створювати умови для отримання результатів та покращити взаємовідносини між сторонами. Переговори можуть бути в телефонному режимі чи письмовими. Отже, підприємство отримує уявлення про умови роботи зі споживачем.

Сьомим етапом вибору постачальників матеріальних ресурсів є оцінка впливу співпраці з постачальником на фінансові результати підприємства. Для оцінювання ефективності комерційної угоди використовують показники, які характеризують їх вплив на економічну ефективність діяльності підприємства, а саме рентабельність угоди, рентабельність витрат, суму чистого прибутку.

Восьмим етапом цієї роботи є вибір постачальника матеріальних ресурсів. Підприємству надсилається тверда або вільна оферта.

Тверда оферта надсилається одному покупцю з визначеним терміном дії оферти, упродовж якого продавець не може змінити свої умови. Відсутність відповіді протягом цього терміну розглядається як відмова покупця від постачання та звільняє продавця від запропонованої пропозиції. Якщо підприємство приймає пропозицію, воно в межах терміну дії оферти підтверджує та надає контрактні умови постачальнику. Якщо контрагенти не досягають згоди впродовж терміну дії пропозиції, то переговори продовжуються без урахування обов'язків подавця, що були ним взяті за умов твердої оферти [7].

Надсилання вільної оферти не передбачає обов'язків постачальника стосовно покупця. Вона надсилається необмеженій кількості потенційних споживачів. За умов вільної оферти ініціатором переговорів виступає підприємство, а саме покупець, що розсилає потенційним постачальникам комерційну пропозицію, лист. Пропозиція містить необхідні реквізити [7]. Після досягнення домовленостей підприємства укладають угоду на постачання товарів.

Висновки. Вибір постачальника здійснюється підприємством на підставі сформованих ним кількісних та якісних критеріїв, за допомогою яких оцінюється доцільність укладання угоди з конкретним постачальником. Запропоновані у статті методичні підходи до вибору постачальників матеріальних ресурсів дадуть змогу визначити переваги співпраці з постачальником та прийняти ефективне рішення.

Таблиця 2

Матриця визначення значущості критеріїв вибору постачальників

	K1	K2	K3	Kn	Компонент власного вектору	Коефіцієнт значущості
K1	1	$x = \frac{V1}{V2}$	$x = \frac{V1}{Vi}$	$x = \frac{V1}{Vn}$	$x1 = \sqrt[n]{\frac{v1}{v1} * \frac{v1}{v2} *** \frac{V1}{vn}}$	$B1 = \frac{x1}{\sum_{i=1}^n X1}$
K2	$x = \frac{V2}{V1}$	1	$x = \frac{V2}{Vi}$	$x = \frac{V2}{Vn}$	$x2 = \sqrt[n]{\frac{v2}{v1} * \frac{v2}{v2} *** \frac{V2}{vn}}$	$B2 = \frac{x2}{\sum_{i=1}^n X2}$
K3	$x = \frac{Vi}{V1}$	$x = \frac{Vi}{V2}$	1	$x = \frac{Vi}{Vn}$	$x3 = \sqrt[n]{\frac{vi}{v1} * \frac{vi}{v2} *** \frac{Vi}{vn}}$	$Bi = \frac{xi}{\sum_{i=1}^n Xi}$
Kn	$x = \frac{Vn}{V1}$	$x = \frac{Vn}{V2}$	$x = \frac{Vn}{Vi}$	1	$x4 = \sqrt[n]{\frac{vn}{v1} * \frac{vn}{v2} *** \frac{Vn}{vn}}$	$Bn = \frac{xn}{\sum_{i=1}^n Xn}$

Примітка: K1, K2, Ki, Kn – критерії вибору; V1, V2, Vi, Vn – вагомість показника (критерія); X1, X2, Xi, Xn – компонент

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Линдерс М.Р., Фирон Х.Е. Управление снабжением и запасами. Логистика / пер. с англ. Санкт-Петербург: Виктория плюс, 2002. 768 с.
2. Котляр Є. Підвищення ефективності забезпечення виробництва взуття шляхом прийняття рішень. Радіоелектронні і комп'ютерні системи. 2009. № 7(41). С. 159–163.
3. Аникин Б. Логистика: учеб. пособие / под ред. Б. Аникина. Москва: ИНФРА-М, 1999. 327 с.
4. Кондратюк Д. Оптимальний постачальник як чинник конкурентоспроможності підприємств. Економіка. Управління. Інновації. 2014. № 1(11). URL: file:///C:/Users/user/Downloads/eui_2014_1_53.pdf.
5. Маркозов Д. Багатокритеріальна математична модель підтримки прийняття рішень вибору постачальників та обсягів закупівлі товарів. КСЗТ. 2014. № 4. С. 20–25.
6. Попов І. Обґрунтування вибору потенційного постачальника як фактору підвищення стійкості підприємства. Вісник Львівського національного політехнічного університету. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/11454/1/72.pdf>.
7. Черепов В. Вибір постачальників товарів. Товари і ринки. 2012. № 1. С. 23–29.

REFERENCES:

1. Lynders M.R. and Fyron Kh.E. (2002). Upravlenye snabzhenyem y zapasamy [Supply and inventory management. Logistics], Vyktoryia plius, SPb.
2. Kotliar Ye. (2009). "Pidvyshchennia efektyvnosti zabezpechennia vyrobnytstva vzuttia shliakhom pryiniattia rishen", Radioelektronni i komp'uterni systemy, no. 7(41), p. 159–163.
3. Anykyn B. (1999). Lohystyka [Logistics], YNFRA-M, Moskow.
4. Kondratiuk D. (2014). "Optymalni postachalnyk yak chynnyk konkurentospromozhnosti pidpriemstv", Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii no. 1(11), Rezhym dostupu: file:///C:/Users/user/Downloads/eui_2014_1_53.pdf.
5. Markozov D. (2014). "Bahatokryterialna matematychna model pidtrymky pryiniattia rishen vyboru postachalnykiv ta obsiahiv zakupivli tovariv". KSZT, no 4, p. 20–25.
6. Popov I. "Obhruntuvannia vyboru potentsiinoho postachalnyka yak faktora pidvyshchennia stiikosti pidpriemstva", Lvivskiy natsionalnyi politekhnich, Rezhym dostupu: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/11454/1/72.pdf>.
7. Cherepov V. (2012). "Vybir postachalnykiv tovariv" Tovary i rynky, no 1, p. 23–29.

Novikova N.M.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics and Business Finance
Kyiv National University of Trade and Economics*

THE CHOICE OF SUPPLIERS OF COMMODITY RESOURCES OF TRADE ENTERPRISE

In the article, approaches to the search, analysis, and choice of potential suppliers are offered. This direction of work envisages, first of all, the definition of an assortment of goods to be ordered from the supplier. Next stage is the choice of method for evaluating potential suppliers. To assess suppliers, the enterprise systematized and characterized the method of expert evaluations, the method of ranking (rating assessments), the method of estimating costs (the method of missions), the analytical method, the method of dominant characteristics, the method of categories of advantages, ABC-analysis.

At the third stage determined are criteria and indicators of supplier evaluation. The list of the main quantitative and qualitative criteria of suppliers' evaluation, which includes the price of the goods, the quality of the goods, is determined, financial terms, delivery terms, service quality, supplier location, unscheduled delivery opportunities, the satisfaction of claims, company image, shipping costs, environmental safety. The parameters and evaluation of the parameters of the developed criteria are determined. The fourth step is to evaluate the results of cooperation with existing suppliers of trade enterprises. The next step is to search and analyse potential suppliers. The final stages are to assess the influence of the choice of suppliers of commodity resources on the financial results of the trading company, on the basis of which the choice of supplier is carried out.

УДК 338.48(477.44)

Онищук Н.В.
кандидат економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ВІННИЦЬКОМУ РЕГІОНІ

АНОТАЦІЯ

У статті на основі оцінювання життєвого циклу різних видів туризму у Вінницькій області проведено їх позиціонування з використанням матриці BCG. В результаті всі види туризму оцінені з точки зору перспективності їх розвитку на території області; розроблено перелік інвестиційних пріоритетів для перспективних видів туризму.

Ключові слова: туризм, позиціонування туристичного продукту, стратегічні напрями, інвестиційні пріоритети, перспективи розвитку.

АННОТАЦИЯ

В статье на основе оценивания жизненного цикла различных видов туризма в Винницкой области проведено их позиционирование с использованием матрицы BCG. В результате все виды туризма оценены с точки зрения перспективности их развития на территории области; разработан перечень инвестиционных приоритетов для перспективных видов туризма.

Ключевые слова: туризм, позиционирование туристского продукта, стратегические направления, инвестиционные приоритеты, перспективы развития.

ANNOTATION

In the article based on the assessment of the life cycle of different types of tourism in the Vinnitsa region, they were positioned using the BCG matrix. As a result, all types of tourism are assessed in terms of the prospects of their development in the region; a list of investment priorities for promising types of tourism has been developed.

Key words: tourism, tourist product positioning, strategic directions, investment priorities, prospects of development.

Постановка проблеми. Нині недостатній рівень використання туристично-рекреаційного потенціалу більшості виділених туристських зон і центрів Вінницької області пояснюється перш за все малою кількістю підготовлених і конкурентоздатних турпродуктів, а також низьким рівнем їх маркетингу. Існує й інша причина, що полягає в недостатньому рівні розвитку туристичної інфраструктури і низькій якості туристично-рекреаційних і допоміжних послуг, що надаються [1, с. 89].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітленню проблеми формування конкурентоспроможного туристичного продукту та просування його на ринок присвячені публікації Л.Л. Антонюк [2, с. 210], О.В. Ареф'євої [3, с. 70], С.І. Бая [4, с. 150], Т.М. Безверхнюка [5, с. 120], Л.М. Шульгіної [6, с. 170] та інших науковців. У своїх працях вчені багато уваги приділяли визначенню сприятливих умов створення якісного туристичного продукту, до яких належать ресурсна база територій, економічна ситуація в країні та світі, інноваційні напрями діяльності туристичних підприємств тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеною частиною поставленої проблеми залишається вибір критеріїв

позиціонування та оцінювання перспективності різних видів туризму для конкретного регіону.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вибір критеріїв позиціонування та оцінювання перспективності різних видів туризму для Вінницького регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм є важливим джерелом підвищення добробуту регіону. Його можна розглядати як систему, що дає всі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними та релігійними цінностями краю, а також дає дохід державі, не говорячи вже про те, що ця система «годує» дуже багатьох фізичних і юридичних осіб, так чи інакше пов'язаних з наданням туристських послуг у Вінницькій області.

В основу позиціонування та оцінювання перспективності різних видів туризму у Вінницькій області закладено критерій їх привабливості для потенційних інвесторів і споживачів (туристів), що є актуальним для сучасного туристичного ринку. Привабливість певних видів туризму пропонуємо оцінювати на основі динаміки зростання (або зниження) кількості відвідувань області різними категоріями туристів. Таким чином, привабливість окремих видів туризму буде залежати від етапу їх життєвого циклу, на якому вони перебувають. На основі матеріалу досліджень здійснено позиціонування різних видів туризму з використанням кривої їх життєвого циклу (рис. 1).

На основі оцінювання життєвого циклу різних видів туризму у Вінницькій області проведено їх позиціонування з використанням матриці BCG (зростання ринку – частка ринку). В результаті всі види туризму оцінені з точки зору перспективності їх розвитку на території області (табл. 1) [1, с. 101].

Залежно від стадії життєвого циклу, на якій перебуває той чи інший вид туризму (або туристичний продукт), та його положення в матриці «зростання ринку – частка ринку» пропонуються конкретні види продуктових стратегій, що дадуть змогу найбільш ефективно впровадити туристичний продукт на ринок. У рамках реалізації запропонованих стратегій ми пропонуємо розробити комплексні заходи, які будуть закладатися в основу реалізації регіональних та муніципальних стратегій розвитку туризму, цільових програм, а також інвестиційних проєктів. На підставі позиціонування видно, що найбільш перспективними видами туризму для Вінницького регіону є види, що належать до товарних груп «Зірки» і «Знаки питання».

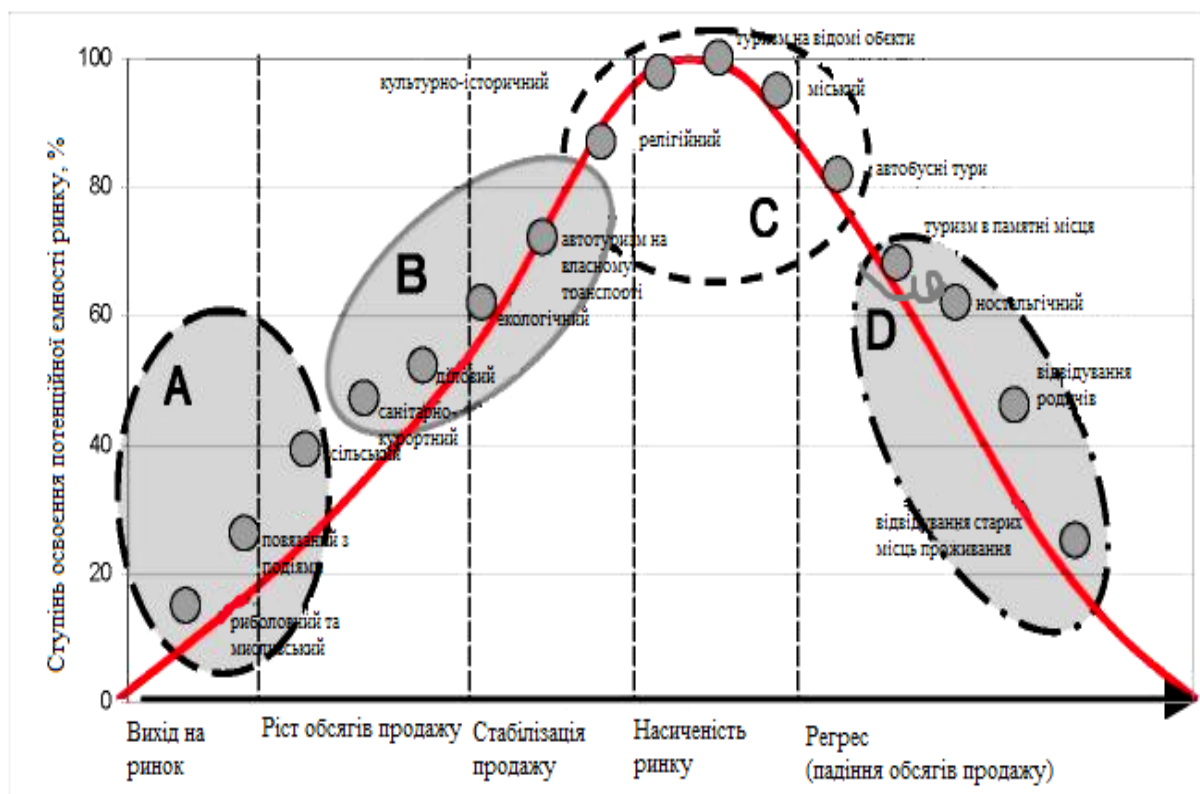

Рис. 1. Життєвий цикл та позиціонування видів туризму для Вінницької області з використанням матриці BCG [1, с. 95]

Для цих товарних груп рекомендуємо використовувати такі стратегії.

1) Для групи «Знаки питання» (низька частка ринку, високі темпи зростання ринку; продукти цієї групи приносять поки не дуже високі доходи) використовуються стратегія зростання ринку та розвитку продукту.

2) Для групи «Зірки» (висока частка ринку, високі темпи зростання ринку; продукти, що характеризуються високими доходами та значними обсягами продажів) використовуються стратегії збереження лідерства на ринку та стратегії диференціації (для закріплення на ринку та створення «вхідних» бар'єрів на ринок для потенційних конкурентів).

3) Для групи «Дійні корови» (висока частка ринку, низькі темпи зростання ринку; продук-

ти цієї групи характеризуються невисокими, але стабільними доходами) використовуються стратегії оптимізації витрат і стратегії диференціації.

4) Для групи «Собаки» (низька частка ринку, низькі темпи зростання (або стиснення) ринку; продукти цієї групи приносять низькі доходи, обсяги продажів постійно зменшуються) використовуються стратегії виходу з ринку або стратегії, спрямовані на підтримку трансформації та диференціації [1, с. 120].

Напрями реалізації стратегій більш докладно розглянуті в табл. 2, де відображено перелік конкретних завдань маркетингу щодо розвитку видів туризму.

Аналізуючи отримані результати, можемо стверджувати що для визначення позиціону-

Таблиця 1

Групування видів туризму відповідно до продуктивних груп матриці BCG

Умовні позначення	Товарна група	Види турів
A	Товари «Знаки питання» (низька частка ринку, високі темпи зростання ринку).	Рибальський і мисливський, подієвий і сільський туризм.
B	Товари «Зірки» (висока частка ринку, високі темпи зростання ринку).	Санаторно-курортний (оздоровчий), діловий, зелений, екологічний туризм та автотуризм.
C	Товари «Дійні корови» (висока частка ринку, низькі (нульові) темпи зростання ринку)).	Паломницький, пізнавальний, активний, культурний.
D	Товари «Собаки» (зниження частки ринку, низькі темпи зростання ринку (стиснення ринку)).	Ностальгічний і споріднений, в пам'ятні місця, місця проживання.

Таблиця 2

Стратегічні напрями розвитку видів туризму у Вінницькій області [7; 10].

Групи	Види туризму	Стратегії	Напрями реалізації стратегії
«Знаки питання»	Рибальський і мисливський туризм, подієвий туризм, сільський туризм.	Стратегія розвитку продукту і зростання ринку.	– Розробка та просування турів, орієнтованих на різні споживчі групи; – підвищення популярності подій (свят, концертів, фестивалів, ярмарок), створення доповнюючих (супутніх) продуктів; – розвиток асоціацій сільських садиб і створення інфраструктури інформаційної підтримки сільського туризму; – реалізація турів через зовнішні корпоративні та маркетингові мережі.
«Зірки»	Санаторно-курортний (оздоровчий), діловий, зелений, екологічний туризм та автотуризм.	Стратегія зберігання лідерства, стратегія диференціації.	– Підвищення популярності, брендинг курорту «Хмільник»; – розвиток мережі об'єктів придорожньої інфраструктури, інформаційне (навігаційне) забезпечення на дорогах; – підвищення якості, розширення асортименту санаторно-курортних послуг; – розширення асортименту природних турів для різних груп споживачів та різних сезонів; – використання диференційованої цінової політики; – розширення додаткових бізнес-послуг, які надаються при готелях; – розвиток інфраструктури обслуговування конференцій, семінарів, переговорів.
«Дійні корови»	Паломницький, пізнавальний, активний, культурний.	Стратегія оптимізації витрат, стратегія диференціації.	– Маркетингове стимулювання найбільш популярних турів і маршрутів; – зниження витрат за рахунок оптимізації туристської логістики на найбільш популярному напрямку; – розвиток системи доповнених послуг та супутніх продуктів під час реалізації наявних турів; – введення диференційованої та гнучкої цінової політики; – поєднання культурно-історичного туризму та туризму на об'єкт з відвідуванням подій.
«Собаки»	Ностальгічний, споріднений, в пам'ятні місця, місця проживання.	Стратегія виходу з ринку, стратегія диференціації.	– Підвищення привабливості турпродуктів з метою продажу прав на їх використання; – створення нових турпродуктів на базі наявних за рахунок додаткових інвестиційних вкладень і ребрендингу; – розширення асортименту наданих послуг та продуктів в рамках конкретних турів; – розширення туру з включенням до його складу нових об'єктів (за ту ж ціну); – об'єднання та суміщення двох і декількох наявних турів з наданням їм нового сенсу.

вання різних видів туризму ефективним буде використання диференційованого підходу, що дасть змогу найбільш повно враховувати наявний потенціал і можливості розвитку різних видів туризму у Вінницькій області.

На основі запропонованих напрямів реалізації продуктових стратегій по відношенню до найбільш привабливих видів туризму для Вінницької області розроблено перелік інвестиційних пріоритетів (табл. 3).

До найбільш перспективних видів туризму віднесено зростаючі види з точки зору інвестиційної привабливості та залучення туристів, а саме групи «Знаки питання» та «Зірки».

До найбільш перспективних видів туризму віднесено зростаючі види з точки зору інвестиційної привабливості та залучення туристів, а саме групи «Знаки питання» та «Зірки». Реалізація представлених інвестиційних пріоритетів в регіоні повинна здійснюватися за рахунок

усіх можливих джерел інвестицій (бюджетні та позабюджетні, зарубіжні інвестиції та кошти міжнародних проектів). При цьому в сучасних умовах необхідно розраховувати та орієнтувати регіональну економічну політику на те, що основний обсяг інвестицій (понад 70%) буде реалізовуватися за рахунок позабюджетних джерел.

Висновки. У статті на основі оцінювання життєвого циклу різних видів туризму у Вінницькій області проведено їх позиціонування з використанням матриці BCG (зростання ринку – частка ринку). В результаті всі види туризму оцінені з точки зору перспективності їх розвитку на території області.

Запропоновано використання диференційованого підходу, що дасть змогу найбільш повно враховувати наявний потенціал і можливості розвитку різних видів туризму у Вінницькій області.

Таблиця 3

Перелік інвестиційних пріоритетів для розвитку найбільш перспективних видів туризму у Вінницькій області [7; 12]

Види туризму	Інвестиційні пріоритети і проекти
Рибальський і мисливський туризм	1) Інфраструктурне забезпечення: – будівництво гостьових будинків (мережа з 10–15 об’єктів в найбільш сприятливих для розвитку полювання та риболовлі на Вінниччині), їх технічне оснащення; – будівництво причалів і човнових станцій; – облаштування мисливських і рибальських маршрутів, кемпінгів. 2) Розробка і просування мисливських і рибальських турів (стандартних та індивідуальних).
Подієвий туризм	1) Інфраструктурне забезпечення: – інфраструктурне забезпечення організації та проведення заходів (ярмарків, концертів, фестивалів, свят тощо) за рахунок формування парку мобільних засобів розміщення (обладнання наметових містечок, трейлери, збірно-розбірні будинки тощо); – розвиток сектору громадського харчування і розваг, організація торгівлі товарами туристично-сувенірного призначення. 2) Розвиток діяльності обласного центру культурних ініціатив з організації, брендингу та просування національних свят, фестивалів, ярмарків тощо. 3) Інформаційно-маркетингове забезпечення подій: – розробка рекламної продукції, а саме буклетів, календарів, національних свят; – інтернет-маркетинг проведених заходів; – формування брендів і фірмових стилів подій.
Сільський туризм	1) Інфраструктурне забезпечення: – будівництво мережі гостьових будинків та сільських садиб; – виділення коштів на конкурсній основі для облаштування сільських будинків з метою розміщення туристів (регіональні гранти).
Санаторно-курортний туризм	1) Поліпшення транспортної доступності сільських населених пунктів, обладнання під’їзних шляхів; 2) інформаційне забезпечення розвитку сільського туризму; 3) розвиток кредитної кооперації в сільській місцевості; 4) розвиток міста, а саме курорту Хмільник; 5) розвиток супутньої та допоміжної туристської інфраструктури.
Діловий туризм	1) Розвиток інфраструктури наукового та ділового туризму: – будівництво виставкового центру в м. Вінниці; – створення сучасних бізнес-центрів при засобах розміщення в м. Вінниці та районних центрах, їх технічне забезпечення. 2) Інформаційно-маркетингове забезпечення: – позиціонування Вінниці як центру проведення міжнародних конференцій, семінарів, тобто розвиток консалтингу в області.
Екологічний туризм	1) Інфраструктурне забезпечення: – облаштування маршрутів в рамках охорони навколишніх природних територій (ОНПТ); – розвиток засобів розміщення (туристичних баз і гостьових будинків) при ОНПТ; – технічне оснащення туристських баз і ОНПТ; – розвиток науково-освітніх центрів та дослідно-наукових станцій при (ОНПТ). 2) Інформаційно-маркетингове забезпечення: – розвиток діяльності візит-центрів (ОНПТ); – рекламне забезпечення екологічного туризму та інтернет-маркетинг.
Автомобільний туризм на власному транспорті	1) Підвищення якості дорожнього покриття на автомобільних дорогах за основними напрямками туристських потоків. 2) Розвиток придорожньої інфраструктури по основних напрямках туристських потоків: – будівництво готелів і кемпінгів; – будівництво об’єктів ресторанного господарства; – облаштування стоянок і місць відпочинку. 3) Інформаційне забезпечення автомобільних туристських маршрутів: – встановлення дорожніх показників та інформаційних стендів; – розробка туристських автомобільних карт.

На основі запропонованих напрямів реалізації продуктивних стратегій по відношенню до найбільш привабливих видів туризму для Вінницької області розроблено перелік інвестиційних пріоритетів, реалізація яких можлива лише в довгостроковій перспективі. Причиною цього є те, що вони вимагають не тільки

реалізації масштабних і дорогих інвестиційних проектів, але й злагодженої та системної роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, господарюючих суб’єктів і населення області щодо створення сприятливих умов в регіоні із залучення інвестицій та туристів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Левицька І.В., Корж Н.В., Кізюн А.Г., Онищук Н.В. Стратегія регіонального розвитку туризму: монографія. Вінниця, 2013. 192 с.
2. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація: монографія. Київ: КНЕУ, 2003. 394 с.
3. Ареф'єва О.В., Луцька Т.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентоспроможність: монографія. Київ: вид. Європейського ун-ту, 2009. 96 с.
4. Бай С.І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 280 с.
5. Безверхнюк Т.М. Еволюція основних ідей та напрями розвитку ресурсного підходу в теорії регіонального управління. Держава та регіони. 2010. № 3. С. 119–127.
6. Шульгіна Л.М., Ткешелашвілі М.Л. Маркетингове управління туристичними підприємствами: монографія. Київ; Тернопіль: Астон, 2011. 296 с.
7. Стратегія регіонального розвитку Вінницької області на 2017–2022 рр. / Вінницька обласна державна адміністрація. URL: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/DocH6APK.
8. Статистичний щорічник Вінниччини за 2017 рік / за ред. С.Н. Ігнатова. Вінниця: Держ. служба статистики України, Гол. упр. статистики у Вінницькій обл., 2017. 619 с.

REFERENCES:

9. Korzh N.V., Kiziun A.H., Onyshchuk N.V. (2013). Stratehiia rehionalnoho rozvytku turyzmu [Strategy of regional tourism development]. Vinnytsia, Ukraine.
10. Antoniuk L.L., Poruchnyk A.M., Savchuk V.S. (2003). Innovatsii: teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsiia [Innovations: theory, mechanism of development and commercialization]. KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Aref'ieva O.V., Lutska T.V. (2009). Biznes-protsesy pidpriemstv sfery posluh: faktory, formuvannia, konkurentnospromozhnist [Business-processes of the enterprises of the sphere of services]. Vyd. Yevropeiskoho un-tu. Kyiv, Ukraine.
12. Bai S.I. (2009). Rozvytok orhanizatsii: polityka, potentsial, efektyvnist [Organization development: politics, potential, efficiency]. Kyivskyi natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi un-t. Kyiv, Ukraine.
13. Bezverkhniuk T.M. (2010). "Evolution of the main ideas and directions of development of a resource approach in the theory of regional management". Derzhava ta rehiony, no. 3, p. 119–127.
14. Shulhina L.M., Tkeshelashvili M.L. (2011). Marketynhove upravlinnia turystychnymy pidpriemstvamy [Marketing management of tourism enterprises]. Aston, Kyiv, Ukraine.
15. Vinnytska oblasna derzhavna administratsiia (2017), "Stratehiia rehionalnoho rozvytku Vinnytskoi oblasti na 2017–2022 rr." Available at: http://www.vin.gov.ua/web/vinoda.nsf/web_alldocs/DocH6APK.
16. Statystychnyi shchorichnyk Vinnychchyny za 2017 rik (2017). Derzh. sluzhba statystyky Ukrainy, Hol. upr. statystyky u Vinnyts. obl. Vinnytsia, Ukraine.

Onyshchuk N.V.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics*

STRATEGIC AREAS OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE VINNYTSIA REGION

Formulation of the problem. To date, insufficient utilization of the tourist-recreational potential of most of the selected tourist areas and centres of the Vinnytsia region is explained, first of all, by the small number of trained and competitive tourist products, as well as by the low level of their marketing. There is another reason – the insufficient level of development of tourist infrastructure and low quality of tourist-recreational and auxiliary services provided.

Formulating the goals of the article. The purpose of the article is to choose the criteria for positioning and assessing the prospects of different types of tourism for the Vinnytsia region.

Presenting the main material. The basis for positioning and estimating the prospects of different types of tourism in the Vinnytsia region is the criterion of their attractiveness for potential investors and consumers (tourists), which is relevant for the modern tourist market. The attractiveness of certain types of tourism we propose to evaluate on the basis of the dynamics of growth (or decrease) in the number of visits to the region with a diverse category of tourists. Thus, the attractiveness of individual types of tourism will depend on the stage of their life cycle.

Based on the research material, the positioning of different types of tourism was made using the curve of their life cycle. Based on the assessment of the lifecycle of various types of tourism in the Vinnytsia region, they were positioned using the BCG matrix (market growth – market share).

As a result, all types of tourism are evaluated in terms of the prospects of their development in the region. In the framework of the implementation of the given strategies, we propose to develop comprehensive measures that will be laid in the basis of implementation of regional and municipal tourism development strategies, targeted programs, as well as investment projects. On the basis of positioning, it is clear that the most promising types of tourism for the Vinnytsia region are the species belonging to the product groups “Stars” and “Question Marks”. The directions for strategy implementation are discussed in more detail in Table 2, which shows the list of specific marketing objectives for the development of tourism.

On the basis of the proposed directions of implementation of food strategies in relation to the most attractive types of tourism for the Vinnytsia region, a list of investment priorities has been developed.

Conclusions. In the article, based on the assessment of the lifecycle of various types of tourism in the Vinnytsia region, they were positioned using the BCG matrix (market growth – market share). As a result, all types of tourism are evaluated in terms of the prospects of their development in the region.

The use of a differentiated approach is proposed, which will allow the fullest account of the existing potential and opportunities for developing various types of tourism in the Vinnytsia region.

On the basis of the proposed directions of implementation of food strategies in relation to the most attractive types of tourism for the Vinnytsia region, a list of investment priorities has been developed, the realization of which is possible only in the long-term perspective.

УДК 65.016.4

Рудь О.О.

*аспірант кафедри стратегії підприємств
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ТЕОРІЇ РЕАЛЬНИХ ОПЦІОНІВ ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ВАРТОСТІ УГОД M&A

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано можливість і переваги застосування концептуальних засад та інструментарію теорії реальних опціонів для обґрунтування угод злиття та поглинання в умовах невизначеності. Наведено методику математичного розрахунку вартості реальних опціонів за формулою Блека–Шоулза.

Ключові слова: реальні опціони, стратегічні рішення, формула Блека–Шоулза, управлінська гнучкість, злиття та поглинання, оцінка бізнесу.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы возможность и преимущества применения концептуальных основ и инструментария теории реальных опционов для обоснования сделок слияния и поглощения в условиях неопределенности. Приведена методика математического расчета стоимости реальных опционов по формуле Блэка–Шоулза.

Ключевые слова: реальные опционы, стратегические решения, формула Блэка–Шоулза, управленческая гибкость, слияния и поглощения, оценка бизнеса.

ANNOTATION

In the article is analyzed the possibility and advantages of the application of the conceptual basis and the toolkit of the Real Options Theory for justification of mergers and acquisitions under conditions of uncertainty. Here is given the method of a mathematical calculations the value of the Real Options according to the Black-Scholes formula.

Key words: real options, strategic decisions, Black-Scholes formula, managerial flexibility, mergers and acquisitions, business valuation.

Постановка проблеми. Незважаючи на широке застосування в організації такого традиційного інструмента економічного аналізу ефективності капіталовкладень, як розрахунок чистої поточної вартості (NPV), внутрішніх норм рентабельності (IRR) та термінів окупності, він часто піддається критиці за статичність.

Одним з найпоширеніших методів оцінювання привабливості інвестиційних проектів або компаній для поглинання є метод дисконтування грошових потоків (DCF). Однак, незважаючи на вже перевірену часом ефективність і відносно просту застосування, цей метод має низку недоліків. Наприклад, він не дає змогу враховувати управлінську гнучкість менеджменту, в результаті чого часто відбувається недооцінка угод, які залежать від факторів з високим ступенем невизначеності, таких як ціни на нафту, вугілля, метали, нерухомість.

Всі ці методи враховують лише досяжні та найбільш прогнозовані матеріальні фактори та ігнорують нематеріальні, а саме майбутні конкурентні переваги, потенційні можливості та гнучкість в управлінні. Тому виникає потреба альтернативного методу планування капіталовкладень, обґрунтування вартості угод злиття

та поглинання, яким є інструментарій реальних опціонів. За допомогою певного набору методів, що застосовуються для оцінювання фінансових опціонів, можна підрахувати ту частину вартості угоди, яка створюється за рахунок активного управління та стратегічної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «реальний опціон» було вперше застосовано у 1977 році в роботі С. Майерса стосовно фінансової політики компанії, що використовує леверидж. [1] С. Майерс представляє фірму як комбінацію двох типів активів, а саме реальних активів, ринкова цінність яких не залежить від інвестиційної стратегії компанії, та реальних опціонів, тобто можливості придбання реальних активів за сприятливих умов.

К.Дж. Леслі і М.П. Майклс доводять, що обмеженість методу NPV приводить до його неспроможності у використанні управлінської гнучкості, оскільки він використовує тільки два ключові важеля створення вартості [9].

У статтях А.В. Бухвалова чітко простежується взаємозв'язок між стратегічним і фінансовим менеджментом, а також можливість застосування методів оцінювання реальних опціонів до стратегічних рішень [4]. Стратегічна спрямованість інструментарію реальних опціонів відзначається в роботі Л. Тригеорґіса [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Традиційний підхід до прийняття інвестиційних рішень вже давно піддається серйозній критиці. В основі традиційного підходу лежить припущення, що керівництво компанії може досить точно передбачити майбутній розвиток ситуації, щоб вибрати єдино правильний стратегічний шлях. Однак в сучасному швидко мінливому середовищі рівень невизначеності може бути настільки великим, що без застосування спеціальних методів неможливо прийняти оптимальне стратегічне рішення, наприклад рішення щодо вкладення капіталу чи здійснення злиття та поглинання.

Інший недолік традиційного підходу полягає в неприйнятті активної ролі керівництва компанії після прийняття таких рішень. На практиці вже після початку реалізації угоди у керівництва є можливість змінити початковий план, наприклад змінити масштаб угоди, структуру доходів і витрат, тимчасово призупинити реалізацію угоди, нарешті, відмовитися від подальшої реалізації угоди в обмін на залишкову вартість компанії, яка поглинається.

Ще один недолік традиційного підходу пов'язаний з тим, що часто розглядаються тільки прямі вигоди від ухвалення рішення, які, як правило, мають фінансовий характер, а опосередкований вплив на інші сфери діяльності компанії не враховується.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в дослідженні інструментарію реальних опціонів для визначення вартості угод злиття та поглинання у швидко мінливому середовищі за умови відсутності достатньої інформації з високим ступенем невизначеності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час обґрунтування вартості угод злиття та поглинання використання двох основних фінансових концепцій, а саме вартості грошей у часі та зв'язку ризику з прибутковістю, дає змогу визначити очікування компанії, яка купує як дисконтований вільний грошовий потік, що генерується компанією-ціллю в майбутньому. Тому перед інвестором або компанією, що проводять оцінювання активу або компанії-цілі, завжди стоять дві основні проблеми: як правильно здійснити прогноз вільного "cash-flow", як врахувати всі можливі ризики, що супутні використанню активу або функціонуванню компанії (та відображаються в ставці дисконтування) на всьому прогнозному періоді.

Одним зі способів оцінювання угоди злиття та поглинання є метод дисконтування грошових потоків (Discounted Cash Flow, DCF). Цей метод розглядає вартість компанії-цілі як суму генеруючих нею грошових потоків протягом передбачуваного періоду. Формула виглядає таким чином:

$$DCF = \frac{CF_1}{(1+r)^1} + \frac{CF_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{CF_t}{(1+r)^t} \quad [4], \quad (1)$$

де r – ставка дисконтування; t – період.

Для початку варто відзначити переваги цієї моделі оцінювання, головною з яких є не просто

аналіз грошових потоків і фінансових показників, але й облік альтернативних можливостей отримання прибутковості. Сутність в тому, що необхідно враховувати прибутковість тієї чи іншої угоди M&A одночасно в сукупності з прибутковістю безризикового активу (найчастіше цим є або відсоток в банківському депозиті, або державна облигація).

Для побудови такої моделі фактично необхідні лише два показники, а саме грошовий потік, виражений динамікою загальних доходів (виручки), і ставка дисконтування, зазвичай виражена прибутковістю безризикового активу. Отже, можна зрозуміти, наскільки прибутковість тієї чи іншої акції вище, ніж прибутковість, наприклад, державних облигацій. Основні етапи оцінки справедливої вартості акції за допомогою цієї моделі наведено на рис. 1.

Однак навіть глибоке розуміння методики DCF не дає змогу уникнути таких проблем.

1) Проблеми точної оцінки ставки дисконтування.

2) Прогнозування майбутніх грошових потоків. Складнощі в прогнозуванні грошових потоків особливо характерні для довгострокових періодів. Як правило, таке прогнозування здійснюється за рахунок елементарної екстраполяції наявних тенденцій у майбутнє. У довгостроковій перспективі дуже великою є помилка неправильного обліку чинників конкуренції, інфляції, технологічних змін.

3) Оцінка ступеня впливу проекту на майбутні грошові потоки інших проектів організації (горизонтальні зв'язки між проектами, ефект синергії). Під час оцінювання проектів важливо аналізувати та враховувати взаємозалежності між окремими галузями функціонування організації. За традиційного фінансового аналізу проект часто розглядається ізольовано, що призводить до некоректних результатів.

Рис. 1. Основні етапи визначення вартості за допомогою методу DCF [3]

4) Оцінка впливу проекту на майбутні інвестиційні можливості організації (тимчасові зв'язки між проектами) є найбільш істотною та складною для вирішення проблем методики DCF для оцінювання [3; 7].

Здатність компанії-цілі створювати в результаті операційної діяльності та інвестиційних рішень вільний потік грошових коштів, які можуть бути спрямовані її інвесторам, є найважливішою детермінантою її економічної вартості. Часто на практиці як обґрунтування вартості угоди M&A розглядають наведену вартість грошових потоків. Це не зовсім правильно, оскільки продаж компанії – це не прямий продаж її грошових потоків, нехай навіть дисконтованих, а реалізація права на їх отримання. У цьому сенсі придбання компанії можна розглядати як опціон.

Тому для вирішення впливу проблем методики DCF на обґрунтування вартості угод злиття та поглинання існує досить ефективний інструментарій аналізу цих угод, які визначаються високою невизначеністю, а саме метод реальних опціонів. У вітчизняній практиці його вважають досить технічно складним, тому широкого використання в аналітичній діяльності не спостерігається. Між тим поряд з ефективними передумовами способу вбудовування в механізм класичного фінансового аналізу він може виявитися надзвичайно корисним аналітичним інструментом у складних та нестандартних ситуаціях [5].

Використання методів реальних опціонів доцільно, коли виконуються такі умови:

- 1) результат проекту характеризується високим ступенем невизначеності;
- 2) менеджмент компанії здатний приймати гнучкі управлінські рішення за появи нових даних по проекту;

3) фінансовий результат проекту багато в чому залежить від прийнятих менеджерами рішень;

4) під час оцінювання проекту за методом дисконтованих грошових потоків значення NPV негативне або трохи більше за нуль [13].

Для адекватного аналізування стратегічних рішень опціони потрібно оцінити та врахувати під час розрахунку показників угод злиття та поглинання, починаючи з циклу створення вартості бізнесу та нових опціонних можливостей.

Доцільно зазначити, що оцінювання угод злиття та поглинання методом реальних опціонів засноване на припущенні про те, що придбання компанії-цілі є можливістю для компанії, яка може бути розглянута як фінансовий опціон, тобто компанія має право, а не зобов'язання створити або придбати актив у вигляді компанії-цілі протягом деякого часу. ROV не претендує на повне заміщення DCF. Фактично оцінювання реальних опціонів використовує DCF як один з його елементів. За цього підходу невизначеність залишається, а компанія, яка купує, підлаштовується до ситуації, що змінюється. Інакше кажучи, реальні опціони дають можливість змінювати та приймати оптимальні рішення в майбутньому відповідно до інформації, яка надходить.

Хоча реальні опціони існують у багатьох бізнесах, їх ідентифікація та кваліфікація є складними процесами. Реальні опціони можна умовно розділити на три основні групи, такі як інвестування/зростання, час/навчання, відмови/скорочення.

У концепції ROV вартість реального опціону складається з NPV, розрахованої за методом DCF, і так званої вартості гнучкості.

Рис. 2. Методологія проведення аналізування визначення вартості опціонів [10]

Таблиця 1

Класифікація реальних опціонів [10; 11]

Інвестування/зростання	Час/навчання	Відмови/скорочення
За опціону масштабу інвестиції створюють стратегічні можливості. Ефект масштабу стає можливим, коли ринки інвестування містять можливість швидкого стрімкого зростання.	За опціону аналізу помилок передбачається, що команда менеджерів проекту має достатній інтелект і досвід, щоб уникати помилок, зроблених на попередніх стадіях проекту.	За опціону відмови з'являється можливість використовувати більш ефективні процеси, технології та активи в процесі реалізації проекту, відмовившись від поточного проекту.
Опціон переключення/гнучкості полягає в можливості переключення між продуктами, процесами та виробничими потужностями у відповідь на зміну ринкових умов.	Опціон часу охоплює випадок, коли у менеджменту є можливість почекати деякий час перед інвестиціями в окремий проект. Цей час дає змогу скоротити невизначеність, тому має деяку вартість.	За опціону скорочення у компанії є можливість модифікувати або скоротити проект за появи нової інформації про збитковість деяких блоків проекту.
Опціон перенесення дає можливість перенесення успіху в одній сфері на інший бізнес корпорації в суміжній сфері.		

$$NPV_{SUM} = NPV_{STAND} + ROV, \quad (2)$$

де NPV_{SUM} – скоригована вартість опціону; NPV_{STAND} – величина NPV, розрахована традиційним методом DCF; ROV – управлінська гнучкість (складено на основі авторської розробки).

Оскільки вартість реального опціону спочатку була визначена для досягнення цілей коригування величини NPV, інтуїтивно привабливо застосувати коригування на опціонній премії насамперед для досягнення цілей аналізу показників NPV [12].

Наявність реального опціону вплине на криву розподілу NPV, збільшивши потенційний прибуток і скоротивши витрати. Збільшення управлінської гнучкості веде до перевищення фактичних результатів діяльності над прогнозними. Таким чином, компанія може збільшити свою вартість, адаптуючись до невизначеності, отримуючи та правильно використовуючи нову інформацію, збільшуючи управлінську гнучкість (рис. 3).

Таким чином, в результаті коригувань деякі проекти, які раніше за критерієм NPV повинні були бути відкинутими, отримують стратегічний NPV більше нуля та стануть кандидатами на інвестування.

Розглянемо методи, за допомогою яких визначається вартість реальних опціонів. Для визначення вартості реальних опціонів використовую-

ються переважно методи, що застосовуються для фінансових опціонів, серед яких виокремлюють метод Блека-Шоулза, метод Вільяма Магреба (William Margrabe) як модифікацію методу Блека Шоулза, біноміальний метод, метод Монте-Карло, метод диференціального рівняння, метод DM (Datar-Mathews Method), методи імітаційного моделювання тощо. Проте найбільш поширеним з них є метод Блека-Шоулза [6].

У 1973 році Фішер Блек і Мірон Шоулз розробили формулу для визначення вартості фінансового колл-опціону:

$$C_{call} = PN(d_1) - EXe^{-rt}N(d_2) \quad [9], \quad (3)$$

$$d_1 = \frac{\ln\left(\frac{P}{EX}\right) + \left(r + \frac{\sigma^2}{2}\right)t}{\sigma\sqrt{t}}, \quad (4)$$

$$d_2 = d_1 - \sigma\sqrt{t}, \quad (5)$$

де $N(d_1), N(d_2)$ – інтегральна функція нормального розподілу; P – ціна акції; EX – ціна виконання; r – безризикова відсоткова ставка; σ – середнє квадратичне відхилення; t – період до виконання опціону.

Для визначення вартості фінансового пут-опціону використовують таку формулу:

$$C_{put} = C_{call} - P + EXe^{-rt} \quad [9]. \quad (6)$$

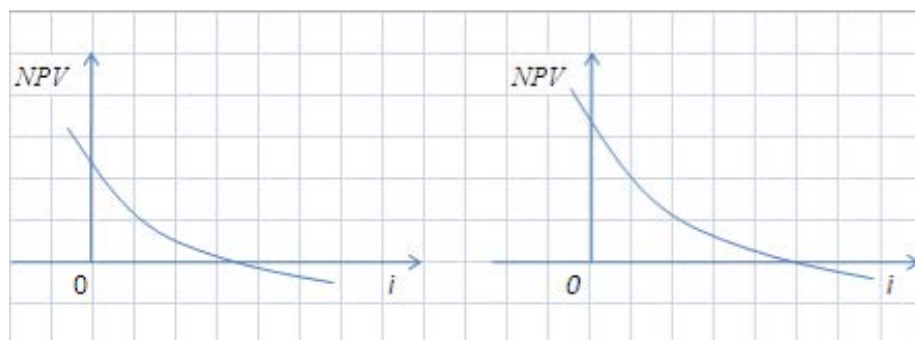

Рис. 3. Графік коригування NPV з урахуванням реального опціону [12]

Модель оцінювання вартості опціонів Блека–Шоулза має низку обмежень:

- оцінюваний актив повинен бути ліквідним (необхідна наявність ринку для оцінюваного активу);
- зміна ціни активу залишається однаковою (тобто не відбувається різких стрибків цін);
- опціон не може бути реалізований до терміну його виконання (європейський опціон).

Як і в разі з фінансовими опціонами, існують два види реальних опціонів, а саме колл і пут. Реальний колл-опціон – це право на покупку будь-якого реального активу (здійснення угоди злиття та поглинання чи проекту) в майбутньому за ціною інвестицій. Реальний пут-опціон – це право на продаж будь-якого реального активу (скорочення або вихід з угоди M&A чи проекту).

Отже, продаж бізнесу є не чим іншим, як виконанням підприємцями реальних пут-опціонів у ситуації, коли ліквідаційна (продажна) вартість бізнесу для них оцінюється вище, ніж приведена вартість грошових потоків. У термінах внутрішніх вартостей опціонів можна сказати, що власник продає бізнес, коли його реальний пут-опціон має внутрішню вартість (рис. 4).

Для покупця має місце діаметрально протилежна ситуація: придбання фірми – це придбання реального колл-опціону, тобто права на отримання її грошових потоків. Діаграма вартості фірми як реального колл-опціону зображена на рис. 5.

Відповідно до графіків на рис. 4, 5 існує такий обсяг грошових потоків фірми, коли продавець ще готовий її продати за ліквідаційну вартість (внутрішня вартість пут-опціону більше за нуль), а покупець вже готовий її купити (внутрішня вартість колл-опціону також більше за нуль). З урахуванням специфіки формули розрахунку вартості пут-опціону ціна виконання EX_{put} зазвичай не збігається з ціною виконання колл-опціону EX_{call} і дорівнює їй тільки в єдиному разі, а саме коли відбувається продаж компанії:

$$EX_{put} = EX_{call}. \quad (7)$$

Отже, придбання M&A компанії-цілі можна вважати дією, аналогічною придбанню компанією колл-опціону, який має свою вартість:

$$C_{call} = PN(d_1) - EX_{call}e^{-rt}N(d_2).$$

Компанія купує право отримання грошових потоків, інвес-

тувавши суму, яка дорівнює ліквідаційній вартості компанії-цілі. Отже, під час придбання фірми вартість колл-опціону співпадає з її інвестиційною та ліквідаційною вартістю, тобто:

$$C_{call} = EX_{put} = EX_{call} = PN(d_1) - EX_{call}e^{-rt}N(d_2) [9], \quad (8)$$

де $P = DCF$ – дисконтовані грошові потоки компанії-цілі;

$$d_1 = \frac{\ln\left(\frac{P}{EX}\right) + \left(r + \frac{\sigma^2}{2}\right)t}{\sigma\sqrt{t}}; \quad d_2 = d_1 - \sigma\sqrt{t};$$

EX – ціна виконання опціону; t – строк дії права на отримання грошових потоків; r – поточна безризикова процентна ставка; σ – волатильність грошових потоків як стандартне відхилення в річному обчисленні; $N(d)$ – нормальна кумулятивна функція щільності ймовірності.

Вартість фірми як права на одержання її грошових потоків дорівнює її грошовим потокам, збільшується на певний коефіцієнт, який визначає привабливість бізнесу, а саме коефіцієнт привабливості бізнесу (КПВ). Він визначається за формулою:

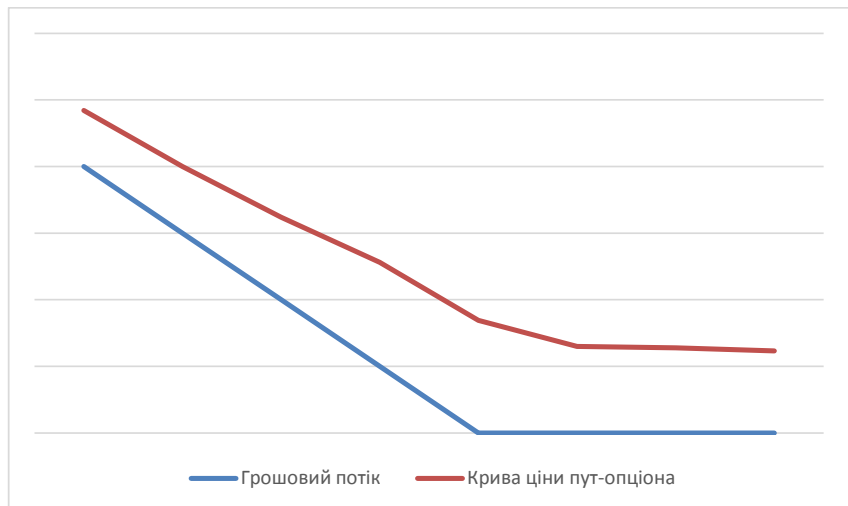

Рис. 4. Внутрішня вартість пут-опціону під час продажу компанії [9]

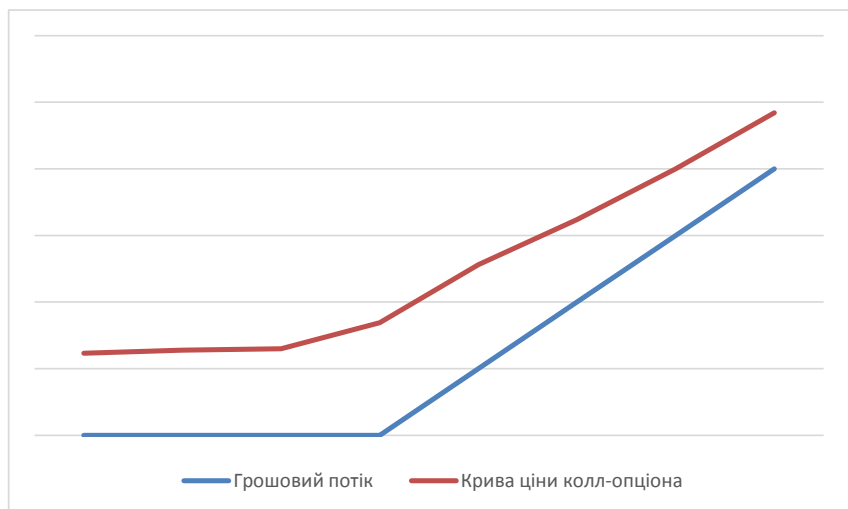

Рис. 5. Внутрішня вартість колл-опціону під час продажу компанії [9]

$$КПБ = P \frac{N(d_1)}{1 + e^{-rt} N(d_2)} \quad [9]. \quad (9)$$

Розрахунок КПБ вимагає розрахунків проміжних показників, які залежать від співвідношення грошових потоків та вартості компанії.

Залежність вартості компанії від її грошових потоків лінійна, КПБ, виступаючи в ролі коефіцієнта пропорційності, показує зв'язок між вартістю бізнесу та грошовими потоками, які він створює. Чим цей коефіцієнт менше, тим менше вартість фірми за тих же грошових потоків, а отже, нижче привабливості бізнесу.

Однак можна показати, що при $C_{call} = EX_{put} = EX_{call}$, що має місце в разі продажу бізнесу, це співвідношення завжди залишається постійним, а КПБ залежить тільки від волатильності, терміну дії бізнесу та безризикової процентної ставки [9]:

$$КПБ = \frac{N(d_1)}{1 + e^{-rt} N(d_2)} \quad [9]. \quad (10)$$

Залежність КПБ від волатильності пов'язана з терміном отримання грошових потоків, а саме чим він довше, тим важливіше значення коефіцієнта за тієї ж волатильності.

Такий коефіцієнт є прямим наслідком моделі оцінювання вартості реальних опціонів і відсутній в інших моделях вартості фірми, враховує такі фактори, як невизначеність майбутнього, гнучкість менеджменту фірми й обмеження потенційних збитків. Тому для обґрунтування вартості угод злиття та поглинання використовуємо таку формулу, яка створена на основі авторської розробки:

$$C_{угоди} = DCF * КПБ. \quad (11)$$

Відповідно до цього такі угоди, як придбання вже наявної компанії, можуть бути успішно описані в термінах реальних опціонів. Для продавця продаж фірми є виконанням реального пута за її ліквідаційною вартістю. Для компанії придбання компанії-цілі – це придбання реального колл-опціону за ціною, яка дорівнює сумі інвестицій. Перший етап оцінки вартості – це визначення цінності базового активу, яким в нашому разі виступає грошовий потік фірми за допомогою DCF-моделі, наступний етап – це обчислення коефіцієнта привабливості бізнесу. Відповідно, продажна вартість фірми є її грошовими потоками, які збільшені на коефіцієнт, умовно названий коефіцієнтом привабливості бізнесу.

Висновки. Використання теорії реальних опціонів має значні можливості для адаптації та вдосконалення наявних у сучасній практиці фінансового аналізу методів оцінювання та аналізування угод злиття й поглинання. Узагальнюючи викладене, можемо зробити висновок, що грамотне й творче використання елементів теорії реальних варіантів особливо важливо для аналітичної роботи:

– зі складними, багатостадійними інвестиційними проектами;

– зі start-up-бізнесами та проектами венчурного фінансування;

– з проектами, реалізація яких планується в середовищі з високими ступенем невизначеності, ринками з високою волатильністю тощо (для здійснення угод злиття та поглинання);

– з компаніями, що перебувають у складному фінансовому становищі.

Основна складність широкого впровадження в практику елементів теорії реальних опціонів полягає у використанні досить складного математичного інструментарію, а також відсутності формалізованої методики ідентифікації та структурування портфеля реальних опціонів проекту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Myers S.C. Finance Theory and Financial Strategy. Interfaces. 1984. January/February. P. 126–137.
2. Trigeorgis L. Real Options. Managerial Flexibility and Strategy in Resource Allocation. Book, The Mitt Press. 1996. March. P. 406.
3. Алексеева Н.А. Реальні опціони як метод стратегічного аналізу (теорія, завдання для практичних, самостійних і контрольних робіт, методичні рекомендації до вирішення завдань, питання для перевірки знань): навчально-методичний посібник. Москва: ФГБОУ ВПО «УДГУ», 2015. 88 с.
4. Бухвалов А.В. Чи реальні реальні опціони? Російський журнал менеджменту. 2006. Т. 4. № 3. С. 77–84.
5. Ветрова Е.Н. Застосування методу реальних опціонів. Менеджмент в Росії і за кордоном. 2010. № 3. С. 122–144.
6. Гусев А.А. Реальні опціони в оцінці бізнесу та інвестицій: монографія. Москва: РІОР, 2009. 118 с.
7. Ендовицький Д.А., Соболева В.Е. Економічний аналіз злиттів/поглинань компаній. Москва: КНОРУС, 2008. 448 с.
8. Лесли К.Дж., Майклс М.П. Реальна сила реальних опціонів. Вісник McKinsey. Теорія і практика управління. 2002. № 1. С. 17–31.
9. Круковский А.А. Модель реальних опціонів в інвестиційному аналізі. Праці інституту системного аналізу Російської академії наук. Т. 37.
10. Просолупова К.С. Реальні опціони: аналітична химера чи ключ до реальних угод? Вісник Фінансового університету. 2012. Вип. 4. С. 128–138.
11. Ралко О.С. Використання методів реальних опціонів при прийнятті інвестиційних рішень. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2005. Вип. 13. Ч. 4.
12. Сохацька О.М., Расевич Н.О. Використання реальних опціонів у корпоративному управлінні. Наукові записки. 2005. Вип. 14.
13. Ткачук І.Г., Білий М.М. Метод реальних опціонів в оцінці інвестиційної ефективності сільськогосподарських кооперативів. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2008_4_1/43.pdf.

REFERENCES:

1. Myers S.C. (1984). "Finance Theory and Financial Strategy", Interfaces, January/February, p. 126–137.
2. Trigeorgis L. (1996). "Real Options. Managerial Flexibility and Strategy in Resource Allocation", Book, The Mitt Press, March, p. 406.
3. Alexeeva N.A. (2015). Realni opsiyny yak metod stratehichnoho analizu (teoriia, zavdannia dlia praktychnykh, samostiinykh i kontrolnykh robot, metodychni rekomendatsii do vyrishennia zavdan, pytannia dlia perevirky znan) [Real options as a meth-

- od of strategic analysis (theory, tasks for practical, independent and control works, methodical recommendations for solving problems, questions for verification of knowledge)]. FHBOU VPO "UDHU", Moscow, Russia.
4. Bukhvalov A.V. (2006). "Are real real options?" *The Russian Journal of Management*, vol. 4, no. 3, p. 77–84.
 5. Vetrova E.N. (2008). "Applying the method of real options", *Scientific Journal Management in Russia and Abroad*, no. 3, p. 122–144.
 6. Gusev A.A (2009). *Realni optsiony v otsintsi biznesu ta investytsii* [Real options in business and investment assessment], Monohrafiia. Naukove vydannia – RYOR, Moscow, Russia.
 7. Andovitsky D.A., Sobolev V.E. (2008). *Ekonomichnyi analiz zlyttiv/pohlynan kompanii* [Economic analysis of mergers / acquisitions of companies]. KNORUS, Moscow, Russia.
 8. Leslie K.J., Michaels M.P. (2002). "The real power of real options". *The McKinsey Quartely*, vol. 1.
 9. Krukovskiy A.A. (2012). "Model of real options in investment analysis", *Works of the Institute for Systems Analysis of the Russian Academy of Sciences*, vol. 37.
 10. Prozolupova K.S. (2012). "Real Options: An Analytic Chimerica or Key to Real Deals?", *Bulletin of the Financial University*, vol. 4, p. 128–138.
 11. Ralko O.S. (2015). "The use of methods of real options in making investment decisions", *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 13, no. 4.
 12. Sokhatska O.M., Rasevich N.O. (2005). "Use of real options in corporate management". *Scientific Notes*, vol. 14.
 13. Tkachuk I.G., Bilyi M.M. (2008). "The method of real options in assessing the investment efficiency of agricultural cooperatives", vol. 4, no. 1. Available at: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2008_4_1/43.pdf.

Rud O.O.

*Postgraduate Student at Department of Strategy of Enterprises,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

APPLICATION OF TOOLS OF THE REAL OPTIONS THEORY TO SUBSTANTIATE THE VALUE OF M&A

The ability of the target company to generate cash flows from operating activities or investment decisions that can be allocated to investors is the paramount determiner of its economic value. This model is often used in practice, and the present value of cash flows is often applied to substantiate the value of an M&A contract. It is not quite correct since the sale of a company does not constitute a direct sale of its cash flows, albeit discounted, but rather an enjoyment of the right to obtain them. In this regard, an acquisition can be treated as an option.

Therefore, to solve problems with the DCF method affecting the substantiation of the contract value in M&A, there is quite an effective toolkit to analyse these highly uncertain contracts – Real Options Approach. In the national practice, it is considered to be quite complex technically, which is why it is hardly used in analytics. Meanwhile, along with the enabling conditions allowing it to be embedded with a conventional financial analysis mechanism, it can become an extremely useful analytical tool in complex and unusual situations.

The company's value as a right to obtain its cash flows equals its cash flows increased by a factor that measures business attractiveness – Business Attractiveness Factor (BAF) — as follows:

$$BAF = P \frac{N(d_1)}{1 + e^{-rt} N(d_2)}$$

where,

$P = DCF$ – discounted cash flows of the target company

$$d_1 = \frac{\ln\left(\frac{P}{EX}\right) + \left(r + \frac{\sigma^2}{2}\right)t}{\sigma\sqrt{t}}$$

$$d_2 = d_1 - \sigma\sqrt{t}$$

EX – option exercise price

t – duration of the right to cash flows

r – current risk-free interest rate

σ – volatility of cash flows as a standard deviation, year-on-year

$N(d)$ – normal cumulative probability density function

Measuring BAF requires calculations of interim indicators, which in turn depend on the correlation of cash flows and the company value.

Such a coefficient is a direct result of measuring the real options value. It is absent in other company value models and includes such factors as the future uncertainty, management flexibility, and limitation of potential losses. Therefore, to substantiate the value of M&A contracts, one can use the following formula:

$$C_{contracts} = DCF * BAF$$

For a company, acquiring a targeted company means an acquisition of a real call option at the price same as the investment amount. The first valuation stage is measuring the value of the underlying asset, which in our case is the company's cash flow in accordance with the DCF model, the next stage is calculating the Business Attractiveness Factor. Therefore, the sale value encompasses cash flows increased by the factor conditionally referred to as the Business Attractiveness Factor.

УДК 338.984

Шпак Ю.Н.
*аспірант кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито зміст, виявлено технологічні складові інформаційної діяльності підприємств. З метою забезпечення її результативності уточнено цілі, завдання з аналізування інформаційної діяльності тощо. Окреслено значення економічного оцінювання в процесах управління інформаційною діяльністю. З огляду на системний підхід та виявлені етапи інформаційно-аналітичної роботи на підприємствах досліджено методи аналізування інформаційної діяльності підприємств. На їх основі виявлено проблеми економічного оцінювання інформаційної діяльності підприємств, рекомендовано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: інформаційна діяльність, економічне оцінювання, системний підхід, методи, проблеми, шляхи вирішення.

АННОТАЦИЯ

В статье раскрыто содержание, выявлены технологические составляющие информационной деятельности предприятий. С целью обеспечения ее результативности уточнены цели, задачи по анализу информационной деятельности и т. д. Обозначены значения экономической оценки в процессах управления информационной деятельностью. С учетом системного подхода и выявленные этапы информационно-аналитической работы на предприятиях исследованы методы анализа информационной деятельности предприятий. На их основе выявлены проблемы экономической оценки информационной деятельности предприятий, рекомендованы пути их решения.

Ключевые слова: информационная деятельность, экономическое оценивание, системный подход, методы, проблемы, пути решения.

ANNOTATION

The article describes the essence and outlines the technological components of information activity of enterprises. In order to ensure its effectiveness, the goals have been specified (comprehensive study of the enterprises information activity in general and each of the technological operations that ensure its implementation, with a view to its effective management, identification of reserves to increase its effectiveness, achieve the goal of its implementation), the task (identifying the features of enterprises information activities, tools of its technical support, diagnostics of information technologies, evaluation of the level of information activities automatization, electronic documents Consumer Care and paper documents, etc.), objects (human resources, facilities and equipment, finance, documentary resources) and the significance of information activities economic evaluation in the framework of management.

Key words: information activity, economic evaluation, systematic approach, methods, problems, solutions.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою технології управління підприємствами є аналітична робота, результативна реалізація якої спрямована на підвищення рівня управлінських процесів, зокрема у сфері інформаційної діяльності. Як відомо, методологія економічного аналізування полягає в розмежуванні досліджуваних об'єктів на частини та вивченні кожної з них окремо. Вона є незмінною незалежно від змісту та характеру досліджуваних об'єктів. Незважаючи на це, під час вивчення інформаційної діяльності підприємства виникає низка питань, які потребують тлумачення.

З огляду на зміст інформаційної діяльності, що нами розглядається як сукупність дій працівників інформаційної сфери підприємства (спрямованих на забезпечення дієвого інформаційного обміну між керуючою та керованою підсистемами та всередині них, його системи менеджменту та підприємства із зовнішнім середовищем), для задоволення потреб управлінського персоналу та власників підприємства в інформації для швидкого прийняття важливих управлінських рішень щодо тактики та стратегії ефективної роботи підприємства слід виявити цілі й завдання аналітичної роботи. Процес аналізування вимагає застосування відповідного методичного апарату, який слід дослідити ретельніше. З метою забезпечення результативності досліджуваних процесів варто також окреслити проблеми економічного оцінювання інформаційної діяльності підприємств та рекомендувати шляхи їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, особливості предмета економічного дослідження (властивості об'єкта дослідження, а саме інформаційної діяльності підприємства, які підлягають вивченню) слід урахувувати під час визначення завдань аналізування, які формуються на основі цілей його проведення. У цьому разі цілями аналізування (загальною спрямованістю дослідження, що визначає очікуваний кінцевий результат) є всебічне вивчення інформаційної діяльності підприємства та кожної з технологічних операцій, що забезпечують її реалізацію, з метою результативного управління нею, виявлення резервів підвищення її результативності, досягнення мети її реалізації тощо. Отже, завданнями аналізування інформаційної діяльності підприємства (видами робіт, які слід здійснити для досягнення цілей аналізування) є [1; 2, с. 3] виявлення особливостей інформаційної діяльності підприємств та формування напрямів для їх удосконалення; вивчення засобів технічного забезпечення інформаційної діяльності підприємства; дослідження технологічних операцій інформаційної діяльності підприємства, рівня їх реалізації, результативності тощо; діагностування інформаційних технологій, застосовуваних у процесі інформаційної діяльності підприємства; розробка методичних рекомендацій для підвищення оперативності та загального рівня інформаційної діяльності за рахунок використання інформаційних технологій; дослідження законодавства у сфері інформаційної діяльності, а також

захисту інформації та інших чинників зовнішнього та внутрішнього середовища впливу; оцінювання рівня автоматизації інформаційної діяльності, електронних документів та паперових носіїв інформації тощо; вивчення інформаційних систем, призначених для забезпечення інформаційної діяльності на підприємстві; вивчення витрат інформаційної діяльності підприємства та окремих технологічних операцій, що її забезпечують; виявлення та оцінювання ризиків інформаційної діяльності; ресурсне забезпечення інформаційної діяльності тощо.

Виходячи з окреслених завдань, вважаємо, що аналізування інформаційної діяльності слід здійснювати за такими об'єктами (процесами), як кадровий потенціал, технічні засоби та обладнання, фінанси, документальні ресурси, інформаційно-пошуковий апарат, ризики та чинники зовнішнього впливу на підприємство та його інформаційну діяльність. Така кількість об'єктів дає змогу здійснити комплексне системне дослідження ресурсних, організаційно-технічних та кон'юнктурних аспектів інформаційної діяльності [3, с. 20].

В економічній літературі неодноразово підкреслювалась важливість забезпечення системного підходу до аналізування інформаційної діяльності. Він забезпечує структурованість процесів аналізування, доступність їх результатів для користувачів. В результаті спостерігається підвищення оперативності, достовірності, якості та результативності інформації, щільний зв'язок інформації з першоджерелом її виникнення, гнучкість процесів управління тощо; випередження інформаційних потоків підприємства над матеріальними, що приводить до зростання цінності інформаційного продукту та результативності його застосування на підприємстві [4; 5].

Таким чином, під час аналізування інформаційної діяльності слід спиратись на системний підхід, що передбачає комплексне вивчення інформаційної діяльності як складного об'єкта шляхом виявлення істотних властивостей інформаційної діяльності та її зв'язків з іншими підсистемами на підприємстві; вивчення закономірностей та тенденцій її реалізації; виявлення показників, які характеризують кількісні та якісні параметри інформаційної діяльності; моделювання дій працівників інформаційної сфери підприємства тощо.

Усе це вимагає визначеної послідовності дій щодо вивчення кожного з аспектів інформаційної діяльності, які забезпечать результативне досягнення цілей аналізування. Для забезпечення процесу аналізування інформаційної діяльності І. Кузнецовим рекомендує такі етапи [6, с. 22].

1) Ознайомлення з проблемою, що передбачає її загальну характеристику та вивчення суміжних питань, складання загального плану роботи з зазначенням терміну виконання, виконавців, необхідних ресурсів тощо.

2) Визначення використовуваних термінів і понять.

3) Збирання інформації.

4) Аналітична робота. Вивчення та опрацювання фактів, що включає їх оцінку, класифікацію, аналіз і з'ясування фактів.

5) Побудова гіпотези. Цей етап має на меті полегшення розуміння проблеми, забезпечення з'ясування окремих фактів чи припущень, зв'язків між ними, мобілізацію знання для застосування у практичній діяльності за межами конкретного дослідження.

6) Перевірка гіпотези. На цьому етапі виробляються дослідження, необхідні для доведення або спростування робочих гіпотез, висунутих на етапі 5, а також формуються остаточні висновки.

7) Узагальнення результатів, формування управлінських рішень.

Розглянемо аналітичну роботу детальніше. Для її успішної реалізації слід застосовувати відповідні методи, призначені для аналізування інформаційної діяльності підприємств. І. Кузнецов під методами аналізування інформаційної діяльності розуміє систему логічних та методичних правил проведення як загалом дослідження, так і його напрямів зокрема. У цьому контексті автором запропоновано під час реалізації описаних вище етапів інформаційно-аналітичної роботи використовувати метод аналогій, статистичний метод, систематизацію соціологічного матеріалу тощо. Метод аналогій полягає в тому, що невідомі компоненти інформаційно-аналітичного дослідження можна отримати за допомогою результатів проведених раніше досліджень щодо аналогічних об'єктів. Статистичний метод передбачає виявлення економічних трендів, на підставі яких здійснюється прогнозування явищ та процесів, щодо яких відсутня інформація, а також існують перешкоди на шляху її отримання. Як метод інформаційно-аналітичної роботи можна застосовувати також систематизацію соціологічного матеріалу [6, с. 24–27].

Описані вище методи можуть бути використані для аналізування окремих технологічних операцій, зокрема збирання чи вироблення інформації. Щодо самої інформації як сукупності повідомлень, що надходять до працівників інформаційної сфери підприємства, то їх аналізування рекомендовано здійснювати експертним шляхом. Зокрема, слід досліджувати їх достовірність і надійність (критеріями, що забезпечують цю властивість, є достовірність джерела, спосіб отримання ним інформації, достовірність фактів), спотворення інформації та дезінформацію, техніку інтерпретації даних [6, с. 74–77]. Це рекомендовано здійснювати під час реалізації технологічних операцій з одержання інформації, що передбачає набуття, придбання, нагромадження інформації, вироблення власної нової інформації. Для цього автором розроблено шкалу оцінювання та кодування, згідно з якою

одержана інформація класифікується та використовується в інших технологічних операціях (зберігання, вилучення інформації тощо) у подальшій діяльності підприємства.

З метою аналізування інформаційних потоків можна застосовувати модифіковану структурну модель Ю. Мухопад [7, с. 162]. Її слід використовувати як основу структури інформаційної системи згідно з таким порядком. На основі результатів дослідження інформаційного простору слід побудувати орієнтований граф інформаційних потоків таким чином, щоб вершини графа відповідали джерелам і споживачам інформації, а орієнтовані ребра вказували на наявність і напрям інформаційних потоків. Аналізування такого графу дає змогу вирішити задачу щодо забезпечення структурної надійності інформаційної системи, виявити приховані недоліки, знайти варіанти підвищення надійності структури шляхом розумного резервування та дублювання.

Для аналізування інформаційних систем, призначених для забезпечення інформаційної діяльності на підприємстві, в економічній літературі рекомендована методика, що передбачає оцінювання систем збору та обробки інформації (зокрема, Google, Яндекс) за такими критеріями, як введення та валідація даних, обробка та зберігання даних, формування звітної документації, підтримка прийняття рішень і прогнозування, адміністрування, технологічна платформа ISM. Оцінювання відповідності інформаційних системи вибраним критеріям рекомендовано здійснювати експертним шляхом [8, с. 77].

З метою аналізування ризиків інформаційної діяльності рекомендовано застосовувати методи якісного аналізу та кількісної оцінки ризиків розробки програмного забезпечення. Вони пов'язані з невизначеністю інформації, недостатнім обсягом кількісної та якісної інформації щодо об'єктів та процесів, що надходить, обробляється та використовується під час розроблення програмного забезпечення. Загалом для вивчення ризиків інформаційної діяльності застосовують такий порядок: виявлення джерел і причин ризику, етапів і робіт, під час виконання яких виникає ризик; ідентифікація всіх можливих ризиків; документування результатів, їх подальша пріоритетність; оцінювання рівня окремих ризиків і ризику проекту загалом, що визначає його економічну доцільність; визначення допустимого рівня ризику; розроблення заходів щодо зниження ризику [9, с. 302]. Описані вище етапи можуть бути застосовані під час оцінювання ризиків інформаційної діяльності підприємства, що не завжди передбачає розробку програмного забезпечення, а можуть бути пов'язані з використанням уже готового програмного продукту. З огляду на те, що інформаційна діяльність підприємства пов'язана з побудовою інформаційних систем, використанням програмного забезпечення

та реалізацією низки інших проектів, оцінити ризики інформаційної діяльності можна за допомогою методів, призначених для виявлення ризиків проектів. Йдеться про метод сценаріїв, аналіз чутливості, комплексний метод тощо.

Від аналізування ризиків інформаційної діяльності перейдемо до складових (технологічних операцій) та систем, що забезпечують її реалізацію. І. Рябова пропонує спростити аналізування інформаційної діяльності підприємства та звести його до оцінювання складу та функцій інформаційних систем менеджменту. Для цього діючі інформаційні системи промислових підприємств слід розбити на два типи, а саме інформаційні системи, побудовані на основі централізованої обробки інформаційних даних; інформаційні системи, побудовані на основі централізованої обробки інформаційних даних із застосуванням децентралізованих елементів [4].

Незважаючи на те, що описаний підхід можна вважати спрощеним, який зводиться лише до вивчення діючих інформаційних систем підприємства, у процесі їх аналізування (в разі застосування визначених методик) можна дослідити інформаційні потоки на підприємствах. Таким чином, для досягнення цілей аналізування інформаційну діяльність підприємства можна розглядати як бізнес-процеси, для опису яких можна використати різні програмні продукти. Водночас на підставі аналізування останніх досліджень та публікацій за проблемою можемо стверджувати, що питання використання програмних продуктів з метою аналізування інформаційної діяльності на підприємстві є недостатньо дослідженим.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідивши літературні джерела та практику інформаційної діяльності на підприємствах, можемо стверджувати таке. Аналізування інформаційних систем управління підприємства можна здійснити, забезпечивши вивчення програмного комплексу, його модулів та їх функціональних складових, потоків даних, дослідження його функцій і змісту, а також апаратної основи використовуваної інформаційної системи.

Для більш глибокого аналізу інформаційних систем управління підприємством та аналізування інформаційної діяльності, що забезпечується в процесі її використання слід здійснити їх моделювання. Для цього застосовують CASE-засіб BP Win. Він призначений для підтримки процесу створення інформаційних систем і є розвиненим засобом моделювання, що дає змогу проводити аналіз, документування та поліпшення бізнес-процесів. За його допомогою можна моделювати дії в процесах, визначати їх порядок і необхідні ресурси. Моделі BPwin створюють структуру, необхідну для розуміння бізнес-процесів, виявлення керуючих подій і порядку взаємодії елементів процесу між собою [10].

Таким чином, CASE-засіб BP Win дає змогу здійснити глибоке аналізування інформаційної діяльності підприємства як бізнес-процесу, що має ознаки системного підходу. Відповідно до вимог щодо його реалізації під час аналізування необхідно провести точний опис процесів інформаційної діяльності. Це дасть змогу не лише їх проаналізувати, але й вдосконалити організаційну структуру управління підприємством.

Для вивчення технологічних операцій інформаційної діяльності також можна застосувати процедури аудиту систем якості підприємства. У цьому контексті аудит слід розглядати як процес отримання та об'єктивного оцінювання даних щодо об'єктів, дій та подій в інформаційній сфері діяльності підприємства, що визначають їх відповідність визначеним критеріям [11, с. 69]. Для цього можна здійснити такі операції, як ознайомлення з документами; спостереження за виконанням процесів діяльності; розгляд зареєстрованих даних (протоколів); опитування працівників; оцінювання відповідності систем менеджменту вимогам стандартів; оцінювання результативності системи менеджменту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже, метою статті є виявлення проблем економічного оцінювання інформаційної діяльності підприємств та рекомендація шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на сутнісний зміст поняття реалізація інформаційної діяльності підприємства має на меті не лише задоволення потреб працівників системи менеджменту підприємства та його робітників у інформації, але й її передавання та поширення зовнішньому оточенню. Таким чином, в результаті дій працівників інформаційної сфери на підприємстві виникає додатковий дохід у вигляді надходжень грошових коштів від інформаційної діяльності. Отже, в процесі аналізування технологічних операцій інформаційної діяльності можна застосувати факторний аналіз прибутку та рентабельності. Він полягає в комплексному системному вивченні та вимірі впливу факторів на величину результативного показника, зокрема прибутку підприємства чи його рентабельності. Такими факторами є витрати інформаційної діяльності, обсяг реалізації інформації, кількість і склад працівників інформаційної сфери підприємства тощо.

В результаті дослідження процесу аналізування інформаційної діяльності підприємства, а також методів, які слід використовувати з метою його реалізації, можемо стверджувати таке. В процесі аналізування інформаційної діяльності підприємства слід виконати широке коло завдань, пов'язаних із вивченням технологічних операцій інформаційної діяльності, ризиків її здійснення, ресурсного забезпечення, чинників впливу тощо. Жодний із наявних методів не забезпечує повного вивчення всіх аспектів інформаційної діяльності. Тому виникає необхідність формування системи методів, призначених для аналізування інформаційної діяльності підприємства, відповідно до

завдань, які вирішуються в результаті їх застосування. Наприклад, з метою аналізування ризиків інформаційної діяльності слід застосовувати методи кількісного та якісного аналізу ризиків діяльності підприємства. Для виявлення чинників впливу на інформаційну діяльність підприємства можна застосувати бально-факторний метод, CASE-засіб BP Win, експертні методи тощо. Узагальнення результатів дослідження методів аналізування інформаційної діяльності підприємства здійснено в табл. 1.

Отже, основними проблемами, які виникають у процесі аналізування та економічного оцінювання інформаційної діяльності підприємств є відсутність єдиного методичного інструментарію, призначеного для аналізування інформаційної діяльності, який би охоплював усі її аспекти та технологічні операції з її забезпечення; безсистемність технологій, використовуваних під час аналізування інформаційної діяльності, застосування яких не передбачає виявлення структурних зв'язків між змінними або елементами інформаційної сфери на підприємстві; складність інформаційної діяльності, різноманітність технологічних операцій її забезпечення, що вимагає моделювання задля всебічного дослідження.

Для їх вирішення здійснено групування завдань з аналізування інформаційної діяльності; рекомендовано систему методів, призначених для аналізування інформаційної діяльності підприємства; рекомендовано CASE-засіб BP Win з метою моделювання інформаційних потоків у середовищі бізнес-процесів підприємства (табл. 1).

Висновки. В процесі управління інформаційною діяльністю як сукупністю дій працівників інформаційної сфери підприємства (спрямованих на забезпечення дієвого інформаційного обміну між керуючою та керованою підсистемами та всередині них, його системи менеджменту та підприємства із зовнішнім середовищем) для задоволення потреб управлінського персоналу та власників підприємства в інформації для швидкого прийняття виважених управлінських рішень щодо тактики та стратегії ефективної роботи підприємства слід забезпечити процеси аналізування та економічного оцінювання. Їх метою є виявлення особливостей інформаційної діяльності підприємств, засобів її технічного забезпечення, діагностування інформаційних технологій тощо. Для її реалізації слід виконати завдання щодо виявлення особливостей інформаційної діяльності підприємств, засобів її технічного забезпечення, діагностування інформаційних технологій тощо.

З огляду на сукупність технологічних операцій інформаційної діяльності та різноманітність завдань з її аналізування жодний із наявних методів не забезпечує повного вивчення всіх аспектів інформаційної діяльності та її моделювання. Крім того, в процесі аналізування та економічного оцінювання слід забезпечити дотримання принципів системного підходу. Це визначило необхідність групування завдань

Таблиця 1

Система методів, призначених для аналізування інформаційної діяльності підприємства

Методи аналізування	Завдання аналізування інформаційної діяльності			
	Аналізування технологічних операцій інформаційної діяльності	Аналізування ресурсного забезпечення інформаційної діяльності	Аналізування чинників впливу на інформаційну діяльність підприємства	Аналізування ризиків інформаційної діяльності підприємства
CASE-засіб BP Win	+	+	+	
Модифікована структурна модель Ю. Мухопад	+			
Експертна оцінка інформації за І. Кузнецовим	+			
Метод аналогій, статистичний метод, метод систематизації соціологічного матеріалу	+			
Експертне оцінювання інформаційних систем	+	+	+	
Бально-факторне оцінювання	+		+	
Аналіз програмного комплексу, модулів функціональних складових інформаційних систем	+			
Аудит систем менеджменту	+			
Факторний аналіз прибутку та рентабельності		+		
Імітаційне моделювання	+			
Методи якісного аналізу та кількісної оцінки ризиків розроблення програмного забезпечення				+
Аналіз чутливості		+	+	+
Метод сценаріїв		+		+
Комплексний метод		+	+	+

Умовні позначення: «+» – метод рекомендовано використовувати

аналітичних роботи та формування системи методів, призначених для аналізування інформаційної діяльності підприємства (табл. 1). З метою глибокого вивчення інформаційної діяльності слід забезпечити її моделювання в середовищі бізнес-процесів, для чого застосовують CASE-засіб BP Win.

У подальших дослідженнях за проблемою слід здійснити характеристику стану інформаційної діяльності підприємств та її аналізування згідно з рекомендованою системою методів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артюхин В., Чяснавичюс Ю., Олтян И. НИР «Анализ информационной деятельности территориальных органов МЧС России» п. 4.2-70/Б плана НТД МЧС России на 2011–2013 гг., 2011. URL: <https://www.slideshare.net/ikshot/ss-30634103>.
2. СГА 305. Стандарт внешнего государственного аудита (контроля). Аудит федеральных информационных систем и проектов (утв. постановлением Коллегии Счетной палаты РФ от 23 декабря 2016 г. № 11ПК).
3. Ключев В. Управленческая экономика российской библиотеки: тем. сб. избр. работ / Междунар. Акад. информатизации. Отделение библиотекосведения Моск. гос. ун-т культуры и искусств; Центр. гор. б-ка-мемориал. центр «Дом Гоголя»; авт. вступ. ст. Ю. Горшков. Москва: ФАИР, 2007. 256 с.
4. Рябова И. Анализ и оценка информационной деятельности предприятия тяжелого машиностроения (на примере ОАО «Тяжмаш») // Научное сообщество студентов XXI столетия. Экономические науки: сб. ст. по мат. XXVIII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 1 (28). URL: [http://sibac.info/archive/economy/1\(28\).pdf](http://sibac.info/archive/economy/1(28).pdf).
5. Малышенко Ю., Федоров В. Информационные таможенные технологии: учеб. часть 1. Москва: РИО РТА, 2007. 432 с.
6. Кузнецов И. Информация: сбор, защита, анализ: учебник по информационно-аналитической работе. Москва: Яуза, 2001. 100 с.
7. Мамиконов А. Проектирование АСУ. Москва: Вища школа, 1987. 303 с.
8. Акимов А. Критерии сравнения информационных систем мониторинга деятельности кафедры. Университетское образование: сборник статей XVI Международной научно-методической конференции. Пенза, 2012. С. 77–78.
9. Krishnan M. Soumya Software Development Risk Aspects and Success Frequency on Spiral and Agile Model. International Journal of Innovative Research in Computer and Communication Engineering (An ISO 3297: 2007 Certified Organization). 2015. Vol. 3. Issue 1. P. 301–310.
10. Маклаков С. BPwin ERwin CASE-средства разработки информационных систем, Москва: Диалог-МИФИ, 2001. 304 с.
11. Родионов М. Методологические аспекты информационного аудита в менеджменте предприятия. Научный вестник МГТУ ГА. Серия «Менеджмент, экономика, финансы». 2010. № 156. С. 68–74.

REFERENCES:

1. Artjuh V., Chjasnavichjus Ju., Oltjan I. (2011). Research work "Analysis of information activities of the territorial bodies of the Ministry of Emergencies of Russia", p. 4.2-70/B of plan NTD of RSFF of Russia for 2011–2013. Available at: <https://www.slideshare.net/ikshot/ss-30634103>.
2. MGA 305. (2013). The standard of external state audit (control). Audit of federal information systems and projects (approved by Resolution of the Board of the Accounting Chamber of the Russian Federation of December 23, 2013 № 11PK).
3. Kljuev V. (2007). Upravlencheskaja jekonomika rossijskoj biblioteki [Managerial Economics of the Russian Library]. M.: FAIR.
4. Rjabova I. (2015). "Analysis and evaluation of the information activities of heavy engineering companies (JSC «Tyazhmash" example)" Proc. 18th Int. Symp "Scientific community of students of the XXI century. Economic sciences", № 1(28). Available at: [http://sibac.info/archive/economy/1\(28\).pdf](http://sibac.info/archive/economy/1(28).pdf).
5. Malysenko Ju., Fjodorov V. (2007). Informacionnye tamozhennye tehnologii [Information Customs Technologies] Textbook. part 1. M.: RIO RTA.
6. Kuznecov I. (2001) Informacija: sbor, zashhita, analiz. Uchebnik po informacionno-analiticheskoj rabote. [Information: collection, protection, analysis. Textbook on information and analytical work]. M.: Jauza.
7. Mamikonov A. (1987) Proektuvannia ASU. [ACS Design]. M.: Vyshcha shkola.
8. Akimov A. (2012). Kriterii sravnenija informacionnyh sistem monitoringa dejatel'nosti kafedry "Criteria for comparison of information systems for monitoring the activities of the department" Proc. 16th Int. Symp "University education", p. 77–78.
9. Krishnan M. (2015). Soumya Software Development Risk Aspects and Success Frequency on Spiral and Agile Model / International Journal of Innovative Research in Computer and Communication Engineering (An ISO 3297: 2007 Certified Organization). Vol. 3. Issue 1, p. 301–310.
10. Maklakov S. (2001). BPwin ERwin CASE-sredstva razrabotki informacionnyh sistem [BPwin ERwin CASE-tools for developing information systems]. M.: Dialog-MIFI.
11. Rodionov M. (2001). "Methodological aspects of information audit in enterprise management" Nauchnyj vestnik MG TU GA, serija "Menedzhment, jekonomika, finansy", vol. 156. M.: MG TU GA, p. 68–74.

Shpak Yu.N.

*Postgraduate Student at Department of Foreign Economic and Customs Activities,
Lviv Polytechnic National University*

PROBLEMS OF ENTERPRISES INFORMATION ACTIVITY ECONOMIC EVALUATION AND WAYS OF THEIR SOLUTION

The article describes the essence and outlines the technological components of the information activity of enterprises. In order to ensure its effectiveness, the goals have been specified (comprehensive study of the enterprisers information activity in general and each of the technological operations that ensure its implementation, with a view to its effective management, identification of reserves to increase its effectiveness, achieve the goal of its implementation), the task (identifying the features of enterprisers information activities, tools of its technical support, diagnostics of information technologies, evaluation of the level of information activities automatization, electronic documents Consumer Care and paper documents, etc.), objects (human resources, facilities and equipment, finance, documentary resources) and the significance of information activities economic evaluation in the framework of management.

Based on the systematic approach and the identified stages of information-analytical work at enterprises, in the article, the methods of analysis of information activity of enterprises CASE-tool BP Win, modified structural model by Yu.F. Mukhopad, method of analogies, statistical method, systematization of sociological material, factor analysis, audit of management systems on enterprises, methods of qualitative analysis and quantitative risk assessment of software development, etc. are investigated. On their basis, problems of the information activity economic evaluation of enterprises were elaborated: the lack of a unified methodical tool for analysing informational activity, covering all its aspects and technological operations for its provision; unsystematic technologies used in the analysis of information activities, the application of which does not provide for the identification of structural relationships between variables or elements of the information sphere at the enterprise; the complexity of information activities, the variety of technological operations for their provision, which requires modelling in order to comprehensively study it. To resolve them, we recommend a system of methods for analysing the information activity of the enterprise, grouping of tasks for the analysis of information activities with a view to its formation; The CASE-tool BP Win is recommended for modelling information flows in the enterprise business environment.

УДК 33.336.1:352

Шульженко І.В.
кандидат економічних наук, доцент
Полтавської державної аграрної академії

Алієва В.А.
магістрант спеціальності «Менеджмент»
Полтавської державної аграрної академії

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено роль соціальної відповідальності організації як одного з інструментів управління конфліктами; надано визначення соціальної відповідальності організації; доведено, що використання концепції соціальної відповідальності та включення її у стратегію розвитку організації допоможуть знизити рівень конфліктності шляхом впливу на поведінку персоналу. Все вищезазначене допоможе підвищити ефективність управління сучасною організацією.

Ключові слова: соціальна відповідальність, управління, конфлікт, стратегія, соціальний розвиток, стейкхолдери.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована роль социальной ответственности организации как одного из инструментов управления конфликтами; предоставлено определение социальной ответственности организации; доказано, что использование концепции корпоративной социальной ответственности и включение ее в стратегию развития организации помогут снизить уровень конфликтности путем воздействия на поведение персонала. Все вышперечисленное поможет повысить эффективность управления современной организацией.

Ключевые слова: социальная ответственность, управление, конфликт, стратегия, социальное развитие, стейкхолдеры.

ANNOTATION

The article investigates the role of social responsibility of the organization as one of the tools of conflict management; the definition of social responsibility of the organization is given; it is proved that the use of the concept of corporate social responsibility and its integration into the organization's development strategy will help to reduce the level of conflict by influencing the behavior of the personnel. All of the above will ultimately help improve the management of a modern organization.

Key words: social responsibility, management, conflict, strategy, social development, stakeholders.

Постановка проблеми. Концепція соціальної відповідальності організації передбачає дії, спрямовані на підтримку та розвиток працівників, локальних спільнот і територій, на яких функціонує організація. В результаті нестабільної економічної ситуації істотно скоротилися обсяги соціальної діяльності. Це породило низку конфліктів всередині організацій. Зокрема, це позначається на трудовому колективі, їхньому ставленні до праці, а також є чинником, що сприяє порушенню основ нормального відтворення колективу. Сьогодні багато організацій все більше усвідомлюють переваги соціально відповідального ведення бізнесу, реалізації соціальних функцій для запобігання конфліктних ситуацій, все ближче підходять до розуміння необхідності інформаційної відкритості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обговорення проблем соціальної відповідаль-

ності у сучасній літературі охоплює широке коло аспектів. Питанню соціальної відповідальності присвячені роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як Ф. Котлер [1], О.А. Даниленко [4], О.О. Зеленко, О.О. Затеїщикова [2], М.А. Саприкіна, А.М. Колот [8], О.С. Лазоренко. Теоретичним та практичним аспектам аналізу причин виникнення організаційних конфліктів в організаціях присвячена значна кількість робіт учених, таких як Р. Акофф, Ф. Емері, Г.П. Голобородько [6], О.Й. Криса [5], Н.О. Новікова [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак недостатньо уваги приділено висвітленню шляхів вирішення означених проблем, зокрема за допомогою використання концепції соціальної відповідальності.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження особливостей використання концепції соціальної відповідальності організації як одного з інструментів управління конфліктами, а також розробка рекомендацій щодо застосування концепції соціальної відповідальності як необхідного елементу стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні роки в Україні набула поширення концепція соціальної відповідальності бізнесу, яка є системою суспільних відносин із зацікавленими групами (стейкхолдерами), взаємодією з державою у вирішенні соціальних проблем.

Класичне визначення корпоративної соціальної відповідальності наводить Ф. Котлер: «Корпоративна соціальна відповідальність – це вільний вибір компанії на користь зобов'язання підвищувати добробут суспільства, реалізуючи відповідні підходи до ведення бізнесу і виділяти корпоративні ресурси» [1, с. 23]. Соціальна відповідальність вже давно стала невід'ємною складовою бізнесу та головним важелем покращення соціального розвитку організації.

Наявні моделі соціальної відповідальності мають багаторівневу структуру. Дослідники соціальної відповідальності бізнесу виділяють три рівня визначення соціальної відповідальності [2, с. 203].

1) Базовий рівень. Бізнес платить податки у повному обсязі та легально, отже, кошти надходять до бюджету, звідки розподіляються на ті ж самі соціальні програми.

2) Корпоративний рівень. Соціально відповідальний бізнес повинен платити економічно обґрунтовану зарплату. Не секрет, що зараз бізнес часто економить на зарплаті, розглядаючи її як частину своїх витрат. З одного боку, це так, але з іншого боку, бізнес повинен зрозуміти, що висока зарплата дає змогу людині витратити гроші на підтримку свого здоров'я, освіти, культуру.

3) Вищий рівень. Соціально відповідальний бізнес на добровільній основі займається доброчесністю. З одного боку, потенційний інвестор має більше довіри, якщо компанія може дозволити собі проводити масштабні соціальні програми, безпосередньо не пов'язані з виробництвом, а також її знають у суспільстві. З іншого боку, ці програми показують, що бізнес відкритий, він не лише займається внутрішніми корпоративними програмами, але й працює із суспільством.

Результати проведених досліджень підтверджують, що лише половина суб'єктів господарювання (53,3%) підтримує необхідність впровадження політики КСВ, 41,1% організацій не вважають це за потрібне, а 5,6% бізнес-структур вказали на відсутність потреби запровадження КСВ [3].

Організації здебільшого розглядають КСВ як необхідність здійснення благодійних програм, розвиток персоналу, чесне ведення бізнесу, дотримання прав людей.

Водночас незначна кількість менеджерів розуміє КСВ як спосіб забезпечення необхідної підзвітності, ступеня прозорості, відповідного рівня етичної поведінки, вжиття заходів щодо покращення екології, участь у регіональних програмах розвитку тощо. Вжиття основної частини заходів КСВ відбувається щодо захисту здоров'я та безпеки споживачів, а також у сфері трудових відносин, зокрема сприяння розвитку персоналу, запобігання дискримінації та випадкам використання дитячої та примусової праці, покращення умов праці [4, с. 54].

Традиційно в рамках внутрішньої корпоративної соціальної відповідальності найбільша увага приділяється розвитку відносин з працівниками підприємства, їх розвитку та соціальної захищеності. Подібний підхід вже не просто виступає як турбота про колектив, а розглядається як необхідна умова виживання та розвитку підприємства в довгостроковій перспективі, зокрема у профілактиці та попередженні трудових конфліктів.

У сучасних умовах конфлікт в організації вже не асоціюється тільки з негативними явищами та процесами. Науковцями пропонуються такі підходи до формування ролі та місця конфлікту: конфлікт є невід'ємною частиною будь-якої організації, конфліктом варто управляти [5, с. 43].

Конфлікт, будучи і процесом, і конкретним станом, в якому перебуває організація чи структурний елемент, має свої причини та джерела зародження. При цьому найважливішим

результатом ефективного управління конфліктами в організації стане формування механізму завчасного попередження конфліктних ситуацій та механізму профілактики конфліктів.

Виявлення причин конфлікту є одним із перших завдань під час побудови схеми управління конфліктами загалом чи конкретним конфліктом зокрема. Зрозуміло, що існує безліч причин конфліктів.

Однак якщо сконцентруватись на деяких причинах, таких як взаємозалежність завдань, суперечливі завдання, неправильний розподіл ресурсів, неефективна система мотивування, недосяжні цілі, то можна зробити один дуже важливий висновок: усі ці причини прямо чи опосередковано пов'язані з керуючою системою організації, яка за умов існування цих причин не змогла віднайти ефективні методи управління організацією.

Адже керівники здійснюють стратегічне управління організацією та реалізують процеси планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання. Безумовно, конфлікти, що породжуються цими причинами, та й саме існування цих причин послаблюють внутрішнє середовище організації, а отже, послаблюють її конкурентоспроможність. Доказом цього є проведені соціологами дослідження, результати яких показали, що близько 70–80% свого робочого часу представники керівних посад перебувають під впливом прихованих і явних суперечностей, ігнорування яких може привести до конфліктів, а сама участь у конфліктних ситуаціях займає до 20% робочого дня пересічного співробітника [6].

Варто зазначити, що успішне функціонування підприємства неможливе без ефективного управління ним. Складовою частиною такого управління є управління конфліктами, яке може сприяти досягненню цілей не тільки цього управління, але й цілей управління підприємством загалом.

Управління конфліктом – це цілеспрямований, зумовлений об'єктивними законами вплив на його динаміку в інтересах розвитку або руйнування тієї системи, якої стосується конфлікт.

Управління конфліктами як складний процес містить такі види діяльності, як прогнозування конфліктів та оцінювання їхньої функціональної спрямованості; попередження або стимулювання конфлікту; регулювання конфлікту; розв'язання конфлікту [7, с. 81].

У зв'язку з цим зміст стратегії організації, яка спирається у своїй діяльності на принципи КСВ з метою формування механізму завчасного попередження конфліктних ситуацій та механізму ліквідації конфліктів, які вже виникли, може включати такі основні складові:

– розробка концепції навчання персоналу, яка повинна включати різні форми та методи навчання (навчання персоналу на спеціальних курсах, які проводяться вищими навчальними закладами (програми MBA); курсах та тренін-

гах, що орієнтовані на набуття специфічних знань та навичок);

– укріплення соціальної захищеності працівників (у цьому розділі базової стратегії соціальної відповідальності бізнесу формується соціальний пакет, удосконалюються складові соціальної інфраструктури тощо; за рахунок коштів із прибутку можуть встановлюватися додаткові компенсації працюючим, пенсіонерам, жінкам-матерям, зменшуватися вартості товарів і послуг, що реалізуються в рамках соціальної інфраструктури організації);

– здоров'я населення (громади), розвиток місцевої та регіональної інфраструктури (у цьому розділі передбачаються встановлення взаємозв'язків і співпраця з місцевими органами влади щодо проведення спортивних, благодійних, спонсорських заходів із залученням ресурсів підприємства, зокрема людських, інформаційних, фінансових);

– ділова етика (на основі розробленого Кодексу етики встановлюються принципи поведінки з діловими партнерами);

– екологічна та природоохоронна діяльність (передбачає не тільки дотримання законодавства, але й добровільні акції, спрямовані на очищення навколишніх територій від бруду; дії, спрямовані на енерго- та ресурсозбереження тощо);

– задоволення потреб споживачів передусім у випуску якісної продукції, яка відповідає всім міжнародним стандартам, з використанням екологічно чистої сировини [8, с. 14–15].

Висновки. Враховуючи взаємозв'язок між концепцією використання КСВ та управлінням конфліктами, а також те, що концепція КСВ повинна бути складовою управління організацією загалом, можемо констатувати, що якщо організація функціонує за принципами КСВ, то це є фактором зниження напруги, покращення морально-психологічного клімату та зниження рівня деструктивних конфліктів. Все вищезазначене сприятиме ефективному управлінню конфліктами, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності організації.

Соціальна спрямованість бізнесу буде більш ефективною, якщо соціальна відповідальність бізнесу буде включена в стратегію управління організацією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котлер Ф., Ли Н. Корпоративная социальная ответственность. Как сделать как можно больше добра для вашей компании и общества / пер. с англ. С.В. Яринич. Київ: Стандарт, 2005. 302 с.

2. Затеишчикова О.О. Этапы формирования стратегии социальной ответственности бизнеса. Бизнес Информ. 2014. № 2. С. 200–205.
3. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні на період до 2020 року. URL: http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
4. Даниленко О.А. Управління соціальною відповідальністю організації. Соціально-трудова відносина: теорія та практика: зб. наук. пр. / редкол.: А.М. Колот (голова) та ін. № 1. Київ: КНЕУ, 2011. С. 51–56.
5. Криса О.Й. Формування сучасного підходу до ролі конфліктів в організації. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». 2005. № 526. 684 с.
6. Голобородько Г.П., Щербак О.Г. Формування навичок діяльності з попередження та вирішення конфліктів у процесі професійної освіти майбутніх менеджерів. URL: http://www.confcontact.com/Okt/32_Golob.htm.
7. Новікова Н.О. Управління конфліктами в організації: підходи до вирішення та профілактики. Галицький економічний вісник. 2013. № 2(41). С. 79–83.
8. Колот А.М. Корпоративна соціальна відповідальність і проблеми її сприймання суспільством. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2013. № 2(6). С. 6–16.

REFERENCES:

1. Kotler F. Korporatyvnaia sotsyalnaia otvetstvennost: Kak sdelat kak mozhno bolshe dobra dlia vashei kompanii y obshchestva / F. Kotler, N. Ly. – per. s anhl. S. Yarynych. – K.: Standart, 2005. – 302 s.
2. Zatieishchykova O.O. Etapy formuvannia stratehii sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu / O.O. Zatieishchykova // Biznes Inform. – 2014. – № 2. – S. 200–205.
3. Stratehiiia spriyannia rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini na period do 2020 roku. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.svb.org.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
4. Danylenko O.A. Upravlinnia sotsialnoiu vidpovidalnistiu orhanizatsii / O.A. Danylenko // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka: zb. nauk. pr. / redkol.: A.M. Kolot (holova) ta in. Kyiv: KNEU, 2011. – № 1. – S. 51–56.
5. Krysa O.Y. Formuvannia suchasnoho pidkhodu do roli konfliktiv v orhanizatsii // Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnik". – 2005. – № 526. – 684 s.
6. Holoborodko H.P. Formuvannia navychok diialnosti z poperedzhennia ta vyrishennia konfliktiv u protsesi profesiinoi osvity maibutnikh menedzheriv / H.P. Holoborodko, O.H. Shcherbak [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.confcontact.com/Okt/32_Golob.htm.
7. Novikova N.O. Upravlinnia konfliktamy v orhanizatsii: pidkhody do vyrishennia ta profilaktyky / N.O. Novikova // Halytskyi ekonomichnyi visnyk. – 2013. – № 2(41). – S. 79–83.
8. Kolot A.M. Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist i problemy yii spriyannia suspilstvom / A.M. Kolot // Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka. – 2013. – № 2(6). – S. 6–16.

Shulzhenko I.V.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management,
Poltava State Agrarian Academy*

Aliieva V.A.

*Graduate Student,
Poltava State Agrarian Academy*

SOCIAL RESPONSIBILITY AS A TOOL FOR CONFLICT MANAGEMENT IN THE ORGANIZATION

There are different approaches to the concept and the need to apply the concept of social responsibility of the organization. This concept involves actions aimed at supporting and developing workers, local communities, and territories, in which a modern organization operates. The activity of the organization largely determines the state of the environment, the quality of consumer goods.

As a result of difficult economic conditions, the volume of social activities has decreased significantly. This caused a series of social problems and conflicts within organizations.

Confirmation of this was the research results that showed that the reduction of attention to the social policy of organizations considerably affects the work team, their attitude to work, state of health, mood, causes a lot of problems and conflicts, is a factor contributing to the violation of principles of normal reproduction of the collective.

As you know, managers spend a lot of time managing conflicts. However, it should be noted that conflict management requires not only time. Of course, conflict management is a costly process in monetary terms or in other quantitative terms for the reason that time spent on conflict management could be used to manage other processes and phenomena and, moreover, the conflict management process itself requires additional costs.

In addition to the above consequences, a conflict may interfere with the effective interaction between workers, groups of employees, departments, etc., creating excessive emotional stress, can lead to a reduction in labour productivity and ultimately result in direct losses over lower volumes of production, sales volumes, and, as a result, lower profits and profitability.

However, the problem of the emergence of conflicts and their destructive influence on the organization has a different, constructive side. After all, the well-known and functional consequences of conflicts, including the identification of weaknesses, the resolution of contradictions, the creation of new, more effective interconnections between the structural elements of the organization, workers, etc., labour stimulation, and others.

That is, the conflict itself and, most importantly, its effective management will ultimately help to improve the management of a modern organization. At the same time, it is necessary to focus attention on the application of the concept of social responsibility as a necessary element of the strategy.

УДК 316.455

Шульженко І.В.

*кандидат економічних наук, доцент
Полтавської державної аграрної академії*

Остапенко С.Ю.

*магістрант спеціальності «Менеджмент»
Полтавської державної аграрної академії*

Симоненко В.А.

*магістрант спеціальності «Менеджмент»
Полтавської державної аграрної академії*

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено умови й чинники якості управлінських рішень. Доведено, що шляхи вдосконалення процесу прийняття рішень у сучасних організаціях залежать від багатьох факторів, зокрема від якості управлінських рішень. Виявлено, що найважливішим резервом підвищення ефективності функціонування організації є підвищення якості прийнятих рішень, що досягається шляхом удосконалення процесу прийняття рішень з урахуванням певних правил і вимог.

Ключові слова: управління, управлінське рішення, прийняття рішення, мотивація, оптимізація, класичний підхід, адміністративний підхід, ірраціональний підхід.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы условия и факторы качества управленческих решений. Доказано, что пути совершенствования процесса принятия решений в современных организациях зависят от многих факторов, в частности от качества управленческих решений. Обнаружено, что важнейшим резервом повышения эффективности функционирования организации является повышение качества принимаемых решений, что достигается путем совершенствования процесса принятия решений с учетом определенных правил и требований.

Ключевые слова: управление, управленческое решение, принятие решения, мотивация, оптимизация, классический подход, административный подход, иррациональный подход.

ANNOTATION

The article investigates conditions and factors of managerial decisions; it is proved that the ways of improving the decision-making process in modern organizations depend on many factors, in particular, on the quality of managerial decisions. It is found that the most important reserve for improving the organization's operation is to improve the quality of the decisions that are made by improving the decision-making process, taking into account certain rules and requirements.

Key words: management, managerial decision, decision-making, motivation, optimization, classical approach, administrative approach, irrational approach.

Постановка проблеми. Проблема вдосконалення процесу прийняття управлінських рішень все частіше постає перед сучасними організаціями. Вона дедалі частіше пов'язується з якістю управлінських рішень. Кожне управлінське рішення, що приймається в сучасній організації, має врівноважувати суперечливі цінності, цілі та критерії, які стосуються всіх працівників організації, тому підвищення їхньої якості є важливою задачею менеджменту. Зокрема, це врахування певних якісних критеріїв та чинників, проведення їх критичного аналізу, на базі чого приймаються якісні управлінські рішення. При цьому необхідними є визначення умов та чинників прийняття управлінських рішень в органі-

зації, їх узгодженість з цілями розвитку, мотивацією працівників та ефективністю діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання прийняття та якості управлінських рішень ставали предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та закордонних авторів, таких як Д. Дерлоу [2], М. Мескон, Г. Саймон, Ф. Харрісон, М. Еддоус, І. Ансофф, М. Данилович [3], Б. Литвак, О. Віханський, А. Наумов, Ю. Пертруня [1], А. Воронкова [4], Н. Хрущ [5], Н. Мала [6], О. Щербаков [7], В. Нигера [11], Р. Фатхутдинов.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак певні аспекти недостатньо вивчені. Більш детального вивчення потребує проблема вдосконалення процесу прийняття рішень у сучасних організаціях, зокрема шляхом підвищення якості управлінських рішень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження процесу прийняття управлінських рішень, його вдосконалення з урахуванням умов і чинників якості управлінських рішень, розробка практичних рекомендацій щодо узагальнення чинників і умов, які впливають на якість управлінських рішень в сучасних організаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управлінське рішення – це результат творчого цілеспрямованого аналізу проблемної ситуації, вибору шляхів, методів і засобів її вирішення згідно з метою системи менеджменту [1, с. 58]. Також можна сказати, що управлінське рішення – це результат вибору суб'єктом (органом) управління способу дій, спрямованих на розв'язання певної проблеми управління. Основна мета управлінського рішення полягає у забезпеченні координуючого впливу на об'єкт або систему управління для досягнення цілей організації [2, с. 36].

Прийняття управлінських рішень – це один з найважливіших етапів управлінської діяльності, оскільки він формує напрями діяльності як усієї організації, так і окремих працівників. Прийняття рішень – творче, відповідальне завдання управління, зміст якого полягає в тому, щоб визначити подальші дії підлеглих в процесі функціонування організації відповідно до ситуації.

Серед цільових вимог до управлінських рішень науковцями виділяються наукова обґрунтованість, кількісна та якісна визначеність, цілеспрямованість, правомірність, оптимальність, своєчасність, комплексність, гнучкість, повнота оформлення. Їх дотримання сприяє оптимізації процесу прийняття управлінських рішень [3, с. 12].

Саме якість управлінських рішень визначає їх кінцевий результат. Розрізняють такі групи чинників, які впливають на якість управлінських рішень.

1) Фактори ситуаційного характеру, які пов'язані з усвідомленням проблеми, пошуком альтернатив її вирішення та наслідків цього рішення (наприклад, організація управління). Ці фактори сприяють формуванню проблеми в процесі прийняття управлінського рішення.

2) Фактори поведінкового характеру. Вони впливають на рішення ще в процесі розроблення (наприклад, цінності, готовність ризикувати). Ці фактори виявляються в поведінці керівника та підлеглих у процесі розроблення управлінських рішень.

Існує досить велика кількість поглядів на підходи до прийняття управлінських рішень. Аналіз робіт науковців показав, що, незважаючи на значну кількість підходів, більшість виділяє три основні, а саме класичний, адміністративний та ірраціональний підходи [4, с. 143].

Класичний підхід ґрунтується на понятті раціональності в прийнятті рішень. Передбачається, що особа, яка приймає рішення, повинна бути абсолютно об'єктивною та логічною, мати чітку мету, а усі її дії в процесі прийняття рішень мають бути спрямовані на вибір найкращої альтернативи.

Адміністративний підхід, на відміну від класичного, має такі основні характеристики: особа, яка приймає рішення, не має повної інформації щодо ситуації прийняття рішення та повної інформації щодо всіх можливих альтернатив, а також не здатна або не схильна (або й те, й інше) передбачити наслідки реалізації кожної можливої альтернативи.

Ірраціональний підхід ґрунтується на передбаченні того, що рішення приймаються ще до того, як досліджуються альтернативи. Цей підхід переважно застосовується:

- для принципово нових, нетрадиційних, складних рішень;
- для вирішення проблем в умовах дефіциту часу;
- коли менеджер або група менеджерів мають достатню владу, щоб «нав'язати» своє рішення [5, с. 44].

Враховуючи вищезазначені підходи до прийняття управлінських рішень, сформулюємо умови й чинники, що впливають на якість управлінських рішень, з метою удосконалення технології їх прийняття. До таких умов відносяться [6, с. 347]:

- використання наукових підходів менеджменту до розроблення управлінських рішень;

- облік дії економічних законів на ефективність управлінських рішень;

- вживання методів функціонально-вартісного аналізу, прогнозування, моделювання та економічного обґрунтування управлінських рішень;

- структуризація проблем управлінських рішень, побудова дерева цілей;

- забезпечення зіставлення альтернативних варіантів управлінських рішень;

- правова обґрунтованість ухвалених управлінських рішень;

- створення, забезпечення роботи системи відповідальності управлінських рішень;

- мотивація якісного та ефективного виконання управлінських рішень;

- наявність або створення механізму реалізації управлінських рішень.

Останнім часом виявляється тенденція до збільшення кількості умов, що впливають на якість управлінських рішень. Це пов'язане з інформатизацією та автоматизацією процесу управління. Сучасні тенденції в менеджменті потребують все глибшого впровадження інформаційних технологій у процес управління, зокрема у прийняття управлінських рішень. Безперервне розширення та поглиблення процесу інформатизації управлінської діяльності дає змогу сьогодні на практиці використовувати сучасні інформаційні технології, що дають змогу не тільки накопичувати інформаційні ресурси, але й здійснювати їхній всебічний аналіз, установлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами та процесами [7, с. 94]. Все це вносить певні корективи у зміст етапів прийняття управлінських рішень, удосконалює його відповідно до сучасних вимог ринку.

Інформаційно-аналітичні служби організації постійно перебувають у протиріччі між кількістю та якістю інформації. З одного боку, наявний постійний надлишок інформації, який неможливо ні переглянути, ні засвоїти, ні проаналізувати. З іншого боку, інформації, необхідної та достатньої для прогнозу або генерації варіантів керуючого рішення завжди не вистачає.

У зв'язку з цим інформаційні джерела повинні відповідати визначеним вимогам та критеріям якості. Такими критеріями є повнота, актуальність, вірогідність, доступність інформації. Аналітичне дослідження має бути ефективним, отже, витрати на його проведення повинні бути найменшими за оптимальної глибини аналізу та його комплексності. З цієї метою під час його проведення повинні широко використовуватися передові методики, засоби, що полегшують роботу аналітика. Ними насамперед є раціональні методи збору та збереження даних, впровадження в практику аналізу комп'ютерів та інших технічних засобів, оргтехніки, створення та використання баз знань [8, с. 30–31].

Тобто вдосконалення процесу прийняття управлінських рішень як складової їхньої якості має спиратись на чітку послідовність про-

цедур щодо технології їх розробки, прийняття та реалізації, а також здійснення логічних, аналітичних, інформаційно-пошукових, обчислювальних та інших операцій.

У процесі розроблення вдосконаленої технології розробки та прийняття управлінських рішень встановлюється порядок здійснення окремих операцій з акцентуванням уваги на дотриманні умов та чинників якості управлінських рішень. Вони пов'язані зі збиранням, рухом, зберіганням, обробленням, аналізуванням інформації, забезпеченням нею структурних підрозділів та окремих робочих місць, а також визначенням інших дій, які зумовлені потребою розв'язання господарських завдань.

Забезпечення постійного актуального стану інформаційних ресурсів, використання релевантної інформації, тобто такої, яка безпосередньо стосується змісту управлінського рішення, вертикальних і горизонтальних каналів зв'язку, конструктивних контактів з колегами, знання специфіки діяльності організації, високий професіоналізм менеджера є дуже важливою складовою роботи менеджерів щодо підвищення якості управлінських рішень.

Якість управлінських рішень залежить від низки певних чинників, що наведені в табл. 1.

Детально розглянути всі вищезазначені чинники в рамках одного дослідження досить складно, тому ми зупинимось лише на декількох, які, на нашу думку, найбільше впливають на якість управлінських рішень і, зрештою, вдосконалюють процес прийняття управлінських рішень. Так, на етапі розробки рішення одним із чинників зазначено компетентність особи, що ухвалює рішення. Необхідно відзначити, що у сучасній організації дуже важливо звертати увагу на те, хто саме приймає управлінські рішення, тому керівник повинен звертати особливу увагу на професіоналізм персоналу та ділову якість фахівців, що буде запорукою прийняття якісних, актуальних управлінських рішень [10, с. 220].

У сучасних умовах для ефективного функціонування організації потрібен персонал особливого типу, орієнтований на максимальні досягнення в праці, креативний. Креативність можна вважати однією з основних вимог до персоналу. Саме такий персонал прагне до підвищення якості управлінських рішень на базі освоєння нових технік і технологій. Для формування управлінської команди, яка ефективно функціонує в сучасній організації, необхідною умовою є мотивація праці, як матеріальна, так і нематеріальна. Це буде запорукою зменшення плинності висококваліфікованих кадрів. Тому сучасна модель управління організацією має включати механізм ефективного прийняття управлінських рішень у системі трудової мотивації, який би дав змогу поєднувати стратегічну мету організації з потребами та інтересами працівників, застосовувати різні форми стимулювання, узгоджувати їх зі складністю, креативністю та результативністю праці, об'єктивно оцінюючи якість роботи, що виконується, знання, досвід, можливості працівників.

Все вищезазначене створює умови реалізації та розвитку трудового потенціалу персоналу, систему гнучкої адаптації працівників до ринкової кон'юнктури, наближуючи інтереси організації до інтересів працівників, і навпаки. Тому необхідною умовою вдосконалення процесу прийняття управлінських рішень, є наявність ефективної системи мотивів та стимулів, що забезпечують активізацію діяльності персоналу щодо якості управлінських рішень.

Щодо етапу реалізації рішення, то тут одними з чинників є надійність і ефективність технічних засобів управління. В сучасних умовах, коли значно збільшилися інформаційні потоки, роль технічних засобів у здійсненні процесу управління організацією надзвичайно велика. Раціональне використання сучасних технічних засобів дає змогу суттєво підвищити оперативність і якість управлінських рішень, забезпечити швидке проходження всіх видів інформації

Таблиця 1

Чинники, що впливають на якість управлінського рішення [9]

Етап розробки рішення	Методичний рівень розробки рішення
	Обсяг, достовірність, оперативність використовуваної інформації
	Рівень організації, механізації та автоматизації інформаційної роботи
	Час, необхідний для розроблення рішення
	Компетентність особи, що ухвалює рішення
	Суб'єктивні чинники
Етап реалізації рішення	Організаційні форми й методи управління
	Час, необхідний для здійснення рішення
	Авторитет керівника
	Рівень підготовки управлінських кадрів
	Надійність та ефективність технічних засобів управління
	Раціональна організація контролю виконання рішення
	Суб'єктивні чинники

у системі управління, сприяє скороченню кількості управлінського персоналу.

Дослідження показують, що менеджери організацій усіх рівнів та спеціалісти апарату управління кожного дня витрачають близько 50% робочого часу на переробку інформації. Скороченню часу на виконання цієї роботи сприяє комплексне застосування організаційної та інформаційно-облікової техніки [11, с. 118].

Технічні засоби становлять матеріальну основу прогресивних систем управління організацією. Під час вибору цих засобів повинен дотримуватися комплексний підхід, тобто технічні засоби мають застосовуватися для виконання всіх управлінських робіт, які можуть бути виконані з їх допомогою.

Висновки. Отже, управлінське рішення – це перш за все вибір альтернатив. Його розробка, прийняття та реалізація становлять концентроване відображення сутності управління. На якість прийнятих рішень впливає велика кількість чинників та умов. Всі вони є взаємопов'язаними і взаємозалежними. Вся сукупність чинників удосконалює процес прийняття управлінських рішень в сучасній організації.

Серед способів забезпечення зростання якості управлінських рішень та підвищення рівня їхньої економічної ефективності доцільно виділити:

– застосування інформаційних систем, що базуються на автоматизованих модулях акумулювання, оброблення, зберігання та використання управлінської інформації;

– використання моделей мотивування креативних працівників;

– інтегрування використовуваної інформаційної системи управління підприємством в інші локальні та глобальні інформаційні системи шляхом узгодження їхніх форматів даних та налагодження відповідних комунікацій;

– дублювання управлінських рішень альтернативними на випадок виникнення аргументів на користь недоцільності їхньої реалізації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Прийняття управлінських рішень: навч. посіб. / за ред. Ю. Петруні. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
2. Дерлоу Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень / пер. з англ. Київ: Наукова думка, 2010. 242 с.
3. Данилович М. Прийняття стратегічних управлінських рішень на підприємстві: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.02. Львів, 2001. 18 с.
4. Воронкова А., Калюжна Н., Отенко В. Управлінські рішення у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства: організаційний аспект: монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2008. 512 с.
5. Хрущ Н., Корпан О., Желіховська М. Проблеми прийняття управлінських рішень в системі стратегічного управління

підприємствами. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 1. С. 41–45.

6. Мала Н. Мистецтво прийняття управлінського рішення. Науковий вісник України. 2010. С. 345–351.
7. Щербак О., Нарішкін В. Система підтримки прийняття рішень як невід'ємна частина сучасного інформаційного забезпечення для управління бізнесом. Інформаційні технології в технологічних системах. 2011. № 3. С. 93–96.
8. Гришин В. Інформаційні системи як ефективний засіб забезпечення прийняття управлінських рішень органами державної влади. Вісник Книжкової палати. 2011. № 5. С. 29–32.
9. Шимко І. Алгоритм прийняття управлінських рішень в умовах ризику (невизначеності). Управління розвитком. 2011. № 20(117). С. 149–151.
10. Коюда В. Якість та ефективність управлінських рішень системи антикризового управління. Управління розвитком. 2011. № 4(101). С. 218–223.
11. Нігера В., Ковальова Н., Білецький І. Обґрунтування та розробка структури експертної системи підтримки рішень. Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. 2011. № 37/38. С. 116–120.

REFERENCES:

1. Priyniattia upravlinskykh rishen: [navch.posib.] / za red. Yu. Petruni. 2-he vyd. K.: Tsentр uchbovoi literatury, 2011. 216 s.
2. Derlou D. Kliuchovi upravlinski rishennia. Tekhnolohiia pryiniattia rishen: per. z anhl. K.: Naukova dumka, 2010. 242 s.
3. Danylovych M.L. Priyniattia stratehichnykh upravlinskykh rishen na pidpriemstvi: Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.06.02. Lviv, 2001. 18 s.
4. Voronkova A. Upravlinski rishennia u zabezpechnni konkurentospromozhnosti pidpriemstva: orhanizatsiyni aspekt: monohrafiia / Voronkova A., Kaliuzhna N., Otenko V. Kh.: VD "INZHEK", 2008. 512 s.
5. Khrushch N. Problemy pryiniattia upravlinskykh rishen v systemi stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvamy / N. Khrushch, O. Korpan, M. Zhelikhovska // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. 2010. № 1. S. 41–45.
6. Mala N. Mystetstvo pryiniattia upravlinskoho rishennia / Mala N. // Naukovi visnyk Ukrainy. 2010. S. 345–351.
7. Shcherbakov O., Naryshkin V. Systema pidtrymky pryiniattia rishen yak nevid'iemna chastyna suchasnoho informatsiinoho zabezpechnnia dlia upravlinnia biznesom // Informatsiini tekhnolohii v tekhnolohichnykh systemakh. 2011. № 3. S. 93–96.
8. Hryshyn V. Informatsiini systemy yak efektyvnyi zasib zabezpechnnia pryiniattia upravlinskykh rishen orhanamy derzhavnoi vlady // Visnyk Kryzhkovoї palaty. 2011. № 5. S. 29–32.
9. Shymko I. Alhorytm pryiniattia upravlinskykh rishen v umovakh ryzyku (nevyznachenosti) // Upravlinnia rozvytkom. 2011. № 20(117). S. 149–151.
10. Koiuda V. Yakist ta efektyvnist upravlinskykh rishen systemy antykrizovoho upravlinnia // Upravlinnia rozvytkom. 2011. № 4(101). S. 218–223.
11. Nyhera V. Obgruntuvannia ta rozrobka struktury ekspertnoi systemy pidtrymky rishen / V. Nyhera, N. Kovalova, I. Biletskyi // Nauk. pr. Nats. un-tukharch.tekhnolohii. 2011. № 37/38. S. 116–120.

Shulzhenko I.V.
*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management,
Poltava State Agrarian Academy*

Ostapenko S.Yu.
*Graduate Student,
Poltava State Agrarian Academy*

Symonenko V.A.
*Graduate Student,
Poltava State Agrarian Academy*

IMPROVING THE PROCESS OF MAKING MANAGERIAL DECISIONS

The problem of improving the process of making managerial decisions is increasingly facing modern organizations. It is increasingly associated with the quality of managerial decisions. Each managerial decision that is made in a modern organization should balance the contradictory values, goals, and criteria that apply to all employees of the organization. Therefore, improving their quality is an important task of management. In particular, it takes into account certain qualitative criteria and factors, their critical analysis and, on the basis of this, the adoption of quality managerial decisions. Herewith, it is necessary to determine the conditions and factors for making managerial decisions in the organization, their coherence with the goals of development, the motivation of employees, and the effectiveness of activities.

In the process of development of advanced technology for the development and adoption of managerial decisions, the procedure for the implementation of individual operations is set, with emphasis on compliance with the conditions and factors of the quality of managerial decisions. They relate to the collection, movement, storage, processing, analysis of information, the provision of structural subdivisions and individual workplaces, as well as other actions determined by the need to solve economic problems.

It should be noted that in a modern organization, it is very important to pay attention to the fact who exactly makes managerial decisions. Therefore, the head should pay a special attention to the professionalism of the personnel and business qualities of specialists, which will be a guarantee for making high-quality, relevant managerial decisions.

In order to form a management team that functions effectively in a modern organization, the motivation of labour is necessary, both financial and non-financial. This will be the key to reducing the fluidity of high-skilled workers. Therefore, the modern model of organization management should include the mechanism of making effective managerial decisions in the system of labour motivation, which would allow combining the strategic goal of the organization with the needs and interests of employees, applying different forms of stimulation, coordinating them with the complexity, creativity, and productivity of labour, objectively assessing the quality of work fulfilled, knowledge, experience, opportunities of employees.

All of the above creates the conditions for the implementation and development of the labour potential of the personnel, the system of flexible adaptation of workers to the market situation, bringing the organization's interests closer to the interests of employees and vice versa. Therefore, the necessary condition for improving the process of making managerial decisions is the availability of an effective system of motives and incentives, which ensure the activation of the personnel's activities on the quality of managerial decisions.

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.012.2

Козирєва О.В.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту і адміністрування
Національного фармацевтичного університету*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОСТОРОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз основних теоретико-методичних підходів до дослідження моделей просторового розвитку регіонів країни, зокрема розглянуто підхід до визначення структури моделі «центр – периферія», досліджено міграцію регіонів у цій моделі; методичні рекомендації до моделювання світової динаміки та побудови когнітивної схеми базової регіональної моделі «центр – периферія»; методу оцінки узгодженості динаміки розвитку центральних та периферійних регіонів в рамках дифузії інновацій тощо. Доведено, що для моделювання відносин «центр – периферія» на регіональному рівні доцільно використовувати комбінацію статистичних, математичних та картографічних методів і прийомів дослідження.

Ключові слова: моделі просторового розвитку регіонів, статистичні методи, математичні прийоми, картографічні методи дослідження, центр-периферійні відносини.

АННОТАЦІЯ

В статье осуществлен анализ основных теоретико-методических подходов к исследованию моделей пространственного развития регионов страны, в частности рассмотрены подход к определению структуры модели «центр – периферия», исследована миграция регионов в этой модели; методические рекомендации к моделированию мировой динамики и построению когнитивной схемы базовой региональной модели «центр – периферия»; методика оценки согласованности динамики развития центральных и периферийных регионов в рамках диффузии инноваций и др. Доказано, что для моделирования отношений «центр – периферия» на региональном уровне целесообразно использовать комбинацию статистических, математических и картографических методов и приемов исследования.

Ключевые слова: модели пространственного развития регионов, статистические методы, математические приемы, картографические методы исследования, центр-периферийные отношения.

ANNOTATION

The article analyzes the main theoretical and methodological approaches to the study of models of spatial development of the regions of the country, in particular, the approach to determining the structure of the "center – periphery" model and studying the migration of regions in this model; methodical recommendations for modeling world dynamics and constructing the cognitive scheme of the basic regional model "center – periphery"; the methodology for assessing the consistency of the development dynamics of central and peripheral regions within the framework of diffusion of innovations, etc. It is proved that for the modeling of "center – periphery" relations at the regional level it is expedient to use a combination of statistical, mathematical and cartographic methods and research methods.

Key words: spatial development models of regions, statistical methods, mathematical methods, cartographic methods of research, center-peripheral relations.

Постановка проблеми. Значна кількість напівпериферійних та периферійних регіонів потребує підтримки з боку держави, спрямованої на вирівнювання тенденцій соціально-економічного розвитку регіонів-лідерів та проблемних регіонів. Вжиття цих заходів потребує відповідного теоретико-методологічного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми просторового розвитку регіонів країни досліджували Ф. Айдало, П. Бакланов, Р. Буайє, А. Браманти, М. Гроссетті, Л. Дмитришин, П. Кругман, Г. Лаппо, П. Мінкар, О. Дем'яненко, Г. Мюрдаль, М. Фуджита та інші науковці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз основних теоретико-методичних підходів до дослідження моделей просторового розвитку регіонів країни. У статті доведено, що для моделювання відносин «центр – периферія» на регіональному рівні доцільно використовувати комбінацію статистичних, математичних та картографічних методів та прийомів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні та практичні структурні моделі розвитку припускають, що відмінності регіонального розвитку є результатом їх лінійного переходу від одного етапу, що відображає процеси соціально-економічних перетворень, до іншого [1]:

- «автаркії», що відноситься до самодостатності місцевої економічної системи;
- «спеціалізації», що став можливим завдяки розвитку транспортної інфраструктури, пов'язаний з наявністю порівняльних переваг, що підтримують розвиток торгівлі;
- «трансформації», що включає перехід від аграрної до індустріальної економіки, спираючись переважно на сировинні та інші місцеві ресурси;
- «диверсифікації», в результаті якої відбувається диференціація галузей промисловості, що сприяє виникненню нових галузей промисловості, щоб задовольнити споживчі потреби великих груп населення;
- «розвитку послуг» пов'язаний з аутсорсингом послуг промислових підприємств та розробленням нових інформаційних послуг.

Наведені вище етапи соціально-економічних перетворень регіонів та фактори, що лежать в їх основі, є одними з основних чинників соціально-економічного розвитку, тому їхньому дослідженню присвячено більшість теоретичних і практичних моделей дослідження просторової структури регіонів.

У роботі [2], присвяченій дослідженню класичних теоретико-аналітичних моделей «центр – периферія» розроблено, досліджено вдосконалену комбіновану модель цього типу, в основу якої покладено моделі, розроблені в кінці минулого століття П. Кругманом, М. Фуджитою та А. Венейблсом.

За допомогою базової моделі «центр – периферія» автори роботи [3] проводять всебічний аналітичний аналіз властивостей моделі, а саме катастроф, гістерезису, числа стаціонарних станів та глобальної стабільності.

В дослідженні [4] авторами висунуто припущення про те, що периферія «наздоганяє» центр за рахунок дифузії туди розроблених у центрі технологій (що реально здійснюється разом з дифузиею капіталу). Тут не можна розглядати це явище однополярно, адже дифузія технологій та капіталів на периферію стає можливою як під час економічної вигоди центру (пов'язаної зі зменшенням витрат), так і під час появи на периферії досить грамотного персоналу.

У роботі [5] автор досліджувала просторові зовнішні переливи (екстерналії) та їх просторову дифузю у двох основних стадіях рефлексії, а саме так званого просторового підходу та функціонального підходу. Емпіричний аналіз цього явища досліджено на рівні NUTS 2, а саме 27 країн-членів ЄС.

Метою аналізу було вимірювання ролі просторових переливів у поясненні територіальних відмінностей зростання, зокрема оцінюванні ролі різних ступенів регіональної сприйнятливості переливів на зростання регіональної конкурентоспроможності.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що просторові переливи ефектів мають вплив на зростання регіональної конкурентоспроможності та мають позитивний характер. Величина просторових переливів залежить не просто від просторової відстані, але й від когнітивної сприйнятливості кожного регіону зовнішніх можливостей зростання.

В роботі [5] авторами проведено перевірку відмінностей на даних по російських регіонах наявності таких ефектів моделі «центр – периферія», як ефект доступу до ринку та ефект рівня вартості життя. Перевірялися три основні припущення, а саме регіони з високим ступенем спеціалізації промислового виробництва мають її не в одному секторі, а в декількох відразу; регіони, в яких простежуються агломераційні процеси, мають більш емний ринок та нижчу вартість життя, ніж їхні сусіди.

Для проведення дослідження авторами розраховано індекс концентрації П. Кругмана

та коефіцієнти локалізації, дані статистики про вартість набору споживчих товарів та послуг в регіонах, а також рівень доходів населення.

Серед агломераційних ефектів моделі «центр – периферія» більшість дослідників виділяє три базові [6]:

- 1) ефект доступу до ринку;
- 2) ефект рівня вартості життя;
- 3) ефект насиченості ринку.

Перший та другий ефекти мають протилежний вплив на агломераційні процеси відносно третього, тому в дослідженні розглядалися перші два.

Завданням дослідження полягало в тому, щоб емпіричним шляхом підтвердити або спростувати на статистичних даних по регіонах Росії такі гіпотези.

1) Регіони з високим ступенем спеціалізації промислового виробництва мають її не в одному секторі промисловості, а відразу в декількох.

2) Регіони, в яких спостерігаються агломераційні процеси, мають більш емний ринок, ніж їх сусіди (тобто підтверджується дія ефекту агломераційного процесу «доступ до ринку»). Цю тезу пропонувалося спробувати підтвердити за допомогою порівняного оцінювання доходів населення регіонів з високою концентрацією виробництва. Рівень доходів населення характеризує купівельну спроможність жителів, а отже, емність споживчого ринку регіону.

3) В регіонах, де мають місце агломераційні процеси, вартість життя нижча, ніж в недиверсифікованих регіонах [5].

В результаті підтверджені два з трьох початкових припущень, а саме тенденцію до диверсифікації у глибоко спеціалізованих у певній галузі регіонів й відносно більш низька вартість життя в таких регіонах.

Автори роботи [7], дослідивши розроблені моделі, які приймають фірму одиниці аналізу, у виникненні просторових структур економічної діяльності, дійшли висновку, що наявні моделі мають деякі суттєві обмеження, а саме роль просторової близькості до інших фірм не дуже добре представлена в моделях. Ця близькість включає як наявність інших фірм, так і відстань до цих фірм. У зв'язку з цим автори запропонували модель просторового економічного розвитку, яка здатна представляти вплив просторової близькості від виникаючих просторових структур.

В теоретичну основу розробленої моделі авторами закладено ринковий потенціал, переваги агломерації та ефект скупченості, що впливають на рішення розміщення фірм. Модель розташування вбудовано в демографічні моделі зростання фірм та спін-офф (створення відокремленої організації шляхом відділення частини активів) процесів.

У дослідженні [8] запропоновано модифікований клітинний автомат, що моделює дифузю інновацій на неоднорідну територію за допомогою порогової функції, що враховує сприйнятливості території до інновацій.

Побудований клітинний автомат реалізує два різні типи автомату за способом вибору множини сусідніх клітин (класичний та комбінований) та за способом зміни стану клітки, що дає змогу моделювати різні види дифузії інновацій та підтримувати декілька режимів роботи, а саме з урахуванням відсутності або непроникності кордонів, однорідності або неоднорідності території.

У роботі [9], присвяченій просторовій диференціації економічного розвитку Румунії, автор використовує просторові економетричні методи (просторової автокореляції) з метою визначення диференціації регіонів країни. Аналіз проводився на регіональному рівні (NUTS 3) та охоплював 2000–2011 рр.

Інструментарієм дослідження було визначення просторової автокореляції, що передбачає пряму залежність між відстанню та інтенсивністю просторової взаємодії як основний метод вимірювання. Просторова автокореляція є багатомірним поняттям, що передбачає інтеробумовленість між значеннями деякої змінної, визначеної в сусідніх просторових одиницях. В разі відсутності автокореляції значення досліджуваної змінної незалежні в сусідніх просторових одиницях, не існує просторової взаємодії між ними, а зворотне вказує на значну автокореляцію.

Основні отримані результати визначили виражену просторову поляризацію та просторову автокореляцію економічного розвитку (ВВП на душу населення) в Румунії в деяких ключових регіонах (столиця Бухарест), тоді як розширена периферія виявила суттєву відсталість.

Автори статті [10] розробили та застосували методику аналізу дуалістичних базових коефіцієнтів «центр – периферія», що дало змогу усунути необхідність використання торговельних даних. Застосування цієї методики щодо 12 країни ЄС показало агломерацію в основних областях високих технологій, крупномасштабного виробництва та виробничих послуг, а саме спеціалізацію периферійних країн та субнаціональних районів на сільському господарстві, добувній промисловості, низькотехнологічному та стандартизованому виробництві.

Досліджуючи джерела економічного зростання в регіонах Центральної і Східної Європи, автори [11] використали багатовимірний підхід, який враховує розукрупнення економічної структури, міжнародні та національні контексти регіональних процесів розвитку, а також основні типи регіонів, визначає значимість впливу структурних змін для темпів економічного зростання в контексті змін, що відбуваються на ринку праці.

У роботі автори визначили «центр – периферію» на основі аналізу ВВП на душу населення та порівняльного аналізу регіональних економік на рівні NUTS-3 за 2000–2008 рр., що були розбиті на такі шість секторів: «сільське господарство», «промисловість», «будівництво», «прости, бізнес- та громадські послуги».

«Центр» включає основні регіони, які характеризуються високим рівнем розвитку (ВВП на душу населення становить вище 110% від середнього показника по країні). Ці регіони переважно покривають райони великих міських центрів.

«Проміжні» – це так звані старі промислові регіони, переважно промислові або змішані, в яких поєднані промисловість та послуги або послуги та сільське господарство.

«Периферія» є групою регіонів з низьким рівнем розвитку (ВВП на душу населення становить 80% від середнього по країні), які були периферичними не тільки економічно, але часто й географічно, перебуваючи на кордоні та далеко від великих національних центрів зростання.

Результати підтвердили обґрунтованість такого підходу, який показав взаємозв'язок між динамікою розвитку окремих регіонів та структурних змін, які важко або неможливо визначити за допомогою аналізу агрегованих значень. Зокрема, аналізи, проведені в рамках дослідження, допомогли виявити основні складові метрополізаційних процесів, що відбуваються в регіонах великих міських центрів, прогрес реіндустрізаційних процесів, що відбуваються в перехідних регіонах, а також механізми, покладені в розвиток периферійних регіонів.

У дослідженні [12] автори визначають критерії та показники типології розвитку регіонального економічного простору в умовах формування мережевої економіки з використанням структурного підходу до аналізу господарських взаємодій у регіоні, що дає змогу ідентифікувати структуру економічного простору як мережеву або централізовану.

Типологію пропонується здійснювати за системою трьох критеріїв, що дають змогу визначити включення регіонального економічного простору в національний та глобальний економічний простір (табл. 1).

Типологія регіонального економічного простору за наведеними критеріями здійснюється на основі загальних індексів просторового порівняння, які складаються з регіональних коефіцієнтів визначених показників, що розраховуються у відношенні до середніх значень по Україні.

Результати аналізу показників організації регіонального економічного простору вказують на загальний централізований характер національного економічного простору України. Його структура характеризується наявністю потужного центру, який відіграє роль адміністративного, економічного, інноваційного полюсу та відсталі периферії. Розвинуті регіони перебувають під дифузійним впливом центру та поступово переходять на більш високий рівень розвитку, підтягуючи периферійні регіони першої групи. Відсутність індустріальної бази, фінансових можливостей для впровадження прогресивних технологій, низький рівень життя населення, який спричиняє відтік людського капіталу, закріплюють економічний стан відсталіх периферійних регіонів [12].

Таблиця 1

Система показників типології регіонального економічного простору [1]

Критерій типології	Економіко-географічне положення регіону	Ступінь входження регіону в глобальний економічний простір	Характер взаємодії господарюючих суб'єктів у регіоні
Індекси просторового порівняння	Індекс центр-периферійності регіону ($I_{ЦП}$)	Індекс глобалізованості регіону ($I_{ГР}$)	Індекс мережевості регіону ($I_{МР}$)
Показники для аналізу	– Кількість населення в регіоні, всього, тис. осіб; – щільність населення, осіб на 1 км²; – кількість міст, всього; – валовий регіональний продукт, млн. грн.; – валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу, тис. грн.; – загальний обсяг вантажопотоків, млн. т; – загальний обсяг пасажиропотоків, млн. осіб.	– Загальний обсяг експорту товарів, млн. дол.; – загальний обсяг імпорту товарів, млн. дол.; – загальний обсяг експорту послуг, млн. дол.; – загальний обсяг імпорту послуг, млн. дол.; – загальний обсяг прямих іноземних інвестицій, млн. дол.; – обсяг прямих іноземних інвестицій на одну особу, дол.; – міграційне сальдо регіону.	– Кількість підприємств та організацій в регіоні, од.; – щільність підприємств та організацій, од. на 1 тис. км²; – кількість інноваційно активних підприємств, од.; – загальний обсяг випуску інноваційної продукції, тис. грн.; – обсяги впровадження прогресивних технологічних процесів; – обсяг ринку послуг з надання підключення до Інтернету; – кількість підприємств та організацій, підключених до Інтернету.

Автори роботи [13] запропонували кількісний метод визначення системи «центр – периферія», що включає п'ять етапів (рис. 1).

За результатами визначення системи виявилося, що Республіка Татарстан має сильний центр, досить сильну напівпериферію та слабку периферію.

Розглядаючи особливості метрополізації як домінуючої тенденції організації економічного простору, автори роботи [14] зазначають, що просторовий аналіз має передбачати оцінку якісних властивостей метрополійного середовища, що реалізуються назовні завдяки притаманним метрополісу функціям як інтегральним результатам діяльності системи, виражаючи її суспільно-просторову роль, а саме організаційно-управлінську, креативну, інформаційну, духовно-культурну та комунікаційну.

Зокрема, автори роботи звертають особливу увагу на те, що метрополійні функції сучасного великого міста генеруються наявністю представництв і підприємств транснаціональних фірм; транснаціональних фінансових і кредитних установ; зручних транспортних зв'язків національного та міжнародного рівня; установ і закладів обслуговування вищого рівня (готелів, закладів громадського харчування і відпочинку); вищих навчальних закладів (університетів), науково-дослідних інститутів і технологічних центрів; значних і відомих культурних установ (музеїв, театрів, симфонічних оркестрів), культурних заходів національного і міжнародного рівнів; «духу місця», «краси місця», обумовлених просторовим характером. При цьому метрополійними функціями міст є ті, що мають надрегіональний характер і виконуються за участю установ найвищого ієрархічного рівня, а їх реалізація обумовлює синергійні ефекти якісних системних перетворень у просторі.

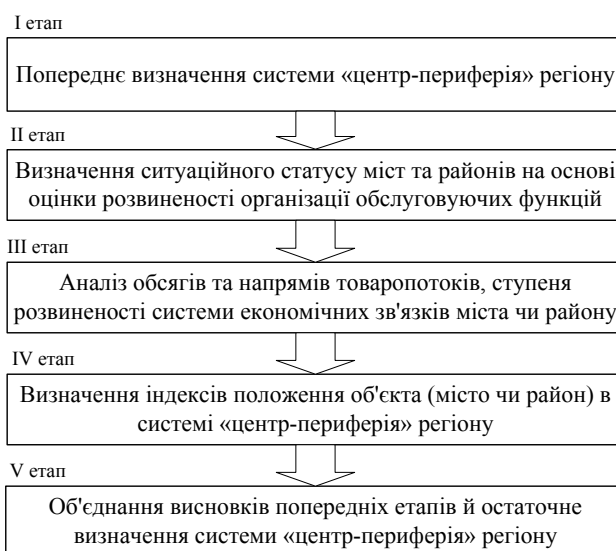

Рис. 1. Кількісний метод визначення системи «центр – периферія»

Грунтуючись на наведених вище метрополійних функціях міст, автори роботи систематизували та оцінили на їх основі інтегральні індекси розвитку в розрізі організаційно-управлінської, економічної, інноваційно-креативної, туристично-репрезентативної, культурної, науково-освітньої, транспортно-логістичної та соціально-демографічної складових.

Для розрахунку інтегральних індексів розвитку метрополійних функцій обласних центрів обґрунтовано систему оціночних показників за кожною функцією (близько 90), що були стандартизовані відносно еталонного значення та синтезовані в інтегральні показники.

За результатами проведеного дослідження здійснено просторовий аналіз центр-периферійних взаємодій у регіоні, а саме встановле-

но залежність розвитку прилеглої території від рівня розвитку головних міст-метрополісів, складності та різноманітності їх функціонального статусу.

Автори дослідження [15] під час аналізування соціальної мережі виходять з того, що вона має власну унікальну структуру «центр – периферія». Під час аналізування соціальних мереж виявилось, що ця структура містить щільні та зв'язні підгрупи основних акторів, які обмінюються зв'язками один з одним та з групою периферійних суб'єктів, які мають зв'язку з ядром, але не один з одним. Автори зробили висновок, що ця концепція в аналізі соціальних мереж відображає ступінь, в якій ця структура має прихований характер взаємодії учасників мереж, реалізується через широкий спектр соціально-економічних зв'язків.

На основі цього висновку автори розробили ідеально-типову матрицю, що відображає структуру концепції соціальної мережі «центр – периферія» (табл. 2).

У роботі [16] автором здійснено систематизацію та типізацію систем «центр – периферія», їх геопросторових поєднань, центропериферійних відношень та зв'язків у територіальній організації регіонів.

У табл. 3 представлено узагальнення поданої інформації щодо методів, підходів та прийомів у дослідженнях моделей «центр – периферія».

Висновки. Проведене дослідження теоретичних та практичних підходів до застосування регіональних просторових моделей соціально-економічного розвитку в рамках концепції «центр – периферія» показало наявність широкого спектру таких моделей. Однак їх більшість має теоретичний характер та не може бути застосована на практиці, інші моделі та методи описують один або декілька практичних аспектів і не можуть бути визнаними комплексними. Найбільш прийнятними моделями комплексного дослідження соціально-економічного розвитку в рамках концепції «центр – периферія» можна визначити методи багатомірного аналізу.

Таблиця 2

Ідеально-типова матриця концепції «центр – периферія» [15]

	Центр	Напівпериферія	Периферія
Центр	100	70	30
Напівпериферія	50	20	10
Периферія	10	0	0

Таблиця 3

Узагальнення кількісних методів, підходів та прийомів щодо делімітації та параметризації суспільно-географічних систем типу «центр – периферія»

Група методів (метод)	Метод, підхід, прийом, база аналізу	Результат, можливості подальшого аналізу
Статистичний	Безрозмірні коефіцієнти, відносні величини	База для застосування порівняльно-географічного методу, основа побудови картографічних моделей з метою поділу геопростору на центр та периферію.
	Відхилення (лінійне, стандартне), коефіцієнт варіації	Параметри однорідності та мінливості кількісних ознак периферій.
Математичні	Кореляти	Виявлення залежностей чинниками формування та параметрами суспільно-географічних процесів в межах периферій.
	Центрографічний	Визначення центрів мас кількісних ознак суспільних явищ в об'єктах центр-периферійної будови та часові зміни центрів.
	Залишки регресії	База для виділення меж периферій або пошуку неврахованих чинників суспільно-географічних процесів.
	Паліативний підхід	Отримана поверхня впливів результуючих чинників і параметрів суспільно-географічних процесів з поділом на центр та периферію.
	Факторний аналіз	Редукція множини чинників формування периферій, встановлення дієвих факторів розвитку та кількісних ознак суспільно-географічних процесів і явищ.
	Гравітаційні	Оцінка зон впливу центрів з виявленням периферій.
Картографічний	Теорія графів	Формалізація взаємоположень та зв'язків адміністративних одиниць з виявленням просторових закономірностей формування центрів і периферій на основі позиційного принципу.
	Морфометричний аналіз	Аналіз форм, локалізації та метризації периферій і центру.
	Поверхня залишків регресії	Просторовий аналіз впливу чинників формування периферій з оцінкою кількісних характеристик суспільно-географічних процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Capello R. Regional economics / forew. by M. Fujita; postscript by P. Nijkamp. London; New York: Routledge, 2007. XXI, 322 p.
2. Venables A.J. Equilibrium locations of vertically linked industries. *International economic review*. 1996. Vol. 37. № 2. P. 341–359.
3. Малков С. Иерархическая система моделирования мировой динамики. Проекты и риски будущего. Концепции, модели, инструменты, прогнозы / отв. ред. А. Акаев, А. Коротаев, Г. Малинецкий, С. Малков. Москва: КРАСАНД, 2011, С. 208–231.
4. Малков А., Коротаев А., Божевольнов Ю. Математическое моделирование взаимодействия центра и периферии Мир-Системы. Прогноз и моделирование кризисов и мировой динамики / ред. А. Акаев, А. Коротаев, Г. Малинецкий. Москва: ЛКИ/URSS. С. 277–286.
5. Capello R. Spatial spillovers and regional growth: a cognitive approach. URL: <https://www.ifw-kiel.de/konfer/2007/agks/paper/capello.pdf>.
6. Растворцева С., Колчинская Е., Манаева И. Эффекты модели центр-периферия на примере российских регионов. В мире научных открытий. 2013. № 4.1(40). С. 71–81.
7. Yang J.H., Ettema D., Frenken K. Modelling the emergence of spatial patterns of economic activity. 48th Congress of the European regional science association (27–31 August 2008). Liverpool, U.K. URL: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1204/1204.6638.pdf>.
8. Шмидт Ю., Лободина О. О некоторых подходах к моделированию пространственной диффузии инноваций. Пространственная экономика. 2015. № 2. С. 103–115.
9. Benedek J. Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania. *Eastern journal of European studies*. 2015. № 6(1). P. 49–61.
10. Mack R.S., Jacobson D.S. Core periphery analysis of the European Union: a location quotient approach. *Regional analysis and policy*. 1999. № 29(1). P. 3–21.
11. Smętkowski M. Sources of economic growth in CEEC regions – a structural disaggregation. Centre for European Regional and Local Studies (EUROREG) University of Warsaw. URL: www.grincoh.eu/working-papers263.
12. Бавико О. Типологія просторового розвитку регіонів в умовах формування мережевої економіки. Економіка та держава. 2012. № 10. С. 16–19.
13. Панасюк М., Руденко А. Теоретические основы анализа системы «центр-периферия» региона. Территориальные общественные системы: проблемы делимитации, развития, управления. 2005. С. 47–52.
14. Мельник М. Метрополізаційні процеси в регіоні: концептуальні підходи до просторового аналізу. Регіональна економіка. 2014. № 3. С. 86–97.
15. Lloyd P., Mahutga M.C., Leeuw J.D. Looking back and forging ahead: Thirty years of social network research on the World-System. *Journal of world-systems research*. 2015. № 15(1). P. 48–85.
16. Пилипенко І. Загальна характеристика методів суспільно-географічного аналізу систем типу «центр – периферія». Часопис соціально-економічної географії. 2014. Вип. 17. С. 47–51.

REFERENCES:

1. Capello R. Regional economics / R. Capello; forew. by M. Fujita; postscript by P. Nijkamp. – London ; New York: Routledge, 2007. – XXI, 322 p.
2. Venables A.J. Equilibrium locations of vertically linked industries / A.J. Venables // *International economic review*. – Blackwell Publishing, 1996. – Vol. 37, № 2. – P. 341–359.
3. Malkov S.Yu. Ierarhicheskaya sistema modelirovaniya mirovoy dinamiki // *Proekty i riski buduschego. Kontseptsii, modeli, instrumentyi, prognozyi / Otv. red. A.A. Akaev, A.V. Korotaev, G.G. Malinetskiy, S.Yu. Malkov*. – M.: KRASAND, 2011, S. 208–231.
4. Malkov A., Korotaev A., Bozhevolnov Yu. Matematicheskoe modelirovanie vzaimodeystviya tsentra i periferii Mir-Sistemyi. Prognoz i modelirovanie krizisov i mirovoy dinamiki / red. A. Akaev, A. Korotaev, G. Malinetskiy. M.: LKI/URSS. S. 277–286.
5. Capello R. Spatial spillovers and regional growth: a cognitive approach [Electronic resource] / Roberta Capello. – Mode access: <https://www.ifw-kiel.de/konfer/2007/agks/paper/capello.pdf>.
6. Rastvortseva S. Effekty modeli tsentr-periferiya na primere rossiyskih regionov / Rastvortseva S., Kolchinskaya E., Manaeva I. // *V mire nauchnyih otkryitiy*. – 2013. – № 4.1(40). – S. 71–81.
7. Yang J.H. Modelling the emergence of spatial patterns of economic activity [Electronic resource] / J.H. Yang, D. Ettema, K. Frenken // 48th Congress of the European regional science association 27–31 August 2008, Liverpool, U.K. – Mode access: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1204/1204.6638.pdf>.
8. Shmidt Yu. O nekotoryih podhodah k modelirovaniyu prostranstvennoy diffuzii innovatsiy / Yu. Shmidt, O. Lobodina // *Prostranstvennaya ekonomika*. – 2015. – № 2. – S. 103–115.
9. Benedek J. Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania / Jozsef Benedek // *Eastern journal of European studies*. – 2015. – № 6(1). – P. 49–61.
10. Mack R.S. Core periphery analysis of the European Union: a location quotient approach / R.S. Mack, D.S. Jacobson // *Regional analysis and policy*. – 1999. – № 29(1). – P. 3–21.
11. Smętkowski M. Sources of economic growth in CEEC regions – a structural disaggregation [Electronic resource] / Maciej Smętkowski // Centre for European Regional and Local Studies (EUROREG) University of Warsaw. – Mode access: www.grincoh.eu/working-papers263.
12. Baviko O. Tipologiya prostорового rozvutku regioniv v umovah formuvannya mrezevoy ekonomiki / O. Baviko // *Ekonomika ta derzhava*. – 2012. – № 10. – S. 16–19.
13. Panasyuk M. Teoreticheskie osnovyi analiza sistemyi «tsentr-periferiya» regiona / M. Panasyuk, A. Rudenko // *Territorialnyie obschestvennyie sistemyi: problemy delimitatsii, razvitiya, upravleniya*. – 2005. – S. 47–52.
14. Melnik M. Metropolizatsionny protsesi v regioni: kontseptualny pldhodi do prostорового anallzu / M. Melnik // *Regionalna ekonomika*. – 2014. – № 3. – S. 86–97.
15. Lloyd P. Looking back and forging ahead: Thirty years of social network research on the World-System / P. Lloyd, M.C. Mahutga, J.D. Leeuw // *Journal of world-systems research*. – 2015. – № 15(1). – P. 48–85.
16. Pilipenko I. Zagalna harakteristika metodlv suspilno-geografchnogo anallzu sistem tipu “tsentr – periferiya” / Igor Pilipenko // *Chasopis sotsialno-ekonomichnoyi geografii*. – 2014. – Vip. 17. – S. 47–51.

Kozyrieva O.V.
*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Management and Administration,
National Pharmaceutical University*

THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES TO THE STUDY OF REGIONAL SPATIAL MODELS OF DEVELOPMENT

The article analyses the main theoretical and methodological approaches to the study of models of spatial development of regions of the country, in particular, the approach to determining the structure of the “centre-periphery” model and studying the migration of regions in this model; methodical recommendations for modelling world dynamics and constructing the cognitive scheme of the basic regional model “centre-periphery”; the methodology for assessing the consistency of the development dynamics of central and peripheral regions within the framework of diffusion of innovations, etc. It is proved that for the modelling of “centre-periphery” relations at the regional level, it is expedient to use a combination of statistical, mathematical and cartographic methods and research methods.

The research conducted, the application of mathematical, statistical methods, and models of structural classification for the study of social and economic development of regions in the context of the “centre-periphery” concept, demonstrated that the most suitable tool is the methods of multidimensional statistical analysis, in particular, the method of image recognition or cluster analysis.

Following the research objectives, namely identifying the country regions (centre – semi-periphery – periphery) and determining the quality impact of economic growth factors on the socio-economic development of the regions, the method of k-averages (non-hierarchical clusterization) has been used in the article.

УДК 334.02

Мінакова О.О.
*здобувач відділу макроекономіки та державного управління
Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій
(м. Одеса)*

РЕГРЕСІЙНА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ОСНОВНИМИ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ

АНОТАЦІЯ

У статті дістало подальшого розвитку дослідження проблеми забезпечення населення основними видами продуктів харчування на основі розробки множинної регресійної залежності добової енергетичної цінності на 1 особу від споживання основних продуктів харчування в розрізі регіонів України. Отримана модель дала змогу дослідити регіональну структуру споживання продуктів тваринного та рослинного походження, визначити регіони зі значним відхиленням від рекомендованих значень.

Ключові слова: забезпечення продуктами харчування, стратегія розвитку галузі, регресійна модель, харчова галузь.

АННОТАЦИЯ

В статье получило дальнейшее развитие исследование проблемы обеспечения населения основными видами продуктов питания на основе разработки множественной регрессионной зависимости суточной энергетической ценности на 1 человека от потребления основных продуктов питания в разрезе регионов Украины. Полученная модель позволила исследовать региональную структуру потребления продуктов животного и растительного происхождения и определить регионы со значительным отклонением от рекомендованных значений.

Ключевые слова: обеспечение продуктами питания, стратегия развития отрасли, регрессивная модель, пищевая отрасль.

ANNOTATION

The article further developed the study of the problem of providing the population with the main types of food products on the basis of developing a plural regressive dependence of daily energy value per person on the consumption of basic food products in the regions of Ukraine. The obtained model allowed to study the regional structure of consumption of products of animal and vegetable origin and to identify regions with significant deviations from the recommended values.

Key words: food industry, provision of feed products, regression model, strategy of development of industry.

Постановка проблеми. Ринкова економіка передбачає свободу підприємницького вибору в широкому розумінні, обмежене державне втручання в діяльність суб'єктів господарювання та ринкове ціноутворення. На відміну від адміністративно-командної економіки, вона, створюючи економічні стимули для всіх учасників ринку, сприяє більш ефективному перерозподілу та використанню виробничих, фінансових та людських ресурсів внаслідок конкуренції; встановлює справедливую ціну на продукцію, що забезпечує виробника бажаним прибутком, а споживача – необхідним обсягом матеріальних та нематеріальних благ; сприяє розвитку технологічного прогресу та швидкому впровадженню сучасних технологій в масове виробництво. Однак ринковій економіці притаманні циклічні коливання різної приро-

ди. Внаслідок цього економічне зростання відбувається непостійними темпами, певні періоди часу можуть характеризуватись тривалою рецесією. Тому роль державного управління полягає у вирішенні соціально-економічних проблем шляхом здійснення підтримуючої або стримуючої економічної політики на всіх етапах економічного циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Харчова промисловість у державному регулюванні посідає пріоритетне місце, оскільки її продукція є стратегічно важливою для забезпечення населення продуктами харчування в необхідному обсязі та підтримки продовольчої безпеки країни на належному рівні. В цьому контексті задачі державного регулювання харчової галузі можуть входити в конфлікт з ринковими принципами господарювання, зазначеними вище. Вказані передумови зумовлюють актуальність розроблення пріоритетних напрямів розвитку харчової галузі, які знайшли відображення в роботах багатьох вітчизняних вчених, зокрема О.В. Піскунової, О.І. Осипової, В.А. Пепеляєва, П.М. Грицюка, Н.С. Морозюка, В.П. Битова, В.П. Руликівського, Л.В. Страшинської [1]. Загострює проблему забезпечення населення продуктами харчування нерівномірність регіонального розвитку, про що у своїх роботах говорять Т.С. Клебанова, О.В. Раєвнева, О.М. Кизим, С.К. Рамазанов, Л.О. Чаговець [2].

Моніторинг діяльності харчової промисловості здійснюється на основі державної статистичної звітності, що включає таку систему показників:

- 1) баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України:
 - фонди споживання основних продуктів харчування;
 - баланси продовольчих ресурсів;
- 2) основні показники роботи підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів:
 - обсяги виробництва та реалізації окремих видів харчової продукції;
 - агреговані показники балансу підприємств харчової промисловості та фінансових результатів їхньої діяльності;
- 3) основні макроекономічні показники соціально-економічного розвитку економіки України та харчової промисловості:

- показники демографічної статистики;
- показники доходів населення та структури витрат, зокрема споживчих та продовольчих;
- система таблиць «Витрати – випуск» для балансування сукупного випуску продукції галузей, зокрема харчової промисловості, з урахуванням кінцевого попиту та проміжного споживання;
- індекс інфляції та індекси цін в економіці на основні види продукції.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У дослідженні основну увагу приділено проблемі забезпечення населення основними видами продуктів харчування. Оскільки кожний регіон України має свої унікальні особливості соціально-економічного розвитку, виникає необхідність дослідження цього актуального питання за територіальною ознакою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна статистична звітність містить дані про споживання населенням України десяти основних груп харчових продуктів, до складу яких увійшли м'ясо та м'ясопродукти; молоко та молочні продукти; яйця; риба та рибні продукти; цукор; олія; картопля; овочі та баштанні; плоди, ягоди та виноград; хліб та хлібні продукти тощо [3]. Перші 4 групи належать до продуктів тваринного походження, решта – це продукти рослинного походження.

Перелічені групи продуктів є основою харчування, для яких Міністерством охорони здоров'я визначено рекомендовану добову енергетичну цінність споживання на мінімальному рівні 2 500 ккал згідно з чинною Постановою КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379 [4]. Цей граничний рівень враховує статеву та вікову структуру населення України, а також добові потреби кожної групи в калоріях. Нестача енергетичної цінності споживання основних продуктів в середньому на 1 особу є вкрай небажаною, оскільки це свідчить про те, що населення такого регіону не має доступу до продуктів харчування в межах мінімальних фізіологічних потреб. Така ситуація є недопустимою та потребує негайного державного втручання, оскільки держава не тільки гарантує, але й зобов'язана забезпечувати продовольчу безпеку населення.

Згідно з даними 2016 р. по всій Україні цей показник в середньому на 1 особу складав 2 742 ккал, що на 242 ккал, або на 10,7%, перевищує гранично допустимий рівень [3]. Однак із загальної теорії статистики відомо, що середнє значення будь-якого показника не враховує варіацію його індивідуальних значень відносно середнього рівня. Тому відповідний аналіз в розрізі областей України дає змогу отримати більш адекватні результати та виявити найбільш проблемні регіони.

1) До областей з найнижчим добовим споживанням основних продуктів харчування слід віднести Луганську (2 237 ккал (10,5%)),

Рівненську (2 602 ккал (4,1%)), Запорізьку (2 621 ккал (4,8%)) та інші області.

Як бачимо, сьогодні низка областей України наблизилась до гранично допустимого рівня споживання основних продуктів внаслідок низького рівня доходів населення. Так, в розрахунку на 1 особу середні щомісячні витрати на продовольчі товари у 2016 р. в Луганській області склали 937 грн.; в Рівненській – 970 грн.; в Запорізькій – 1 051 грн.

2) До областей з найбільш високим споживанням основних продуктів харчування належать Черкаська (3 093 ккал (23,7%)), Вінницька (2 975 ккал (19,0%)), Івано-Франківська (2 930 ккал (17,2%)) області.

Відповідні щомісячні витрати на продовольчі товари в розрахунку на 1 особу в Черкаській області склали 1 266 грн.; у Вінницькій – 1 245 грн.; в Івано-Франківській – 1 228 грн.

Таким чином, існує пряма залежність між продовольчими витратами населення та споживанням основних продуктів харчування. Якщо обсяг продовольчих витрат є нижчим за гранично допустимий рівень, це свідчить про критично низькі доходи населення, і навпаки. Також слід враховувати, що продукти харчування відносяться до товарів з нееластичним попитом. Це означає, що за нормального рівня благополуччя попит на такі товари не схильний зазнавати сильних змін під час коливання доходів. В Україні прослідковується інша тенденція: населення вимушене економити на споживчих видатках, зокрема на продуктах харчування. Тому вказана проблема є не лише проблемою харчової галузі, але й проблемою державного регулювання економіки загалом.

Окрім основних продуктів, харчова промисловість випускає інші продукти, які не увійшли до їхнього складу. Так, згідно з даними статистичної звітності за 2016 р., основні продукти по калорійності забезпечували харчові потреби населення на 92,27%. Це означає, що за рахунок інших продуктів добова енергетична цінність на 1 особу по Україні збільшується з 2 742 ккал до 2 998 ккал. Однак частка інших продуктів по областях теж відрізняється. В Чернігівській області вона є найбільшою і складає 14,0%, а в Рівненській – лише 0,1%. Внаслідок вказаних факторів сукупна добова енергетична цінність по областях змінюється від 2 515 ккал в Луганській області до 3 449 ккал в Черкаській області.

Також, відповідно до Постанови КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379 [4], в раціоні кожної людини рекомендована частка продуктів основної групи тваринного походження повинна складати 55%, а рослинного – 45%. Згідно з даними статистичної звітності у 2000–2016 рр. вказана пропорція не зберігалась (рис. 1).

Як видно з рис. 1, у 2016 р. частка продуктів тваринного походження в раціоні людини

Рис. 1. Динаміка добової енергетичної цінності споживання основних харчових продуктів тваринного та рослинного походження в розрахунку на 1 особу, ккал

складала 790 ккал, або 28,8%, а рослинного – 1 952 ккал, або 71,2%. Така структура споживання свідчить про те, що населення протягом останніх десятиріч масово проявляло схильність до вегетаріанства перш за все чергу тому, що Україна є аграрною країною з розвинутим сільським господарством, а продукція рослинництва має відносно невелику ціну порівняно з тваринництвом. Для вивчення вказаних структурних зрушень по областях України в рамках дослідження побудовано регресійну модель залежності добової енергетичної цінності від обсягів споживання основних продуктів харчування, яка має вигляд:

$$EЦ = 195x_1 + 64x_2 + 155x_3 + 142x_4 + 387x_5 + 884x_6 + 120x_7 + 59x_8 + 29x_9 + 251x_{10}, \quad (1)$$

де $EЦ$ – добова енергетична цінність споживання основних продуктів в розрахунку на 1 особу, ккал; x_1 – добовий обсяг споживання м'яса та м'ясопродуктів в розрахунку на 1 особу, 100 г; x_2 – добовий обсяг споживання молока та молочних продуктів; x_3 – добовий обсяг споживання яєць; x_4 – добовий обсяг споживання риби та рибних продуктів; x_5 – добовий обсяг споживання цукру; x_6 – добовий обсяг споживання олії; x_7 – добовий обсяг споживання картоплі; x_8 – добовий обсяг споживання овочів та баштанних; x_9 – добовий обсяг споживання плодів, ягід та винограду; x_{10} – добовий обсяг споживання хлібу та хлібних продуктів.

Вхідними даними отриманої залежності були відомості про обсяги споживання основних продуктів харчування по областях в розрахунку на 1 особу та відповідні величини середньої добової енергетичної цінності [3].

Коефіцієнти при змінних у рівнянні (1) є значеннями калорійності в розрахунку на 100 г відповідного продукту. В переліку основних продуктів присутні такі.

1) Окремі продукти, а саме яйця, цукор, олія та картопля. Відповідні коефіцієнти при змінних x_3 , x_5 , x_6 та x_7 визначалися за відкритими даними їхньої калорійності.

2) Групи продуктів, зокрема м'ясо та м'ясопродукти, молоко та молочні продукти, риба та рибні продукти, овочі та баштанні, плоди та ягоди, хліб та хлібні продукти. Кожна група містить відповідний перелік харчових продуктів різної калорійності. Пошук невідомих коефіцієнтів при змінних x_1 , x_2 , x_4 , x_8 , x_9 та x_{10} виконувався методом найменших квадратів та означав пошук середньозваженої калорійності по кожній групі відповідно до структури споживання продуктів в межах цих груп. Причому для кожного коефіцієнта існували обмеження за розмахом варіації його можливих значень. Всі вказані обмеження для отриманих параметрів регресії виконуються.

Графічне порівняння вхідних та розрахункових даних спожитої добової енергетичної цінності в розрахунку на 1 особу по областях України наведено на рис. 2. Як бачимо, отримана регресійна залежність (1) досить добре описує вхідні статистичні дані.

Відповідність отриманих розрахункових значень $EЦ$ вхідним даним також перевірялась аналітично за допомогою критерію Фішера. Оскільки розрахункове значення показника $F^{розр} = 12,22$ переважає його табличне значення $F_{табл}^{розр} = 3,84$ з достовірністю у 95%, то отримана множинна регресія (1) вважається адекватною і може використовуватися в подальших розрахунках.

З огляду на те, що змінні x_1 , x_2 , x_3 та x_4 характеризують добовий обсяг споживання продуктів тваринного походження, а змінні x_5 , x_6 , x_7 , x_8 , x_9 та x_{10} – рослинного, маючи ці дані по областях України, ми отримуємо можливість дослідити регіональну структуру споживання та порівняти її з рекомендованими значення-

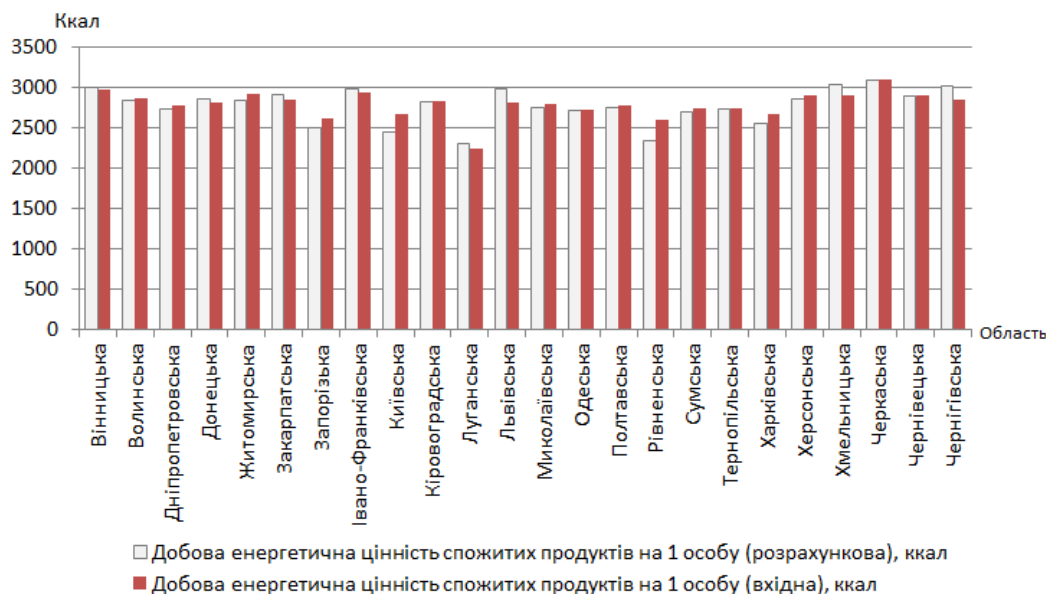

Рис. 2. Порівняння розрахункової та вхідної добової енергетичної цінності спожитих продуктів на 1 особу за даними 2016 р.

Таблиця 1
Структура споживання основних продуктів харчування по областях України, розрахована за даними 2016 р.

Області	Калорійність основних продуктів в добовому раціоні 1 особи	
	Продукти тваринного походження, %	Продукти рослинного походження, %
Рівненська	34,18	65,82
Харківська	32,66	67,34
Дніпропетровська	31,63	68,37
Тернопільська	31,49	68,51
Київська	31,23	68,77
Львівська	30,46	69,54
Донецька	30,37	69,63
Полтавська	29,78	70,22
Одеська	29,39	70,61
Запорізька	29,11	70,89
Луганська	29,02	70,98
Чернігівська	28,55	71,45
Кіровоградська	28,38	71,62
Івано-Франківська	28,31	71,69
Миколаївська	28,31	71,69
Житомирська	28,19	71,81
Вінницька	28,12	71,88
Херсонська	27,91	72,09
Чернівецька	27,53	72,47
Волинська	27,49	72,51
Черкаська	26,72	73,28
Закарпатська	26,50	73,50
Сумська	25,84	74,16
Хмельницька	25,57	74,43

ми. Результати вказаних розрахунків за даними 2016 р. наведені в табл. 1.

В табл. 1 всі області впорядковані за убаванням частки продуктів тваринного походження, яка змінюється від 34,18% в Рівненській області до 25,57% в Хмельницькій за середнього по Україні рівня у 28,8%. Зважаючи на те, що рекомендоване значення цього показника дорівнює 55% у добовому раціоні людини, можемо констатувати більш ніж двократне відставання в споживанні продуктів тваринного походження в таких областях, як Хмельницька, Сумська, Закарпатська, Черкаська та Волинська. В табл. 2 показано результати порівняльного аналізу середньомісячного споживання основних продуктів харчування в Рівненській та Хмельницькій областях в розрахунку на 1 особу.

Як бачимо, зниження частки продуктів тваринного походження в раціоні населення Хмельницької області порівняно з Рівненською відбувалося за рахунок більшого в абсолютному вираженні обсягу споживання продуктів рослинництва, і навпаки. Розрахункові дані табл. 2 за калорійністю підтверджують вказаний висновок.

Висновки. Таким чином, в роботі дістало подальшого розвитку дослідження проблеми забезпечення населення основними видами продуктів харчування на основі розроблення множинної регресійної залежності добової енергетичної цінності на 1 особу від споживання основних продуктів харчування в розрізі регіонів України. Отримана модель дала змогу дослідити регіональну структуру споживання продуктів тваринного та рослинного походження, визначити регіони зі значним відхиленням від рекомендованих значень.

Таблиця 2

**Порівняльний аналіз середньомісячного споживання основних продуктів харчування
в розрахунку на 1 особу за даними 2016 р.**

Основні продукти харчування	Середньомісячне споживання		Абсолютне відхилення, в розрахунку на 1 особу
	Рівненська область	Хмельницька область	
<i>Продукти тваринного походження</i>			
М'ясо та м'ясопродукти, кг	5,1	3,9	-1,2
Молоко та молочні продукти, кг	16,9	19,9	+3,0
Яйця, шт.	19,0	17,0	-2,0
Риба та рибні продукти, кг	1,5	1,3	-0,2
Калорійність, ккал	802,0	773,0	-29,0
<i>Продукти рослинного походження</i>			
Цукор, кг	2,3	2,7	+0,4
Олія, кг	1,2	2,1	+0,9
Картопля, кг	6,0	8,2	+2,2
Овочі та баштанні, кг	5,4	8,6	+3,2
Плоди, ягоди та виноград, кг	1,7	2,5	+0,8
Хліб та хлібні продукти, кг	6,6	9,5	+2,9
Калорійність, ккал	1544,0	2252,0	+708,0

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Піскунова О.В., Осипова О.І. Визначення факторів продовольчої безпеки регіонів України на підґрунті методів економетричного моделювання. Прикладні аспекти моделювання соціально-економічних систем: монографія. Бердянськ: Издатель Ткачук А.В., 2015. С. 173–183.
2. Раєвнева О.В., Бобкова О.Ю. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: інструментарій оцінювання та регулювання: монографія. Харків: ІНЖЕК, 2014. 257 с.
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 49 с.
4. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова КМУ від 5 грудня 2007 р. № 1379.

REFERENCES:

1. Piskunova O.V. Determination of Food Safety Factors in Ukrainian Regions on the Basis of Econometric Modeling Methods / O.V. Piskunova, O.I. Osipova // Applied Aspects of Modeling of Socioeconomic Systems: monograph. Berdiansk: Publisher Tkachuk A.V., 2015. P. 173–183.
2. Rayevneva O.V. Disproportionality of socio-economic development of regions of Ukraine: tools for evaluation and regulation: monograph / O.V. Raevnev, O.Yu. Bobkova. Kharkiv: INGEC, 2014. 257 p.
3. Balance and consumption of basic food products by the population of Ukraine. Statistical Collection. The State Statistics Service of Ukraine. K., 2017. 49 p.
4. CMU Resolution "Some Issues of Food Safety" № 1379 dated December 5, 2007.

Minakova O.V.

*Degree Seeking Applicant at Department of Macroeconomics and Public Administration
Black Sea Research Institute of Economy and Innovation, Odesa*

A REGRESSION MODEL OF PROVIDING THE POPULATION OF UKRAINIAN REGIONS WITH STAPLE FOODS

The article states that the food industry is a priority in state regulation since its products are strategically important for providing the population with food products to the extent necessary and maintaining the food safety of the country at an appropriate level. It is proved that monitoring of food industry activity is based on the State Statistical Reporting, which includes the following system of indicators: balances and consumption of basic food products by the population of Ukraine; the main indicators of the enterprises of food, beverage, and tobacco products production; the main macroeconomic indicators of the socio-economic development of the Ukrainian economy and the food industry.

In this study, the main attention is paid to the problem of providing people with staple foods. As each region of Ukraine has its unique features of socio-economic development, it is necessary to study this urgent issue on a territorial basis. For this purpose, the dynamics of the daily energy value of consumption of basic food products of animal and vegetable origin was analysed, the comparison of calculated and input daily energy value of consumed products per 1 person according to the data of 2016 was made, and a regression model was constructed.

The article further developed the study of the problem of providing the population with the main types of food products on the basis of developing a plural regressive dependence of daily energy value per person on the consumption of basic food products in the regions of Ukraine. The obtained model allowed studying the regional structure of consumption of products of animal and vegetable origin and identifying regions with significant deviations from the recommended values.

УДК 332.122

Пікулик О.Б.
*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
міжнародних відносин і регіональних студій
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки*

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню соціально-економічних процесів в Україні в регіональному аспекті. З'ясовано поняття соціально-економічних процесів. Проаналізовано динаміку соціально-економічних показників в Україні та її регіонах. Виявлено регіональні особливості соціального становища населення та їх зміни протягом останніх років. Здійснено аналізування демографічних показників у регіонах та їх впливу на сучасні соціально-економічні процеси. Досліджено проблему трудової міграції населення за межі України та її наслідки. Проаналізовано результати проведення реформ в Україні та їх вплив на економічну стабільність і якість життя населення. Визначено головні завдання соціально-економічного розвитку України на найближчу перспективу.

Ключові слова: регіональна економіка, соціально-економічні процеси, регіони України, економічні показники, соціальне забезпечення, регіональна політика.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию социально-экономических процессов в Украине в региональном аспекте. Определено понятие социально-экономических процессов. Проанализирована динамика социально-экономических показателей в Украине и ее регионах. Выявлены региональные особенности социального положения населения и их изменения в течение последних лет. Осуществлен анализ демографических показателей в регионах и их влияния на современные социально-экономические процессы. Исследованы проблема трудовой миграции населения за пределы Украины и ее последствия. Проанализированы результаты проведения реформ в Украине и их влияние на экономическую стабильность и качество жизни населения. Определены главные задачи социально-экономического развития Украины на ближайшую перспективу.

Ключевые слова: региональная экономика, социально-экономические процессы, регионы Украины, экономические показатели, социальное обеспечение, региональная политика.

ANNOTATION

The article is devoted to the study of socio-economic processes in Ukraine in the regional aspect. The concept of social and economic processes is clarified. The dynamics of socio-economic indicators in Ukraine and its regions is analyzed. The regional features of the social situation of the population and its changes during the last years have been revealed. The analysis of demographic indicators in the regions and their influence on modern socio-economic processes is carried out. The problem of labour migration of the population and its consequences was investigated. The results of reforms in Ukraine and their impact on economic stability and quality of life of the population are analyzed. The main tasks of socio-economic development of Ukraine for the near future are determined.

Key words: regional economics, socio-economic processes, regions of Ukraine, economic indicators, social welfare, regional policy.

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси в країні відображають зміни в суспільстві та трансформації економічної системи, які впливають на економічну стабільність в регіо-

нах, соціальне становище населення та благоустрій суспільства, динаміку соціально-економічних показників окремих регіонів країни. Економічний розвиток України за період незалежності характеризувався як позитивними, так і негативними тенденціями макроекономічних процесів, періодами спаду та зростання, складністю проведення соціально-економічних реформ та трансформації системи управління економічними процесами країни та регіонів. Необхідність вивчення основних проблем економічного розвитку регіонів України на сучасному етапі та їх впливу на соціальне становище населення зумовлює актуальність дослідження соціально-економічних процесів в Україні, а також особливостей їх прояву в регіонах країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними напрацюваннями в галузі соціально-економічних процесів займалися такі науковці, як, зокрема, М. Василенко, О. Рой, Г. Присенко. Г. Присенко досліджує соціально-економічні процеси країни як об'єкт прогнозування [1]. У праці М. Василенко обґрунтовується питання управління соціально-економічними процесами [2]. Методологічні основи дослідження соціально-економічних та політичних процесів, а також технологія розроблення соціальних досліджень аналізуються в працях О. Роя [3]. Різні аспекти соціально-економічного розвитку України досліджуються в публікаціях таких науковців, як, наприклад, Т. Кір'ян, М. Шаповал, Т. Павлюк, О. Андронік, Л. Сімків, М. Долишній, І. Ярошенко, І. Семигуліна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність дослідження зумовлена також складністю процесів проведення реформ в Україні та їх соціально-економічних наслідків, зокрема впливом на соціальне становище, добробут та якість життя населення в різних регіонах України, тому сучасні соціально-економічні процеси в Україні та особливості їх регіональних аспектів вимагають поглибленого вивчення та аналізування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у вивченні сучасних соціально-економічних процесів в Україні в регіональному аспекті. Основним завданням публікації є аналіз соціально-економічних показників в Україні, змін в суспільстві, які відображаються на економічній стабільності та якості життя населення в регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічні процеси – це сукупність економічних і соціальних процесів формування та функціонування соціально-економічної системи, які характеризують динаміку зміни її параметрів на певному рівні господарювання. При цьому економічна складова цих процесів перш за все охоплює взаємодію між людиною та природою, яка здійснюється за допомогою засобів праці з метою створення матеріальних продуктів виробничих процесів або інтелектуальних продуктів, тобто інформаційних та інноваційних процесів. Соціальна складова процесів формує сферу соціальної економіки та відображає взаємовідносини між людьми щодо забезпечення виробництва або придбання та споживання створених продуктів [1]. Економічні та соціальні процеси в країні взаємо пов'язуються шляхом ринкового та інституційного регулювання. Особливістю соціально-економічних процесів країни є їхня тісна пов'язаність із діяльністю підприємств (господарюючих суб'єктів), великих національно-державних систем, регіонів, яка визначає масштаби, рівень, темпи та цілі змін, що відбуваються щодо цих об'єктів [3].

Економічні та соціальні процеси в країні значною мірою залежать від можливостей національної економіки задовольняти потреби суспільства, виробляти матеріальні блага та надавати послуги, тобто від економічного потенціалу та економічної могутності. Одним із найзагальніших показників, що відображає економічну могутність держави, є валовий внутрішній продукт (ВВП). В Україні динаміка цього показника протягом останніх років характеризується тенденцією до зростання (рис. 1). Зокрема, за останні 5 років номінальний ВВП збільшився з 1 408 889 млн. грн. до 2 982 920 млн. грн. Реальний ВВП у 2012 р. становив 1 304 064 млн. грн., а у 2017 р. досягнув 2 445 587 млн. грн. [5].

Протягом останніх років в Україні спостерігається активізація економічної діяльності, а також покращення певних соціальних показників та параметрів розвитку регіонів. Важливими чинниками, що сприяв покращенню економічної динаміки в Україні, були структурні зміни, спрямовані на дерегуляцію підприємницької діяльності. Крім того, відбулося покращення бізнес-клімату, підвищилась ефективність управління державними інвестиціями. Позитивно вплинули також зовнішньоторговельна політика уряду та успішна імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [6].

Зростаюча динаміка в Україні характерна для такого показника, як розмір середньомісячної заробітної плати. Зокрема, середньомісячна номінальна заробітна плата в Україні зростає з 3 282 грн. у 2013 р. до 5 183 грн. у 2016 р. Середня місячна зарплата в Україні у червні 2018 р. становила 9 141 грн. [5]. Слід відзначити, що аналіз середньої місячної зарплати в розрізі регіонів України свідчить про те, що у червні 2018 р. її найвищі розміри характерні були для м. Києва, а також Донецької, Київської, Дніпропетровської, Запорізької областей (рис. 2). Найнижча середня місячна зарплата в Україні спостерігається у Чернігівській, Херсонській, Кіровоградській, Чернівецькій та Тернопільській областях.

Позитивні тенденції спостерігаються в динаміці доходів в розрахунку на одну особу в Україні. Зокрема, цей показник загалом по Україні збільшився з 25 719,4 у 2012 р. до 54 762,7 у 2017 р. [7]. Аналіз наявних доходів в розрахунку на одну особу в розрізі регіонів України показує, що найвищі показники у 2017 р. характерні для м. Києва (112 704,7 грн.), а також Дніпропетровської (54 215,4 грн.), Запорізької (52 726,9 грн.), Київської (50 320,5 грн.), Одеської (48 473,7 грн.) областей (рис. 3) [7]. Найнижчі наявні доходи в розрахунку на одну особу серед регіонів України зафіксовані в Луганській (16 468,2 грн.),

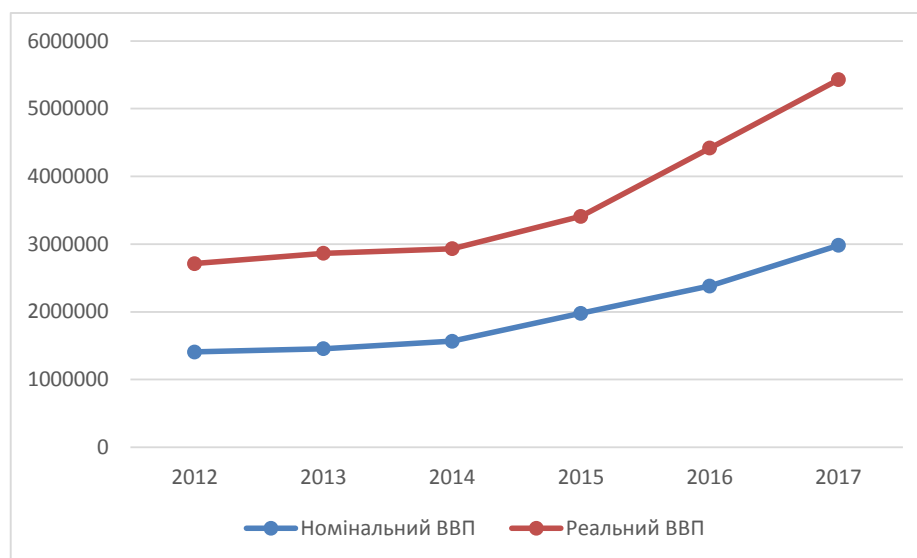

Рис. 1. Динаміка ВВП України у 2012–2017 рр. (млн. грн.)

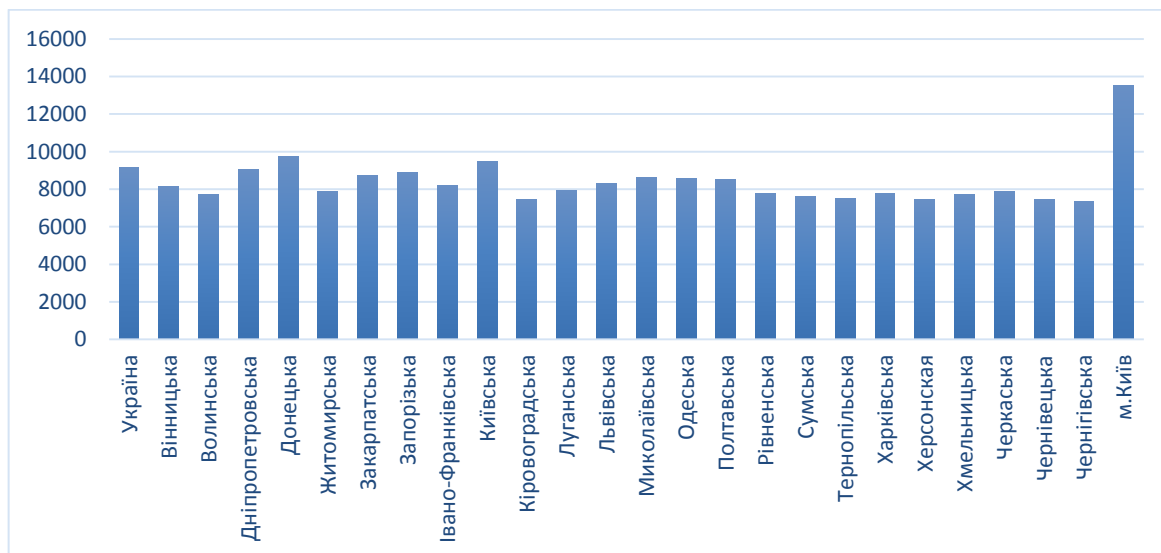

Рис. 2. Середня місячна зарплата в регіонах України у червні 2018 р. (грн.)

Донецькій (24 947,5 грн.), Закарпатській (33 271,7 грн.), Тернопільській (35 211,2 грн.), Чернівецькій (35 403,4 грн) областях. Це можна пояснити політичною нестабільністю та окупацією частини території Луганської та Донецької областей, а також несприятливими процесами на ринку праці (зокрема, масовою трудовою міграцією населення за кордон) в західних областях України.

Негативним аспектом соціально-економічних процесів в регіонах України є тенденція до скорочення кількості населення. Переважання показників смертності над народжуваністю зумовлюють несприятливу демографічну структуру, за якої збільшується частка осіб похилого віку, а частка дітей є досить низькою.

Рівень життя населення відображає також такий показник, як тривалість життя. У 2016 р. в Україні середня очікувана тривалість життя при народженні для жінок становила 76,461 років, тоді

як для чоловіків – на 9,73 років менше (66,731 років). Найвищі показники щодо тривалості життя передбачаються для жителів м. Києва, а саме 74,35 роки (78,36 років для жінок, 69,96 років для чоловіків). Також більш позитивними є очікування щодо жителів західних областей України, зокрема Івано-Франківської (73,78 роки), Львівської (73,49 роки), Тернопільської (73,58 роки) та Чернівецької (73,71 роки) областей [8].

Досить гострою проблемою в регіонах України є високий рівень безробіття. Динаміка цього показника протягом 2000–2017 рр. показує періоди зростання та спаду. У 2016 р. рівень зайнятості населення працездатного віку порівняно з 2015 р. знизився, становивши 64,2%. Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) збільшився, становивши у 2016 р. 9,7% [6]. У 2017 р. цей показник продовжував зростати, досягнувши 9,9% (рис. 4).

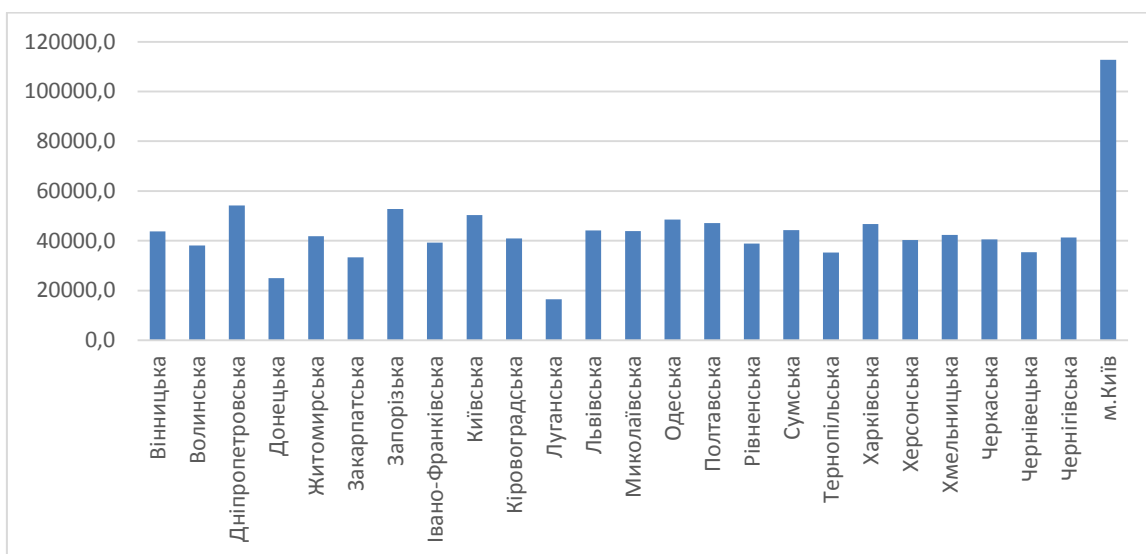

Рис. 3. Наявні доходи в розрахунку на одну особу в регіонах України у 2017 р. (грн.)*

* без урахування частини тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей

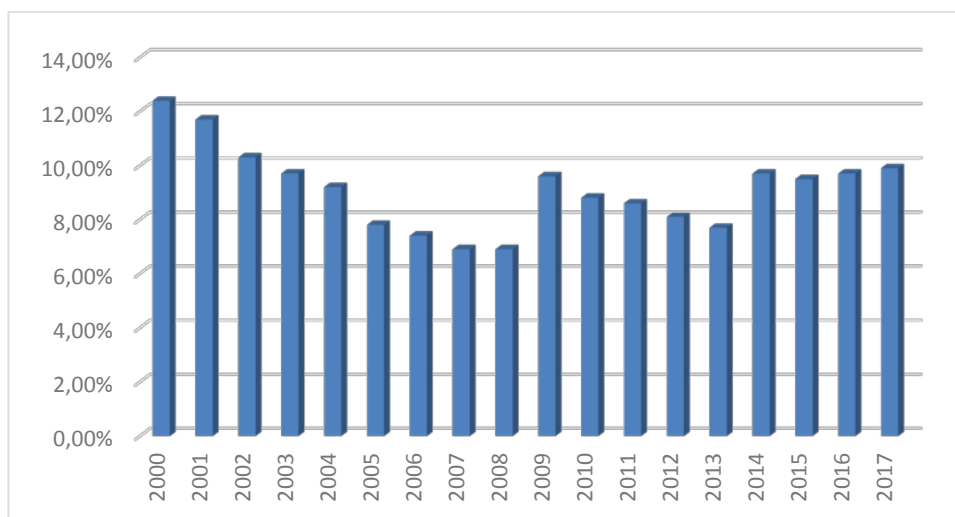

Рис. 4. Рівень безробіття в Україні у 2000–2017 рр. (за методологією МОП)

Ще однією важливою проблемою, що негативно впливає на соціально-економічні процеси України, є трудова міграція громадян України за кордон. Поглиблення проблеми безробіття, зростання внутрішніх цін та економічні труднощі зумовили зростання кількості трудових мігрантів за межі України.

Згідно з оцінками Держкокомстату України упродовж 2015–2017 рр. за кордоном з метою заробітку перебували 1,3 млн. українських громадян. Однак точних даних, скільки українців працює за кордоном, немає, оскільки під час виїзду з країни фіксується лише факт, а не мета виїзду. Згідно з оцінками Держслужби зайнятості зараз за кордоном працює понад 5,5 млн. українців [9]. Такі тенденції зумовлюють виникнення низки проблем в Україні, зокрема нестачу кадрів окремих простих робітничих професій, поглиблення нерівності в доходах населення, а також недоотримання значних коштів у пенсійну систему. Варто відзначити також певні позитивні аспекти трудової міграції, оскільки зароблені кошти трудові мігранти привозять в Україну. Згідно з даними НБУ у 2016 році обсяги приватних грошових переказів становили 5,5 млрд. дол., або 5,8% ВВП, з яких 20% надійшли неформальними каналами, а за три квартали 2017 року надійшли 5,2 млрд. дол. [10]. З огляду на високі показники трудової міграції українців за кордон актуальним завданням держави є не тільки сприяння їх поверненню в Україну, але й захист прав та інтересів своїх громадян, які працевлаштовані за кордоном.

Особливо значні трудові потоки українців за кордон характерні для сільських територій, оскільки тут значно вищі показники безробіття. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми, а також покращення матеріального та фінансового становища сільського населення є прийнята урядом Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської коопера-

ції на 2018–2020 рр. Сьогодні аграрний сектор відіграє важливу роль як в економіці країни, так і в забезпеченні продовольчої безпеки. На реалізацію Концепції в державному бюджеті на 2018 р. передбачено один мільярд гривень. Документом передбачаються стимулювання створення та розвитку фермерських господарств за рахунок розширення чинних кредитно-фінансових механізмів, впровадження нових фінансових інструментів, створення сприятливих умов для збільшення обсягу тваринницьких господарств, впорядкування механізмів набуття фермерами земельних ділянок у власність, отримання іпотечного кредитування під заставу землі, стимулювання створення фермерами сільськогосподарських кооперативів, що сприятиме виробництву агропродукції з високою доданою вартістю. В результаті впровадження Концепції передбачається, що протягом трьох років кількість фермерських господарств збільшиться, а також буде створено до півмільйона нових робочих місць [11].

Сьогодні в Україні здійснюється реалізація медичної реформи, що також має особливе значення для соціально-економічного розвитку країни. Нині проходить другий етап здійснення реформи, який охоплює 2018–2019 рр. Реформою передбачається впровадження державного гарантованого пакета медичної допомоги, створення єдиного національного закупника медичних послуг (Національної служби здоров'я України), прозора та ефективна закупівля ліків, автономізація постачальників медичної допомоги [11].

Важливим чинником соціально-економічного розвитку регіонів України є подальша реалізація політики децентралізації, яка може мати вагомий вплив на життєдіяльність регіонів. За підсумками 2017 р. місцеві бюджети зросли, становлячи майже 51,2% зведеного бюджету (це найвищий рівень за роки незалежності України) [12]. Місцева влада зацікавлена в розвит-

ку інвестиційної привабливості своїх територій на благо громади, адже сплачені тут податки будуть використані з метою підвищення якості життя мешканців цієї території. Створено умови для отримання різноманітних дозволів та реєстраційних документів для ведення бізнесу на місцях, а також самостійного залучення інвестицій задля сприяння соціально-економічному розвитку. Органи місцевого самоврядування отримали більше можливостей для розвитку територій, створення сучасної освітньої, медичної, транспортної, житлово-комунальної інфраструктури [11].

Варто також відзначити позитивну оцінку реформ, які проводяться в Україні, з боку інших держав та міжнародних організацій. Зокрема, у Другому спільному звіті імплементації асоціації щодо України, підготовленому Європейською службою зовнішньої дії та Європейською комісією у грудні 2017 р., зазначається, що впровадження структурних реформ в Україні привело до позитивних тенденцій в економічній та соціальній сферах. Відзначається, зокрема, важливість реалізації законодавчих ініціатив у певних сферах, таких як енергоефективність, ринок електроенергії, освіта, навколишнє середовище. Відзначено також важливість подальшого успішного проведення пенсійної та медичної реформ [13]. Головними пріоритетами економічної політики України на 2018 р. визначено розвиток інновацій, реформу енергетичного сектору, подальшу боротьбу з корупцією, реалізація вже розпочатих реформ, покращення бізнес-клімату, а також приватизацію та ефективне управління державними підприємствами [12].

З метою створення ефективної системи управління регіональним розвитком у 2014 р. в Україні прийнята Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р. Відповідно до стратегії головною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [14]. Покращення транспортної доступності в регіонах, розвиток сільської місцевості, підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів, розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках, підвищення рівня енергоефективності в регіонах, підвищення стандартів життя в сільській місцевості – це далеко не повний перелік тих завдань, які на сучасному етапі потребують вирішення.

Висновки. Таким чином, соціально-економічні процеси в регіонах України характеризу-

ються досить позитивними змінами, хоча сьогодні багато проблем ще потребують вирішення. Для більшості регіонів країни актуальними є такі проблеми, як, зокрема, безробіття, низький рівень доходів населення, недостатній рівень пенсійного забезпечення та доступності якісної медицини, розвитку транспортної, виробничої та соціальної інфраструктури. Важливим завданням якісного зростання національної економіки України є досягнення нових стандартів якості життя населення, кардинальне покращення умов праці й побуту людей, збільшення матеріального добробуту громадян. Сьогодні матеріальний добробут та якість життя відображаються як через динаміку макроекономічних показників, так і через такі складові соціальної сфери, як освіта, охорона здоров'я, ринок праці, якість і доступність житла, стан навколишнього середовища. Головним завданням соціально-економічного розвитку України в перспективі має стати підвищення якості життя населення та наближення рівня благоустрою людей до рівня розвинених європейських держав на основі підвищення конкурентоспроможності національної економіки, інноваційно-структурного технологічного оновлення та зростання соціальних стандартів життя населення.

Подальші перспективні дослідження пов'язані з детальнішим аналізом макроекономічної ситуації та рівня життя населення в регіонах України, а також ефективності регіональної політики держави у сфері економічного розвитку та соціального забезпечення населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Присенко Г., Равікович Є. Прогнозування соціально-економічних процесів: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 378 с.
2. Василенко М. Управління соціально-економічними процесами: нові виміри в розвитку українського суспільства. Людина і політика. 2003. № 4. С. 3–10.
3. Рой О. Исследования социально-экономических и политических процессов: учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2004. 364 с.
4. Кір'ян Т., Шаповал М. Соціально-економічний розвиток України в роки незалежності. Вісник економічної науки України. 2014. № 1(25). С. 41–45.
5. Фінансовий портал МІНФІН, Індекси, 2017. URL: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.
6. Міграційний профіль України за 2016 р. Державна міграційна служба України. 2017. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf.
7. Державна служба статистики України. Демографічна та соціальна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Стало відомо, скільки очікує прожити українець. УНН. URL: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1746726-stalo-vidomo-skilki-ochikuye-prozhiti-ukrayinets>.
9. Савенко С. Українці на експорт: сьогодні і завтра трудової міграції. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi>.
10. Піонтківська І. Трудова міграція українців: позитив є теж. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/28/634533>.

11. Урядовий портал. Реформи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi>.
12. Реформи в Україні: прогресу 2017 р., пріоритети на 2018 р. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/63415-reforms-in-ukraine-progress-in-2017--priorities-for-2018>.
13. EU report: Evaluation of Ukrainian reforms shows considerable progress but need to accelerate implementation to reap full benefits. URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/news/eu-report-evaluation-ukrainian-reforms-shows-considerable-progress-need-accelerate_en.
14. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року/Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248>.
6. Official site of the State Migration Service of Ukraine (2017). "Mihratsiyni profil Ukrainy za 2016 r.". Available at: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf.
7. State Statistics Service of Ukraine (2018). "Demographic and social statistics". Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. UNN (2018). "Stalo vidomo, skilky ochikuie prozhyty ukrainets". Available at: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1746726-stalo-vidomo-skilki-ochikuye-prozhiti-ukrayinets>.
9. Savenko S. (2017). "Ukrainians for export: today and tomorrow for labor migration". Finance.UA. Available at: <https://news.finance.ua/ua/news/-/413402/ukrayintsi-na-eksport-sogodni-i-zavtra-trudovoyi-migratsiyi>.
10. Piontkivska I. (2018). "Labor migration of Ukrainians: positive is also". Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/02/28/634533>.
11. Government portal (2018). "Reforms". Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi>.
12. Official site of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2018). "Reforms in Ukraine: Progress in 2017 & Priorities for 2018". Available at: <https://mfa.gov.ua/ua/news-feeds/foreign-offices-news/63415-reforms-in-ukraine-progress-in-2017--priorities-for-2018>.
13. Official site of European Commission (2017). "EU report: Evaluation of Ukrainian reforms shows considerable progress but need to accelerate implementation to reap full benefits". Available at: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news_corner/news/eu-report-evaluation-ukrainian-reforms-shows-considerable-progress-need-accelerate_en.
14. Cabinet of Ministers of Ukraine. Official site (2014). "State Strategy for Regional Development for the period 2020". Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/247566248>.

REFERENCES:

1. Prysenko H., Ravikovych Ye. (2005). *Prohnozuvannya sotsialno-ekonomichnykh protsesiv: navchalnyi posibnyk*. [Forecasting of social and economic processes]. KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Vasylenko M. (2003). "Management of socio-economic processes: new dimensions in the development of Ukrainian society". *Liudyna i polityka*, no 4. p. 3–10.
3. Roi O. (2004). *Yssledovanyia sotsyalno-ekonomycheskykh y polytycheskykh protsessov: uchebnyk dlia vuzov*. [Studies of socio-economic and political processes: a textbook for universities]. Pyter, SPb, Russia.
4. Kir'ian T., Shapoval M. (2014). "Socio-economic development of Ukraine during the years of independence". *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no 1(25), p. 41–45.
5. Financial Portal MINFIN (2017). "Indices". Available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.

Pikulyk O.B.

Candidate of Economic Sciences

*Senior Instructor at Department of International Relations and Regional Studies,
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

REGIONAL ASPECTS OF MODERN SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN UKRAINE

Economic development of Ukraine during the period of independence was characterized by both positive and negative tendencies of macroeconomic processes, periods of decline and growth, the complexity of socio-economic reforms, and transformation of economic processes' management system. The relevance of this study is also due to the complexity of the processes of reforms in Ukraine and their socio-economic consequences, including the impact on the social situation, welfare and quality of life of the population in different regions of Ukraine.

In recent years, Ukraine has been characterized by intensification of economic activity, as well as improvement of certain social indicators and parameters of regional development. The country improved its business climate and the efficiency of public investment management. Socio-economic processes in the regions of Ukraine are characterized by rather positive changes, although today many problems still need to be solved. For most regions of the country, problems such as unemployment, low incomes, insufficient level of pension provision, and insufficient quality of medicine, etc. are relevant.

The main task of the socio-economic development of Ukraine in the future should be to improve the quality of life of the population on the basis of increasing the competitiveness of the national economy, innovation and structural technological upgrading and growth of social standards of living of the population. In order to create an effective system for managing regional development, in 2014, the State Strategy for Regional Development for the period of 2020 was adopted in Ukraine. According to the strategy, the main goal of the implementation of the state regional policy is to create conditions for the dynamic, balanced development of the regions of Ukraine in order to ensure the social and economic unity of the state, increase the level of competitiveness of the regions, intensify economic activity, and improve the living standards of the population.

УДК 338.2:332:1

Свида І.В.
кандидат економічних наук, доцент, докторант
Таврійського національного університету
імені В.І. Вернадського

АЛГОРИТМ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ РЕГІОНУ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ

Створення потужного науково-технічного комплексу та висококонкурентного інноваційного потенціалу дасть змогу сформуванню основи переходу на засади стійкого розвитку. За «коричневої» моделі економіки неможливо досягнути стійкого розвитку, оскільки вона повністю залежить від природних ресурсів. Нова економіка здатна забезпечити меншу залежність від вичерпних природних запасів. Перехід до інноваційного стійкого розвитку має здійснюватися згідно з розробленим алгоритмом управління, який враховує специфічні характеристики регіонів. Міжрегіональна взаємодія та залучення зарубіжних партнерів до взаємовигідної співпраці в напрямі стійкого інноваційного розвитку дадуть змогу швидше та з меншими витратами досягнути результату.

Ключові слова: інноваційна діяльність, стійкий розвиток, алгоритм управління.

АННОТАЦИЯ

Создание мощного научно-технического комплекса и высоко конкурентного инновационного потенциала позволит сформировать основу перехода на принципы устойчивого развития. По «коричневой» модели экономики невозможно достичь устойчивого развития, поскольку она полностью зависит от природных ресурсов. Новая экономика способна обеспечить меньшую зависимость от невозполнимых природных запасов. Переход к инновационному устойчивому развитию должен осуществляться согласно разработанному алгоритму управления, который учитывает специфические характеристики регионов. Межрегиональное взаимодействие и привлечение зарубежных партнеров к взаимовыгодному сотрудничеству в направлении устойчивого инновационного развития позволит быстрее и с меньшими затратами достичь результата.

Ключевые слова: инновационная деятельность, устойчивое развитие, алгоритм управления.

ANNOTATION

Creation of a powerful scientific and technical complex and highly competitive innovation potential will form the basis for transition to the principles of sustainable development. It is not possible to achieve sustainable development under the brown economy model, since it is entirely dependent on natural resources. The new economy can provide less dependence on exhaustive natural resources. The transition to innovative sustainable development should be carried out according to the developed algorithm, which takes into account the specific characteristics of the regions. Interregional interaction and engagement of foreign partners in mutually beneficial cooperation in the direction of sustainable innovation will allow faster and less costly results.

Key words: innovative activity, sustainable development, management algorithm.

Постановка проблеми. Необхідність забезпечення соціально-еколого-економічного розвитку регіонів та зменшення рівня технологічної відсталості є пріоритетним завданням, яке враховується під час формування національної стратегії розвитку держави. Створення потужного науково-технічного комплексу та висококонкурентного інноваційного потенціалу дасть змогу перейти від природозалежної економіки до засад інформаційної економіки та економіки

знань. Для створення осередків інноваційного розвитку регіону найбільш доцільно використовувати унікальні характеристики територій, а також забезпечити комплексну та системну підтримку науково-дослідницької діяльності з боку держави та регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних аспектів щодо інноваційного управління регіоном, формування інноваційних стратегій та дослідження регіонального інноваційного потенціалу зробили вітчизняні та зарубіжні вчені. Серед них слід назвати таких, як В. Александрова, Ю. Бажал, В. Беренс, М. Джонк, Н. Краснокутська, Ж. Рібер, Р. Яковенко.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика стійкого розвитку теж активно досліджується вченими, проте, незважаючи на наявні наукові доробки, стійкий розвиток залишається певним ідеалом, а його досягнення на практиці зіштовхується з низкою протиріч. Вважаємо серйозним упущенням те, що досягнення стійкого розвитку регіону вченими недостатньо пов'язується з інноваційним розвитком. Також недостатньо розробленими залишаються питання комплексного та системного використання інструментарію управління інноваційним потенціалом регіону, що націлений на досягнення стійкого розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже, метою дослідження є визначення ролі інноваційної діяльності регіону в напрямі досягнення стійкого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Платформу для впровадження нововведень та створення інновацій забезпечує державна стратегія, яка передбачає формування сприятливого середовища для науково-технічної діяльності та фінансування НДДКР. Реалізуються інноваційні рішення на рівні регіону, оскільки саме регіони володіють різноманітним потенціалом, здатним забезпечити вигідну спеціалізацію за рахунок мобілізації природних та набутих конкурентних переваг, зокрема переваг інноваційного характеру.

Концепція стійкого розвитку об'єднує три головні складові, а саме економіку, соціум та екологію. Економічна складова передбачає таке використання обмежених ресурсів, за якого не наноситься непоправна шкода довкіллю. Однак ресурсозалежна «коричнева» модель економіки не дасть можливості досягнути стійкого

розвитку, оскільки зростання її показників безпосередньо залежить від доступності природних ресурсів. Перехід на матеріало- та енергоємні технології, які дають змогу економним чином використовувати обмежені природні ресурси, безпосередньо залежить від позиції регіону щодо нововведень та підтримки інноваційної діяльності загалом. Отже, без нових технологій, здатних замінити старе й ресурсовитратне обладнання, а також регіональної стратегії, спрямованої на проведення структурних галузевих змін, досягнення стійкого розвитку неможливе. Водночас відзначимо, що економіка розвинених країн все більше зростає за рахунок інформаційних технологій, а не матеріального виробництва. Швидкий розвиток нової «віртуальної» економіки пов'язаний не тільки з вичерпанням бази природних ресурсів, але й зі зростанням обсягу інформації, інтелектуальних продуктів, які перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів у багато разів, тому активно йде рух щодо переходу від матеріалізованої економіки до економіки відносин (управління, послуг, інтернет-економіки, економіки знань). З точки зору екологічної складової перехід до інформаційної моделі економіки дасть змогу зберегти цілісність екосистем та їх життєздатність, сприятиме процесу відтворення та дасть можливість запобігти подальшій деградації довкілля та втраті біорізноманіття.

Соціальна складова стійкого розвитку спрямована на забезпечення високої якості проживання та матеріального добробуту без шкоди довкіллю. Інформаційна економіка та економіка знань, які базуються на інноваціях, змінюють підходи також до розгляду трудових ресурсів. «Коричнева» економіка базується на виробництві як факторі зростання, а також дешевій робочій силі, інформаційна економіка – на знаннях та якісних характеристиках трудового потенціалу. Втім, інформаційна економіка модифікує традиційні галузі, зокрема паливно-енергетичний і машинобудівний комплекс, які переходять до інформаційних систем електроніки та більш нових цифрових технологій, що викликає зростання попиту на знання, а не фізичну працю, на нові технології, а не переробку сировини. Таким чином, інформаційна економіка зачіпає практично всі галузі та сфери діяльності регіону, сприяючи їх якісному розвитку без додаткового навантаження на довкілля й слугує доказом того, що економічне зростання та забезпечення високої якості життя можуть проходити і без знищення довкілля.

Нові знання та інновації залежать від інтелектуального потенціалу, який невіддільний від інформаційної економіки та економіки знань. Рушійною силою прогресу інформаційна економіка розглядає цифрові технології, а економіка знань – інтелектуальний капітал. Таким чином, інтелектуальний потенціал – це джерело зростання економіки разом з інформаційними

технологіями та матеріальним виробництвом, що необхідно врахувати під час стратегічного управління регіоном.

Системне погодження для пошуку балансу між трьома складовими стійкого розвитку є дуже непростим завданням в «коричневій» економіці, оскільки виробництво, робочі місця, створення матеріальних благ забезпечуються за рахунок природних ресурсів. Неможливість забезпечити збалансований розвиток стало причиною прийняття концепту стійкого розвитку.

Програма ООН із захисту довкілля у своєму докладі «Назустріч зеленій економіці» назвала міфом твердження, що забезпечити баланс між складовими стійкого розвитку неможливо. В Програмі зазначено, що «зелена» економіка має можливість стати новим стимулятором росту, забезпечивши гідні робочі місця в період, коли в результаті дефіциту природних ресурсів робочі місця скорочуватимуться в «коричневій» економіці; подолати хронічну нестачу природних ресурсів за рахунок їх нарощення та ефективного використання, а також здійснити пошук заміни вичерпаних природних ресурсів на альтернативні, такі як «зелені» технології [2]. Таким чином, «зелена» економіка досягнення стійкого розвитку безпосередньо пов'язується з екологічними інноваціями. Тому зробимо аксіомою, що сучасний стійкий розвиток регіону не може відбутися без інформаційних технологій, нових знань, екологічних інновацій та «зелених» технологій.

Під час системного та комплексного управління інноваційною діяльністю з боку держави практично кожен регіон може перетворитися на важливий центр інноваційного розвитку без нанесення значної шкоди довкіллю. Головними активами, які утворюють платформу для стійкого інноваційного розвитку регіону, стануть якісні (кваліфіковані) трудові ресурси, інтелектуальний потенціал, інституційне та фінансове забезпечення, інвестиції для науково-дослідної діяльності, матеріально-технічна база досліджень, підприємницьке середовище, інфраструктурне облаштування регіону й транспорт, динамічні галузі, сприятливі до нововведень та генерування інновацій, інформаційні та «зелені» технології. Успішні інновації в передових галузях регіону дадуть змогу підвищити продуктивність використання ресурсів та сформувати нові конкурентні переваги за рахунок нововведень та інновацій, що може стати основою для довгострокового благополуччя та збереження ресурсів для прийдешніх поколінь.

Регіони не можуть бути однаково конкурентоспроможними в усіх галузях, відповідно, інноваційні пріоритети по регіонах будуть відрізнятися, хоча всі пріоритети мають погоджуватися із загальнонаціональною стратегією інноваційного стійкого розвитку. Втім, нині державна інноваційна стратегія укладається у відриві від національної стратегії стійкого розвитку, відпо-

відно, пріоритети інноваційної діяльності по регіонах залишаються неузгодженими з пріоритетами стійкого розвитку територій. Відсутність інтегрованості завдань та спільних пріоритетів між зазначеними стратегіями не дасть змогу забезпечити комплексну та системну підтримку досягнення стійкого розвитку.

Вважаємо, що перехід на засади інноваційного стійкого розвитку не може здійснюватися огульно, а має бути розроблено чіткий алгоритм управління переходом з урахуванням специфічних характеристик регіонів. Алгоритм управління інноваційним процесом регіону для досягнення стійкого розвитку передбачає виокремлення сильних сторін регіону та інноваційних конкурентних переваг, а також їх оцінювання; визначення пріоритетів; розроблення інноваційної стратегії стійкого розвитку регіону; укладання та втілення комплексних проектів розвитку територій; розвиток інноваційного потенціалу регіону для досягнення стійкого розвитку; оцінювання стратегії з точки зору отриманих результатів (рис. 1).

Незважаючи на те, що стійкий розвиток націлений на довгострокову перспективу, за досягнення певного рівня запланованого результату шляхи досягнення стратегічних цілей можуть переглядатися, оскільки з часом відкриваються нові можливості для досягнення запланованого результату, що дасть змогу зменшити витрати, тому аналіз стратегічних альтернатив має тривати в часі.

Під час формування та практичної реалізації інноваційної стратегії стійкого розвитку

регіону необхідно враховувати як зовнішні, так і внутрішні чинники впливу. До зовнішніх чинників відносяться загальносвітові тенденції розвитку науки та технологій; поява на ринку новітніх технологій, які здатні за меншого використання ресурсів забезпечити більший результат; нормативно-правове забезпечення інноваційної діяльності; державна підтримка науково-дослідних установ та інноваційної діяльності загалом. Внутрішніми чинниками виступають науково-інноваційний потенціал регіону; техніко-технологічний розвиток; методи управління інноваційною діяльністю та стійким розвитком на рівні регіону. Комплексне врахування зовнішніх та внутрішніх чинників інноваційного стійкого розвитку відкриває більше можливостей для пошуку сильних сторін та створення конкурентних переваг, що дасть змогу укріпити інноваційні позиції регіону.

Міжнародний досвід свідчить про важливість міжрегіональної взаємодії та залучення зарубіжних партнерів до взаємовигідної співпраці для спільного виконання НДДКР, розвитку інноваційного потенціалу регіонів, освоєння нових практик, що дасть змогу швидше та з меншими витратами досягнути результату. Залучення влади та бізнесу в інноваційні процеси, які спрямовані на досягнення стійкого розвитку територій, дасть змогу встановити державно-партнерські відносини, що сприятиме вдосконаленню механізмів, методів управління і форм взаємодії на всіх рівнях та між усіма учасниками інноваційного процесу регіону.

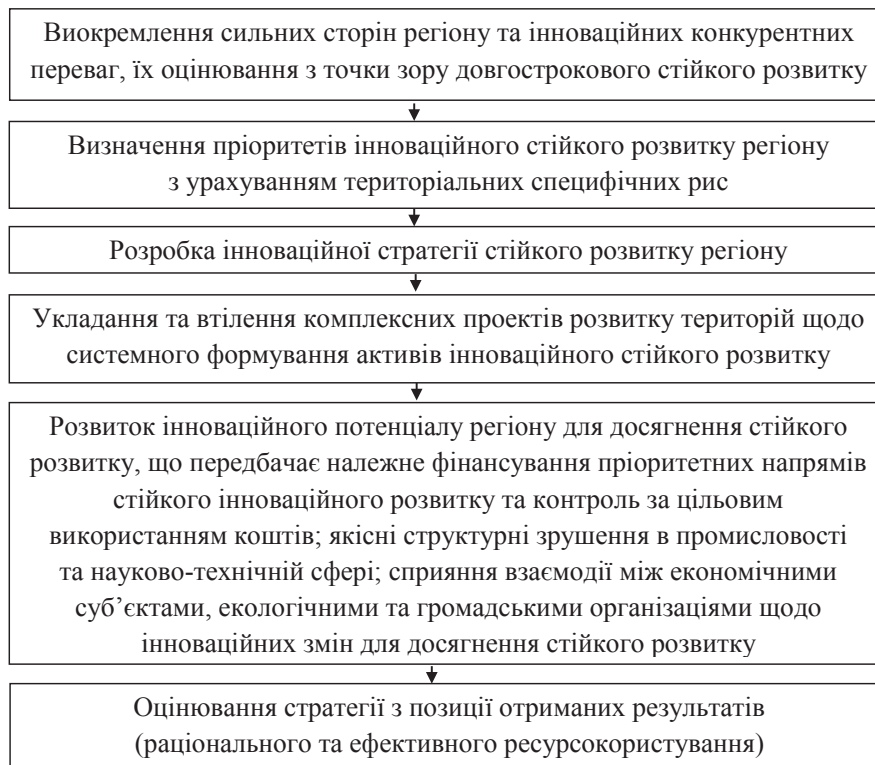

Рис. 1. Алгоритм управління інноваційним процесом регіону для досягнення стійкого розвитку

Висновки. Комплексне та системне управління інноваційною діяльністю регіону щодо досягнення стійкого розвитку є основою довгострокового поступу з урахуванням територіальних специфічних рис. Результатом має стати перехід економіки до використання високотехнологічних ресурсів, створення нових робочих місць в екологічно спрямованих галузях, зосередження інтелектуального потенціалу в регіоні та покращення соціальної ситуації, модернізація інфраструктури, розвиток екологічного підприємництва, встановлення міжрегіональних та міжнародних науково-технічних та ділових відносин.

Інструментами реалізації інноваційної стратегії довгострокового стійкого розвитку регіону повинні стати інформаційні технології, інтелектуальний потенціал, інновації екологічного напрямку, а саме їх широке впровадження в діяльність регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єфімова В. Державна інформаційна політика України в контексті інтеграції в Європейський Союз. Вісник Національної академії оборони України. 2009. № 3(11). С. 203–211.
2. Программа Навстречу «зеленой» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности: обобщающий доклад для представителей властных структур // ЮНЕП. 2011. URL: www.unep.org/greeneconomy.

REFERENCES:

1. Yefimova V.V. State information policy of Ukraine in the context of integration into the European Union / V.V. Yefimova // Visnyk Natsionalnoi akademii oborony Ukrainy, No. 3(11), 2009. – S. 203–211.
2. Program Towards a Green Economy: Towards Sustainable Development and the Eradication of Poverty (2011). Synthesis Report for Authorities [Elektronniy resurs]: [Veb-sayt]. YUNEP, Rezhim dostupu: www.unep.org/greeneconomy.

Svyda I.V.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Doctoral Student,
Taurida National V.I. Vernadsky University*

THE ALGORITHM OF INNOVATIVE ACTIVITY MANAGEMENT IN THE REGION FOR ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The need to ensure the socio-ecological and economic development of regions and reduce the level of technological backwardness is a priority task. Creating a powerful scientific and technical complex and highly competitive innovation potential will allow us to move from a nature-dependent economy to the basics of information economics and knowledge economy. In order to form the centres for innovative development in the region, it is most appropriate to use the unique characteristics of the territories, as well as to provide comprehensive and systematic support to research activities by the state and the region.

A platform for innovation is provided by the state strategy. Innovative solutions are implemented at the regional level since the regions themselves have diverse potential that can provide a profitable specialization through the mobilization of natural and acquired competitive advantages, including of innovative character.

New knowledge and innovation depend on the intellectual potential that is inseparable from the information economy and knowledge economy. The driving force behind the progress of the information economy is digital technology, and the knowledge economy is intellectual capital. Thus, the intellectual potential is a source of economic growth, along with information technology and material production, which needs to be taken into account in the strategic management of the region.

System agreement to find a balance between the three components of sustainable development – the task is very difficult in the brown economy since production, jobs, and the creation of material goods are provided at the expense of natural resources.

With systematic and integrated management of innovative activity by the state, virtually every region can become an important centre of innovative development without causing a significant damage to the environment.

Regions cannot be equally competitive in all sectors, and accordingly, innovation priorities will vary by region, although all priorities must be consistent with a national strategy for sustainable development.

We believe that the transition to the principles of innovative sustainable development cannot be carried out groundlessly: a clear transition control algorithm must be developed taking into account the specific characteristics of the regions.

When forming and practicing the innovation strategy of sustainable development of the region, it is necessary to take into account both external and internal factors of influence.

International experience demonstrates the importance of interregional interaction and the attraction of foreign partners for mutually beneficial cooperation for joint implementation of R&D, development of the innovative potential of regions, development of new practices, which will allow the results to be achieved faster and with less expense.

СЕКЦІЯ 5 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.1

Табанова А.І.*кандидат економічних наук,
викладач кафедри управління персоналом та економіки праці
Одеського національного економічного університету***Сало Я.В.***викладач кафедри управління персоналом та економіки праці
Одеського національного економічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сучасне трактування поняття людського капіталу. Здійснено аналізування регіональних особливостей формування людського капіталу в Україні. Розроблено рейтинг привабливості українських міст з точки зору компаній, що працюють на споживчих ринках. Систематизовано основні показники рейтингу привабливості міст. Наведено особливості формування людського капіталу в Одеській області за вищезгаданими критеріями.

Ключові слова: людський капітал, рейтинг привабливості міст, трудові ресурси, заробітна плата, економічна стійкість.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена современная трактовка понятия человеческого капитала. Осуществлен анализ региональных особенностей формирования человеческого капитала в Украине. Разработан рейтинг привлекательности украинских городов с точки зрения компаний, работающих на потребительских рынках. Систематизированы основные показатели рейтинга привлекательности городов. Приведены особенности формирования человеческого капитала в Одесской области по вышеуказанным критериям.

Ключевые слова: человеческий капитал, рейтинг привлекательности городов, трудовые ресурсы, заработная плата, экономическая устойчивость.

ANNOTATION

A modern interpretation of the concept of human capital is considered. The analysis of the regional peculiarities of the formation of human capital in Ukraine is carried out. The rating of attractiveness of Ukrainian cities from the point of view of companies operating in consumer markets was developed. The main indicators of the city's attractiveness rating are systematized. Features of formation of the human capital in the Odesa are under the above-stated criteria are resulted.

Key words: human capital, city attractiveness rating, labor resources, wages, economic stability.

Постановка проблеми. Сучасний людський капітал як частина інтелектуального капіталу є складним поняттям, що відображає еволюцію свого розвитку. Сучасний людський капітал не змінився фактично, але доповнився низкою факторів, що визначають його якісні характеристики, такими як підприємницька здатність, інформаційне забезпечення, інвестиції у виховання, освіту, здоров'я, знання, безпеку у економічну свободу населення, а також в науку, культуру

у мистецтво. Крім того, в сучасних умовах особливе значення має міграція як істотний фактор зміни якості людського капіталу.

Людський капітал нині розглядається як критерій суспільного прогресу та економічного зростання. Об'єктивні диспропорції регіонального розвитку, як у світовому масштабі, так і на рівні окремих країн викликають необхідність вивчення та вимірювання впливу факторів формування людського капіталу в територіальному аспекті. У сучасних умовах саме людський капітал, а не обладнання та виробничі запаси є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна концепція людського капіталу має свої історичні передумови, поодинокі особливі та загальні закономірності виникнення й розвитку предметних наукових результатів. Ідея людського капіталу має давні корені в історії економічної думки. Одне з перших її формулювань надається в «Політичній арифметиці» У. Петті. Пізніше вона знайшла відображення в «Багатстві народів» А. Сміта, «Принципах» А. Маршалла, роботах Д. Рікардо, К. Маркса, Дж. Мілля, Л. Вальраса, Дж.М. Кларка, Ф. Ліста, Г.Д. Маклеода, Дж. Мак-Куллоха, І. Тюнена, П. Фішера, У. Фарра, Т. Уїтштейна, Дж.С. Уолша, В.С. Гойла та багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте залишається недослідженим питання людського капіталу з огляду на територіальні та виробничі особливості кожного регіону країни.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Актуальність вибраної теми полягає в тому, що людський капітал відіграє основну роль у житті кожної людини. Людський капітал – це наявний у кожного запас знань, навичок, мотивацій. Всі розвинені країни інвестують величезні кошти в людський капітал.

Завданнями роботи є розкриття економічного змісту категорії «людський капітал», визначення основних напрямів формування людського капіталу та виявлення особливостей формування людського капіталу Одеського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «людський капітал» утворене зрощенням двох лексичних одиниць, таких як «людський» і «капітал». Капітал у широкому сенсі можна визначити як будь-яку цінність, що утворює прибуток, або як будь-який ресурс, що створюється з метою виробництва великої кількості економічних благ. Як справедливо зауважив В.П. Щетинін, людський капітал є метафорою, тобто перенесенням властивостей одного явища на інше на основі загальної для них ознаки. Однак, додаючи до «капіталу» характеристику «людський», отримуємо будь-які втілені в людині цінності та здібності, які приносять кошти. Традиційним є таке тлумачення А.І. Добриніна: людський капітал – це накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, мотивацій, які доцільно використовуються в тій чи іншій сфері суспільного відтворення, отже, впливають на зростання заробітків (прибутків) цієї людини [1].

Слід зазначити, що найбільш значущою в людському капіталі, на думку більшості економістів, є третя складова. Перехід до інформаційного суспільства спричинив створення нової інформаційної концепції людського капіталу. Трансформація соціуму під впливом НТП приводить до появи абсолютно нових якостей цінного працівника. На перший план у нього виходять такі характеристики, як креативність, здатність до інновацій, високий ступінь адаптації до постійно змінюваних технологій, вміння швидко приймати відповідальні рішення, активність тощо. Причому той ступінь, в якому індивід отримує доступ до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), з якими він в змозі працювати, буде все більше визначати його здатність виявляти та реалізовувати свої навички та вміння. У цьому сенсі й можна говорити про те, що ступінь володіння ІКТ стає поряд з рівнем освіти одним з найбільш значущих чинників, що визначають якість людського капіталу.

Людські (трудова) ресурси є чисельністю населення країни або регіону та його демографічними характеристиками. Людський потенціал висловлює максимально можливу реалізацію здібностей людини. Людський же капітал виступає економічною формою реалізації людського потенціалу та ресурсів в певних історичних умовах і галузях економіки. Таким чином, людський капітал є накопиченим запасом здоров'я, знань, здібностей, культури, досвіду, доцільно використовуваних у виробництві продукції та послуг, що забезпечують зростання доходів людини, підприємства, держави. Перетворення здібностей людини на капітал відбувається в умовах ринкової економіки за наяв-

ності поділу праці на фізичну, кваліфіковану, інтелектуальну (творчу), управлінську, підприємницьку. Інвестиції в приріст продуктивних сил і здібностей людини створюють нову продуктивну силу як капітал, що збільшує продуктивність праці та доходи власника людського капіталу.

Інвестиції в людський капітал, як й інші капіталовкладення, вимагають певних жертв, а люди виявляють готовність поступитися чимось, якщо вони розраховують в майбутньому отримати винагороду у вигляді більш високого доходу. Кожен економічний суб'єкт має матеріальну зацікавленість в інвестуванні освіти. Кінцева мета однакова та полягає в отриманні більш високого доходу, але для кожного вона реалізується в різних аспектах [1].

Цікавим є той факт, що в багатьох розвинених країнах світу пряме запитання про величину заробітної плати навіть серед друзів вважається некоректним. У таких ситуаціях людей запитують не про суму грошей, а про отриману ними освіту, яка фактично є індикатором рівня їх доходу.

Отже, формування й подальше відтворення людського капіталу – це складний, багатоступінчастий процес. Сам людський капітал не можна розуміти спрощено як певну сукупність знань, навичок, здоров'я тощо. Виходячи з вищевказаних аспектів його відтворення, вважаємо, що логічніше розуміти людський капітал як багатобачну категорію, зміст якої повністю може бути розкрито лише в єдності її статичних (економічний зміст) і динамічних (відтворення) характеристик. Інвестування в людський капітал має здійснюватися постійно та рівномірно в усіх напрямках.

Розглядаючи особливості формування людського капіталу в Україні, зазначимо, що існує розроблена Національна методика регіональної оцінки людського розвитку, яка має ієрархічну структуру та враховує значення показників, об'єднаних у такі шість блоків, як відтворення населення, соціальна ситуація, комфортність проживання в регіоні, матеріальне благополуччя, зайнятість і умови праці, освіта [2]. Аналіз структури та динаміки соціально-економічної категорії «людський капітал» в Україні свідчить про значні регіональні розбіжності її показників [3].

Особливо слід відзначити вплив регіональних тенденцій міграційних процесів сучасної України на стан людського капіталу. Активізація і зовнішньої, і внутрішньої міграції змінює його якість, оскільки нині змінюються її мотиви. Загалом за 2017 р. відзначається позитивний міграційний приріст населення України. Однак кількість областей з негативним сальдо міграції збільшується. Населення східних регіонів або залишає територію України, або переміщується ближче до центру країни. Про це свідчать найвищі негативні показники міграції Донецької та Луганської областей. Через об'єктивні причини Дніпропетровська область має найвищий по-

казник міграційного приросту за останні роки. Згідно з даними офіційної статистики більш вагомі показники якості людського капіталу характерні для урбанізованих територій (м. Київ, Дніпропетровська область, Одеська область тощо). Тут сконцентрована велика кількість вищих навчальних закладів і робочих місць, що вимагають високої кваліфікації зайнятих. Людський капітал працівників наукових, науково-технічних організацій, установ вищої професійної освіти, підприємств, організацій та установ, які здійснюють науково-дослідну й дослідно-конструкторську роботу, є основою для формування інноваційної економіки регіону. Крім того, демографічна ситуація в регіоні та освітньо-професійна структура людського капіталу є факторами інвестиційної привабливості регіону. Диференціація регіонів за обсягом, складом та якістю людського капіталу є одним з визначальних чинників економічного розвитку. Для певного регіону досягнення успіху в економічному розвитку є можливим за умови створення сприятливих умов для накопичення людського капіталу. Це означає, що загострення конкуренції між регіонами за людський капітал в умовах його дефіциту є неминучими.

Стосовно людського капіталу в Одеському регіоні нижче представлено рейтинг найсприятливіших для бізнесу міст. Події, що відбулися в Україні за останній час, відсунули питання бізнесу на другий план. Країна переживала внутрішні перетворення й піддалася зовнішній агресії. З огляду на це редакція "Forbes" виключила з дослідження шість міст, над якими Україна втратила контроль, а саме Севастополь, Сімферополь, Донецьк, Луганськ, Горлівку та Макіївку [4].

Навіть регіони, далекі від місць ведення бойових дій, відчули на собі вплив війни. Далися ознаки й економічна криза, що почалась у 2014 р., й зміни на зовнішніх ринках. Основною тенденцією можна назвати повсюдне зниження доходів населення. Втім, міста, які історично близькі до ЄС, де традиційно багато заробітчан, відчувають себе трохи краще. Також відносно стабільними є міста, де видобувають корисні копалини на експорт. Луцьк і Волинська області загалом непогано адаптуються до необхідності переорієнтації збуту на Європу. Близькість до Польщі та більш низькі, ніж, наприклад, у Львівській області, зарплати дають цьому регіону важливу перевагу, що полягає в тому, що ціла низка виробничих компаній Волині продовжує досить успішно працювати, маючи подальший потенціал для розвитку.

В лідери рейтингу вийшла Одеса, що зуміла показати високі результати практично за всіма параметрами, за винятком хіба що кількості тяжких та особливо тяжких злочинів, рівень яких у цьому місті становить практично половину від загального рівня злочинності. На другу позицію піднявся Львів, який є фактично центром тяжіння капіталів і продуктивних сил всього Західного регіону. Трійку лідерів замикає Харків, який виявився у прифронтовій зоні. Це не могло не позначитися як на економіці міста, так і на загальному тривожному стані його жителів, які побоюються, що військові дії поширяться і на Харківську область.

Рейтинг показує привабливість українських міст для компаній, що працюють на споживчому ринку. Традиційно з дослідження виключено Київ. Минулого року "Forbes" проаналізував 25 соціально-економічних характеристик

Таблиця 1

Рейтинг привабливості українських міст

Місце в рейтингу	Місто	Людський капітал	Купівельна спроможність	Бізнес-клімат	Економічна стійкість	Інфраструктура	Ділове здоров'я
1	Одеса	20	10	7	13	21	13
2	Львів	21	9	8	12	19	13
3	Харків	22	7	7	13	20	12
4	Дніпро	18	12	8	11	20	6
5	Миколаїв	18	10	4	10	14	18
6	Черкаси	17	5	6	13	15	15
7	Запоріжжя	10	11	5	11	20	13
8	Хмельницький	20	7	5	9	10	18
9	Івано-Франківськ	19	6	6	9	12	15
10	Вінниця	19	5	6	12	14	10
11	Рівне	12	7	6	9	14	15
12	Чернігів	16	4	3	9	11	20
13	Кривий Ріг	13	9	4	7	15	13
14	Тернопіль	18	5	7	7	11	13
15	Луцьк	16	3	3	12	9	18

Джерело: складено на основі даних міських виконавчих комітетів, Держкомстату та аналітичної компанії «Гео-М» [4; 5]

у 25 обласних центрах і містах з населенням понад 200 000 осіб [4].

Міста проранжовані за сумарною кількістю балів, отриманих під час аналізування 25 характеристик, та об'єднані в шість груп показників. Під час оцінювання за 24 характеристиками місто мало змогу отримати від одного до чотирьох балів. Наявність міжнародного аеропорту приносила додатковий бал.

Отже, показники проаналізовано за такими критеріями.

1) Людський капітал. Сюди належать кількість населення у 2017 р., динаміка кількості населення порівняно з 2016 р.; рівень злочинності у 2017 р. на 10 000 жителів, кількість тяжких злочинів на 10 000 жителів; освіченість (кількість державних вузів III–IV рівня акредитації); сальдо міграції (різниця між кількістю жителів, які приїхали в місто, і кількістю жителів, які виїхали з нього).

2) Купівельна спроможність. Сюди належать добробут, а саме середня зарплата у 2017 р., зміна зарплати порівняно з попереднім роком; частка квартир з ціною оренди від 175 гривень за 1 кв. м у 2017 р.

3) Бізнес-клімат. Сюди належать розвиненість малого бізнесу (надходження єдиного податку на душу населення у 2017 р.); відкритість міста для сторонніх інвесторів (прямі іноземні інвестиції на душу населення у 2017 р.).

4) Економічна стійкість. Сюди належать динаміка надходжень до міського бюджету у 2017 р. порівняно з 2016 р.; кількість новобудов, зданих в експлуатацію у 2017 р.; зміна загальної площі магазинів продуктового ритейлу у 2017р. порівняно з 2016 р.

5) Інфраструктура. Сюди належать наявність міжнародного аеропорту; кількість міжнародних, національних та регіональних автомобільних доріг; кількість банківських відділень; кількість торговельних центрів, аптек, магазинів побутової техніки та електроніки.

6) Ділове здоров'я. Сюди належить індекс, який спеціально для "Forbes" вивела аналітична компанія «Гео-М». Він відображає кількість закритих у 2017 р. торгових центрів, банківських відділень, супермаркетів, аптек, магазинів з продажу побутової техніки та електроніки.

Стосовно Одеської області, то населення у 2017 р. складало 2 382 420 осіб, середня зарплата – 6 540 гривень, найбільшими роботодавцями були Одеський морський торговельний порт, Одеський кабельний завод «Одескабель», Одеський коньячний завод «Шустов», «Вітмарк Україна». Найприбутковішим активом Одеси було й залишається море. Особливо його рентабельність зросла після анексії Криму, адже місто придбало значну частину морського вантажопотоку півострова. Тільки у 2016 р. порівняно з попереднім експорт товарів в Одеській області збільшився на 41,6%.

Висновки. Отже, в рамках роботи зміст важливої економічної категорії «людський капітал»

розкрито через огляд його основних визначень, запропонованих різними авторами, взаємозв'язок та розмежування з іншими поняттями, що розташовуються в безпосередній близькості в системі економічних категорій, що відбивають місце людини в господарській діяльності.

З'ясовано, що саме людський капітал – генератор економічного розвитку. Крім того, в умовах становлення інформаційного суспільства, де доступ до інформації та її результативне освоєння вирішують багато, роль людського капіталу в економіці зростає ще більше.

Відтворення людського капіталу здійснюється на всіх рівнях економіки усіма її суб'єктами з метою подальшого збільшення доходу. Відзначено, що ключовими галузями відтворення людського капіталу є перш за все освіта та охорона здоров'я.

Крім того, в практичній частині роботи розглянуто основні, на наш погляд, проблеми, пов'язані з формуванням та функціонуванням сукупного людського капіталу на сучасному етапі розвитку економіки регіону.

Виявлено, що Одеса стала одним з лідерів рейтингу привабливості міст, показавши високі результати за майже всіма параметрами. Львів посідає друге місце та є центром залучення капіталу і продуктивних сил усього Західного регіону. Харків, який опинився у прифронтній зоні, закриває трійцю лідерів. Це не може не вплинути як на економіку міста, так і на загальну тривожність її жителів, які бояться, що військові дії поширяться і на Харківську область.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Комир Л.И. Человеческий капитал: факторы региональной дифференциации. Сучасні шляхи забезпечення стабільного економічного розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2015 р., м. Харків) / редкол.: Г.О. Дорошенко, В.Я. Швець, М.С. Пашкевич та ін.]. Дніпропетровськ: НГУ, 2015. С. 29–31.
2. Регіональний людський розвиток. Київ: Державна служба статистики України, 2015. 51 с.
3. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 367 с.
4. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Лучшие города для бизнеса // Портал "Forbes Україна". URL: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1395318-luchshie-goroda-dlya-biznesa>.

REFERENCES:

1. Komir L.I. Human capital: factors of regional differentiation // Modern ways of ensuring stable economic development: materials international. science-practice conf., 25–26 November. 2015, Kharkiv / ed.: G.O. Doroshenko, V.Ya. Shvets, M.S. Pashkevich and others. Dnipropetrovsk: NMU, 2015. P. 29–31.
2. Regional Human Development / State Statistics Service of Ukraine. K.: 2015. 51 p.

3. Human Development of the Regions of Ukraine: Analysis and Forecast (Collective Monograph) / ed. E.M. Libanova. K.: Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2007. 367 p.
4. State Statistics Service of Ukraine. Official site. [Electronic resource] <http://ukrstat.gov.ua>.
5. The best cities for business // Portal "Forbes Ukraine". [Electronic resource] <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/1395318-luchshie-goroda-dlya-biznes>.

Tabanova A.I.

*Candidate of Economic Sciences,
Lecturer at Department of Human Resources Management and Labour Economics,
Odessa National Economic University*

Salo Ya.V.

*Lecturer at Department of Human Resources Management and Labour Economics,
Odessa National Economic University*

FEATURES OF HUMAN CAPITAL'S FORMATION IN THE ODESA REGION

Human capital is a certain amount of health, knowledge, skills, motivations accumulated by a person, which are appropriately used in one or another sphere of social reproduction and, thus, affect the growth of profits of a given person.

Human resources represent the population of the country or region and its demographic characteristics. Human potential expresses the maximal possible realization of a person's abilities. Human capital serves as an economic form of realizing human potential and resources in certain historical conditions and sectors of the economy.

Human capital represents the accumulated stock of health, knowledge, abilities, culture, experience, appropriately used in the production of products and services, ensuring the growth of a person's income. The transformation of human abilities into capital occurs in a market economy in the presence of a division of labour into a physical, skilled, intellectual, managerial, and entrepreneurial.

Considering the peculiarities of human capital formation in Ukraine, it should be noted there is a developed National Methodology for the Regional Assessment of Human Development.

There is an impact of regional trends in the migration processes of modern Ukraine on the state of human capital. Activation of both external and internal migration is changing its quality, as its motives are now changing.

Odesa became one of the leaders of the attractiveness rating of cities, which managed to show high results in almost all parameters.

Lviv takes the second position and has risen, which is essentially the centre of attraction of capital and productive forces of the entire Western region. Kharkiv, which appeared in the front-line zone, closes the three leaders. This could not but affect both the city's economy and the general alarming state of it in habitants, who fear that military actions will shift to the Kharkiv region.

УДК 331.101

Філіпчук В.Р.

*здобувач кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету*

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ ПОГЛИБЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено ключові вектори реформування системи соціального захисту населення України на тлі глобалізаційних процесів. Наведено аналіз видатків державного та місцевого бюджетів з метою виявлення впливів процесів децентралізації на соціальну сферу. Проаналізовано соціальні показники, виявлено тенденцію економії бюджетних коштів на розвиток людського потенціалу. Розкрито передумови та чинники безробіття й трудової міграції як відповідь на дисбаланс у державній політиці зайнятості. Здійснено аналітичний та критичний аналіз пенсійної та медичної реформ, реорганізації фондів соціального страхування. Сформовано висновки про перспективність реформування системи соціального захисту населення у форматі нарощення показників якості життя населення та підвищення його соціальних стандартів.

Ключові слова: соціальні видатки, соціальні показники, безробіття, трудова міграція, пенсійна реформа, медична реформа, фонд соціального страхування.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы ключевые векторы реформирования системы социальной защиты населения Украины на фоне глобализационных процессов. Приведен анализ расходов государственного и местного бюджетов с целью выявления воздействий процессов децентрализации на социальную сферу. Проанализированы социальные показатели, выявлена тенденция экономии бюджетных средств на развитие человеческого потенциала. Раскрыты предпосылки и факторы безработицы и трудовой миграции как ответ на дисбаланс в государственной политике занятости. Осуществлен аналитический и критический анализ пенсионной и медицинской реформ, реорганизации фондов социального страхования. Сформированы выводы о перспективности реформирования системы социальной защиты населения в формате наращивания показателей качества жизни населения и повышения его социальных стандартов.

Ключевые слова: социальные расходы, социальные показатели, безработица, трудовая миграция, пенсионная реформа, медицинская реформа, фонд социального страхования.

ANNOTATION

The article analyzes the key vectors of reforming the system of social protection of the population of Ukraine against the backdrop of globalization processes. The analysis of expenditures of the state and local budgets is presented in order to identify the impacts of decentralization processes on the social sphere. The social indicators are analyzed and the tendency of saving of budget funds on human potential development is revealed. The preconditions and factors of unemployment and labor migration are revealed in response to the imbalance in the state employment policy. The analytical and critical analysis of pension and medical reforms, reorganization of social insurance funds is carried out. The conclusion about the prospects of reforming the system of social protection of the population in the format of increasing the indicators of quality of life of the population and raising its social standards.

Key words: social expenditures, social indicators, unemployment, labor migration, pension reform, medical reform, social insurance fund.

Постановка проблеми. Важливою умовою досягнення в суспільстві соціальної стабільності є реформування системи соціального захисту, головною метою якого є розширення соціальної бази перетворень на основі стабілізації життєво-

го рівня населення, зменшення тягаря наслідків економічних реформ для найуразливіших верств населення, вжиття заходів щодо соціальної адаптації населення до цих перетворень.

Наведені нижче факти про систему соціального захисту населення в Україні формують актуальність визначеного дослідження щодо питання оцінки наявних реформ та перспективності їх результатів з огляду на наявну ситуацію в соціальній сфері:

1) нормативно-правова база соціального захисту населення в Україні викладена у 58 законах та більше ніж 120 підзаконних актах;

2) наявність 120 категорій пільговиків, з яких лише 45 об'єднані за соціальною ознакою, а 57 – за професійною; налічується понад 130 категорій одержувачів соціальних виплат;

3) соціальний захист та соціальне забезпечення є найбільшою видатковою статтею бюджету;

4) показник «Соціальні видатки до ВВП» в Україні становить 29% ВВП;

5) в розрахунку на одну особу соціальні видатки в Україні є одними з найнижчих порівняно з розвинутими країнами світу, а саме 2017 року вони склали 1 677 дол. США на рік (нижчими вони є лише в Кореї та Мексиці) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам реформування соціального захисту з точки зору економічної науки присвячені роботи Н. Борецької, М. Багмета, О. Берданової, Н. Гринчук, О. Іщенко, Ю. Шклярського, О. Єрмоловської, О. Скомарохової та інших науковців.

В дослідженнях вчених розглядається соціально-економічний розвиток соціального захисту в умовах ринкової трансформації економіки. Важливо, що система соціального захисту розглянута як самостійна категорія та головний стрижень соціальної політики держави в умовах реформ суспільства.

Загалом констатуємо, що проблематика розвитку системи соціального захисту в Україні користується постійною увагою вітчизняних та зарубіжних вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас ключовою проблемою, яка не знаходить достатнього відображення в наукових дослідженнях в Україні, є комплексний аналіз основних напрямів покращення вітчизняної системи соціального захисту, які пов'язані з удосконаленням його законодавчої бази, структурними змінами, підвищенням ролі недержавного сектору, посиленням адресного спрямування тощо.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розкриття перспективності реформування системи соціального захисту населення у форматі нарощення показників якості життя населення та підвищення його соціальних стандартів за умов глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року визначає соціальну сферу та соціальні зобов'язання як пріоритетний напрям фінансування [2]. Відповідно до зазначеного документа основними пріоритетами Уряду на 2017 рік в реформуванні соціальної сфери є внесення законодавчих змін до пенсійної системи та системи охорони здоров'я.

У 2017 році видатки державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення знизилися порівняно з 2016 роком з 32,6% до 25,8%. Таке зниження пояснюється тим, що частину фінансування соціальних функцій органів державної влади передано на місцевий рівень, на якому витрачено 73 млрд. грн., що майже в 2,5 рази більше, ніж у I півріччі 2014 року. Внаслідок бюджетної децентралізації видатки на охорону здоров'я знизилися з 2,7% до 1,8% [3].

Зростання видатків на загальнодержавні функції з 21,7% до 28,2% пояснюється збільшенням розмірів мінімальної заробітної плати, окладів державних службовців, мінімального прожиткового мінімуму тощо. Головним чинником номінального збільшення соціальних видатків державного бюджету із 44,3 млрд. грн. (2014 рік) до 61,7 млрд. грн. (2017 рік) та видатків з місцевих бюджетів з 28,1 млрд. грн. до 69,1 млрд. грн. є макроекономічний стан держави, зокрема зростання індексу інфляції.

Темпи зростання видатків державного бюджету почали сповільнюватися з 2015 року (коли ставали чинними законодавчі акти з питань бюджетної децентралізації), а в I півріччі 2017 року зафіксовано зниження рівня видатків.

Щодо місцевих бюджетів, то, навпаки, темпи зростання видатків стабільно збільшуються, а саме з 1,8% у 2014 році до 49,8% у 2017 році. У I півріччі 2017 року порівняно з I півріччям 2016 року найбільше зростання видатків місцевих бюджетів зафіксовано у сфері соціального захисту безробітних, а саме на 173,8% (з 0,02 млрд. грн. (2016 рік) до 0,06 млрд. грн. (2017 рік) [4].

Головними проблемами соціальної сфери слід вважати низькі показники якості життя та низький рівень соціальних стандартів навіть після їх суттєвого підвищення. Зростання заробітної плати в умовах повільного зростання економіки є результатом адміністративного підвищення мінімальної заробітної плати, яка зросла до 3 200 грн. у 2017 році та до 3 723 грн. у 2018 році. Політика доходів в Україні, на жаль, поки не відповідає сучасним стандартам розвинутих суспільств, адже головним завданням державного регулювання є економія бюджетних коштів, а не сприяння розвитку та реалізації економічного, природного та людського потенціалу [5].

На тлі відносної стабілізації економіки ринок праці відновлюється, демонструючи позитивні тенденції. Рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15–70 років зменшився з 9,3% у 2016 році до 9,1% у II кварталі 2017 року, а також до 8,9% у III кварталі 2017 року.

Згідно з даними експрес-оглядів “Ernst & Young” дедалі менше компаній стикаються з необхідністю вжиття антикризових заходів (вжиття таких заходів або планування вжиття здійснювали 22% у 2017 році проти 62% у 2015 році), 74% компаній підвищили заробітні

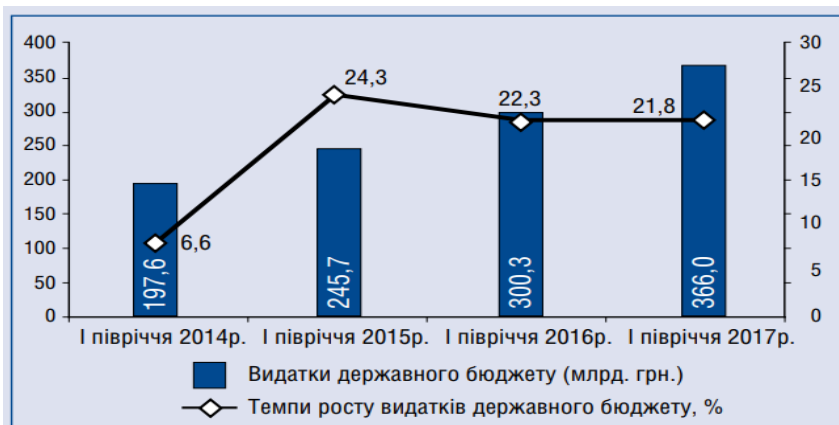

Рис. 1. Видатки державного бюджету за I півріччя 2014–2017 років [4]

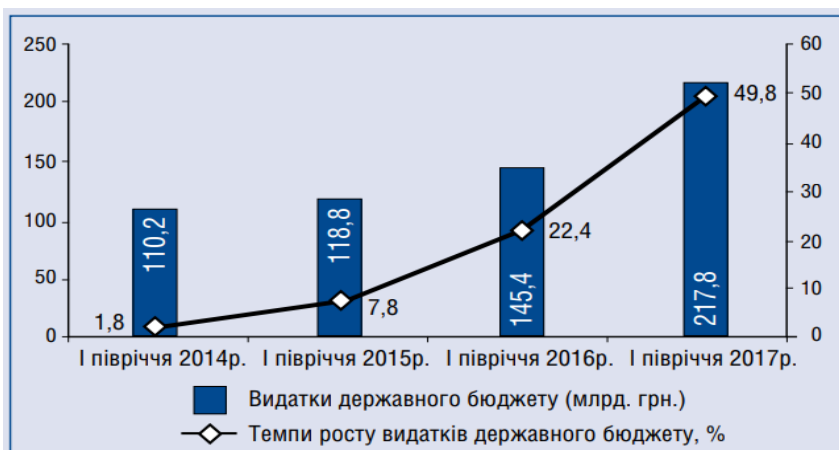

Рис. 2. Видатки місцевих бюджетів за I півріччя 2014–2017 років [4]

плати у 2017 році на 15% по медіані, випередивши офіційні темпи інфляції майже в 2 рази [6].

Разом з позитивними тенденціями український ринок праці набуває ознак працедефіцитності. Спостерігається тенденція зменшення кількості економічно активного населення, а саме з 20,2 млн. осіб у 2014 році до 17,8 млн. осіб у 2017 році, що пов'язане не лише з природним його зменшенням, анексією АРК та окупацією частини районів Донбасу, але й з істотним відтоком робочої сили за кордон. Щороку Україна втрачає до 130 тис. осіб економічно активного населення.

Станом на 1 січня 2018 року в базі даних Служби зайнятості налічувалися 50,4 тис. вакансій, що на 40% більше, ніж на 1 січня 2017 року. Крім того, в базі даних Служби містилась інформація про 39 тис. пропозицій роботи, отриманих з інших джерел [7].

Одним з найбільших викликів для України стає трудова міграція, а особливо молоді та висококваліфікованої робочої сили, яка набуває характеру остаточної еміграції з України. Варто підкреслити, що достовірної статистики стосовно кількості емігрантів з України немає, а особливо з початку 2014 року внаслідок неможливості отримати інформацію щодо переміщення осіб з окупованих територій та внаслідок того, що більшість українців працює за кордоном нелегально [8]. Проте Державна служба зайнятості повідомляє, що, за даними МЗС, нині за кордоном працюють 5 млн. українців.

Згідно з даними Міжнародної організації з міграції основними країнами призначення працівників-мігрантів є Польща, Росія, Чехія та Італія. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових і довгострокових трудових мігрантів з України. Тільки Польща та Чехія сумарно встановили щорічну квоту для працевлаштування українців у 2 млн. осіб. Кількість трудових мігрантів з України в Польщі з 2013 року зросла в 6,5 разів. Упродовж I півріччя 2017 року українці отримали 91 436 дозволів на роботу в Польщі, а також більше 128 тис. українців мали діючу посвідку на проживання у цій країні [9].

Під впливом воєнного конфлікту та глибокої економічної кризи еміграційні настрої населення зростають, про що свідчать соціологічні дослідження. За результатами опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у вересні 2017 року, 35% респондентів повідомили про наміри їхати за кордон на постійне місце проживання. Порівняно з 2016 роком кількість тих, хто хотів би змінити місце проживання на іншу країну, зросла з 30% до 35%. Найбільше бажаючих переїхати на постійне місце проживання за кордон серед молоді 18–35 років (54%). Серед людей старшого віку відсоток охочих змінити країну проживання становить близько 20%. Внаслідок цих тенденцій у подальші роки для України існує загроза виникнення дефіциту трудових ресурсів [10].

Через високу трудову міграцію та у зв'язку зі впровадженням безвізового режиму 46% компаній зазначають появу для України таких ризиків, як висока плинність кадрів, проблеми з утриманням персоналу, збільшення інтенсивності процесу «витоку мізків» [11]. Подальша інтенсифікація міграційного процесу обмежатиме розвиток вітчизняної економіки та консервуватиме її напівсировинну спеціалізацію. Зміни вікового складу населення та зменшення частки кваліфікованої праці в національній економіці негативно позначаються на доходах державного та місцевих бюджетів і Пенсійного фонду України.

Пенсійна реформа, яка стартувала 11 жовтня 2017 року, вдосконалює солідарну систему пенсійного страхування, звільнює її від не властивих їй видатків. Реформа, зокрема, передбачає:

- зміну мінімального розміру пенсії, яка зросла на 10,7%, а саме з 1 312 грн. до 1 452 грн. (з \$51 до \$56);

- збільшення нарахованої пенсії з 2021 року на коефіцієнт, який відповідає 50% показника зростання споживчих цін за попередній рік і 50% показника зростання середньої заробітної плати за три календарні роки, що передують року, в якому проводиться збільшення;

- запровадження прогресивного страхового стажу виходу на пенсію (щорічно страховий стаж зростатиме на один рік, до 2028 року має досягнути 35 років);

- запровадження єдиних правил призначення пенсій, зокрема щодо спеціальних пенсій і пенсій за вислугу років; на загальну систему нарахування пенсій переводяться працівники сфери освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, працівники прокуратури, державні службовці, судді, вчені;

- зменшення величини оцінки одного року страхового стажу з 1,35 до 1,0;

- поновлення виплати пенсії працюючим пенсіонерам у повному обсязі, тобто скасування 15% обмеження для пенсіонерів, які працюють (відтепер вони зможуть одночасно отримувати і зарплату, і пенсію в повному обсязі) [12].

У процесі «осучаснення» перераховано пенсії 10 млн. пенсіонерів, призначених попередніми роками, з урахуванням показника середньої заробітної плати за 2014, 2015, 2016 роки, що збільшило розмір пенсії в середньому на 700 гривень [13].

На жаль, запроваджені пенсійні нововведення поки не є реформою фактично, оскільки лише вдосконалюють стару солідарну пенсійну систему, змінюють підходи до наповнення Пенсійного фонду. Багато положень реформи ще будуть уточнюватись і допрацьовуватись, деякі можуть бути змінені чи скасовані зовсім.

Вадою реформи є відсутність стимулів для виходу громадян на пенсію у більш пізній період. Обов'язкове посилення ролі державного бюджету у фінансуванні пенсій не було належним чином усвідомлено та визнано.

Розглядаючи проблеми пенсійної системи України, виходимо з того, що дві головні проблеми, такі як дефіцит бюджету (страхових коштів) Пенсійного фонду (покриття за рахунок коштів державного бюджету складало 141 315 млн. грн.) і зниження середнього коефіцієнта заміщення пенсією втраченого заробітку, який у 2017 році склав лише 34%, не можуть бути повністю врегульовані всередині пенсійної системи без участі держави, оскільки є похідними від макроекономічної та демографічної ситуації в країні [13].

Реформа національної системи охорони здоров'я здійснюється відповідно до Концепції розвитку системи громадського здоров'я [14] та Плану Заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи громадського здоров'я [15], реалізація яких передбачається упродовж 2017–2020 років. Перші кроки щодо цього вже зроблені, зокрема з метою забезпечення більш ефективного управління медичною інфраструктурою в умовах децентралізації встановлені технічні критерії для визначення географічних меж госпітальних округів та порядок їх створення (передбачено наявність принаймні однієї лікарні інтенсивного лікування (першого чи другого рівня)).

19 жовтня 2017 року Верховна Рада ухвалила урядовий Закон «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» [16]. Цей акт змінює систему фінансування охорони здоров'я та лікувально-профілактичних закладів. Базовими положеннями медичної реформи в Україні є такі:

1) основою державного фінансування визначено «програму медичних гарантій», яка є переліком видів та обсягів медичної допомоги та необхідних лікарських засобів, що надаються на умовах повної оплати за рахунок коштів Державного бюджету України; мінімальний обсяг коштів, які спрямовуються на забезпечення державних фінансових гарантій на медичну допомогу, становитиме 5% ВВП; цей перелік гарантій буде щорічно встановлюватися Урядом і затверджуватися Парламентом;

2) держава не виділятиме кошти на утримання медичних установ, а оплачуватиме медичні послуги за зверненням громадян, і ці гроші «будуть іти за пацієнтом»; сімейний лікар отримуватиме кошти в сумі 210 грн. на рік за кожну особу, з якою укладе контракт; медичні послуги, які фінансуються державою, можуть надаватися недержавними медичними закладами;

3) передбачено перехід до моделі закупівель медичних послуг єдиним національним замовником, а саме Національною службою охорони здоров'я, через яку держава виконуватиме функцію замовника медичних послуг; це новий орган виконавчої влади, що за медичною реформою виконуватиме функцію оплати, контролю та вибору медичних послуг.

Реформування медицини та поступове впровадження державних фінансових гарантій пе-

редбачають внесення коректив до бюджетного законодавства, зокрема передбачено надання місцевим органам влади та органам місцевого самоврядування можливості фінансувати з власного бюджету локальні програми та забезпечувати розвиток медичних установ, що перебувають у їх власності, навіть за умови поточного фінансування вжиття заходів з Держбюджету.

Також упродовж 2017 року здійснено нормативно-правове нормування автономізації оперативного функціонування медичних закладів шляхом надання їм можливостей самостійно формувати та затверджувати штатні розписи, а також спрощення порядку формування кошторисів для медичних закладів.

З листопада 2017 року набув чинності Закон «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» [17]. Законом передбачено укомплектування сільських закладів охорони здоров'я необхідним обладнанням і стартовим набором ліків для надання первинної медичної допомоги; впровадження сучасних технологій з медичного обслуговування, зокрема з використанням телемедицини для здійснення фахового консультування лікарем за місцем проживання людини.

Для створення умов ефективного доступу пацієнтів до лікарських засобів Кабінетом Міністрів разом з МОЗ України з 1 квітня 2017 року ініційовано запровадження урядової програми реімбурсації вартості ліків «Доступні ліки» [18], яка передбачає не тільки відшкодування вартості деяких основних типів ліків (від серцево-судинних захворювань, цукрового діабету 2 типу, бронхіальної астми), але й підвищення доступності лікарських засобів для населення (зменшення податку на додану вартість до 2–5%, регресивна націнка тощо).

Водночас окремі не до кінця продумані заходи медичної реформи породжують низку ризиків і загроз невиконання конституційних зобов'язань держави та недотримання соціальних стандартів, визначених Європейською соціальною хартією, ратифікованою Україною.

Головним змістом реформи є впровадження страхової медицини та поступове скорочення спектра безкоштовних медичних послуг. Запровадження нового порядку надання медичних послуг зменшить кількість тих, хто може їх безкоштовно отримати, оскільки зміни передбачають зростання ролі приватних надавачів послуг, які можуть бути зацікавлені в обмеженні доступу до медичної сфери найбідніших. З 1 серпня 2017 року, відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації Фонду оплати праці», здійснено реорганізацію Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, а також створено Фонд соціального страхування [19].

Об'єднання фондів соціального страхування передбачається з метою підвищення ефективності управління системою соціального страхування, оптимізації витрат, скорочення адміністративних видатків фондів на 600 млн. грн. та отримання належної страхової виплати в разі хвороби, виробничої травми або профзахворювання в єдиній установі, а саме «єдиному вікні». На жаль, завдання реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування виконуються повільно внаслідок блокування діяльності фондів у процесі реорганізації, що було знято шляхом внесення відповідних змін до законодавства.

Висновки. Отже, активізація зусиль щодо посилення соціального захисту, людського розвитку, захисту прав громадян на всіх рівнях управління є запорукою зміцнення економічного потенціалу України, забезпечення соціально-політичної стабільності в суспільстві та міжнародної конкурентоздатності, а також базисом будь-яких реформ у соціальній сфері, які визначають їх перспективність та можливість завершеності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Актуальний стан та проблеми діючої системи соціального захисту в Україні // Ресурсний центр ГУРТ. URL: <http://gurt.org.ua/news/recent/3803>.
- Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 р. та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 р.: Розпорядження КМУ від 3 квітня 2017 року № 275. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.
- Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28 грудня 2014 року № 78-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Статистична інформація // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Державна казначейська служба України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category>.
- Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Ключові тенденції ринку праці: дослідження "EY Ukraine" // Офіційний сайт "Ernst & Young Global Limited". URL: <http://www.ey.com/ua/uk/newsroom/pr-activities/articles/ey-article>.
- Пропозиція робочої сили та попит на неї // Державна служба зайнятості. URL: <http://www.dcz.gov.ua>.
- Міграція в Україні: факти і цифри – 2016 // MOM. Представництво в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
- Statistics on enforcement of immigration legislation. URL: http://ec.europa.eu/Statistics_immigration_legislation.
- Міграційні настрої українців. Дзеркало тижня. 2017. URL: https://dt.ua/macrolevel/migraciyni-nastroyi-ukrayinciv-256262_.html.
- Показники ринку праці: дослідження "EY Ukraine". Глобально про все // Офіційний сайт "Ernst & Young Global Limited". URL: <http://www.ey.com/ua/uk/newsroom>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій: Закон України від 3 жовтня 2017 року № 2148-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Експрес-випуски // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я: Розпорядження КМУ від 30 листопада 2016 року № 1001. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи громадського здоров'я: Розпорядження КМУ від 18 серпня 2017 року № 560. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів: Проект закону від 10 квітня 2017 року № 6327. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я: Закон України від 6 квітня 2017 року № 002-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Висновок на проект Закону України «Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів» від 6 червня 2017 року № 6327. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls>.
- Деякі питання реорганізації фондів соціального страхування: Постанова правління Фонду соціального страхування від 24 травня 2017 року № 34. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/doccatalog>.

REFERENCES:

- Resursnyi tsentr HURT. Zakladka "Aktualnyi stan ta problemy diiuchoi systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini". [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://gurt.org.ua/news/recent/3803>.
- Rozporiadzhennia KМУ "Pro zatverdzhennia serednostrokovoho planu priorytetnykh dii Uriadu do 2020 r. ta planu priorytetnykh dii Uriadu na 2017 r." vid 03.04.2017 № 275. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/ua>.
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Biudzhethnoho kodeksu Ukrainy shchodo reformy mizhbiudzhethnykh vidnosyn" vid 28.12.2014 r. № 78-VIII. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Rozdil "Statystychna informatsiia". [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category>.
- Zakon Ukrainy "Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2018 rik" vid 07.12.2017 № 2246-VIII. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
- Ofitsiyniy sait Ernst & Young Global Limited. Zakladka "Kliuchovi tendentsii rynku pratsi: doslidzhennia EY Ukraine". [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ey.com/ua/uk/newsroom/pr-activities/articles/ey-article>.
- Derzhavna sluzhba zainiatosti. Rozdil "Propozytsiia robochoi syly ta popyt na nei". [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dcz.gov.ua>.
- MOM. Predstavnytstvo v Ukraini. Rozdil "Mihratsiia v Ukraini: fakty i tsyfyry – 2016". [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.
- Statistics on enforcement of immigration legislation. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://ec.europa.eu/Statistics_immigration_legislation.
- Mihratsiini nastroyi ukrainsiv. Dzerkalo tyzhnia, 06.10.2017 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://dt.ua/macrolevel/migraciyni-nastroyi-ukrayinciv-256262_.html.
- Ofitsiyniy sait Ernst & Young Global Limited. Zakladka "Pokaznyky rynku pratsi: doslidzhennia EY Ukraine. Hlobalno pro vse".

- [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ey.com/ua/uk/newsroom>.
13. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pidvyshchennia pensii" vid 03.10.2017 № 2148-VIII. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
14. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy. Rozdil "Ekspress-vypusky". [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Rozporiadzhennia KМУ "Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku systemy hromadskoho zdorovia" vid 30.11.2016 № 1001. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
16. Rozporiadzhennia KМУ "Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii rozvytku systemy hromadskoho zdorovia" vid 18.08.2017 № 560. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
17. Proekt zakonu "Pro derzhavni finansovi harantii nadannia medychnykh posluh ta likarskykh zasobiv" vid 10.04.2017 № 6327. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls>.
18. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia zakonodavstva z pytan diialnosti zakladiv okhorony zdorovia" vid 06.04.2017 № 002-VIII. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws>.
19. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy "Pro derzhavni finansovi harantii nadannia medychnykh posluh ta likarskykh zasobiv" vid 06.06.2017 № 6327. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls>.
20. Postanova pravlinnia Fondu sotsialnoho strakhuvannia "Deiaki pytannia reorganizatsii fondiv sotsialnoho strakhuvannia" vid 24.05.2017 № 34. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.fssu.gov.ua/fse/doccatalog>.

Filipchuk V.R.

*Degree Seeking Applicant at Department of International Economic Relations,
Khmelnytskyi National University*

REFORMATION OF THE SYSTEM OF REALIZATION OF SOCIAL DEFENCE OF THE POPULATION IN TERMS OF DEEPENING GLOBALIZATION

The article analyses the key vectors of reforming the system of social protection of the population of Ukraine against the backdrop of globalization processes. The analysis of expenditures of the state and local budgets is presented in order to identify the impacts of decentralization processes on the social sphere. The social indicators are analysed and the tendency of saving of budget funds on human potential development is revealed. Preconditions and factors of unemployment and labour migration are revealed in response to the imbalance in the state employment policy. The analytical and critical analysis of pension and medical reforms, reorganization of social insurance funds is carried out. The conclusion about the prospects of reforming the system of social protection of the population in the format of increasing the indicators of quality of life of the population and raising its social standards is drawn.

An important condition for achieving social stability in society is the reform of the system of social protection, the main purpose of which is to expand the social base of transformations on the basis of stabilizing the living standard of the population, reducing the burden of the consequences of economic reforms on the most vulnerable sectors of the population, taking measures to social adaptation of the population to these transformations.

Thus, the intensification of efforts to strengthen social protection, human development, protection of the rights of citizens at all levels of government – the key to strengthening the economic potential of Ukraine, ensuring socio-political stability in society and international competitiveness, and the basis for any reforms in the social sphere, which determine the prospects and the possibility of completeness.

СЕКЦІЯ 6 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.763

Гапонюк М.А.
кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри «Фінансові ринки»
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В КОРПОРАТИВНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено шляхи стимулювання інвестицій в корпоративні фінансові інструменти. Виділено три ключові рівня проблем. На першому рівні це малий обсяг наявних фінансових ресурсів, на другому – заміщення корпоративних цінних паперів державними, на третьому – низький рівень захисту прав інвесторів. Запропоновано шляхи вирішення виділених проблем, які включають впровадження обов'язкового пенсійного накопичувального забезпечення, диференційованих ставок доходності за ОВДП та підвищення рівня правової культури.

Ключові слова: акції, дефолт, корпорація, недержавне пенсійне забезпечення, облігації, фінансові інструменти.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы пути стимулирования инвестиций в корпоративные финансовые инструменты. Выделены три ключевых уровня проблем. На первом уровне это малый объем имеющихся финансовых ресурсов, на втором – замещение корпоративных ценных бумаг государственными, на третьем – низкий уровень защиты прав инвесторов. Предложены пути решения выделенных проблем, включающие внедрение обязательного пенсионного накопительного обеспечения, дифференцированных ставок доходности по ОВГЗ и повышение уровня правовой культуры.

Ключевые слова: акции, дефолт, корпорация, негосударственное пенсионное обеспечение, облигации, финансовые инструменты.

ANNOTATION

The author of this article looks for the ways to promote investments in corporate financial instruments in Ukraine. The author defines three levels of problems with investments in corporate securities in Ukraine. The first one regards the amount of money available for investments. To address this problem, the government can establish compulsory accumulative pension system. The second problem concerns the substitution effect. To divert money back to corporations, the government might use different yields for individuals and institutional investors. The third problem concerns investors' rights. The government and regulators should assure the rule of law.

Key words: bonds, corporation, default, financial instruments, non-government pension system, stocks.

Постановка проблеми. Підприємствам для розвитку необхідні фінансові ресурси. Вони можуть використовувати ресурси, генеровані самою компанією. Такий підхід дає змогу зберігати контроль над підприємством та робить його фінансово стійким. Проте дуже часто внутрішнє фінансування не дає змоги компанії швидко розвиватись та вигравати конкурентну боротьбу. Саме тому надзвичайно важливою для розвитку економіки є можливість підприємств за-

лучати зовнішнє фінансування. Таке залучення може здійснюватися в різних формах, проте для багатьох розвинених країн характерним є використання фондового ринку. В Україні корпоративний сегмент фондового ринку розвинений слабо. Стимулювання інвестицій у фінансові інструменти корпорацій може значно пришвидшити економічний розвиток та сприяти добробуту країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання залучення інвестицій корпораціями та стимулювання цього процесу розглядалися низкою зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких можна виділити М. Міллера, Ф. Модільяні [1], А. Альстадсетера, М. Джейкоба, Р. Мікелі [2], К. Лью, К. Пан, Дж. Тьян [3], Д. Барбосу, В. Карвальо, П. Перейру [4], а також багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча різноманітні аспекти функціонування корпоративних фінансових інструментів досліджені в працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених, більш детального вивчення потребують способи та механізми стимулювання інвестицій на сучасному етапі в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є виявлення засобів стимулювання інвестицій в корпоративні фінансові інструменти в Україні. Для досягнення мети поставлено такі завдання, як аналіз проблем із фінансовими ресурсами та пошук шляхів їх вирішення; аналіз проблем із фінансовими інструментами на ринку та пошук шляхів їх вирішення; аналіз проблем із захистом інвестицій та пошук шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доцільність та необхідність розвитку фондового ринку в Україні постулюється практично з моменту проголошення незалежності. Проте конкретні кроки в цьому напрямі були переважно несистемними та неефективними. Результатом є надзвичайно малорозвинений ринок корпоративних фінансових інструментів. Активна торгівля акціями практично відсутня, ринок корпоративних облігацій також дуже вузький (рис. 1).

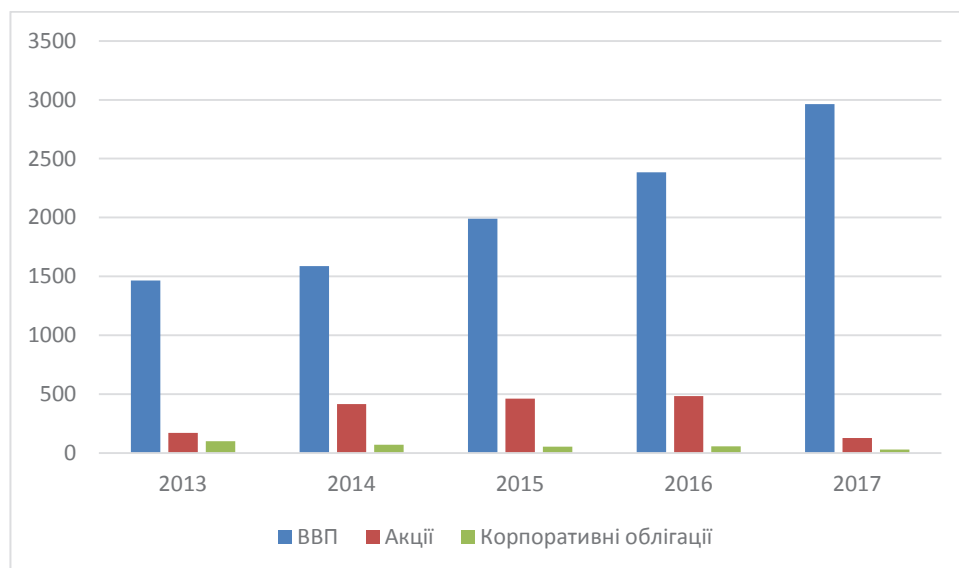

Рис. 1. Порівняння обсягу ВВП України та обсягів торгів акціями і корпоративними облигаціями у 2013–2017 рр., млрд. грн.

Джерело: побудовано автором за даними НКЦПФР [5]

Як показують дані рис. 1, обсяг торгів як акціями, так і облигаціями є значно нижчим за ВВП країни. При цьому загальною тенденцією є скорочення обсягів торгів корпоративними інструментами. Додатковим фактором впливу в травні 2018 року стало призупинення торгів на Українській біржі внаслідок заборони використання програмного забезпечення, розробленого в Росії. Українська біржа була центром ліквідності для акцій та давала можливість здійснювати інтернет-трейдинг. Фактичне призупинення активних торгів на ній може мати результатом подальше скорочення обсягу біржових торгів акціями.

Ті вітчизняні підприємства, які прагнуть залучати кошти на фінансовому ринку, змушені виходити на іноземні майданчики, проводячи там IPO чи розміщення єврооблігацій. Проблеми із залученням інвестицій на внутрішньому ринку є складними та взаємопов'язаними (рис. 2), тому вимагають комплексного підходу до пошуку шляхів їх вирішення.

Перший рівень проблем пов'язаний із наявністю фінансових ресурсів та готовністю інвесторів вкладати їх у цінні папери корпорацій. Він залежить від рівня розвитку економіки, а отже, рівня доходів населення. Варто відзначити, що саме схильність до інвестування населення є ключовим фактором. Держава виступає нетто-позичальником та схильна забирати кошти з фінансового

ринку. З нефінансовими компаніями ситуація складніша, але загалом їх інвестиції на ринку є істотно меншими, ніж у домогосподарств, які виступають нетто-кредитором.

Тривіальним є твердження про те, що за умов низького доходу домогосподарства не схильні здійснювати заощадження, витрачаючи практично всі кошти на продукти харчування, комунальні платежі та споживчі товари. Також важливим фактором є рівень довіри до фінансових установ. В Україні він історично був низьким, значною мірою через спосіб проведення приватизації. Не додали впевненості банкрутство, виведення з ринку та приватизація низки банків впродовж 2014–2017 рр. Як наслідок, в Україні дуже мала частка населення має заощадження на майбутнє (рис. 3).

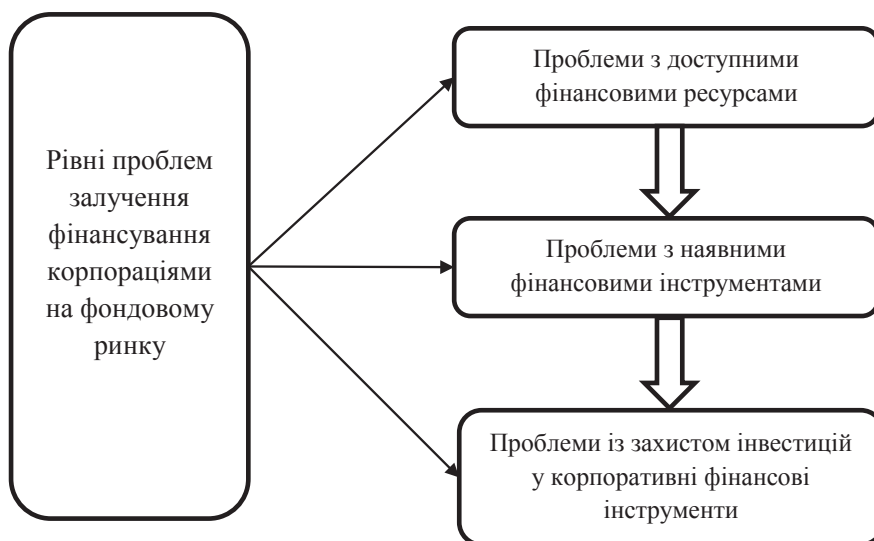

Рис. 2. Проблеми інвестицій у корпоративні фінансові інструменти

Джерело: побудовано автором

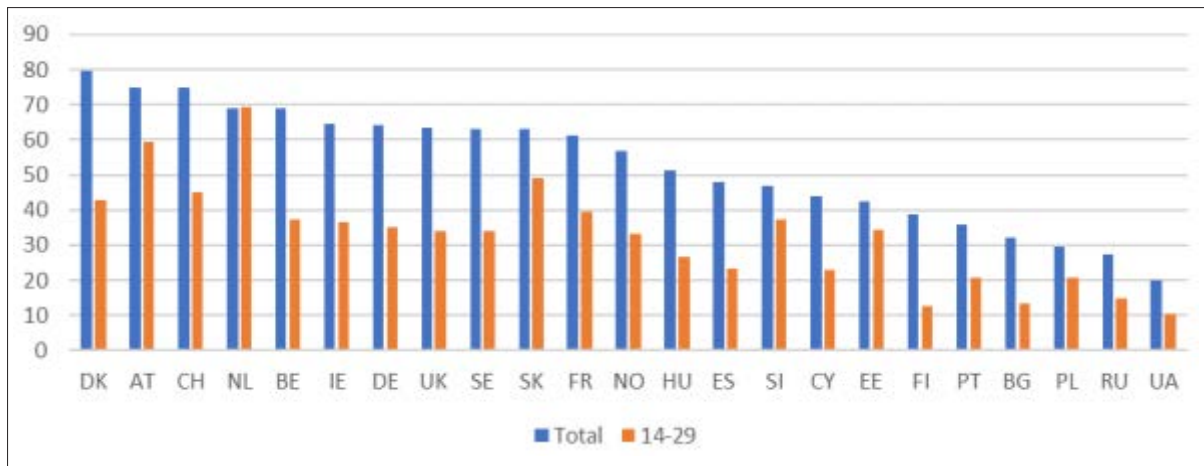

Рис. 3. Наявність заощаджень для літнього віку (все населення, що не на пенсії) та молоді (14–29 років) у 2006 р.

Джерело: [6]

Як показують дані опитування, лише близько 20% українців мало заощадження для літнього віку. Порівняно з іншими країнами це є досить низьким показником. Відповідно, досить мало коштів спрямовується у вигляді інвестицій в економіку та на фондовий ринок. Одним із можливих шляхів вирішення як проблеми пенсійного забезпечення, так і наповнення ринку ресурсами є використання накопичувальних пенсійних рахунків.

Прикладом успішного переходу від солідарного до накопичувального пенсійного забезпечення є Польща. Пенсійна реформа, яка розпочала працювати у 1999 р., одним із механізмів передбачала передачу частини внесків до недержавних відкритих пенсійних фондів. У подальшому ці кошти інвестувались у низько ризикові фінансові активи. Одним із результатів став стрімкий розвиток польського фондового ринку та перетворення Варшави на регіональний фінансовий центр. Низка українських компаній, передусім аграрних, проводила розміщення своїх цінних паперів саме на Варшавській біржі.

Розмови про необхідність реформування вітчизняної пенсійної системи на фоні хронічного дефіциту Пенсійного фонду велися вже давно. Проте тільки зараз прийнято відповідний закон, який передбачає запуск обов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення з 2019 р. Щоправда, відповідних механізмів його функціонування поки що немає, тому задекларований період початку роботи виглядає сумнівним.

Нині існують два конкуруючі законопроекти, які описують конкретні механізми організації другого рівня пенсійної системи. Один із них поданий групою депутатів та передбачає використання наявної інфраструктури недержавного пенсійного забезпечення, а саме недержавних пенсійних фондів (НПФ) та компаній з управління активами (КУА). Другий поданий Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) і передбачає

централізацію адміністрування в єдиному пенсійному фонді з передачею активів під управління КУА. Адекватний запуск обов'язкового накопичувального страхування може забезпечити наповнення фондового ринку фінансовими ресурсами та стимулювати інвестиції в корпоративні фінансові інструменти в Україні.

Проте навіть якщо доступних коштів стане суттєво більше, це ще не означає, що вони будуть спрямовані саме в корпоративні фінансові інструменти. Нині домінуючими в Україні є державні облігації (рис. 4).

Рис. 4 наглядно демонструє ефект заміщення корпоративних цінних паперів державними. За останніх п'ять років їх частка в обсязі біржових торгів виросла із 75% до 92%, потіснивши як акції, так і корпоративні облігації. Фактично зараз держава є прямим конкурентом бізнесу на фондовому ринку, вимиваючи з нього фінансові ресурси.

У державних операціях з цінними паперами немає нічого поганого, адже вони є потужним інструментом монетарної політики та джерелом фінансування дефіциту бюджету. Але проблемою є поточні інвестиційні характеристики продуктів, що пропонуються державою. Традиційно державні цінні папери мають найнижчий ризик та, відповідно, низьку дохідність. Проте в Україні це не так (рис. 5). Дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) у 2017 р. була досить високою, а у 2018 р. вона стала навіть вищою в результаті підняття облікової ставки Національним банком України.

Результатом є значна конкуренція між державними та корпоративними цінними паперами, передусім облігаціями. За порівняної дохідності ризик ОВДП є нижчим, тому інвестори схильні вкладати кошти саме в державні цінні папери. Проблемою є те, що держава зацікавлена в збереженні статусу-кво. Без залучення коштів на фінансовому ринку буде надзвичайно складно збалансувати бюджет.

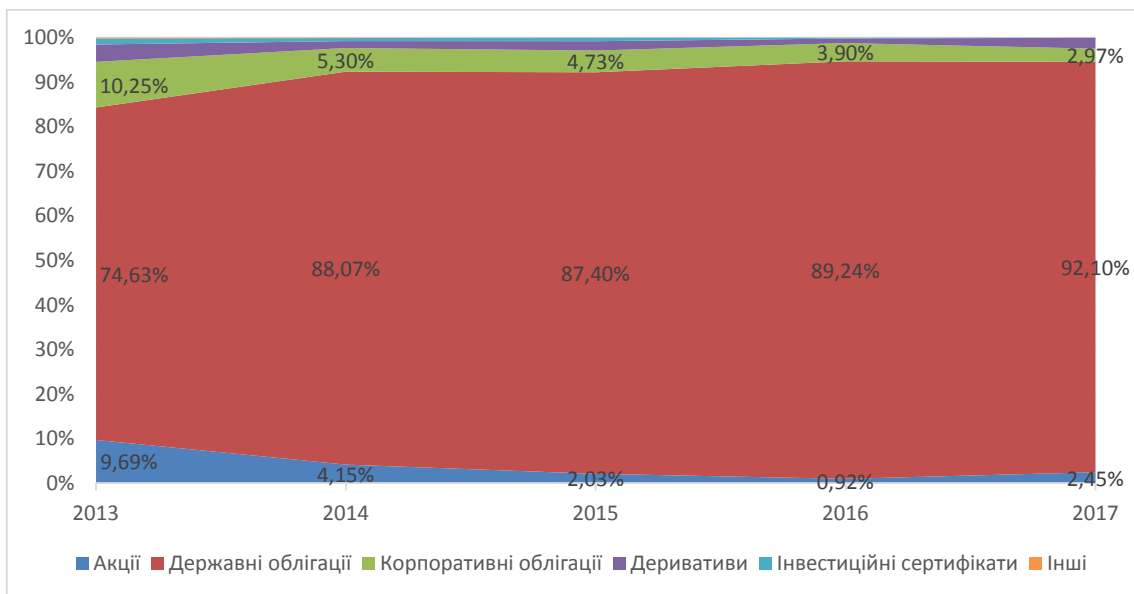

Рис. 4. Структура обсягу біржових торгів цінними паперами в Україні у 2013–2017 рр.

Джерело: побудовано автором за даними НКЦПФР [5]

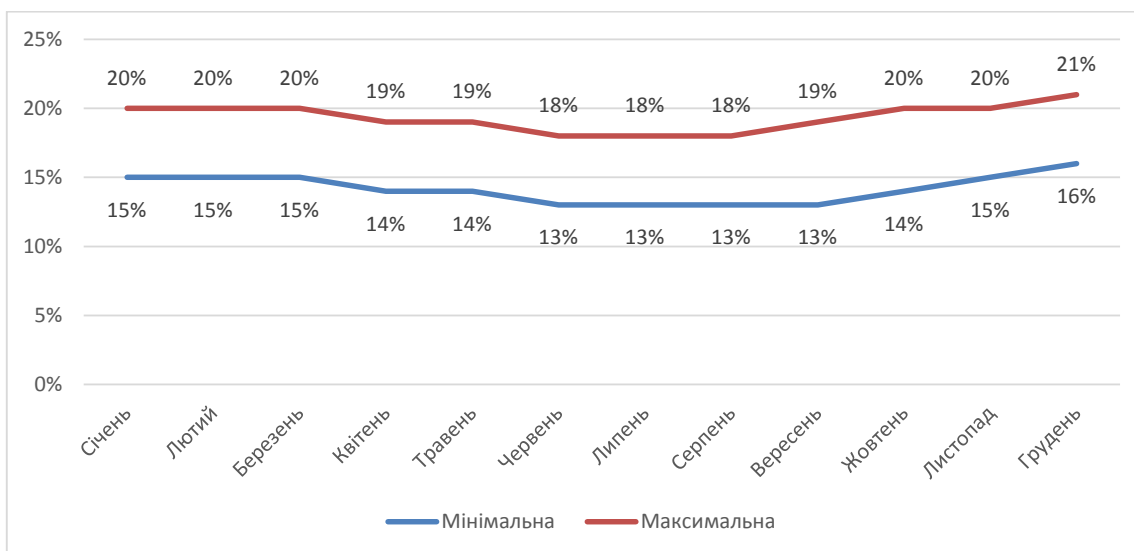

Рис. 5. Дохідність облигацій внутрішньої державної позики у 2017 р.

Джерело: дані НКЦПФР [5]

Досить цікавий варіант часткового вирішення проблеми заміщення корпоративних облигацій державними використовується в Угорщині. Там використовується різний рівень дохідності за державними цінними паперами для фізичних та юридичних осіб. Фізичні особи отримують вищу ставку дохідності, що дає навіть людям без професійної фінансової освіти можливість надійного розміщення коштів за прийнятними ставками. Для юридичних осіб ставки дохідності є нижчими. Це стимулює управляючих активами до пошуку інших варіантів розміщення коштів, зокрема в корпоративні цінні папери. Подібний підхід можна було би застосувати в Україні.

Третім рівнем проблем є захист інвестицій у корпоративні цінні папери. Особливості тут

є під час роботи як з акціями, так і з облигаціями. Для акцій останніми роками актуальною стала їх справедлива оцінка під час здійснення процедури сквіз-ауту. Українські акціонерні товариства отримали можливість проводити викуп акцій у міноритарних акціонерів за умови низького фри-флоту (кількості акцій компанії, що перебувають у вільному обігу на фондовому ринку), і багато хто нею скористався. При цьому в результаті низької ліквідності акцій на ринку та досить частої відсутності біржового курсу акціонери не завжди вважали ціну викупу справедливою.

Проблеми з облигаціями перш за все пов'язані із серією дефолтів у результаті фінансової кризи у 2008 р. Досить часто суди приймали рішення не

на користь інвесторів, що значно підірвало довіру до ринку корпоративних облігацій. У результаті цей ринок дуже значно зменшився в обсягах і так і не відновився на сьогодні. Проблема захисту прав інвесторів є комплексною та потребує не тільки і не стільки прийняття відповідних нормативно-правових актів, як підвищення рівня правової культури та дотримання законодавства.

Висновки. Таким чином, можна виділити три рівня проблем із залученням інвестицій у корпоративні цінні папери. Першою є малий обсяг доступних на фінансовому ринку ресурсів внаслідок низького рівня доходів та довіри до фінансових інститутів. Одним із можливих варіантів вирішення проблеми є використання обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Друга проблема пов'язана з ефектом заміщення державними облігаціями корпоративних цінних паперів. Шляхом її розв'язання може бути використання досвіду Угорщини зі встановленням різних ставок доходності для фізичних та юридичних осіб. Третя проблема пов'язана із захистом прав інвесторів та потребує комплексного підходу, який включатиме зміни як нормативно-правових актів, так і правозастосовної практики. Наведений вище перелік не є вичерпним, подальші дослідження можуть бути сконцентровані на пошуку нових шляхів стимулювання інвестицій в корпоративні фінансові інструменти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Modigliani F., Miller M.H. The cost of capital, corporation finance and the theory of investment. *The American economic review*. 1958. № 48(3). P. 261–297.
2. Alstadsater A., Jacob M., Michaely R. Do dividend taxes affect corporate investment? *Journal of public Economics*. 2017. № 151. P. 74–83.
3. Liu Q., Pan X., Tian G.G. To what extent did the economic stimulus package influence bank lending and corporate investment decisions? Evidence from China. *Journal of Banking & Finance*. 2018. № 86. P. 177–193.
4. Barbosa D., Carvalho V.M., Pereira P.J. Public stimulus for private investment: an extended real options model. *Economic Modelling*. 2016. № 52. P. 742–748.
5. Річний звіт 2017 // Офіційний сайт НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9F%D0%A4%D0%A0-2017.pdf>.
6. Hofacker D., Schadow S., Kletzing J. (Eds.). Long-term socio-economic consequences of insecure labour market positions, EXCEPT Working Papers. 2017. № 16.

REFERENCES:

1. Modigliani F., Miller M.H. (1958). The cost of capital, corporation finance and the theory of investment. *The American economic review*, 48(3), 261–297.
2. Alstadsater A., Jacob M., Michaely R. (2017). Do dividend taxes affect corporate investment? *Journal of public Economics*, 151, 74–83.
3. Liu Q., Pan X., Tian G.G. (2018). To what extent did the economic stimulus package influence bank lending and corporate investment decisions? Evidence from China. *Journal of Banking & Finance*, 86, 177–193.
4. Barbosa D., Carvalho V.M., Pereira P.J. (2016). Public stimulus for private investment: an extended real options model. *Economic Modelling*, 52, 742–748.
5. National Securities and Stock Market Commission (2017). Annual report. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%9D%D0%9A%D0%A6%D0%9F%D0%A4%D0%A0-2017.pdf>.
6. Hofacker D., Schadow S., Kletzing J. (Eds.) (2017). Long-term socio-economic consequences of insecure labour market positions, EXCEPT Working Papers, WP. No 16.

Напоніук М.А.
*Candidate of Economic Sciences, Professor,
Head of Financial Markets Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

PROMOTION OF INVESTMENT IN CORPORATE FINANCIAL INSTRUMENTS

The author of this article looks for the ways to promote investments in corporate financial instruments in Ukraine. They are highly important for promoting economic development in the country.

The author defines three levels of problems with investments in corporate securities in Ukraine. The first one regards the amount of money available for investments. It is quite low in Ukraine. The reason is a low level of income. Households spend almost all their money on food, clothes, and utilities with no surplus that can be used to invest in securities. Moreover, people in Ukraine do not trust financial institutions. It is a result of poorly performed privatization. The additional reason for distrust is the banking crisis of 2014–2017. During this period, many banks were liquidated, and the biggest one was nationalized. As a result, the level of savings in Ukraine is relatively low. To address this problem, the government can establish compulsory accumulative pension system. It would help to raise funds for investments.

The second problem concerns the substitution effect. Government bonds dominate the stock market in Ukraine. They have relatively low risk and high yield. The market shares of stocks and corporate bonds are very small. It impedes the investments in business and, as a result, economic development. To divert at least some money back to corporations, the government might use different yields for individuals and institutional investors.

The third problem concerns investors' rights. Shareholders might get artificially low price during a squeeze-out. Bondholders' rights might be violated after a default of the company. The government and regulators should assure the rule of law.

УДК 330.341.2:336.563:330.341.1[621:63]

Ільчук В.П.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Чернігівського національного технологічного університету*

Шпомер Т.О.

*аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Чернігівського національного технологічного університету*

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

АНОТАЦІЯ

У статті визначено роль та значення інституціональних умов фінансового забезпечення. Розглянуто законодавчу базу, яка формує інвестиційну політику держави щодо фінансування сільськогосподарського машинобудування. Наведено схеми формування інституціональних умов та функціонування інституціонального середовища фінансового забезпечення. Запропоновано авторське визначення поняття «потенціал фінансового забезпечення», визначено його складові. Запропоновано функціональну схему формування та використання потенціалу фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування.

Ключові слова: фінансове забезпечення, інноваційний розвиток, потенціал фінансового забезпечення, інституційне середовище, сільськогосподарське машинобудування.

АННОТАЦИЯ

В статье определены роль и значение институциональных условий финансового обеспечения. Рассмотрена законодательная база, которая формирует инвестиционную политику государства по финансированию сельскохозяйственного машиностроения. Приведены схемы формирования институциональных условий и функционирования институциональной среды финансового обеспечения. Предложено авторское определение понятия «потенциал финансового обеспечения», определены его составляющие. Предложена функциональная схема формирования и использования потенциала финансового обеспечения инновационного развития сельскохозяйственного машиностроения.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, инновационное развитие, потенциал финансового обеспечения, институциональная среда, сельскохозяйственное машиностроение.

ANNOTATION

The article defines the role and significance of institutional conditions of financial provision. The legislative framework, which forms the investment policy of the state on the financing of agricultural engineering, is considered. The schemes of formation of institutional conditions and functioning of the institutional environment of financial provision are presented. The author's definition of the concept of "potential of financial support" is proposed and its components are defined. The functional scheme of the formation and use of the financial support potential of innovative development of agricultural engineering is proposed.

Key words: financial support, innovative development, potential of financial support, institutional environment, agricultural engineering.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання ринкові механізми не розв'язують всіх проблем, пов'язаних з реалізацією державних інноваційних пріоритетів розвитку національної економіки. Це стосується також вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, продукція якого спрямовується на технологічне переоснащення сільськогосподарської галузі, важливість якої для країни полягає в тому, що ця

галузь забезпечує третину валютних надходжень до державного бюджету. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до інституціонального забезпечення фінансування розвитку сільськогосподарського машинобудування, державної фінансової підтримки його розвитку.

Аналіз законодавчої та нормативної бази, в рамках якої здійснюються процеси фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування, показав наявність низки проблем чинної системи фінансування розвитку реального сектору економіки, що потребує розроблення та вжиття заходів її вдосконалення в умовах прогресуючого технологічного відставання вітчизняних підприємств від світових лідерів у галузі сільськогосподарського машинобудування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституційного середовища в різних сферах господарської діяльності досліджували Т.В. Вдовиченко [1], Ю.М. Коваленко [2], Т.Б. Матоліч [3], О.О. Солодовнік [4] та інші науковці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте інституційному забезпеченню фінансування розвитку сільськогосподарського машинобудування приділено недостатньо уваги.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає в дослідженні інституційного забезпечення функціонування та розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційне забезпечення функціонування та розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування формується системою законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють процеси інноваційного оновлення матеріально-технічної бази виробництва машин та обладнання для АПК країни, а також низкою державних та приватних інституцій, які створюють необхідні умови розвитку зазначеної підгалузі машинобудування. Концептуальна схема інституційних основ організації фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування показана на рис. 1. Роль та значення інституціональних умов фінансового забезпечення в розвитку сільськогосподарського машинобудування наведено на рис. 2.

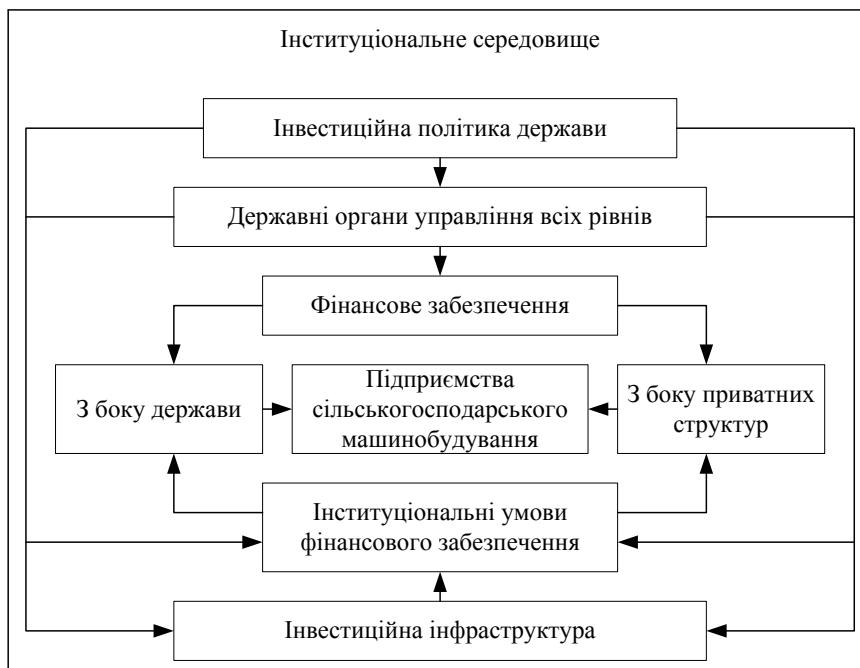

Рис. 1. Концептуальна схема інституціональних основ організації фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування

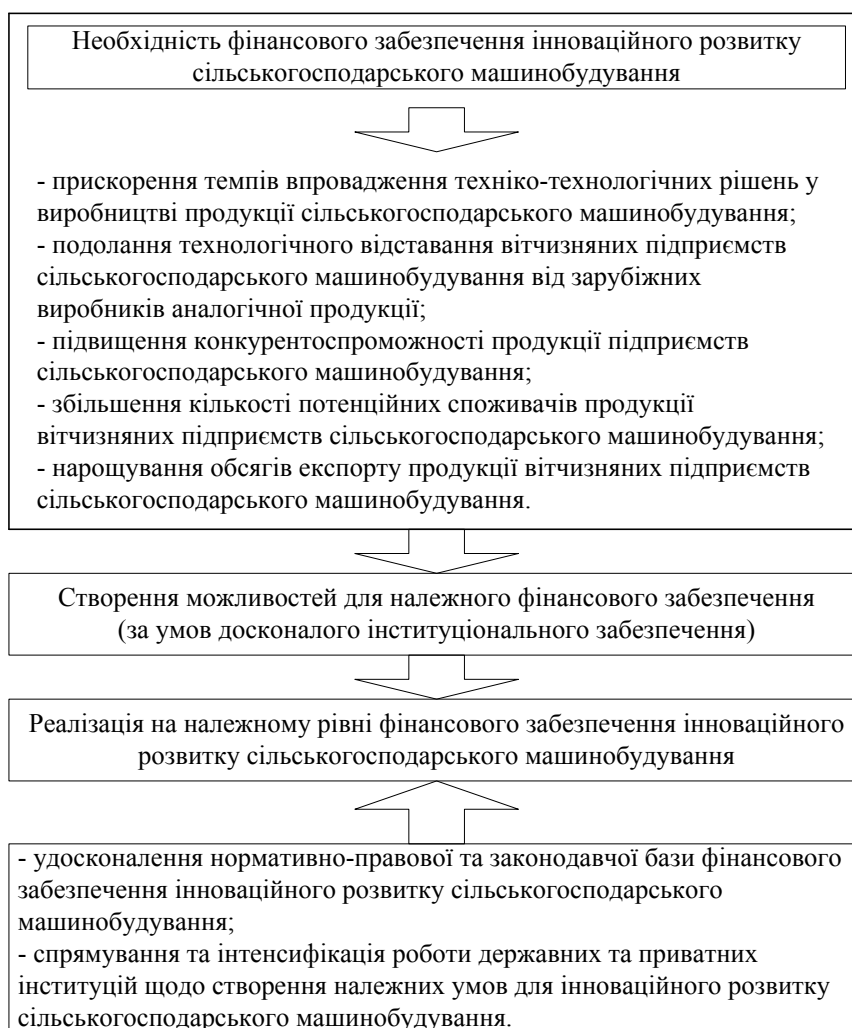

Рис. 2. Роль та значення інституціональних умов фінансового забезпечення в розвитку сільськогосподарського машинобудування

Доцільно також оцінити функціональні можливості державних інституцій у сфері сприяння та активізації фінансового забезпечення розвитку вітчизняного машинобудування, зокрема сільськогосподарського.

Інституціональну підтримку в розрізі однієї з її складових, а саме окремих інституцій фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування, можна розглядати як дворівневу. На першому рівні (національному) зосереджені суб'єкти державного рівня, на другому – суб'єкти секторального рівня (рис. 3).

Система фінансового забезпечення розвитку машинобудування, зокрема сільськогосподарського, на рівні держави базується на інституційних засадах і покликана забезпечити вирішення таких завдань:

- створення необхідних передумов для швидкого й ефективного впровадження новачій в підгалузь сільськогосподарського машинобудування;
- збереження та розвиток визнаних вітчизняних наукових шкіл, нарощування науково-технічного потенціалу в машинобудівних

галузях, зокрема сільськогосподарському машинобудуванні;

– забезпечення необхідних соціально-економічних умов для збереження й розвитку наукового потенціалу країни, запобігання відпливу наукових кадрів за кордон.

Загалом ці завдання повинні вирішуватися шляхом удосконалення інституціонального середовища, а саме шляхом поліпшення законодавчо-правової бази, розвитку державних та приватних інституцій, здатних активізувати інвестиційну діяльність, та посилення прямого бюджетного фінансування, надання грантів на переоснащення основних засобів підприємств сільськогосподарського машинобудування недержавними організаціями та фондами.

Подолання технологічного відставання вітчизняного сільськогосподарського машинобудування має здійснюватися шляхом створення таких інституційно-правових умов, за яких захочувалося б фінансування науково-дослідних робіт як з боку держави, так і з боку комерційних структур.

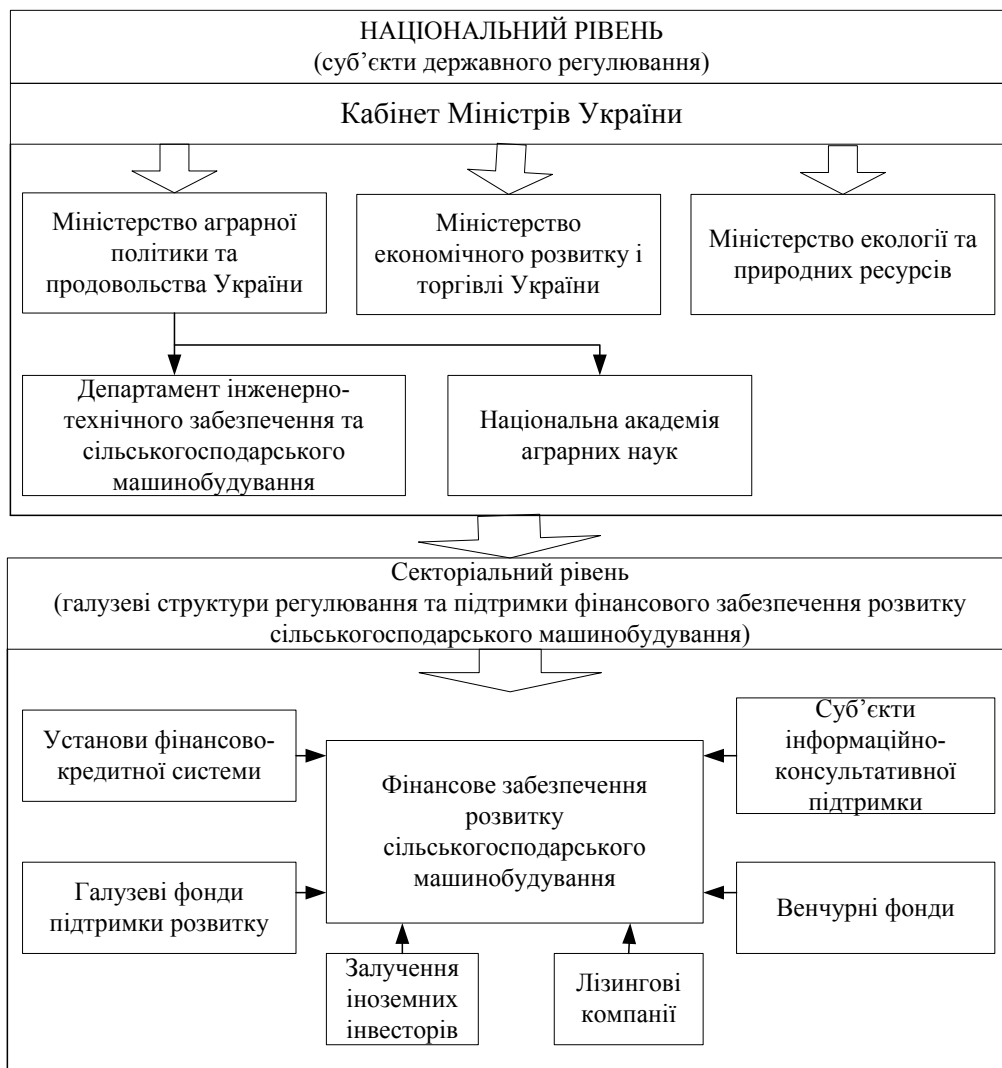

Рис. 3. Суб'єкти інституціональної підтримки фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування

Нарощування обсягів фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування сприяє розробленню та впровадженню нових машин і передових технологій, забезпечує можливість створення сучасної техніки для споживачів в аграрному секторі економіки.

Розробка нової техніки та технологій у галузі сільськогосподарського машинобудування не має постійного безперервного характеру. Головними причинами низьких темпів інноваційного розвитку підприємств вказаної підгалузі машинобудування є нестача фінансових ресурсів і недосконалість інституціонального середовища, а саме незавершеність і нестабільність законодавчої бази та неналежна функціональність державних і приватних інституцій, які мають забезпечити сприятливі інституційні умови функціонування інвесторів (інституційних і дрібних), які мають певний капітал, що може бути спрямований на розвиток підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Схема формування інституційних умов фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування наведена на рис. 4.

Важливість формування сприятливих інституційних умов визначається їх впливом на активізацію діяльності інвесторів, які мають забезпечити необхідний обсяг фінансових ресурсів для фінансування розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Значний вплив на формування сприятливих інституціональних умов фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського маши-

нобудування має законодавча база (табл. 1), яка формує інвестиційну політику держави стосовно фінансування розвитку пріоритетних галузей національної економіки, зокрема сільськогосподарського машинобудування.

Щодо державних і приватних інституцій як складових формування інституціональних умов функціонування інвесторів, в ролі яких виступають держава та інші учасники інвестиційного процесу, то їх роль є визначальною на етапі практичної реалізації процесу фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування.

Розгорнута схема функціонування інституціонального середовища фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування наведена на рис. 5.

Головним завданням інституціонального середовища фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування є створення таких умов, за яких інвесторам (великим інституціям, окремим структурам та індивідуальним інвесторам) будуть створені сприятливі умови інвестування в розвиток підприємств вказаної підгалузі машинобудування, що вимагає, з одного боку, вдосконалення законодавчо-правової бази інвестиційної діяльності, а з іншого боку, створення та розвитку відповідних інституцій, що сприяють активізації інвестиційних процесів в Україні. За умов узгодженої взаємодії складових інституціонального середовища, а саме законодавчо-правової бази та відповідних інституцій, вони функціонують як єдина синергетична система

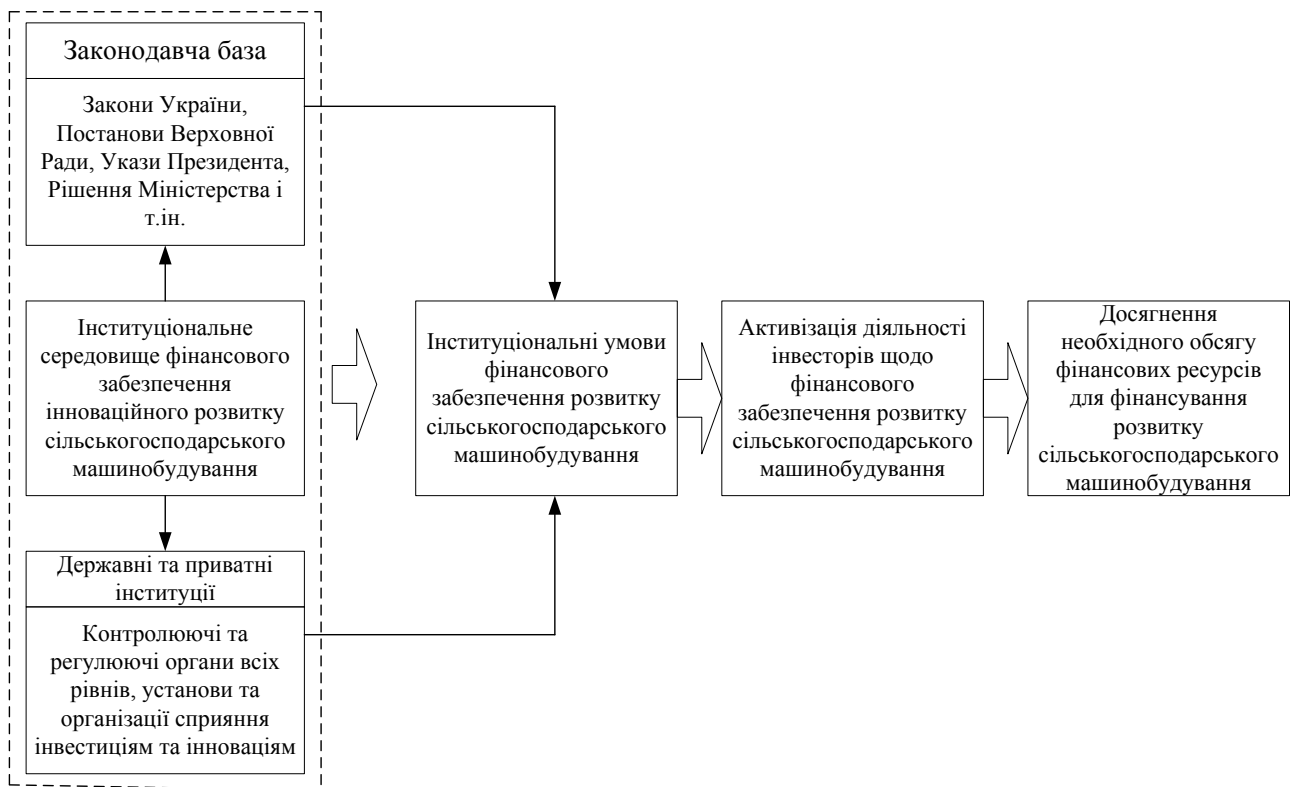

Рис. 4. Схема формування інституційних умов фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування

Таблиця 1

**Основні законодавчі акти регулювання та підтримки розвитку
сільськогосподарського машинобудування [5–10]**

Закони України	
Про списання та реструктуризацію податкової заборгованості платників податків – підприємств тракторобудування та комбайнобудування	Закон створює сприятливі економічні умови для заощадження обігових коштів підприємств сільськогосподарського машинобудування, можливості їх спрямування на розвиток матеріально-технічної бази виробництва.
Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу	Закон визначає основні напрями державної політики пріоритетного розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу, створює сприятливі економічні умови для збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської техніки та обладнання для харчової і переробної промисловості, визначає шляхи формування ринку та вдосконалення системи забезпечення агропромислового комплексу вітчизняною технікою і обладнанням.
Про захист прав покупців сільськогосподарських машин	Закон регулює відносини між покупцями сільськогосподарських машин та їх виробниками, продавцями, виконавцями робіт і послуг з технічного сервісу, встановлює права та обов'язки покупців, визначає механізм реалізації державного захисту покупців, обов'язки та відповідальність виробників, продавців, виконавців робіт, послуг.
Постанови КМУ	
Про затвердження Порядку визначення ступеня локалізації виробництва підприємствами вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу та встановлення показників ступеня локалізації виробництва тракторів та інших самохідних енергетичних засобів сільськогосподарського призначення, спеціальних автомобілів сільськогосподарського призначення, самохідних та причіпних комбайнів	
Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	

і забезпечують підвищення активності інвесторів та ефективності інвестиційних процесів в інноваційному оновленні основних засобів підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Створення необхідних умов досягнення високого рівня фінансового забезпечення сільськогосподарського машинобудування, виходу на провідні позиції його інноваційного розвитку відповідно до сучасних потреб подолання технологічного відставання вітчизняних машин та обладнання від зарубіжних аналогів є основним завданням інституціонального середовища.

Вирішення поставлених завдань має здійснюватися за умов реалізації фінансових рішень та можливостей щодо пошуку, залучення та використання фінансових ресурсів, які надає ринкова економіка, а також активізації державної фінансової підтримки в рамках реалізації національних пріоритетів розвитку значущих для країни галузей економіки, зокрема сільськогосподарського машинобудування.

Головними стримуючими факторами для інвесторів, що мають вкладати кошти в розвиток сільськогосподарського машинобудування, є такі:

- значні інвестиційні ризики, що знижують інвестиційну привабливість зазначеної підгалузі машинобудування;
- незадовільний фінансовий стан багатьох підприємств сільськогосподарського машинобудування, що виключає можливості використання власних коштів для їх розвитку;
- тривалий термін окупності капіталовкладень в оновлення основних засобів сільськогос-

подарських підприємств, що стримує активність інвесторів різних форм власності;

- нераціональна кредитна політика, що виключає стимули до залучення банківського капіталу й капіталу інших фінансово-кредитних установ;

– невиважена і недосконала податкова й амортизаційна політика, що не відбиває наявний стан основних засобів, їх фізичний і моральний знос, а також збереження на балансах підприємств застарілих і недіючих машин та обладнання, що збільшує витрати виробництва і знижує конкурентоспроможність продукції.

Вирішення зазначених питань є актуальним завданням в контексті вдосконалення законодавчо-правової бази фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування.

Виходячи з провідної ролі держави у вирішенні зазначених питань, першочерговими кроками визначаємо:

- підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського машинобудування, що вимагає запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності в галузі;
- нарощування фінансово-кредитного потенціалу інвестиційної діяльності установ фінансово-кредитної системи;
- відновлення внутрішніх інвестиційних можливостей підприємств сільськогосподарського машинобудування за рахунок надання низки пільг щодо оподаткування;
- нарощування обсягів державної фінансової підтримки та підвищення ефективності ін-

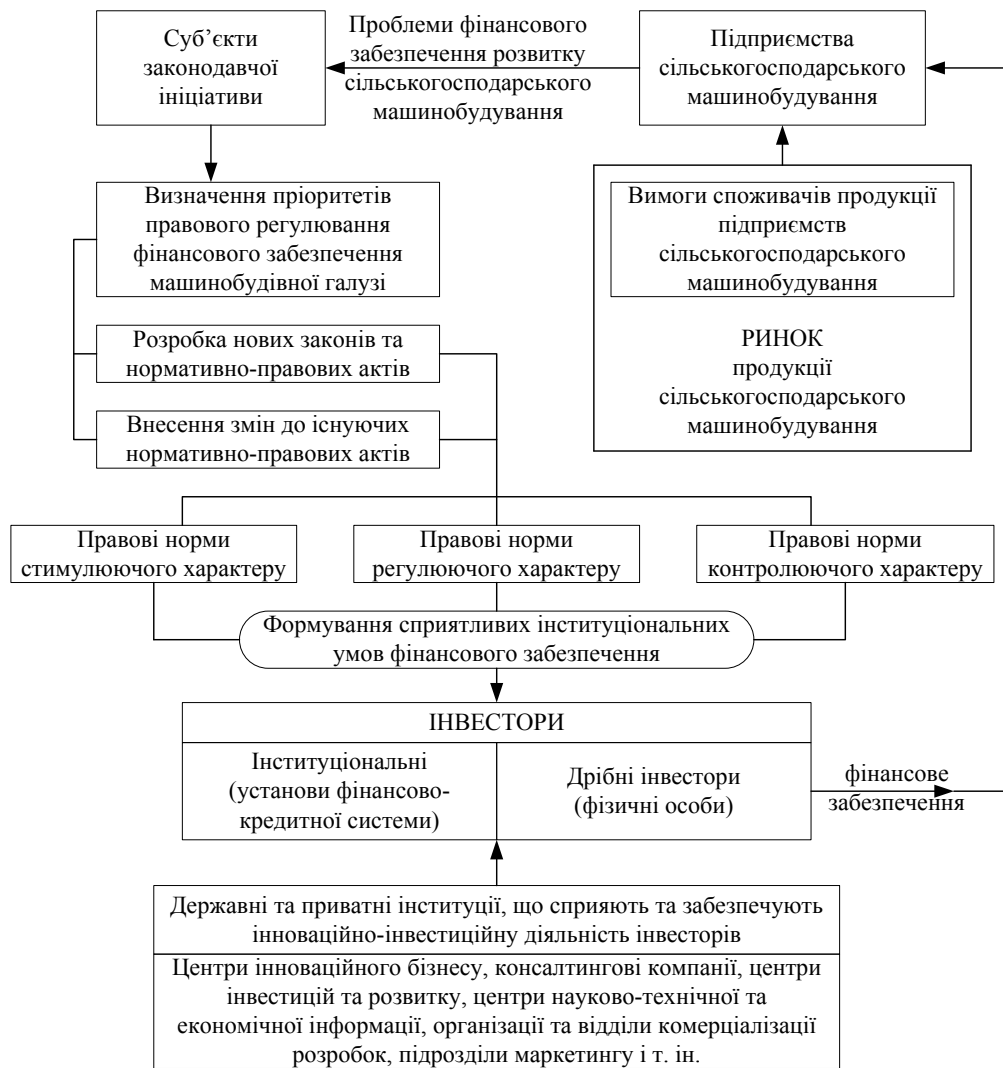

Рис. 5. Схема функціонування інституціонального середовища фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування

вестиційної діяльності, вдосконалення механізмів фінансового забезпечення;

- вдосконалення правових засад та дієвих механізмів державно-приватного партнерства в системі фінансового забезпечення розвитку сільськогосподарського машинобудування;

- розробку програм і проектів підтримки розвитку сільськогосподарського машинобудування, що передбачають безпосередню державну фінансову підтримку та запровадження державного замовлення на продукцію підприємств зазначеної підгалузі машинобудування;

- залучення коштів іноземних інвесторів на розвиток вітчизняних підприємств сільськогосподарського машинобудування.

Належний рівень фінансового забезпечення залежить від його потенціалу. Потенціал фінансового забезпечення визначається наявним обсягом фінансових ресурсів, які можуть бути в будь-який час задіяні на потреби розвитку підприємства, та наявними можливостями їх ефективного використання.

Поняття «потенціал фінансового забезпечення» розуміється як спроможність забезпечити необхідними фінансовими ресурсами та можливостями їх ефективного використання будь-які потреби підприємства, пов'язані з його функціонуванням та/або розвитком. Складові потенціалу фінансового забезпечення показані на рис. 6.

Функціональна схема формування та використання потенціалу фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування наведено на рис. 7.

Взаємозв'язок понять «фінансове забезпечення» і «потенціал фінансового забезпечення» дуже тісний і виявляється у прямій їх залежності за критерієм значущості для об'єкта, що потребує фінансових ресурсів для свого розвитку.

Потенціал фінансового забезпечення є спроможністю гарантувати достатній рівень фінансового забезпечення для задоволення потреб у фінансових ресурсах, які мають бути спрямовані на реалізацію певної форми оновлення основних засобів, а саме від поточного ремонту до створення техніки та технологій нових поколінь.

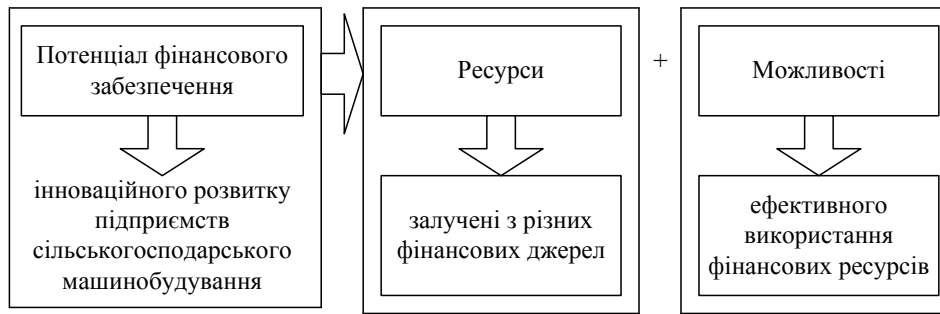

Рис. 6. Складові потенціалу фінансового забезпечення

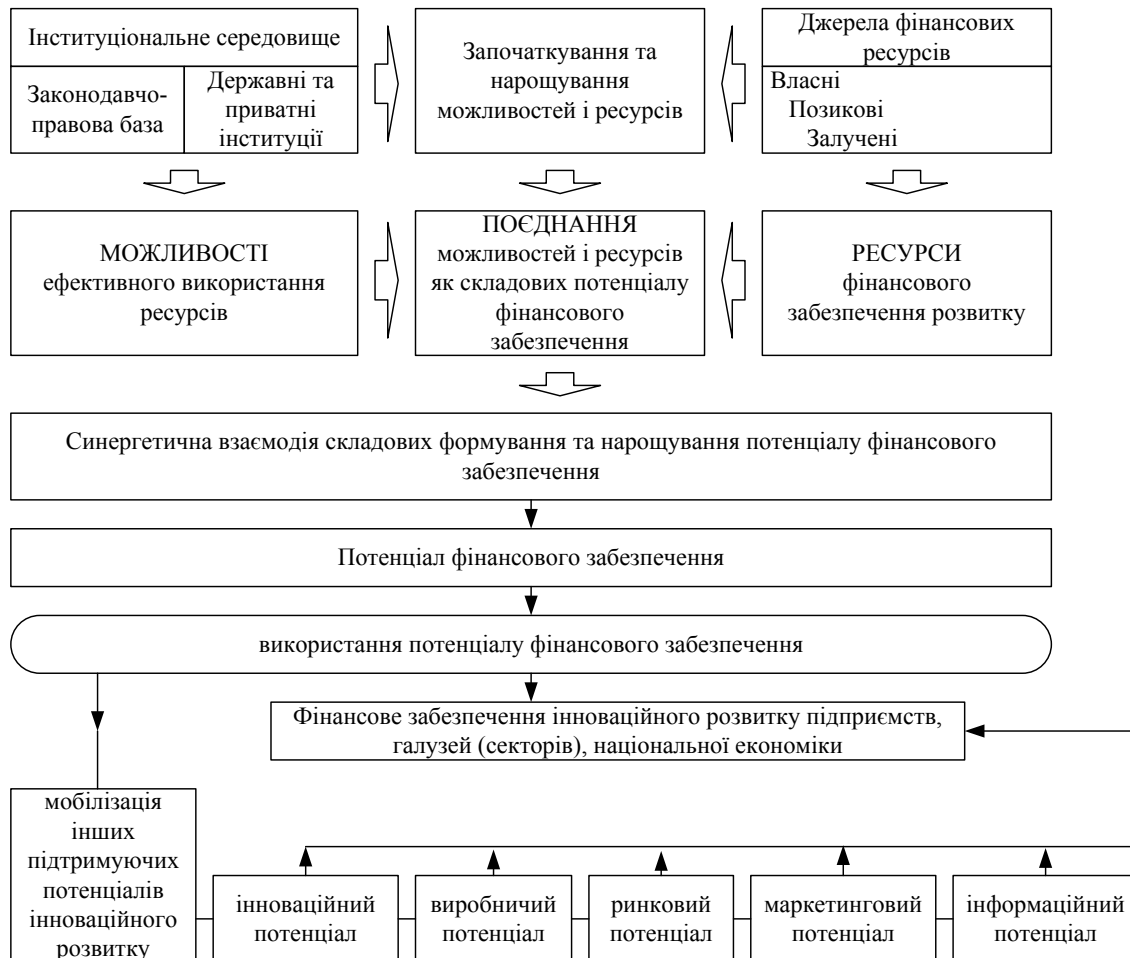

Рис. 7. Функціональна схема формування та використання потенціалу фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування

В процесі техніко-технологічного оновлення перехід на нову сходинку форми відтворення основних засобів пов'язаний з посиленням вимог до нарощування потенціалу фінансового забезпечення, максимум якого повинен відповідати найвищому рівню відтворення, а саме інноваційному розвитку.

Аналіз багаторічної практики фінансування технологічного розвитку підприємств за конкретною формою оновлення виявив певну тенденцію у потребах фінансових ресурсів і, відповідно, вимоги до потенціалу фінансового забезпечення (рис. 8).

Висновки. Таким чином, успішний інноваційний розвиток сільськогосподарського машинобудування визначається належним рівнем фінансового забезпечення за умов наявного ефективного інституційного середовища. На жаль, вітчизняна система законодавчих та нормативно-правових актів, що регулює питання фінансового забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарського машинобудування, є недосконалою та не відповідає потребам сьогодення. Неefективна координація роботи державних та приватних інституцій щодо напрямів, форм та методів фінансування сіль-

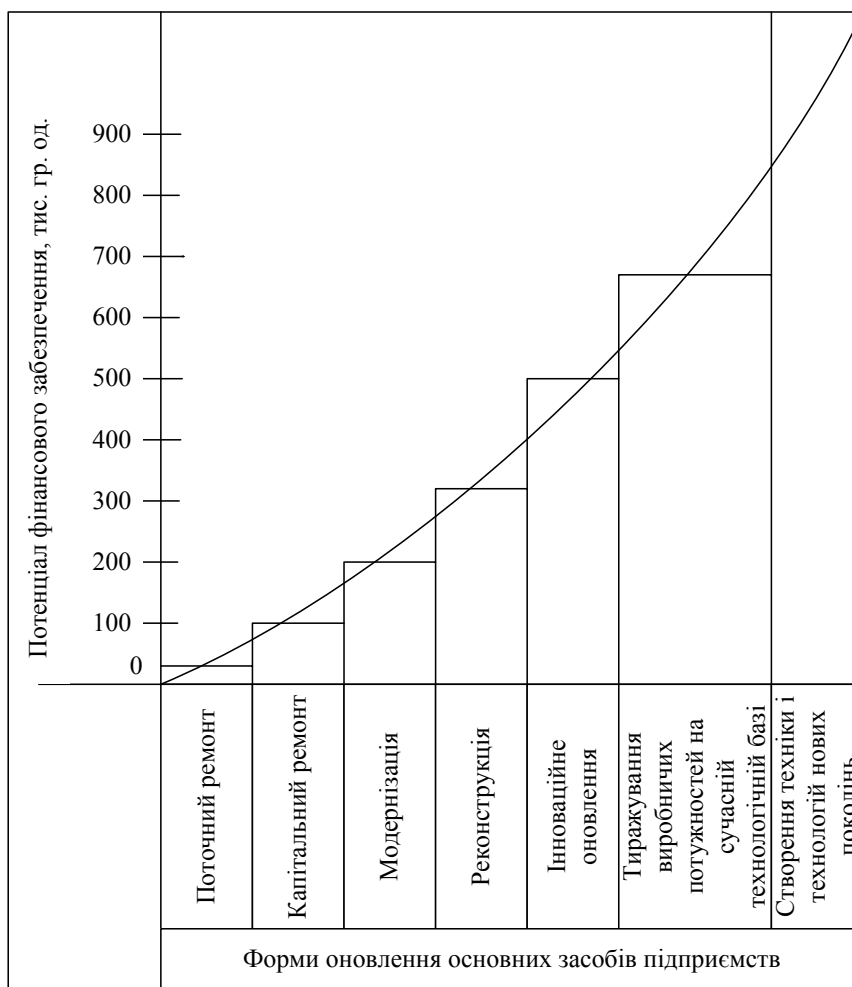

Рис. 8. Характер залежності потенціалу фінансового забезпечення від форми оновлення основних засобів підприємств

ськогогосподарського машинобудування призводить до розбалансованої діяльності його підприємств. Тому з метою активізації інвестиційних процесів в інноваційному розвитку підприємств сільськогосподарського машинобудування необхідно досягнути узгодженої взаємодії всіх складових інституціонального середовища фінансового забезпечення, а саме вдосконалити законодавчо-правову базу та сприяти розвитку інституцій, здатних активізувати інвестиційну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вдовиченко Т.В. Інституційне середовище фінансового забезпечення соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців в Україні. Ефективна економіка. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/157.pdf.
2. Коваленко Ю.М. Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 1(23). С. 92–97. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/24032>.
3. Матолич Т.Б. Інституційне середовище підприємницької діяльності в Україні та його вплив на трансакційні витрати суб'єктів підприємництва. Науковий вісник Полтавсько-

- го університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2011. № 2. С. 146–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2011_2_33.
4. Солодовнік О.О. Інституційне середовище публічно-приватного партнерства. Ефективна економіка. 2014. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3560>.
5. Міністерство аграрної політики та продовольства України: офіційний сайт. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.
6. Про списання та реструктуризацію податкової заборгованості платників податків – підприємств тракторобудування та комбайнобудування: Закон України від 20 квітня 2000 р. № 1698-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-14>.
7. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу: Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3023-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3023-14>.
8. Про захист прав покупців сільськогосподарських машин: Закон України від 5 червня 2003 р. № 900-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/900-15>.
9. Про затвердження Порядку визначення ступеня локалізації виробництва підприємствами вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу та встановлення показників ступеня локалізації виробництва тракторів та інших самохідних енергетичних засобів сільськогосподарського призначення, спеціальних автомобілів сіль-

ськогогосподарського призначення, самохідних та причіпних комбайнів: Постанова КМУ від 27 травня 2013 р. № 369. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/246377361>.

10. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва: Постанова КМУ від 1 березня 2017 р. № 130. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249807294>.

REFERENCES:

1. Vdovychenko T.V. "Instytutsiine seredovyshche finansovoho zabezpechennia sotsialnoi ta profesiinoi adaptatsii zvilnenykh viiskovosluzhbovtiv v Ukraini" [Institutional environment of financial support of social and professional adaptation of servicemen exempted from military service in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*. 2018. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/157.pdf.
2. Kovalenko Yu.M. "Sutnist' instyutysijnoho seredovyscha finansovoho sektora ekonomiky" [The essence of the institutional environment of the financial economic sector]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*. 2011. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/24032>.
3. Matolych T.B. "Instytutsiine seredovyshche pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini ta yoho vplyv na transaktsiini vytraty subiektyv pidpriemnytstva" [The institutional environment business in Ukraine and its impact on the transaction costs of business entities]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*. Seria: Ekonomichni nauky. 2011. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_2_33.
4. Solodovnik O.O. "Instytutsiine seredovyshche publichno-pryvatnoho partnerstva" [The institutional environment of public-private partnerships]. *Efektivna ekonomika*. 2014. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3560>.
5. "Ministerstvo ahromoi polityky ta prodovolstva Ukrainy" [Ministry of agrarian policy and food of Ukraine]. <http://www.minagro.gov.ua>.
6. Legal Act of Ukraine (2000). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-14>.
7. Legal Act of Ukraine (2002). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3023-14>.
8. Legal Act of Ukraine (2003). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/900-15>.
9. Legal Act of Ukraine (2013). <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/246377361>.
10. Legal Act of Ukraine (2017). <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249807294>.

Ilichuk V.P.

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv National University of Technology*

Shpomer T.O.

*Postgraduate Student at Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv National University of Technology*

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF FINANCIAL SUPPORT FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENGINEERING

In today's economic conditions, market mechanisms do not solve all the problems associated with the implementation of state innovation priorities for the development of the national economy. In connection with this, requirements for the institutional provision of financing for the development of agricultural engineering, state financial support for its development are increasing.

Institutional support for the operation and development of enterprises of agricultural engineering is formed by a system of laws and regulations on processes of innovation updating the material and technical base of the production of machinery and equipment for the country's AIC, as well as a number of state and private institutions that create the necessary conditions for the development of the specified sub-sector of mechanical engineering.

The overcoming of the technological backlog of domestic agricultural engineering should be achieved through the creation of such institutional and legal conditions, which would encourage the financing of research and development by both the state and commercial structures.

The level of financial support depends on its potential. The potential of the financial provision is determined by the available amount of financial resources that can be involved at any time for the needs of the enterprise development, and the existing opportunities for their effective use.

The potential of financial security is the ability to guarantee a sufficient level of financial provision to meet financial resource requirements that should be directed to the implementation of a certain form of renewal of fixed assets – from current repairs to the development of technologies of new generations.

In the course of the technical and technological update, the path of transition to a new stage of the form of reproduction of fixed assets is associated with increased requirements for ramping up the financial security potential, the maximum of which should correspond to the highest level of reproduction – innovative development.

УДК 336.714

Коваленко В.В.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету***РОЗВИТОК FINTESCH: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ БАНКІВ УКРАЇНИ****АНОТАЦІЯ**

У статті розвиток фінансових технологій розглянуто як визначальну рису вітчизняного банківського бізнесу. Визначено специфіку розвитку фінансових технологій в Україні. Визначено ключові FinTech-ризиків, які впливають на банківський бізнес. Обґрунтовано необхідність та можливі напрями розвитку партнерства між FinTech-компаніями та традиційними банками.

Ключові слова: фінансові технології, FinTech-компанії, банки, банківська діяльність, конкурентні позиції, інновації.

АННОТАЦИЯ

В статье развитие финансовых технологий рассмотрено как определяющая черта отечественного банковского бизнеса. Определена специфика развития финансовых технологий в Украине. Определены ключевые FinTech-риски, влияющие на банковский бизнес. Обоснованы необходимость и возможные направления развития партнерства между FinTech-компаниями и традиционными банками.

Ключевые слова: финансовые технологии, FinTech-компании, банки, банковская деятельность, конкурентные позиции, инновации.

ANNOTATION

In the article financial technologies development is considered as the defining feature of the domestic banking business. The specificity of financial technologies in Ukraine was defined. The key FinTech risks that affect the banking business were defined. The necessity and possible directions for the cooperation between FinTech-companies and traditional banks were substantiated.

Key words: financial technologies, FinTech-companies, banks, banking activity, competitive positions, innovations.

Постановка проблеми. Структурні перетворення у фінансовій сфері на початку ХХІ століття пов'язані зі зростаючими масштабами використання Інтернету та мобільних пристроїв для надання фінансових послуг. При цьому фінансові посередники все більше відходять від вузької спеціалізації та розширюють сферу діяльності. Отримали поширення фінансові супермаркети, які об'єднують в одній установі функції різних типів фінансових установ, а саме функції комерційного банку, страхової компанії, біржового брокера, платіжної системи.

Після кризи 2008 р. популярність фінансових посередників знизилася через проблеми, які пов'язані зі специфікою цієї форми діяльності. У Конгресі США декілька разів вносилися правка, яка передбачала відновлення закону Гласса-Стиголла, який забороняє об'єднання різних фінансових структур [1].

Слід звернути увагу на те, що створення банку (або іншого традиційного фінансового посередника) з радикально новою системою управління відбувається досить рідко. Частіше створюються компанії з тотожними функціями, які використовують високоінноваційні технології, пропонують уже наявні фінансові послуги за

більш привабливими умовами та витратами для клієнтів або розробляють нові технічні рішення та платіжні інструменти. Такі компанії отримали назву "FinTech" та цифрових екосистем.

Протягом останніх років FinTech набув значної популярності серед інвесторів, а саме загальний капітал FinTech-стартапів (компаній) збільшився у 2015 р. до 25 млрд дол. США (за даними Бостонської консалтингової групи, провідної консалтингової фірми з управління) та демонструє стійкий тренд до подальшого зростання [2, с. 49].

FinTech-компанії створюють, з одного боку, додаткові ризики для утримання конкурентних позицій банками на фінансовому ринку, а з іншого боку, можливості встановлення партнерських зв'язків між даними структурами й банками. Особливо актуальною ця тема є в умовах сучасного розвитку банківського бізнесу та одностороннього зростання віртуального ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку фінансових інновацій присвячені наукові праці багатьох відомих дослідників, серед яких слід відзначити А. Броддаса [3], Р. Мертона [4], М. Міллера [5], П. Туфано [6].

Серед вітчизняних науковців можна відзначити наукові праці В. Волосович [7], М. Диби [8], Л. Жердецької [9], В. Міщенко [10], М. Тарасюка, А. Шкляра та багатьох інших вчених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас залишається актуальним дослідження ризиків, які має FinTech для банківського сектору економіки України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз розвитку FinTech в Україні та дослідження впливу фінансових інновацій на розвиток вітчизняного банківництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. FinTech зазнають у світі бурхливого розвитку. Впродовж останніх трьох років FinTech розвивається і в Україні, де зараз на ринку активно працюють 80 компаній. Серед них є як стартапи, так і більш зрілі надавачі послуг.

Фінансові кризи завжди стимулюють розвиток фінтех-стартапів. Це викликано тим, що криза послаблює позиції традиційних бізнесів, так і тим, що в подібні періоди фінансові структури скорочують працівників. Розвиток вітчизняного фінтех-ринку повністю відповідає цьому тренду. Більшість із 80 локальних фінтех-компаній виникла після 2015 р., а 70% їхніх засновників та топ-менеджерів становлять колишні банківські співробітники.

Незважаючи на молодий вік більшості стартапів, майже всі вони мають готові рішення і вже продають їх клієнтам (84,2%). 49% фінтех-проектів залучали зовнішні інвестиції, 45% розвиваються на кошти засновників, а ще 6% фінансуються з прибутку від операційної діяльності. Водночас 72% стартапів нині зацікавлені в зовнішніх інвестиціях переважно задля посилення маркетингової активності та масштабування. Наймасовіший ринковий сегмент в українському FinTech становлять платежі та грошові перекази. В цій сфері працює понад 30% усіх стартапів (рис. 1).

Світові тренди у сфері FinTech (за даними бази даних LTP MEDICI) налічують 7 891 FinTech-компанію, і ці цифри збільшуються щодня. У відносному значенні картина частки світових FinTech-стартапів представлена на рис. 2.

Якщо розглядати процес регулювання ринку FinTech в Україні, то можна зазначити, що він підтримувався Національним банком України з прийняттям Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. (Постанова від 18 червня 2015 р. № 391), у якій визначено низку ініціатив, а саме курс на безготівкову економіку 2020; перехід на стандарти ISO20022; обмін документами в електронному форматі з використанням електронного підпису; скасування штампів, печаток та паперових копій; зберігання документів в електронному форматі; віддалена ідентифікація особи; можливість замовлення фінансових послуг онлайн; електронне візування сканкопій та підпис касових документів; можливість використання системи "Bank ID" для дистанційної ідентифікації клієнтів банків; захист прав користувачів фінансових

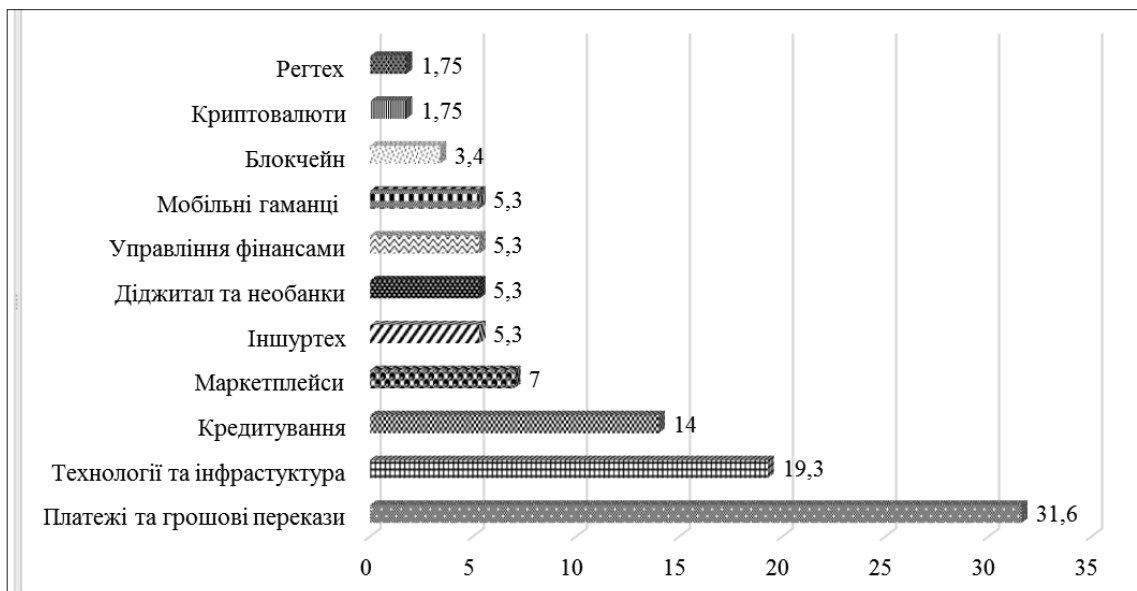

Рис. 1. Видова панель розподілу FinTech-стартапів в Україні, %

Джерело: складено автором з використанням матеріалів [12]

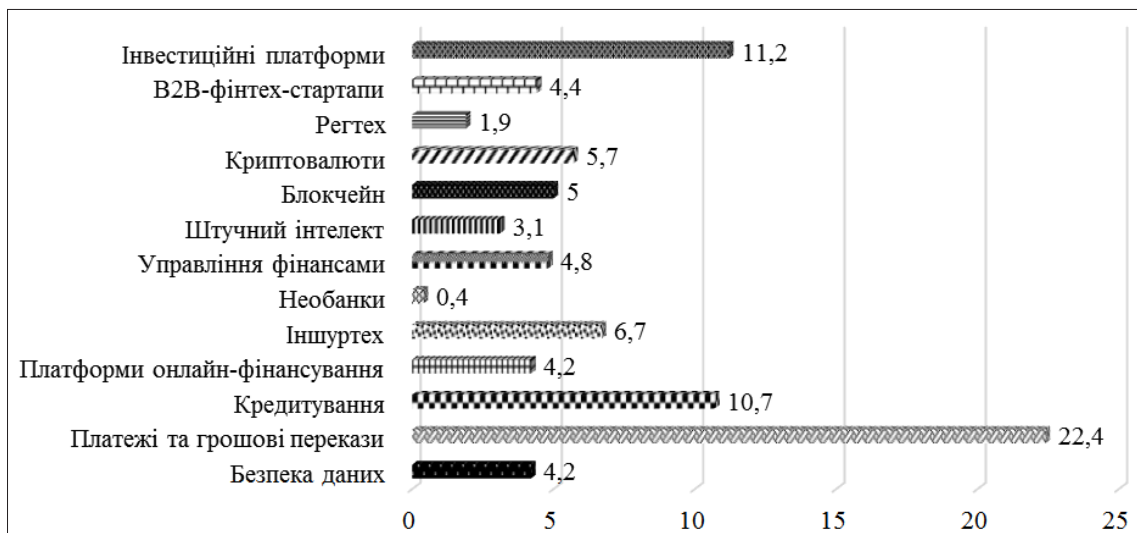

Рис. 2. Видова панель розподілу FinTech-стартапів у світовому тренді, %

Джерело: складено автором з використанням матеріалів [13]

послуг; підвищення фінансової грамотності населення; нові правила для стимулювання ліцензування нових гравців у секторі платежів [14].

На сучасному етапі покращується правове середовище для підтримки FinTech та інших стартапів, а саме надано дозвіл на підписання рахунків та угод електронним підписом; банки вже не зобов'язані перекладати документи українською, якщо вони складені англійською; вітчизняні IT-компанії продовжують користуватися спрощеним оподаткуванням, а саме 5% на рік; НБУ продовжує поступово знімати обмеження на репатріацію дивідендів (ліміт підвищено до 5 000 000 доларів США на одну юридичну особу на рік); НБУ активно відстоює прийняття директив Європейського Союзу, наприклад у PSD2, у внутрішніх законодавчих актах; прийнято Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII.

НБУ активно підтримує проект національної системи «Bank ID». Така система дасть змогу будь-якому клієнту, який вже пройшов процедуру KYC в одному банку та отримав національний «Bank ID», використати його для відкриття рахунків у будь-якому іншому банку.

НБУ ініціював створення проекту «Сприяння розвитку FinTech в Україні». Серед передумов появи проекту слід назвати низку недавніх стартапів, що впроваджують різноманітні ініціативи у сфері FinTech; попит користувачів на інноваційні послуги. Потенційно пріоритетними напрямками розвитку FinTech в Україні стануть банкінг (без банківських відділень), платежі, діджитал-кредитування (P2P, B2P і кредитування фінансових компаній), страхування (автомобілів, туристичне) [15].

Основні проблеми для вітчизняних FinTech-стартапів містяться у тому, що більшість місцевих та сільських адміністрацій не готові сприйняти FinTech, адже місцеві підприємці та торгові мережі закриті від таких ініціатив; ідея можна реалізовувати тільки у «вузькому колі», наприклад в одній компанії чи в одному місті; більшість новаторських ідей створюється з вектором на іноземний ринок (інвестора легше знайти за кордоном); відсутній первісний капітал для вкладень.

Таким чином, сутність FinTech доцільно окреслити взаємозв'язком двох основних компонентів:

- інновацій, які засновані на технологіях традиційного банківського сектору;
- нових моделей надання фінансових послуг.

FinTech знайшов своє втілення у фінансовій сфері у формах, які наведені в табл. 1.

Карту екосистеми FinTech в Україні представлено на рис. 3.

Незважаючи на зростаючу конкуренцію з боку нових високотехнологічних структур, традиційні фінансові посередники зберігають певні конкурентні переваги. На рис. 4 представлено результати проведеного у 2016 р. опитування топ-менеджерів фінансового сектору щодо оцінювання ключових переваг банків порівняно з FinTech.

Для банків основні ризики, які виникають унаслідок впливу FinTech, можна поділити на стратегічні ризики, операційні ризики, ризик ауторсингу, ризики кібератаки та комплеанс-ризика (табл. 2).

Деякі з фінтех-провайдерів підтримують партнерство з банками і міжнародними платіжними системами. Це включає платформи

Таблиця 1

Характеристика форм прояву FinTech

№	Форма FinTech	Характеристика
1.	Кредитування P2P як альтернатива роздрібному кредитуванню	Сутність P2P-кредитування полягає в тому, що банки або небанківські фінансові установи надають інформаційну платформу для зв'язку між розрізненими кредиторами та інвесторами, завдяки чому фізичні особи можуть безпосередньо надавати кошти в позику іншим фізичним особам або бізнесу. В Україні вперше послуги P2P-кредитування у 2015 р. розпочав надавати ПАТ КБ «ПриватБанк», пропонуючи вищу дохідність (у середньому +5% річних від базових ставок за вкладами).
2.	Блокчейн-технологія	Дає змогу зберігати великі обсяги даних та оперувати ресурсами самих учасників FinTech, тобто реалізуються транзакції без участі основного контрагента, а саме банку або платіжної системи, а також створюється криптовалюта засобом запису інформації про транзакції осіб, які беруть участь у їх проведенні та розташуванні блоків інформації поспіль один за одним. Серед небанківських платіжних цифрових сервісів, які віддають перевагу індивідуальному та клієнтоорієнтованому підходам, можна назвати англійські електронні платіжні системи «Skrill» та «Transfer Wise», а також американську компанію «Venmo/Braintree», яка увійшла до складу міжнародних платіжних систем «PayPal», «WePay». З 2015 р. партнером системи «Transfer Wise» є ПАТ КБ «Приватбанк».
3.	Надання онлайн-кредитів засобами електронних платіжних систем	FinTech-компанії – це установи, які використовують у своїй діяльності новітні розробки у сфері мобільних платежів, онлайн-кредитування, цифрових миттєвих переказів, грошових переказів по всьому світі без потреби присутності клієнта, що знижує витрати та дає змогу пропонувати фінансові послуги на найбільш вигідних умовах. В Україні перший небанк «Monobank» створено у 2017 р. Відкриття й використання рахунку в цьому банку безплатні, а клієнт підключається до платіжної системи «MasterCard».

Джерело: складено автором з використанням матеріалів [2; 8–11]

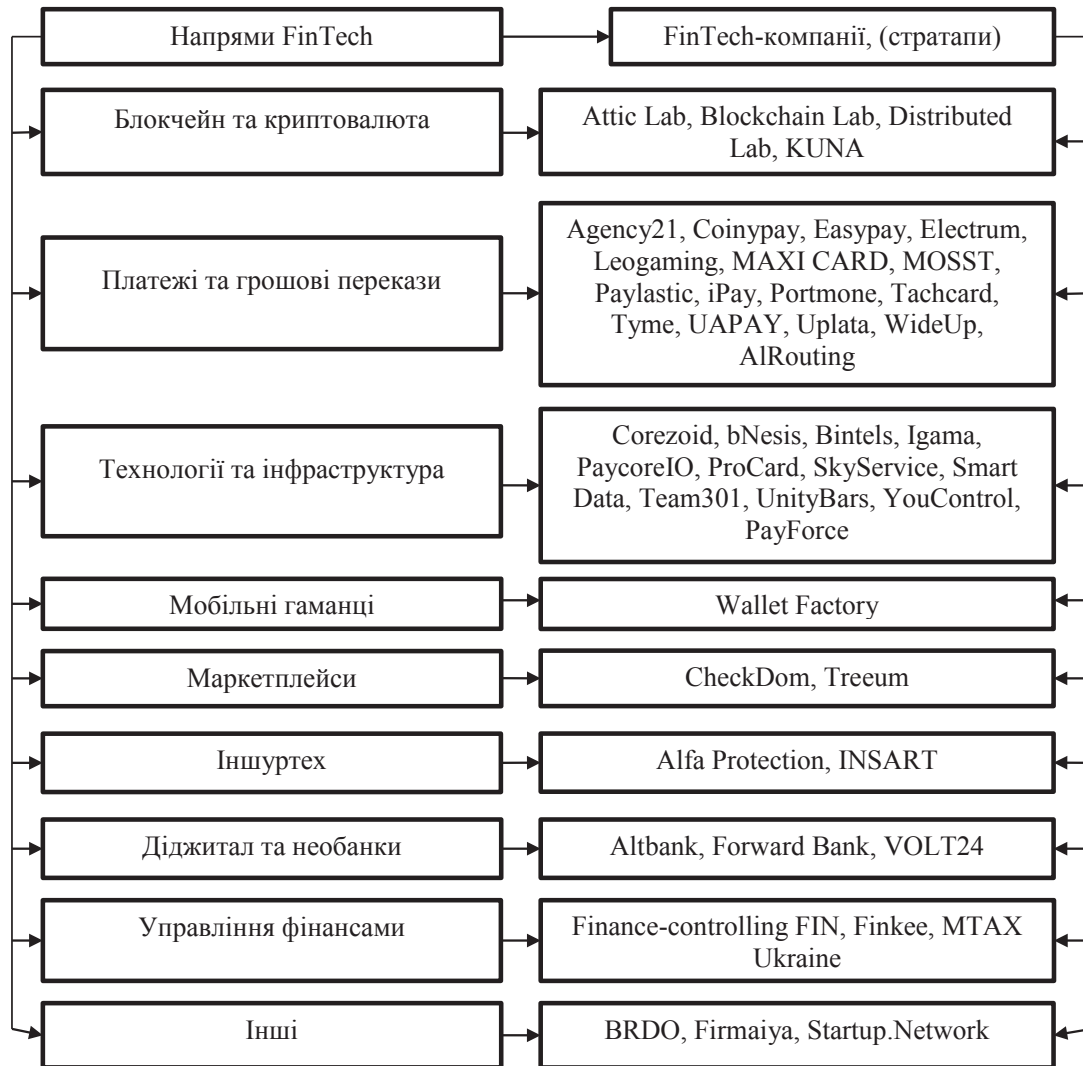

Рис. 3. Карта екосистеми FinTech в Україні у 2018 р.

Джерело: складено автором з використанням матеріалів [12; 13]

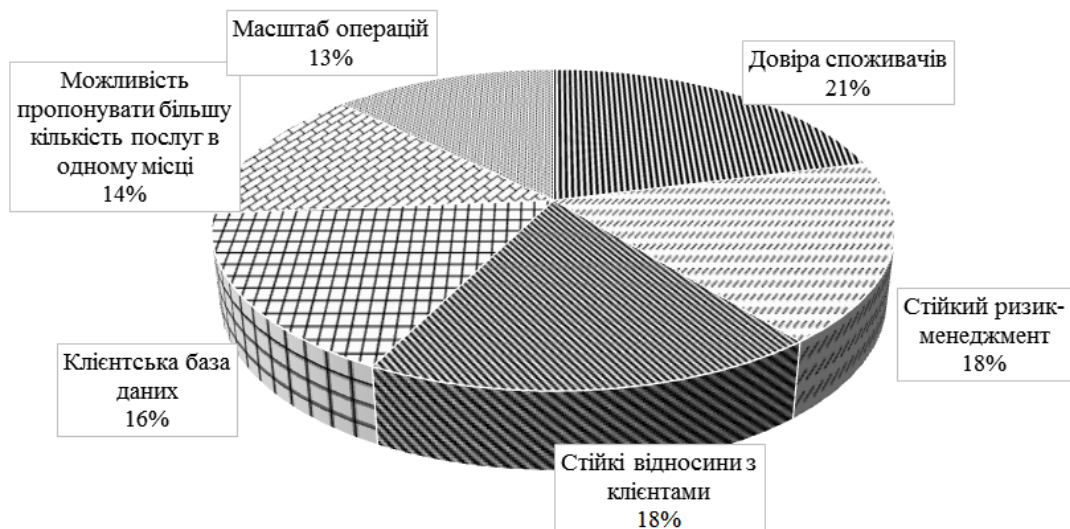

Рис. 4. Основні переваги традиційних банків порівняно з FinTech-компаніями

Джерело: складено автором з використанням матеріалів [16, с. 20]

Таблиця 2

Характеристика ризиків для банків під дією FinTech

№	Вид ризику	Характеристика
1.	Стратегічні ризики	Потенційний ризик для надходження капіталу, який виникає внаслідок нераціональних управлінських рішень, що призводить до зниження показників рентабельності банків. Наявні банки втрачають значну питому вагу на ринку або прибутку, якщо нові учасники ринку спроможні більш ефективно використовувати інновації та надавати більш дешеві послуги, які краще відповідають очікуванням клієнтів
2.	Операційний ризик	Ризик, пов'язаний з реалізацією банком бізнес-функцій, а також ризики шахрайства та зовнішні події приводять до великої кількості IT-взаємозалежностей та ринкової інфраструктури, що викликає IT-ризик, який переростає у системну кризу, а особливо тоді, коли послуги надаються одним або декількома домінуючими учасниками. Діяльність FinTech-компаній у банківському секторі збільшує складність усієї банківської системи та залучає інших учасників ринку, які можуть мати обмежений досвід в управлінні IT-ризиками.
3.	Комплеанс-ризик	Ризик недотримання правил конфіденційності даних, недотримання законодавства, стандартів. Може виникнути в разі появи великих обсягів інформації та використання аутсорсингу.
4.	Ризик аутсорсингу	Передача установою певних бізнес-процесів на обслуговування великої кількості залучених осіб приводить до невизначеності обов'язків різних учасників у ланцюгу створення вартості, що потенційно збільшує ймовірність операційних інцидентів. Ключове завдання банків полягає в контролі за операціями, які відбуваються за їх межами, та управлінні ризиками. Якщо FinTech-компанії виступають постачальниками послуг, банкам необхідно виявляти більшу обачливість у виконанні контрактів та забезпечувати безпеку банку та клієнтів.
5.	Ризик кібератаки	Ризик відбувається частково через залежність банків від програмного забезпечення, інформаційних технологій, а також у тому, що ініціатори цих нападів цікавляться не тільки діями банків, але й конфіденційними даними про клієнтів. Зазначене підтверджує потребу для банків та FinTech-компаній, які використовують новітні розробки у сфері мобільних платежів, онлайн-кредитування, цифрових миттєвих переказів коштів, сприяти ефективному управлінню та контролю за кіберризиками.

Джерело: розробка автора з використанням джерела [17, с. 60–68]

для Р2Р-карткових транзакцій, платіжні картки з логотипами декількох компаній та інші платіжні послуги. Переважно це такі банки, як ПАТ «ПУМБ» (9,4%), АТ «Ощадбанк» (16%), ПАТ «Альфа-Банк» (14%), ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» (11,6%), ПАТ «Таском-Банк» (26%) та міжнародні платіжні системи (МПС (Visa, Mastercard, 23%) [12].

Висновки. Незважаючи на ранню стадію розвитку FinTech в Україні, у 2018 р. спостерігається значне зростання цього тренду. Потужна інфраструктура у вигляді високого проникнення мобільного зв'язку та смартфонів разом із технологічно грамотним населенням сприятиме розвитку FinTech в Україні. Продовження гармонізації правового поля в Україні з Директивами Європейського Союзу щодо електронних грошей, віддаленого відкриття рахунків, багаторівневої ідентифікації клієнтів (KYC), PSD2, відкритих API та використання третіх сторін як агентів може в подальшому сприяти розвитку FinTech-індустрії в Україні.

Перспективність розвитку FinTech можна окреслити за такими напрямками.

1) Відкритий банкінг (Open Banking) – це механізм, який дає можливість клієнтам банку відкривати свої банківські дані зовнішнім сервісам, наприклад платіжним платформам або платформам онлайн-кредитування. Перевагами, які дає Open Banking банківському сектору, є впровадження нових технологій; поступовий

перехід до цифрового банкінгу у банківській сфері; отримання банком нових можливостей, завдяки яким можна пропонувати нові продукти та сервіси, що задовольняють клієнтський попит, який змінився; більш активне використання Big data, що це стало частиною бізнесу та ухвалених бізнес-рішень; розширення можливості використання соціальних медіа як одного з основних каналів комунікації.

2) Банк-рітейлер, що дасть змогу створити нові сервіси та розширити перелік послуг для клієнтів; запустити нову програму лояльності для клієнтів; забезпечити нові джерела прибутку для рітейлера. Банки для себе бачать вигоду в тому, що рітейлери мають у своєму розпорядженні велику клієнтську базу. Це дає змогу банку створити нові джерела доходу та розширити перелік клієнтів банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bloomberg. Republican Platform Under Trump Backs Glass-Steagall's Return. URL: <https://www.bloomberg.com/politics/articles/2016-07-18/republican-platform-under-trump-backs-glasssteagall-s-return>.
2. Шкляр А. Класичний банкінг: напрями трансформації в умовах технологічної революції. Український соціум. 2018. № 1(64). С. 49–58.
3. Broaddus A. Financial innovation in the United States – background, current status and prospects. Economic review. 1985. January/February. P. 1–22.

4. Merton R.C. A Functional Perspective of Financial Intermediation. *Financial Management*. 1995. Vol. 24, № 2. P. 23–41.
5. Miller M.H. Financial Innovation: The Last Twenty Years and the Next. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 1986. Vol. 21. Issue 4. P. 459–471.
6. Tufano P. Financial Innovation and First Mover Advantages. *Journal of Financial Economics*. 1989. Vol. 25. P. 213–240.
7. Волосович С.В. Віртуальна валюта: глобалізаційні виклики і перспективи розвитку. *Економіка України*. 2016. № 4. С. 68–78.
8. Диба М.І., Осадчий Є.С. Фінансові інноваційні інструменти у банківській системі. Стратегія економічного розвитку України. 2018. № 42. С. 99–109.
9. Жердецька Л.В., Городинський Д.І. Розвиток банківських технологій: загрози та можливості для банків. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 583–588.
10. Міщенко В.І., Міщенко С.В. Маркетинг цифрових інновацій на ринку банківських послуг. *Фінансовий простір*. 2018. № 1(29). С. 75–79.
11. Тарасюк М.В., Кошчєєв О.О. Інновації в глобальній цифровій сфері: оцінка трансформацій. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2017. Вип. 131. С. 94–110.
12. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог. URL: http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf.
13. FinTech в Україні: чому потрібно розвивати ринок фінансових технологій? URL: <https://evris.law/uk/statija-fintech-v-ukraini-chomu-potribno-rozvivati-rinok-finansovih-tehnologij>.
14. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: затверджена Постановою Правління НБУ від 18 травня 2015 р. № 391. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
15. Розвиток FinTech в Україні: новий проект від Нацбанку. URL: <https://tehnot.com/ua/razvitie-fintech-v-ukraine-novyj-proekt-ot-natsbanka>.
16. Усоскин В.М., Белоусова В.Ю., Козырь И.О. Финансовое посредничество в условиях развития новых технологий. Деньги и кредит. 2017. № 5. С. 14–21.
17. Система ризик-менеджменту в банках: теоретичні та методологічні аспекти: монографія / за ред. В.В. Коваленко. Одеса: ОНЕУ. 2017. 304 с.
2. Shkliar A. (2018). "Classic banking: directions of transformation in terms of the technological revolution", *Ukrainskyi sotsium*, no 1(64), p. 49–58.
3. Broaddus A. (1985). "Financial innovation in the United States – background, current status and prospects", *Economic review*, January / February, p. 1–22.
4. Merton R.C. (1995). "A Functional Perspective of Financial Intermediation", *Financial Management*, Vol. 24, no 2, p. 23–41.
5. Miller M.H. (1986). "Financial Innovation: The Last Twenty Years and the Next". *Journal of Financial and Quantitative Analysis*. Vol. 21, Issue 4, p. 459–471.
6. Tufano P. (1989). "Financial Innovation and First Mover Advantages". *Journal of Financial Economics*. Vol. 25, p. 213–240.
7. Volosovych S.V. (2016). "Virtual currency: globalization challenges and development prospects". *Ekonomika Ukrainy*, no 4, p. 68–78.
8. Dyba M.I., Osadchyi Ye.S. (2018). "Financial innovative instruments in the banking system". *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no 42, p. 99–109.
9. Zherdetska L.V., Horodynskyi D.I. (2017). "Development of financial technologies: treats and opportunities", *Ekonomika i suspilstvo*, Vol. 10, p. 583–588.
10. Mishhenko V.I., Mishhenko S.V. (2018). "Marketing of digital innovations in the market of banking services", *Finansovyj prostir*, no 1(29), p. 75–79.
11. Tarasiuk M.V., Koshchiev O.O. (2017). "Innovations in the global digital financial sector: estimation of transformation". *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Vol. 131, p. 94–110.
12. "Finteh in Ukraine: trends, market overview and catalog". Available at: http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf.
13. "FinTech in Ukraine: why it is necessary to develop a market of financial technologies?". Available at: <https://evris.law/uk/statija-fintech-v-ukraini-chomu-potribno-rozvivati-rinok-finansovih-tehnologij>.
14. National Bank of Ukraine (2015). "Comprehensive program of development of the financial sector of Ukraine till 2020". Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.
15. "Development of FinTech in Ukraine: a new project from the National Bank". Available at: <https://tehnot.com/ua/razvitie-fintech-v-ukraine-novyj-proekt-ot-natsbanka>.
16. Usoskin V.M., Belousova V.Ju., Kozyr' I.O. (2017). "Financial mediation in the conditions of development of new technologies". *Den'gi i kredit*, no 5, p. 14–21.
17. Kovalenko V.V. (2017). *Systema ryzyk-menedzhmentu v bankakh: teoretychni ta metodolohichni aspekty* [Risk management system in banks: theoretical and methodological aspects]. Odessa, ONEU, Ukrainian.

REFERENCES:

1. Bloomberg. "Republican Platform Under Trump Backs Glass-Steagall's Return". Available at: <https://www.bloomberg.com/politics/articles/2016-07-18/republican-platform-under-trump-backs-glasssteagall-s-return>.

Kovalenko V.V.
*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Department of Banking,
Odessa National Economic University*

FINTECH DEVELOPMENT: THREATS AND PROSPECTS FOR BANKS OF UKRAINE

The article substantiates that structural transformations in the financial sector at the beginning of the XXI century are related to the growing use of the Internet and mobile devices to provide financial services.

It is proved that FinTech companies create, on the one hand, additional risks for banks to maintaining the competitive position in the financial market and, on the other hand, the possibility of establishing partnerships between these structures and banks. This topic is especially relevant in the context of the modern development of banking business and the simultaneous growth of the virtual market.

The purpose of the article is to analyse the development of FinTech in Ukraine and to study the impact of financial innovations on the development of domestic banking.

The world and domestic development trends of FinTech and the legal and regulatory framework for the development of the FinTech market in Ukraine are analysed.

The main problems for domestic FinTech start-ups are identified, namely: most local and rural administrations are not ready to accept FinTech: local entrepreneurs and trading networks are closed from such initiatives; the idea may be implemented only in a “narrow circle”, for example, in one company or in one city; most innovative ideas are created with a vector on the foreign market (it is easier to find an investor abroad); lack of initial capital for investments.

The author of the article identified that the essence of FinTech is determined by the interconnection of two main components: innovations based on technologies of the traditional banking sector; new models of financial services provision. FinTech has found its way into the financial sector in the form of *P2P* lending as an alternative to retail lending, blockade technologies, and online lending via electronic payment systems.

The main risks for banks that result from FinTech influence are identified – strategic risks, operational risks, outsourcing risk, cyberattack risks, and compliance risks.

The article describes the main advantages of FinTech development for banks based on open banking and retailer bank.

УДК 336.27:351.862.4

Бойко Д.І.*кандидат економічних наук, доцент
Українського державного університету залізничного транспорту***Коковіхіна О.О.***кандидат економічних наук, доцент
Українського державного університету залізничного транспорту***Лисьонкова Н.М.***кандидат економічних наук, доцент
Українського державного університету залізничного транспорту*

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЇЇ ЗАГРОЗ

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано визначення категорії «боргова безпека». Проведено аналіз стану боргової безпеки України на сучасному етапі з використанням відповідних індикаторів згідно з вітчизняною методикою. Визначено загрози борговій безпеці держави в контексті мінімізації їх негативного впливу на життєдіяльність країни. На основі узагальненого матеріалу окреслено основні напрями зміцнення боргової безпеки країни.

Ключові слова: державний борг, боргова безпека, індикатори боргової безпеки, загрози борговій безпеці, зовнішній державний борг.

АННОТАЦІЯ

В статье проанализированы определения категории «долговая безопасность». Проведен анализ долговой безопасности Украины на современном этапе с использованием соответствующих индикаторов согласно отечественной методике. Определены угрозы долговой безопасности государства в контексте минимизации их негативного влияния на жизнедеятельность страны. На основе обобщенного материала обозначены основные направления укрепления долговой безопасности страны.

Ключевые слова: государственный долг, долговая безопасность, индикаторы долговой безопасности, угрозы долговой безопасности, внешний государственный долг.

ANNOTATION

The article analyzed the definitions of the category "debt security". The analysis of the debt security of Ukraine is carried out according to the national methodology with the use of relevant indicators. The threats to the state's debt security in the context of minimizing their negative impact on the economy of the country are identified. Based on the generalized material, the main directions for strengthening the country's debt security are indicated.

Key words: state's debt, debt security, debt security indicators, debt security threats, external state's debt.

Постановка проблеми. Фінансова ситуація в Україні демонструє, що зростання боргового навантаження гальмує розвиток країни, а надмірне залучення коштів і нераціональність їх використання закріплюють за державою статус ненадійного позичальника, закривають їй можливість до нових позик на більш вигідних умовах та створюють тиск на економічну безпеку. Тому особливо гостро постають проблеми визначення економічної природи та сутності боргової безпеки, критеріїв боргової безпеки України, а також окреслення напрямів покращення управління державним боргом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями боргової безпеки займалися О. Барановський [1], Т. Богдан [2], Н. Кравчук [3], М. Кубай [4], О. Лашенко [5], О. Новосьолова [6],

Л. Омельченко [7], І. Селіверстова [5], І. Суміна [7], С. Шапошнікова [5] та інші науковці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Втім, праці зазначених вчених не дають однозначної конкретизації визначення поняття «боргова безпека» та опису основних загроз борговій безпеці держави на сучасному етапі розвитку економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення сутності боргової безпеки держави та дослідження загроз борговій безпеці держави в контексті мінімізації їх негативного впливу та підвищення ефективності системи управління державним боргом країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Боргова проблема має дві сторони. По-перше, державний борг – це додаткове фінансування економічного розвитку, покриття дефіциту бюджету, розширення фондового ринку та вирішення цілої низки конкретних фінансово-економічних проблем. По-друге, є істотний вплив боргу на національну економічну безпеку, на здатність країни витримати та скоротити борговий тягар, зберегти фінансовий і загальноекономічний суверенітет тощо.

Сьогодні існує чимало підходів до визначення сутності боргової безпеки держави, яка є складним і суперечним явищем.

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» боргова безпека – це такий рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету та руйнуванням вітчизняної фінансової системи [8].

О. Барановський визначає боргову безпеку як рівень внутрішньої та зовнішньої державної та гарантованої державою заборгованості з урахуванням їхньої структури в часовому і валютному вимірі, вартості їх обслуговування, можливості реструктуризації та ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень й оптимального співвідношення між

ними, достатній для вирішення нагальних соціально-економічних потреб і поступального економічного та соціального розвитку країни, що забезпечує захист інтересів усіх учасників боргових відносин від внутрішніх і зовнішніх ризиків, викликів і загроз та не загрожує втратою суверенітету, руйнуванням вітчизняної фінансової системи, виникненням боргової кризи, оголошенням суверенного дефолту [1, с. 335].

Т. Богдан розглядає боргову безпеку як досягнення такого рівня державного та зовнішнього сукупного боргу, співвідношення між структурними складовими боргу, вартостями обслуговування боргу і цільової спрямованості запозичених коштів, які забезпечують вирішення нагальних соціально-економічних потреб держави і не створюють загроз для стабільності вітчизняної фінансової системи й поступального розвитку економіки країни [2, с. 9].

О. Новосолова пропонує трактувати боргову безпеку держави як певний рівень державної заборгованості, співвідношення її складових, вартості обслуговування та обсягів погашення, який дає змогу уникнути виникнення дисбалансів у системі державних фінансів та забезпечити сталий економічний розвиток країни [6].

Л. Омелеченко та І. Суміна у вузькому розумінні боргову безпеку держави визначають як оптимальне співвідношення між внутрішніми та зовнішніми запозиченнями з урахуванням сумарної величини державного боргу та вартості обслуговування його складових [7].

І. Селіверстова, О. Лащенко, С. Шапошнікова пропонують розглядати боргову безпеку держави як складову частину фінансової безпеки держави, яка є певним рівнем державної внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального відношення між ними, достатнім для вирішення соціально-економічних потреб, який дає змогу зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити відносну незалежність держави, зберігаючи економічну можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми та відсотків без загрози втратити суверенітет, підтримуючи належний рівень платоспроможності та кредитного рейтингу [5].

Н. Кравчук вважає, що боргова безпека держави трактується як елемент національних інтересів, який доцільно розглядати з позицій комплексного підходу як підсистему у складній, багаторівневій системі фінансово-економічної безпеки держави. Враховуючи альтернативні погляди на цю проблему, вона під борговою безпекою держави пропонує розуміти певний критичний рівень державної заборгованості, який дає змогу зберегти стійкість фінансової системи країни до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечити певний рівень відносної незалежності держави, зберігаючи економічну

можливість країни здійснювати виплати на погашення основної суми та відсотків [3, с. 74–75].

Наведені визначення розкривають сутність поняття боргової безпеки держави, і кожне з них наголошує на окремих складових цієї економічної категорії. Якщо формувати визначення, яке враховує необхідність та роль державного боргу, а з іншого боку, застерігає від негативного наслідку, то можна одержати таке визначення. Боргова безпека країни – це такий рівень державної заборгованості, за якого країна здатна здійснювати стійке функціонування національної економіки, забезпечуючи одночасно недопущення критичного накопичення боргового тягаря.

Окремо потрібно зупинитися на визначенні загроз борговій безпеці держави. Нині чіткого визначення переліку загроз борговій безпеці не існує, тому для їх ідентифікації проведемо поточний аналіз ситуації, що склалася зі станом та рівнем боргової безпеки в Україні.

Загалом у світовій практиці поширеними є різні способи вимірювання рівня боргової безпеки держави. Проведений аналіз наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених [2; 9–11] показав, що нині не існує єдиного універсального переліку показників оцінювання боргової безпеки.

Одним із ключових показників боргової стійкості країни, що характеризує рівень боргового навантаження на економіку держави та її платоспроможність, є відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, граничне значення якого встановлено в Бюджетному кодексі України на рівні 60% (рис. 1).

Аналіз ситуації з державним боргом дає підстави стверджувати, що характерним викликом останніх років стала тенденція до надмірного зростання рівня боргового навантаження: якщо у 2012 році рівень боргу складав 40% ВВП, то у 2016 році відповідний показник перевищив порогові значення, сягнувши 80% ВВП.

Відповідна тенденція спостерігається у двох наступних показників (рис. 2, 3).

За останні роки показник заборгованості на 1 людину невпинно зростає. Це пов'язане зі зростанням обсягу боргу та зменшенням кількості населення. За основну валюту береться долар США, а гранична межа встановлюється на рівні 200 доларів на 1 людину (рис. 4).

Упродовж усього аналізованого періоду показник значно перевищував допустимі межі. Цікаво дослідити цей показник до 2012 року (рис. 5).

За аналізований період зовнішній борг, який припадає на 1 жителя, виражений в гривнях, збільшився майже в 5 разів.

Причинами такої загрозливої ситуації є нестабільна політична ситуація в країні, економічна криза та воєнні дії на сході країни. Крім того, значно вплинула на погіршення показників стрімка девальвація гривні. На значне збільшення сукупної суми боргу та її вартість вплинула переоцінка позик за новим курсом.

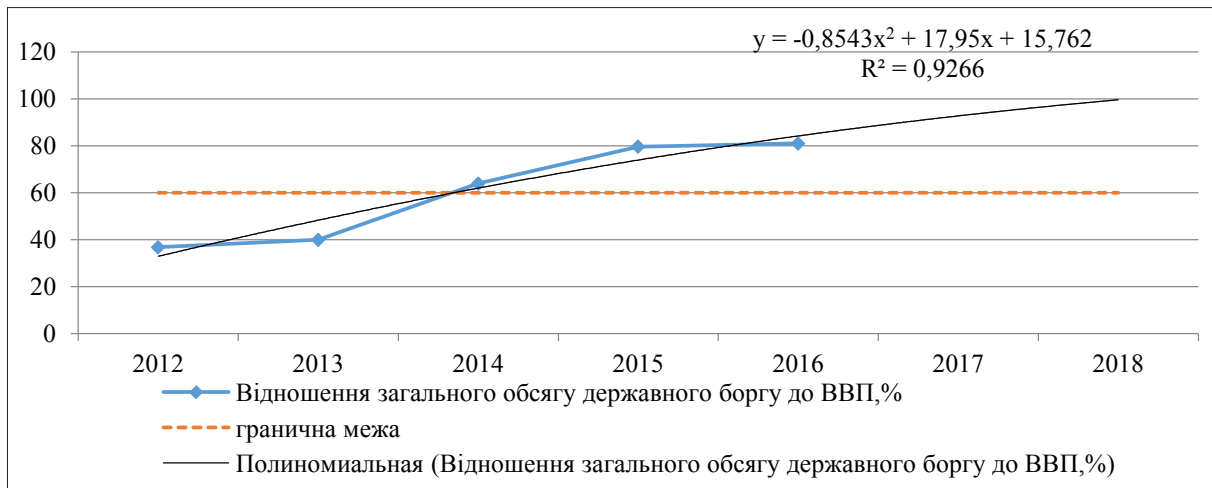

Рис. 1. Динаміка відношення загального обсягу державного боргу до ВВП

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України і НБУ

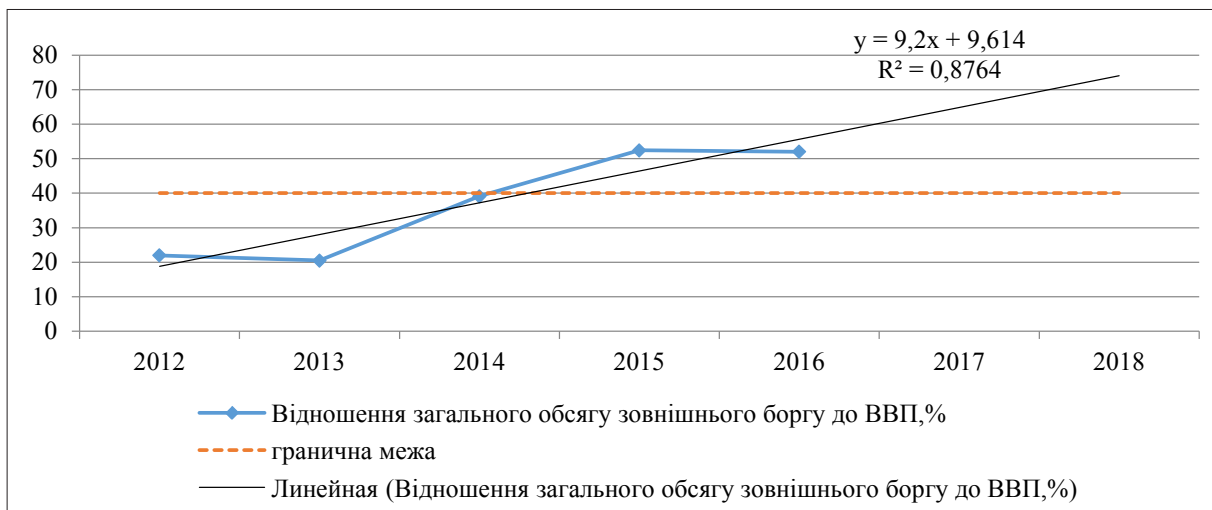

Рис. 2. Динаміка відношення обсягу зовнішнього боргу до ВВП

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України і НБУ

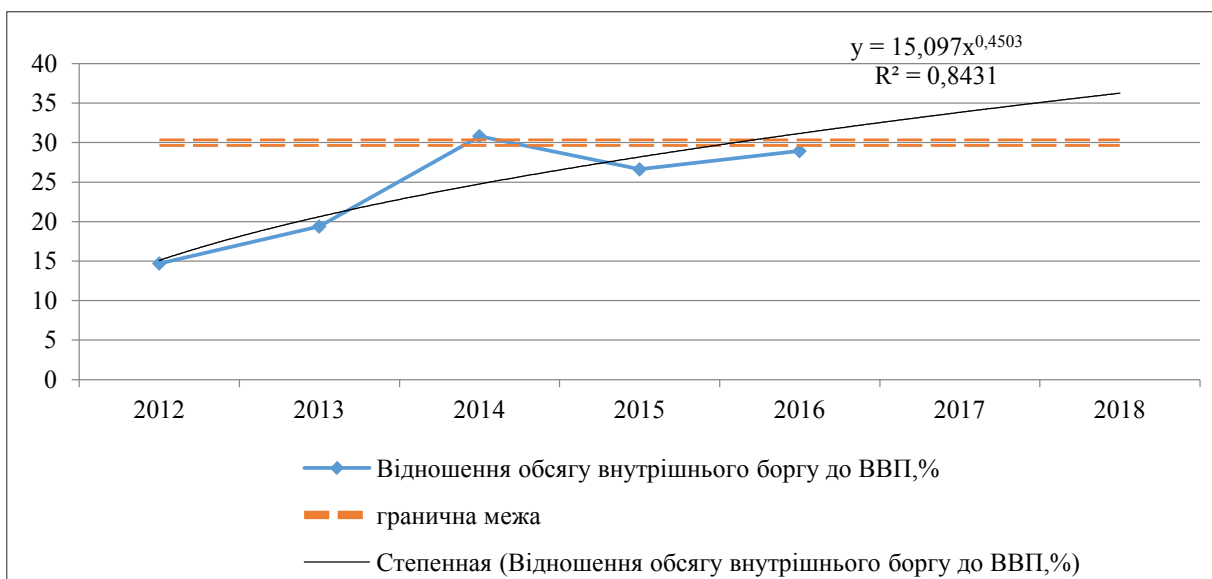

Рис. 3. Динаміка відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України і НБУ

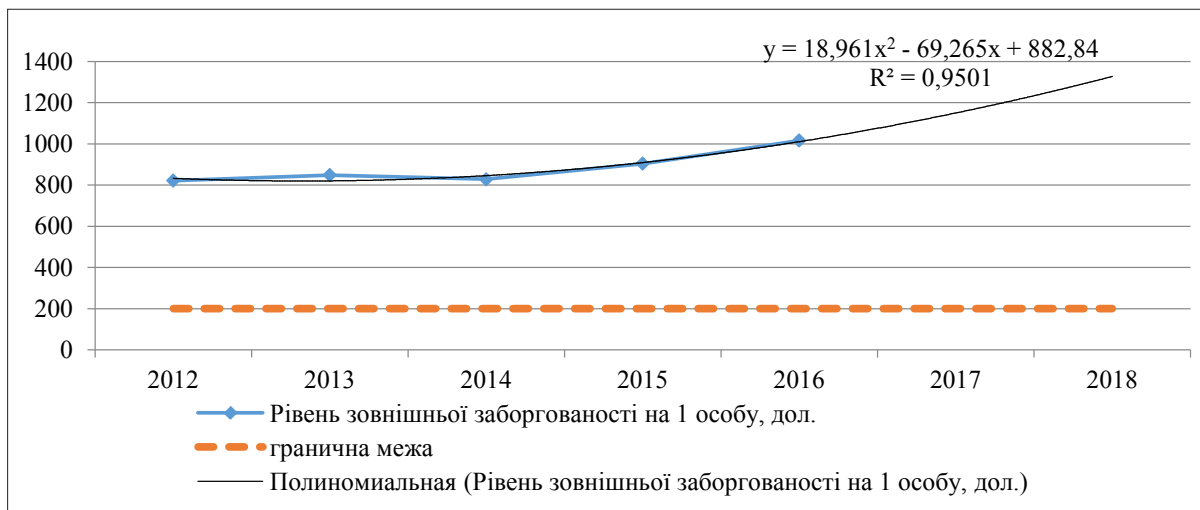

Рис. 4. Динаміка рівня зовнішньої заборгованості на одну особу

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України і Державної служби статистики

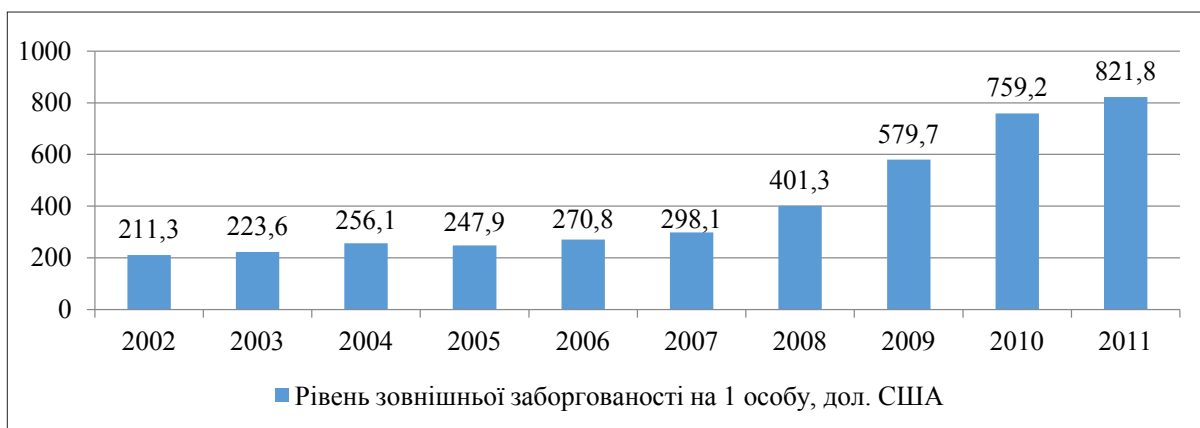

Рис. 5. Динаміка рівня зовнішньої заборгованості на одну особу з 2002 по 2011 роки

Джерело: розроблено авторами на основі даних Міністерства фінансів України і Державної служби статистики

Отже, враховуючи викладене, вважаємо, що основними загрозами борговій безпеці країни на сучасному етапі економічного розвитку є:

- високий рівень державного боргу порівняно з рівнем ВВП;
- висока вартість державних запозичень;
- неефективне використання запозичених коштів;
- висока частка запозичень в іноземній валюті;
- низький рівень золотовалютних резервів;
- девальвація національної грошової одиниці.

Висновки. На основі аналізу різних підходів до визначення боргової безпеки держави нами запропоновано власне, що враховує необхідність та роль державного боргу, а з іншого боку, застерігає від негативного наслідку.

Крім того, варто зазначити, що виникнення боргових загроз не тільки негативно впливає на систему державних фінансів будь-якої держави, але й становить небезпеку для валютного та банківського секторів, інвестиційного ринку та платіжного балансу країни, тому завчасно виявлені детермінанти боргової кризи дають

зможу забезпечити оперативне внесення коректив у чинну боргову політику.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барановський О. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2016. Вип. 1 (47). Т. 1. С. 327–337.
2. Богдан Т. Боргова безпека та її роль у гарантуванні фінансової стабільності. Вісник Національного банку України. 2012. № 4. С. 8–15.
3. Кравчук Н. Колізії боргової безпеки держави: Україна в системі світових індикаторів безпеки глобального економічного простору. Наука молода. 2005. № 3. С. 74–82.
4. Кубай М. Концептуальні засади дослідження боргової безпеки. Вісник Львівської комерційної академії. 2014. Вип. 46. С. 38–43.
5. Селіверстова І., Лащенко О., Шапошнікова С. Боргова безпека як елемент фінансової безпеки держави. Проблеми системного підходу в економіці. 2010. № 3. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Laschenko_310.htm.
6. Новосьолова О. Боргова безпека як визначальний фактор макроекономічної стабільності держави. Збірник наукових

- праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 35. Ч. 1. С. 123–128.
7. Омельченко Л., Суміна І. Боргова безпека України та аналіз її сучасного стану. Національний університет державної податкової служби України. 2012. № 1. С. 309–320.
 8. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV / Верховна Рада України. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
 9. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.
 10. Стахів Ю. Проблеми оцінки боргової безпеки країни. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2015. № 1(61). С. 224–233.
 11. Педченко Н., Лугівська Л. Критерії та показники вивчення ефективності боргової політики держави. БізнесІнформ. 2015. № 12. С. 39–44.
 12. Міністерство фінансів України: офіційний сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua>.
 13. Національний банк України: офіційний сайт. URL: <https://www.bank.gov.ua>.
 14. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
 3. Kravchuk N. (2005). "Government debt security collisions: Ukraine in the system of global indicators of security of the global economic space". *Nauka moloda*. № 3. P. 74–82.
 4. Kubai M. (2014). "Conceptual Principles of Debt Security Research" *Herald of LUTE. Economic Sciences*. No. 46. P. 38–43.
 5. Seliverstova I., Lashchenko O., Shaposhnikova S. (2010). "Debt security as an element of the financial security of the state". *Problems of Systemic Approach in The Economy*. № 3. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_3/Laschenko_310.htm.
 6. Novosolova O. (2014). "Debt Security as a Determining Factor of Macroeconomic Stability Of The State" *Cherkasy State Technological University: Proceedings of Scientific Works*. No 35. P. 1. P. 123–128.
 7. Omelchenko L., Sumina I. (2012.). "Debt safety of Ukraine and analys of its current state". *Student Scientific Work National University State Tax Service of Ukraine*. № 1. P. 309–320.
 8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003) "Law of Ukraine On Fundamentals of National Security of Ukraine". Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
 9. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013). "Order on Approval of Methodological Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine". Available at: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738.
 10. Stakhiv Y. (2015). "The Problem of Country Debt Security Assessment" *Bulletin of national university of water management and nature use*. № 1(61). P. 224–233.
 11. Pedchenko N., Luhivska L. (2015). "Criteria and Indicators of Study of Efficiency of the State Debt Policy". *BiznesInform*. № 12. P. 39–44.
 12. Ministry of Finance of Ukraine. URL: <https://www.minfin.gov.ua>.
 13. National Bank of Ukraine. URL: <https://www.bank.gov.ua>.
 14. State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

REFERENCES:

1. Baranovskyi O. (2016). "Research on theoretical background of debt security of state". *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series "Economics"* No. 1(47). P. 1. P. 327–337.
2. Bohdan T. (2012). "Debt safety and its role in financial stability maintenance". *The Visnyk of the National Bank of Ukraine*. № 4. P. 8–15.

Boiko D.I.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Ukrainian State University of Railway Transport*

Kokovikhina O.O.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Ukrainian State University of Railway Transport*

Lysonkova N.M.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Ukrainian State University of Railway Transport*

DETERMINATION OF THE ESSENCE OF THE STATE'S DEBT SECURITY AND IDENTIFICATION OF ITS THREATS

The financial situation in Ukraine shows that the growth of the state's debt slows the development of the country, and the excessive attraction of funds and the irrationality of their use define the state as unreliable borrower and, therefore, restrict the ability of new loans on better terms and create pressure on economic security. Thus, the problems of determining the economic nature of debt security, the criteria of Ukraine's debt security, and directions for improving the management of the state's debt are especially acute.

State's debt security is a complex and contradictory essence; therefore, there are many approaches to its determining. The author proposes to consider the debt security of the country as such a level of public debt, at which the country can implement a stable functioning of the national economy, while simultaneously preventing the critical debt accumulation.

This definition, on the one hand, recognizes the need and role of the state's debt, and on the other hand, cautions about the most negative consequences.

The creation of an effective system for assessing debt security is only one of the stages in the creation of the system of state's debt management, which combines the debt policy with the general socio-economic development of a country.

Due to the complexity of quantitative and qualitative assessment of the impact of factors on the debt security, certain specific indicators should be used. The analysis of such indicators showed a threatening situation with debt security of Ukraine.

The following threats to the state's debt security were identified: high state's debt, the high cost of state's borrowing, inefficient use of borrowed funds, the high share of foreign currency borrowing, low gold and currency reserves, devaluation of the hryvnia, and low credit rating of the country.

To solve the problem of debt in the long-term period, necessary to the recovery of the economy, since without ensuring the dynamism of its development and real tangible effectiveness, financial stability in the country will be short-term and relative, regardless of what progressive financial measures are used to support it.

УДК 368(477)

Лактионова О.Е.*кандидат экономических наук,
доцент кафедры «Финансы и банковское дело»
Приазовского государственного технического университета***Мандра Н.Г.***кандидат экономических наук,
старший преподаватель кафедры «Финансы и банковское дело»
Приазовского государственного технического университета*

СТРАХОВЫЕ УСЛУГИ, МЕНЕДЖМЕНТ НА МЕТОДАХ АУТСОРСИНГА

АННОТАЦИЯ

Рынок страховых услуг Украины является вторым по уровню капитализации среди других небанковских финансовых рынков. Количество страховых компаний Украины имеет тенденцию к уменьшению. Уточнены причины закрытия страховых компаний в 2017 г. в Украине, среди которых следует назвать отсутствие активов; низкую капитализацию; большие издержки на процессы оказания страховых услуг; необоснованно большой размер агентского вознаграждения, что не позволяет осуществить выплаты. Предложены направления совершенствования менеджмента страховых услуг путем использования методов аутсорсинга, в том числе методов финансового аутсорсинга, которые ведут к повышению эффективности деятельности страховой компании и снижению затрат на оказание страховых услуг.

Ключевые слова: страховые услуги, менеджмент, аутсорсинг, финансовый аутсорсинг.

АНОТАЦІЯ

Ринок страхових послуг України є другим за рівнем капіталізації серед інших небанківських фінансових ринків. Кількість страхових компаній України має тенденцію до зменшення. Уточнено причини закриття страхових компаній у 2017 р. в Україні, серед яких слід назвати відсутність активів; низьку капіталізацію; великі витрати на процеси надання страхових послуг; необґрунтовано великий розмір агентської винагороди, що не дає змогу здійснити виплати. Запропоновано напрями вдосконалення менеджменту страхових послуг шляхом використання методів аутсорсингу, зокрема методів фінансового аутсорсингу, які ведуть до підвищення ефективності діяльності страхової компанії та зниження витрат на надання страхових послуг.

Ключові слова: страхові послуги, менеджмент, аутсорсинг, фінансовий аутсорсинг.

ANNOTATION

The market of insurance services of Ukraine is the second in terms of capitalization among other non-banking financial markets. The number of insurance companies in Ukraine has a tendency to decrease. Clarified the reasons for the closure of insurance companies in 2017 in Ukraine, among which: lack of assets; low capitalization; large costs for the processes of providing insurance services; unjustifiably large amount of the size of agency fees, which does not allow for the payment. Suggestions for improving the management of insurance services through the use of outsourcing methods, including financial outsourcing methods, which lead to an increase in the efficiency of the insurance company and reduce the costs of providing insurance services.

Key words: insurance services, management, outsourcing, financial outsourcing.

Постановка проблемы. В условиях интеграции Украины в ЕС рынок страховых услуг является важным звеном финансовой системы Украины, поэтому выявление направлений повышения эффективности деятельности страховых компаний Украины является актуальной темой исследования.

Анализ последних исследований и публикаций. Методики исследования рынка страховых услуг представлены в работах таких экономистов, как, в частности, А.А. Бондаренко, И.В. Герасимова, А.Б. Ипатов, Е.М. Круковская, Д.С. Маруженко, О.Д. Вовчак, С.С. Осадец. Вопросы страхового менеджмента рассматривались в работах таких ученых, как, например, М.Ю. Кожемякина, М.М. Кропиво, С.В. Лукьянец, Н.И. Кисель.

Формулировка целей статьи (постановка задания). Целью статьи является анализ деятельности страховых компаний Украины, выявление путей повышения эффективности деятельности страховых компаний Украины.

Изложение основного материала исследования. Рынок страховых услуг является вторым по уровню капитализации среди других небанковских финансовых рынков Украины. Общее количество страховых компаний по состоянию на 1 января 2018 г. составило 294, в том числе СК "life" – 33 компании, СК "non-life" – 271 компания, (по состоянию на 31 декабря 2016 г. было 310 компаний, в том числе СК "life" – 39 компаний, СК "non-life" – 271 компания). Количество страховых компаний имеет тенденцию к уменьшению. Так, за 2017 г. по сравнению с 2016 г. количество компаний уменьшилось на 16 СК, а по сравнению с 2015 г. уменьшение составило 67 СК.

Среди причин закрытия страховых компаний в 2017 г. в Украине следует назвать отсутствие активов; низкую капитализацию; большие издержки на процессы оказания страховых услуг; необоснованно большой размер агентского вознаграждения, что не позволяет осуществить выплаты. Из-за высоких затрат на андеррайтинг и комиссионные агентам (от 30% до 50%) убыточность страхования ОСАГО достигает 100% и более. Проблема наблюдается и по другим видам страхования.

Концентрация страхового рынка "non-life" за 1 квартал 2018 г. показывает, что на страховом рынке основную долю валовых премий (98,3%) аккумулируют 100 СК "non-life" (38,5%) и 99,9% составляют 20 страховщиков жизни (62,5%), что представлено в табл. 1, 2 [1].

Таблица 1
Концентрация страхового рынка “non-life”
за 1 квартал 2018 г.

ТОП	Премии (млн. грн.)	Доля на рынке, %
ТОП-3	2 026,4	18,8
ТОП-10	4 904,2	45,4
ТОП-20	7 192,9	66,6
ТОП-30	8 584,8	79,5
ТОП-50	9 744,7	90,3
ТОП-100	10 612,6	98,3
ТОП-200	10 792,1	100,0
ВСЕГО	10 792,1	100,0

Таблица 2
Концентрация рынка страхования жизни
за 1 квартал 2018 г.

ТОП	Премии (млн. грн.)	Доля на рынке, %
ТОП-3	467,2	56,5
ТОП-10	795,6	96,3
ТОП-20	826,0	99,9
ТОП-30	826,4	100,0
ВСЕГО	826,4	100,0

Рейтинг финансовых показателей страховых компаний в 2018 г. показал следующее. Низкая ликвидность страховых компаний Украины отражает неспособность страховщика покрыть обязательства средствами, которые находятся в его распоряжении. У страховых компаний Украины, согласно рейтингу, коэффициент ликвидности изменяется в широких пределах от 10% до 100% при нормативном значении в 100% [2].

Платежи по страхованию грузов и багажа, огневых рисков и рисков стихийных явлений, а также по страхованию кредитов и финансовых рисков также резко сократились. У 19 участников рейтинга отрицательная динамика капитала. Колебания и даже кратковременное снижение капитализации допустимы. Однако если у компании растет еще долговая нагрузка и падает ликвидность, как у СК «Провидна», «Перша», «Княжа» и «ДИМ Страхование», то это может быть признаком плохого финансового состояния и даже предвестником банкротства [2].

Что касается коэффициента финансовой автономии, то у компаний “PZU Украина”, «Княжа», «Глобус» и «Перша» он ниже 40%, что не соответствует нормативному значению.

Страховщики МТСБУ, осуществляющие деятельность на рынке ОСАГО, имеют проблемы с платежной дисциплиной [2]. Это связано с качеством урегулирования убытков по договорам «автогражданки», в том числе наличием достаточного количества числа жалоб со стороны клиентов («УПСК», «Краина», “УТИСО”, «Экспресс-Страхование», «Юнивес» и «Омега»). Страховые компании Украины по-прежнему продолжают заниматься перестрахованием.

Чистые премии (валовые за вычетом перестрахования) в 2017 г. выросли всего на 7,7% (валовые – на 23,5%), что и представляет собой реальную динамику рынка, которая не опережает даже уровень инфляции. В долларовом же эквиваленте рынок страховых услуг соответствует примерно 2005 г. [2]. Несмотря на то, что у ряда страховых компаний улучшается платежная дисциплина, большинство страховщиков имеют убытки.

Таким образом, анализ рейтинга страховых компаний Украины 2018 г. показал, что большая часть компаний имеет показатели деятельности, соответствующие нормативным, однако в наличии и страховые компании, которые не демонстрируют устойчивое финансовое состояние, что не способствует притоку инвестиций, в том числе иностранных, в этот сегмент финансового рынка.

Еще одна проблема рынка страховых услуг заключается в том, что отчетность страховых компаний Украины не всегда отражает их действительное финансовое состояние. Такие показатели, как объем активов, денежных средств, объем выплат, иногда не соответствуют действительности, что искажает финансовую отчетность компании и ведет к заблуждению клиентов услуг [1; 2].

Анализ доступных информационных источников выявил такие направления повышения эффективности деятельности страховых компаний (СК):

- 1) наращивать количество договоров страхования;
- 2) улучшать качество страхового портфеля;
- 3) диверсифицировать региональный портфель при преимуществе «немоторных» видов страхования, в том числе страхование имущества юридических и физических лиц, ипотечно-го страхования [3];
- 4) разрабатывать новые страховые продукты, в том числе комплексные и индивидуальные программы страхования;
- 5) добровольное страхование имущества физических лиц, автострахование, комплексное ипотечное страхование, страхование ответственности физических лиц, добровольное медицинское страхование, страхование от несчастных случаев и болезней.

В некоторых исследованиях сообщается, что в ближайшее время для стабилизации финансового состояния СК необходимо увеличить долю инвестиционной деятельности в общем портфеле компаний [2; 3]. Необходимы долговременные проекты, сценарии развития внешней и внутренней среды, дополнительные резервы, развитие перестрахования, гибкое портфельное инвестирование и т. д.

При условии стабилизации финансового рынка, большинство СК Украины будут вынуждены активизировать инвестиционную деятельность, так как это также является фактором повышения эффективности их деятельности.

СК необходимо избавиться от низкодоходных, хотя и гарантированных ценных бумаг, после чего следует начать использовать рыночные инструменты при формировании инвестиционных портфелей [2; 3].

Выявлены основные цели формирования инвестиционного портфеля для СК [3–5]:

1) минимизация инвестиционных рисков с удержанием среднерыночной доходности;

2) сохранение требуемой ликвидности инвестиционного портфеля, ежедневное выполнение действующих требований к активам.

Оптимальным соотношением инвестиционных инструментов можно считать 70/30, то есть положение, когда 70% вложений приходится на банковские депозиты, а 30% – на долю фондовых инструментов.

Среди мероприятий повышения эффективности использования капитала страховыми организациями, направленных на использование инвестиционного потенциала страховщиков, предлагается привлечение заемных средств в оборот СК, что позволит получить новые инвестиционные возможности, гибкость, способность находить кредиты и возвращать их, вызвать доверие к СК в деловой среде [3; 5]. Анализ имущества СК показал, что большая часть его сформирована за счет привлеченных средств, а не собственных. Кредиты банков СК практически не используют. Наибольшую долю в структуре капитала СК составляют страховые резервы, доля собственного капитала большей части СК составляет 20–25%.

Одним из способов повышения эффективности использования располагаемого СК капитала может быть увеличение сбора премий. Однако в сложившихся экономических условиях Украины, когда число СК постоянно сокращается, данное предложение не актуально и не будет способствовать увеличению числа договоров. В работе [4] предлагается проводить инвестиционную политику, включающую сотрудничество с другими страховыми компаниями и сотрудничество с инвестиционными управляющими компаниями. Это возможность слияния страховой и инвестиционной деятельности.

Еще одним направлением может послужить обращение к услугам управляющих компаний или создание собственной управляющей компании. Передача финансовых ресурсов профессионалам позволит страховой организации снизить инвестиционные риски.

С учетом зарубежного опыта с целью повышения эффективности управления капиталом СК целесообразны такие меры [5]:

1) инвестирование капитала в реальный сектор экономики, однако для этого должна быть создана соответствующая нормативно-правовая база, предоставлены дополнительные гарантии обеспечения финансовой устойчивости для страховщика со стороны государственных органов;

2) постоянный мониторинг инвестиционного портфеля страховой организации на предмет его обесценения;

3) построение системы управления инвестиционной деятельностью на принципах высокой ликвидности инвестиций; возвратности инвестиций; чувствительности к изменению процентных ставок и доходности по отдельным элементам инвестиционного портфеля для сглаживания последствий их снижения;

4) формирование такой инвестиционной политики, которая бы учитывала все особенности отдельного страховщика, его финансовое положение и место на рынке, а также особенности налогового законодательства и, что не менее важно, текущую экономическую обстановку.

Итак, привлечение внешних ресурсов и эффективное их использование могут иметь большое значение для развития деятельности современной СК.

Современным направлением использования внешних ресурсов в повышении эффективности деятельности СК Украины может быть инструмент аутсорсинга, в том числе финансового, который способствует снижению затрат на осуществление страховых услуг [6].

Аутсорсинг в страховании как сфера услуг объединяет фирмы и компании, которые действуют взаимосвязано и взаимовыгодно для исполнения корпоративных функций, на которых они специализируются и сосредотачивают все ресурсы, делая их основными. При аутсорсинге страховщик и страхователь используют услуги юридических лиц, а именно страховых агентов, страховых брокеров, страховых актуариев, страховых экспертов, в зарубежной страховой практике это услуги аварийных комиссаров, скорвейеров, диспашеров, страховых аудиторов.

Бизнес-модель аутсорсинга позволяет добиться реальных конкурентных преимуществ и является эффективным направлением стратегии продвижения страхового продукта. Аутсорсинг основан на эффективных принципах управления активами страховой организации и позволяет снизить капиталоемкость, повысить доходность и сократить время использования капитала, а также делегировать коммерческие риски исполнителю услуг.

Аутсорсинг позволяет исключить дублирование страховых функций у клиента услуг, что способствует снижению налогооблагаемой базы. При выборе исполнителя-аутсорсера анализируют и выявляют лучшие условия по ценам, качеству страховых работ и срокам их выполнения. К достоинству аутсорсинга в страховой отрасли следует отнести высокую гибкость и компетентность аутсорсеров как поставщиков страховой услуги.

Зарубежный опыт и отечественная практика зарубежного предпринимательства выделяет три основных вида страхового аутсорсинга, а именно функциональный (передача внешней организации на исполнение функций управления); операционный (передача функций по страхованию); ресурсный (передача внутренних ресурсов страхования в целях приобретения новых).

Аутсорсер обеспечивает гибкость страховых услуг, при этом специалисты аутсорсинга обладают высокой квалификацией и профессионализмом как поставщики страховых услуг. Аутсорсер способствует повышению конкурентоспособности, качеству и снижению стоимости исполнения страховой услуги. Действия аутсорсера направлены на оптимизацию затрат клиента при организации рабочих мест, обучение персонала. Аутсорсер способствует повышению качества основных функций страховщика. У клиента аутсорсинговых услуг нет необходимости тратить время на поиск и на обучение новых специалистов. При использовании аутсорсинга нет необходимости увеличить штат страховой организации за счет непрофильных специалистов. В договоре о сотрудничестве аутсорсер гарантирует качество страховых услуг и конфиденциальность информации.

Рынок страховых услуг в Украине не использует аутсорсинговые процедуры в широком масштабе. Зарубежная практика показывает, что использование инструментария аутсорсинга позволяет осуществить переход от массового к дифференцированному подходу в создании и реализации страхового продукта, учитывающего вкусы и запросы индивидуальных потребителей гораздо эффективнее, что позволяет повысить конкурентоспособность и прибыльность деятельности СК.

Услуги аутсорсинга формируются по четырем различным видам деятельности:

1) «схемное», или «налоговое», страхование (финансовые операции по оптимизации налогообложения с участием страховых компаний);

2) кэптивное страхование (страхования корпоративных клиентов, аффилированных со страховщиком);

3) обязательное неконкурентное страхование (страховые услуги, не торгуемые на открытом рынке (ОМС, личное страхование пассажиров, страхование жизни и здоровья военнослужащих и др.));

4) реальное конкурентное страхование (сектор реальной борьбы СК за потребителя).

Существует несколько групп классификационных признаков аутсорсинга страхового дела [7], а именно полный аутсорсинг, при котором по договору передается часть сотрудников и часть активов клиенту исполнителем услуг (аутсорсером); частичный аутсорсинг, при котором значительная часть подразделений остается в ведении страховой организации; совместный аутсорсинг, который используется в субдоговорах; промежуточный аутсорсинг, который заключается в том, что организация, имеющая специалистов с высоким уровнем квалификации, передает механизм менеджмента своими подразделениями внешней организации; трансформационный аутсорсинг, который заключается в том, что подразделение аутсорсера разрабатывает и создает новый страховой продукт и передает его компании-заказчику.

Основные функции аутсорсеров страховых услуг такие [8]: поиск и привлечение потенциальных клиентов (исполнителями являются страховые агенты, страховые брокеры, банки); проведение разъяснительной работы по новым или модифицированным страховым продуктам (исполнителями являются страховые агенты, страховые брокеры); оформление договоров страхования (исполнителями являются страховые агенты, банки); подписание договоров страхования от имени страховщика (исполнителями являются страховые агенты, банки); обслуживание страхователя по договору страховщика после его заключения, а именно сбор страховых взносов, пролонгация договора (исполнителями являются страховые агенты); подготовка и оформление документов, связанных со страховым случаем для осуществления страховых выплат (исполнителями являются страховые брокеры); участие в организации страховых выплат по поручению страховщика и за его счет (исполнителями являются страховые брокеры); помощь в организации перестрахования (исполнителями являются страховые брокеры); сбор интересующей клиентов информации (исполнителями являются страховые брокеры).

С развитием информационных технологий (ИТ) некоторые процессы страховых услуг переходят другим исполнителям. Так, происходит вытеснение страховых агентов при таких условиях [9]: согласно договору банка со страховой организацией банкир в ряде случаев предлагает клиенту (получателю кредита) к банковскому пакету добавить страховое покрытие; контроль над платежами клиента позволяет банкиру владеть точной информацией о покупке имущества, что дает ему большие преимущества относительно страховщика и т. д.

Агенты и брокеры являются классической для страхования формой передачи функции продаж на аутсорсинг. Партнерский канал продаж, когда агентом выступает «автодилер» или банк, фактически является разновидностью агентских продаж с той лишь разницей, что продажи страховых полисов являются сопутствующей функцией для основной услуги или товара, а именно продажи автомобиля или выдачи кредита.

Урегулирование убытков – комплексный подход с передачей части процессов на аутсорсинг. В моторном страховании это передача независимой технической экспертизе таких функций, как осмотр поврежденного транспортного средства; определение необходимого ремонтного воздействия; оценка стоимости восстановительного ремонта.

В личных видах страхования привлекаются медицинские учреждения для проведения предстрахового осмотра и экспертизы. В страховании грузов на аутсорсинге давно и традиционно предоставляют свои услуги страховщикам сюрвейеры, аджастеры, аварийные комиссары и другие специалисты. Здесь сложилась наибо-

лее продвинутая практика привлечения услуг различных специалистов, участвующих в спасении груза, фиксации факта и обстоятельств аварии, оценке ущерба и оформлении необходимых страховщику документов для урегулирования страхового события.

Аутсорсинг возможен и целесообразен по входящим претензиям по крупным убыткам, поскольку там задействуются дорогостоящие специалисты, а также имеет место высокая материальность дел. Что касается филиальной сети, то она может стать основным источником проблем страховщика. Успешная практика в работе с филиальной сетью – это постоянный мониторинг факторов влияния, прогнозирование развития ситуации и управление изменениями в деятельности филиалов. Совершенствование деятельности филиалов и процессов их взаимодействия с центральным офисом с привлечением внешних экспертов и передачей реализации проектов изменений на аутсорсинг может быть эффективным путем решения этих задач. Привлечение внешних экспертов для работы с филиальной сетью позволяет умножить компетенции, получить иной профессиональный опыт, расширить количество доступных типовых и оригинальных решений для применения в филиалах, создать инструменты для совершенствования деятельности филиальной сети страховой компании. Экспертная команда внешних специалистов должна обладать опытом работы на украинском страховом рынке в последние 10 лет, опытом работы в ТОП-10 страховых компаний, а также опытом реализации успешных проектов по запуску, развитию и преобразованию филиальных сетей действующих страховых компаний. Реализация проекта по реорганизации деятельности, например отдельного филиала, может осуществляться как специалистами непосредственно в регионе, так и экспертами, работающими удаленно. Результатами реализации такого проекта могут стать построение модели эффективного управления изменениями; совершенствование деятельности филиала; реализация проекта изменений; внедрение целевых процессов; повышение операционных показателей деятельности филиала. Аутсорсинг управления изменениями в филиальных сетях и отдельных филиалах становится востребованной услугой на меняющемся украинском страховом рынке. В рамках операционной деятельности разнообразные возможности для аутсорсинга есть в части обработки документов, электронного архива и центра обработки данных [10].

IT-системы, вобравшие в себя большой опыт в области комплексного IT-обеспечения страхования, гарантируют стабильность работы. Главными преимуществами удачных IT-систем являются их мощный и развитый функционал, открытая архитектура и удобство интеграции с другими IT-платформами [9]. Представляется целесообразным применять в страховых компаниях аутсорсинговые IT-решения при подбо-

ре узких профильных решений для отдельных функций (бухгалтерия, продажи, управленческая отчетность, электронный архив). Следует отметить, что реализация эффективной структуры организации страховой компании позволяет быстрее и с меньшими затратами использовать аутсорсинг для решения самых разных проблем. Одним из эффективных вариантов организации бизнеса может быть такая структура: корпоративный центр; операционный центр; бизнес центрального офиса; филиальная сеть. В бухгалтерском обеспечении страховой деятельности, инвентаризации и расчетах с персоналом на аутсорсинге используются технологические решения, предлагаются практические услуги компаниям любой сферы деятельности и любого размера. В передаваемых на аутсорсинг функциях в части ведения отдельных участков учета можно выделить ведение документов в системе «банк – клиент»; учет авансовых отчетов (в том числе, командировки и расчеты с использованием корпоративных банковских карт); анализ взаиморасчетов с дебиторами/кредиторами; учет основных средств; учет расходов компании, клиента; отчетность.

Важно отметить передачу аутсорсеру рисков взаимодействия с контролирующими органами (налоговая, трудовая инспекции) при передаче на аутсорсинг кадрового делопроизводства, расчета заработной платы и бухгалтерского учета (частично или полностью). Аутсорсер отвечает за ошибки функций и по договору может быть обязан возмещать штрафы со стороны контролирующих органов [10]. Интересно рассмотреть также риски, возникающие при переходе на использование услуг аутсорсинга, а именно отсутствие опыта работы с аутсорсингом у клиента, с одной стороны, и декларируемый опыт у провайдера, с другой стороны. Результатами являются длительное и сложное, иногда дорогое внедрение аутсорсинга в крупных компаниях; отсутствие стандартов и методологии работы у клиента, что влечет сложность измерения результата и оценки качества; утечка конфиденциальной информации клиента; отсутствие организационной вовлеченности сотрудников клиента; налоговые риски по основной деятельности; необходимость перестройки внутренних бизнес-процессов клиента для реализации функций, переданных на аутсорсинг; определение границ целесообразности применения аутсорсинга, ведь по сравнению с поддержанием тех же функций “in house” можно провести в четыре шага. Это важно для успеха всей программы работы с аутсорсингом.

Таким образом, в страховании есть достаточно широкое поле для замещения функционала страховой компании услугами на аутсорсинге.

Для повышения эффективности деятельности клиентам предлагаются услуги финансового аутсорсинга [6].

Для повышения конкурентоспособности в зарубежной практике [10] СК передают фи-

нансовую деятельность, которая не является основной, но обязательной и необходимой для осуществления эффективного корпоративного управления, также на аутсорсинг (финансовый аутсорсинг), а именно аутсорсеру, компании, которая специализируется на процессах управления финансами субъектов хозяйствования. Деятельность такой компании-аутсорсера включает различные услуги, связанные с финансовой деятельностью, которые являются самыми инвестируемыми в мировой практике.

Выводы. В страховании есть достаточно широкое поле для замещения функционала страховой компании услугами на аутсорсинге. Для повышения эффективности деятельности в менеджменте страховых компаний предлагается использовать методы аутсорсинга, в том числе методы финансового аутсорсинга, позволяющие снизить затраты на исполнение страховых услуг.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Концентрация страхового рынка в 2018 году растет: 100 страховщиков аккумулируют 98,3% всех премий. Фориншурер: Страхование. URL: <https://forin-surer.com/news/18/06/14/36031>.
2. Рейтинг страховых компаний – 2018: как рынок страховщиков в Украине выходит из застоя. URL: <https://mind.ua/ru/publications/20186445-rejting-strahovyh-kompanij-2018-kak-rynok-strahovshchikov-v-ukraine-vyhodit-iz-zastoya>.
3. Пономарева О.Б. Диверсифікація страхового портфеля в умовах змінного внутрішнього середовища. Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. 2016. Вип. 14.
4. Нікуліна М.М. Основи моделювання та алгоритм побудови оптимального інвестиційного портфеля страхової організації. Вісник університету Міністерства внутрішніх справ України. 2016. № 1.
5. Умеренный (компромиссный) инвестиционный портфель. Словарь. URL: <http://discovered.com.ua/glossary/umerennyj-kompromissnyj-investicionnyj-portfel>.
6. Лактионова О.Ю. Фінансовий аутсорсинг в міжнародній практиці, компанії-аутсорсери України. Економіка і суспільство. 2017. Вип. 12.
7. Крикавський В.Є. Перспективи ринку логістичного аутсорсингу в Україні. URL: file:///C:/Windows/system32/config/systemprofile/Downloads/Nzlubp_2012_8_41.pdf.
8. Фалович В.А. Аутсорсинг в адаптації ланцюгів поставок до змінного середовища. Логістика. 2011. № 6. С. 126–131. URL: <http://m-and-s.ua>.
9. IT-рынок в Украине: перспективы и тенденции развития <http://marker.ua/ekonomicheskij-blok/3466-it-rinok-v-ukrayini-perspektivi-i-tendentsiyi-rozvi-tku>.
10. Лактионова О.Ю. Центр услуг управления финансами и страхование деятельности малого и среднего бизнеса. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XXII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 22. С. 50–54.

REFERENCES:

1. The concentration of the insurance market in 2018 is growing: 100 insurers accumulate 98.3% of all premiums. Forinsurer: Insurance <https://forin-surer.com/news/18/06/14/36031>.
2. Rating of insurance companies – 2018: how the market of insurers in Ukraine comes out of stagnation. <https://mind.ua/en/publications/20186445-rejting-strahovyh-kompanij-2018-kak-rynok-strahovshchikov-v-ukraine-vyhodit-iz-zastoya>.
3. Ponomareva O.B. Diversification of the insurance portfolio in the mind of internal intermediary middle. Vigit 14. 2016.
4. Nikulina M.M. Basis modelyuvannya ta algorithm optimal investment portfolio strahoviy organizacii. 1/2016. Ministry of Internal Affairs of Ukraine.
5. Moderate (compromise) investment portfolio. Dictionary. <http://discovered.com.ua/glossary/umerennyj-kompromissnyj-investicionnyj-portfel>.
6. Laktionov O.Yu. Financial outsourcing in the midnight practices, companies-aoutsorseri ukraini. Issue 12/2017. Economics and support.
7. Krikavsky V.K. Perspectives to the rink of logistic outorsingu in Ukraine. file:///C:/Windows/system32/config/systemprofile/Downloads/Nzlubp_2012_8_41.pdf.
8. Falovich V.A. Outsourcing in the adaptation of the supply of lancets to the middle of the world // Logistika. 2011. P. 126–131. The electronic resource: <http://m-and-s.ua>.
9. IT-market in Ukraine: prospects and development trends. <http://marker.ua/ekonomicheskij-blok/3466-it-rinok-v-ukrayini-perspektivi-i-tendentsiyi-rozvi-tku>.
10. Laktionov O.Yu. Center of financial management services and insurance of small and medium business. Materials of the XXII International scientific and practical Internet conferences “Tendencies and prospects for the development of science and knowledge in the globalization of the world”. Pereyaslav-Khmel-nitsky, 2017. Vip. 22. P. 50–54.

Laktionova O.E.
*Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance and Banking,
Pryazovskyi State Technical University*

Mandra N.G.
*Candidate of Economic Sciences,
Senior Instructor at Department of Finance and Banking,
Pryazovskyi State Technical University*

INSURANCE SERVICES, MANAGEMENT BASED ON OUTSOURCING METHODS

The market for insurance services of Ukraine is the second in terms of capitalization among other non-banking financial markets. In the context of Ukraine's integration into the EU, the insurance services market is an important link in the financial system of Ukraine. Identifying areas to increase the efficiency of Ukrainian insurance companies is an urgent topic of the study. Among the reasons for the closure of insurance companies in Ukraine are: lack of assets; low capitalization; large costs for the processes of providing insurance services; unjustifiably large amount of the size of agency fees, which does not allow for the payment. Due to the high costs of underwriting and commission agents (from 30 to 50%), the loss ratio of OSAGO insurance reaches 100% or more.

Analysis of the rating of insurance companies in Ukraine in 2018 showed that most of the companies have performance indicators corresponding to regulatory ones, however, there are insurance companies that do not demonstrate a stable financial condition, which does not contribute to the inflow of investments, including foreign investment in this segment of the financial market.

The analysis of available information sources revealed the following areas of increasing the efficiency of insurance companies (IC): a) increase the number of insurance contracts; b) improve the quality of the insurance portfolio; c) diversify the regional portfolio with the advantage of "non-motorized" types of insurance, including insurance of property of legal entities and individuals, mortgage insurance; d) develop new insurance products, including comprehensive and individual insurance programs; e) voluntary insurance of physical persons' property, auto insurance, comprehensive mortgage insurance, liability insurance of individuals, voluntary medical insurance, insurance against accidents and diseases are still considered in priority areas.

Suggestions are proposed for improving the management of insurance services through the use of outsourcing methods, including financial outsourcing methods, which lead to an increase in the efficiency of the insurance company and reduction in the costs of providing insurance services.

СЕКЦІЯ 7
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.421.1

Пилипенко Л.М.
*доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри обліку та аналізу
Національного університету «Львівська політехніка»*

Тивончук О.І.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аналізу
Національного університету «Львівська політехніка»*

**ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ АМОРТИЗАЦІЇ
ТА ЗНОСУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА****АНОТАЦІЯ**

Стаття присвячена проблемам методології бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємств. Обґрунтовано доцільність нарахування амортизації нематеріальних та безоплатно отриманих необоротних активів з точки зору концепції збереження капіталу та динамічних темпів розвитку сучасної економіки. Встановлено невідповідність рахунку «Знос необоротних активів» його функціональному призначенню.

Ключові слова: амортизація, знос, необоротні активи, нематеріальні активи, концепції амортизації.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена проблемам методологии бухгалтерского учета амортизации и износа необоротных активов предприятий. Обоснована целесообразность начисления амортизации нематериальных и безвозмездно полученных необоротных активов с точки зрения концепции сохранения капитала и динамических темпов развития современной экономики. Установлено несоответствие счета «Износ необоротных активов» его функциональному назначению.

Ключевые слова: амортизация, износ, необоротные активы, нематериальные активы, концепции амортизации.

ANNOTATION

The article is devoted to the problems of the methodology of accounting for enterprises' fixed assets amortization and depreciation. The feasibility of intangible assets amortization and donated non-current assets depreciation has been substantiated from the point of view of capital maintenance concept and dynamic rates of development of the modern economy. The non-compliance of the account "Depreciation of fixed assets" with its functional purpose has been established.

Key words: amortization, depreciation, fixed assets, intangible assets, concepts of depreciation (amortization).

Постановка проблеми. Амортизація і знос необоротних активів як важливі чинники фінансово-майнового стану підприємств є невід'ємними об'єктами їх бухгалтерського обліку та підлягають розкриттю у фінансовій звітності. Якщо знос необоротних активів – явище об'єктивне, проте важко оцінюване у вартісному вимірнику, то амортизація – взагалі суто розрахунковий показник, визначений за правилами облікової політики. Це робить її не лише чинником фінансово-майнового стану підприємства, але й інструментом його фіктивного («паперового», тобто присутнього у звітності, а не в об'єктивній

реальності) регулювання з боку менеджменту. Крім того, динамічність розвитку сучасної економіки обумовлює інтенсифікацію явища морального старіння необоротних активів, що також впливає на їхні якісні характеристики та має бути враховане в показниках зносу. Ці та багато інших аргументів засвідчують актуальність і необхідність дослідження проблем методології обліково-звітного відображення амортизації та зносу необоротних активів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку й відображення у звітності амортизації та зносу необоротних активів у своїх працях розглядали чимало як українських, так і зарубіжних науковців, зокрема В.В. Бабіч, Й. Бетге, М.І. Бондар, О.С. Бородкін, Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Виговська, Н.О. Гура, С.Ф. Голов, А.Г. Загородній, Г.Г. Кірейцев, Я.Д. Крупка, В. Лютц, Ф. Лютц, Д. Мелліс, В.М. Пархоменко, Г. Сімон, Я.В. Соколов, Д.М. Трачова, М.Г. Чумаченко, Е. Шмаленбах, І.Й. Яремко.

В Україні цим проблемам найбільшу увагу приділяли в період реформування бухгалтерського обліку з метою його задоволення вимог ринкової економіки. Зміна концепцій і парадигм бухгалтерського обліку спричинила чимало дискусій у вирішенні численних методологічних проблем, зокрема щодо обліково-звітного відображення амортизації. Заміна домінування фінансової концепції амортизації економічною та фіскальною актуалізувала дискусії щодо необхідності та доцільності формування амортизаційного фонду й ролі амортизації в економіці підприємства загалом, можливості застосування методів прискореної амортизації тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але якісні зміни, які відбуваються в сучасній глобалізованій економіці та визначають характер і темпи її розвитку, свідчать про потребу чергової зміни концепції амортизації, а саме наближення її змісту до сутності по-

ложень концепції збереження капіталу. Недосконалість методологічних напрацювань у цьому напрямі становить не вирішену частину загальної проблематики бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні проблем методології бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємств, а також обґрунтуванні шляхів їх вирішення в контексті сучасних концепцій амортизації та систем стандартизації обліку й звітності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття амортизації та зносу необоротних активів підприємства науковці трактують по-різному, а саме одні ототожнюють ці категорії, інші стверджують, що вони мають відмінний зміст. За результатами попередніх досліджень встановлено, що трактування понять амортизації та зносу залежало від етапу розвитку економічної (зокрема, бухгалтерської) науки, методології бухгалтерського обліку, вибраної концепції амортизації. Сучасна методологія бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів базується на домінуванні двох концепцій амортизації, а саме економічної та збереження капіталу. З точки зору цих концепцій поняття амортизації та зносу є відмінними, проте взаємопов'язаними. Знос стосується необоротних активів, їх стану, технічної спроможності тощо. Тобто об'єктами зносу є безпосередньо необоротні активи. Амортизація стосується капіталу, його збереження та відновлення якісних характеристик.

З огляду на об'єкти амортизації та зносу необоротних активів під час побудови методології їх бухгалтерського обліку виникає низка дискусійних питань, зокрема щодо того, чи потрібно нараховувати знос та амортизацію нематеріальних активів та безоплатно отриманих об'єктів необоротних активів.

Питання доцільності нарахування зносу й амортизації нематеріальних активів спровоковане тим, що такі активи не піддаються фізичному зношенню, відповідно, немає необхідності резервувати витрати на відновлення капіталу, вкладеного в них. Щодо цього І.Й. Яремко зазначає: «Амортизування нематеріальних активів економічно не вписується у контекст стандартизованої процедури амортизації необоротних активів, особливо в частині ділової репутації: амортизувати фактор, що приносить дохід, на підставі одних математичних алгоритмів є занадто сумнівним» [19, с. 11]. Однак необхідно звернути увагу на те, що динамічність розвитку сучасної економіки обумовлює швидкі темпи морального старіння активів, що на об'єктах нематеріальних активів виявляється чи не найбільшим чином. Тому доцільність врахування зносу та нарахування амортизації нематеріальних активів у системі бухгалтерського обліку є обґрунтованою. При цьому тер-

міни нарахування амортизації мають визначатись темпами морального старіння, тобто бути досить короткими порівняно з матеріальними об'єктами.

Щодо безоплатно отриманих об'єктів необоротних активів, то їхнє зарахування на баланс підприємства супроводжується збільшенням додаткового капіталу. Наявна методологія бухгалтерського обліку необоротних активів, регламентована національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та міжнародними стандартами обліку та звітності, визначає, що одночасно з нарахуванням амортизації таких об'єктів необхідно на її величину здійснювати списання частини додаткового капіталу в дохід підприємства. Доходи врівноважують витрати на амортизацію, чим нівелюють її вплив на фінансові результати підприємства. Такий підхід є цілком закономірним з точки зору економічної, юридичної, фінансової чи фіскальної концепції амортизації, адже якщо на придбання об'єкта необоротних активів ресурси (капітал) не затрачались, то немає потреби їх компенсувати. Однак при цьому відбувається редукція додаткового капіталу підприємства шляхом його трансформації в капітал прибутковий. Цей «новий (додатковий) капітал» не виникає з реальних грошових коштів чи будь-якої іншої вартості, він з цієї точки зору є фікцією [19, с. 14]. З іншого боку, будь-який капітал володіє продуктивною енергією та виконує певні функції в економічній діяльності підприємства. Додатковий капітал юридично закріплений за підприємством і не може бути одночасно розподілений чи виведений з нього, тоді як прибутковий – може. Отже, згідно з концепцією збереження капіталу, така методологія бухгалтерського обліку безоплатно отриманих необоротних активів та їхньої амортизації є досить суперечливою.

Ще одним важливим методологічним питанням бухгалтерського обліку амортизації необоротних активів є визначення її бази, а саме вартості, що амортизується. Чинною методологією бухгалтерського обліку передбачено, що вартість необоротних активів, яка амортизується, включає всі витрати, пов'язані з їхнім придбанням, доставкою на підприємство, монтажем тощо, зокрема податкові й митні платежі, якщо вони не відшкодовуються підприємству [15]. Така методологічна норма зазнала певної критики: «за законом вартості відновленню підлягають лише витрати на виготовлення основних фондів та модернізацію (в разі зміни споживчої вартості). Інші витрати (витрати на транспортування, доставку, встановлення, страхування під час перевезення, вартість державної реєстрації тощо) мають разовий характер, а тому повинні відноситися до витрат виробництва або обігу <...> Включення до вартості основних фондів податків, податкових платежів, мита тощо економічно необґрунтовано, хоча така норма існує майже у всіх країнах» [19, с. 36].

Очевидно, що на це питання неможливо дати однозначну відповідь. Його вирішення базується швидше на обмеженнях та умовностях обліку, що витікають з його концептуально-методологічної основи (зокрема, принципів суттєвості, превалювання сутності над формою), ніж на об'єктивних економічних законах. Зокрема, якщо такі додаткові витрати, пов'язані з придбанням об'єкта необоротних активів, є досить суттєвими (а досить часто вони такими є) порівняно з вартістю самого об'єкта, то списувати їх у період виникнення на фінансовий результат економічно необґрунтовано (відбувається заниження прибутків), а створювати додаткову статтю витрат майбутніх періодів на невіддільний від необоротного активу бухгалтерський об'єкт недоцільно. Митні, податкові, реєстраційні та інші платежі лише з юридичної форми відділені від вартості об'єкта необоротних активів, а за економічною сутністю вони є витратами на придбання (імпорт) такого об'єкта.

Крім того, з огляду на те, що вартість відтворення капіталу в необоротних активах у майбутньому з багатьох причин, зокрема внаслідок інфляції та морального старіння, найімовірніше буде перевищувати теперішню вартість активів, що амортизується, то закономірно виникає запитання про те, чи не повинна вартість необоротних активів, що амортизується, перевищувати їхню первісну вартість. З точки зору юридичної та економічної концепцій амортизації вона не повинна цього робити, а з точки зору фінансової та збереження капіталу, навпаки, повинна. Чинна методологія бухгалтерського обліку амортизації необоротних активів у цьому аспекті передбачає лише їхню індексацію через зростання справедливої вартості внаслідок інфляції чи інших причин. Проте коригування вартості, що амортизується, для забезпечення підприємства від морального старіння його необоротних активів не визначене. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є створення резерву на моральний (технологічний) знос [13].

Інструкцією про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій для обліку амортизації та зносу необоротних активів передбачено два рахунки, а саме 13 «Знос (амортизація) необоротних активів» та 83 «Амортизація» [7]. Рахунок 83 за призначенням є транзитним, його функція полягає у відокремленні з усієї сукупності операційних витрат підприємства тієї частини, яка за економічним змістом характеризує вартісний вимір експлуатації придбаних необоротних активів, а саме амортизацію. Він не обов'язковий для використання всіма суб'єктами господарювання.

Рахунок 13 є регулюючим (контрарно-активним). Відповідно до такого призначення він мав би відображати величину фізичного та морального зносу необоротних активів. Проте фактич-

но цей рахунок показує не суму зносу, а суму накопиченої амортизації, чим нівелює свою регулюючу функцію. Щодо цього М.І. Кутер, А.В. Кузнецов та Р.І. Мамедов з посиланням на Я.В. Соколова пишуть, що рахунок зносу «виступає не як контрактив до рахунку основних засобів, а як доповнювальний до рахунку статутного капіталу» [10, с. 6]. Очевидно, що така плутанина пов'язана як з побудовою методології бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємств на змішуванні різних концепцій амортизації, так і з відсутністю чіткого розмежування економічної сутності понять зносу й амортизації в імперативних документах і системах стандартизації бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Висновки. Методологія бухгалтерського обліку амортизації та зносу необоротних активів підприємств, передбачена сучасними системами стандартизації обліку та звітності, містить низку дискусійних положень, пов'язаних як зі зміною поглядів на економічну сутність цих понять, так і з умовами функціонування підприємств в сучасній глобалізованій інформаційно-інтелектуальній економіці. Зокрема, дискусійними є положення щодо доцільності та економічної обґрунтованості нарахування амортизації нематеріальних активів і безоплатно отриманих необоротних активів, визначення вартості, яка підлягає амортизації, а також методики синтетичного обліку амортизації та зносу.

Підтверджено, що нематеріальні активи, як і інші необоротні активи, також мають підлягати амортизації, проте це обумовлене не фізичним, а моральним старінням відповідних об'єктів. Доцільність амортизації безоплатно отриманих необоротних активів обґрунтована на основі концепції збереження капіталу. Відповідно до цієї ж та фінансової концепції амортизації, а також з урахуванням динамічності розвитку економіки встановлено, що база нарахування амортизації, визначена з первісної вартості об'єкта необоротних активів, не забезпечує збереження достатнього для відновлення основного капіталу обсягу ресурсів. Вирішення цієї проблеми потребує проведення додаткових досліджень у напрямі морального зносу основного капіталу та формування відповідних резервів.

Аналіз методики синтетичного обліку зносу необоротних активів засвідчив, що передбачений планом рахунків синтетичний рахунок 13 «Знос (амортизація) необоротних активів» не виконує належним чином покладену на нього функцію. За призначенням він є регулюючим і мав би відображати величину фізичного та морального зносу необоротних активів, хоча насправді показує суму їхньої накопиченої амортизації. Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, також доцільно здійснювати в контексті вдосконалення методології морального зносу необоротних активів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Асмолова А.Б. Механізми та концепції амортизаційної політики в Україні та за кордоном. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2007. Вип. 28. С. 217–228.
2. Бойко В.О., Руденко О.В. Особливості нарахування амортизації в податковому та бухгалтерському обліку. Вісник Львів. ун-ту. Серія: економіка. 2007. Вип. 37. С. 189–193.
3. Голов С.Ф. Концепції амортизації та їх вплив на облік та управління в сучасних умовах. Бухгалтерський облік і аудит. 2004. № 8. С. 9–15.
4. Дучинська Н.І. Дослідження економічної природи амортизації. Економічний вісник НГУ. 2005. № 4. С. 61–66.
5. Житний П.І. Обліково-аналітичні проблеми використання виробничого потенціалу і шляхи їх вирішення. Бухгалтерський облік і аудит. 2004. № 1. С. 41–50.
6. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. 3-тє вид., доп. та перероб. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. 844 с.
7. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291.
8. Кадацька А.М. Економічний зміст та функції амортизації основних засобів. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Вип. 13. С. 572–575.
9. Кравчук Н.В. Удосконалення методики формування амортизаційного фонду на цілі відтворення засобів праці підприємствами цукрової промисловості: обліковий аспект. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. Вип. 3. С. 889–894.
10. Кутер М.І., Кузнецов А.В., Мамедов Р.І. Современный взгляд на концепции амортизации. Экономический анализ: теория и практика. 2008. № 24(129). С. 2–11.
11. Медведев М.Ю. Общая теория учета: естественный, бухгалтерский и компьютерный методы. Москва: Дело и Сервис, 2001. 752 с.
12. Ошмарин Я.В. Стан та перспективи розвитку амортизаційної політики в Україні. Вісник ЖДТУ. 2006. № 4(38). С. 164–177.
13. Пилипенко Л.М. Розвиток концепцій побудови системи публічної звітності корпорацій в умовах постіндустріальної економіки: монографія. Львів: видавництво Львівської політехніки, 2016. 336 с.
14. Півняк Ю.В. Дослідження основних концепцій та функцій амортизації. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2013. № 2. С. 135–138.
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: Наказ Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 р. № 92.
16. Приймак Н.С. Амортизація та її функції у господарській діяльності підприємства. Наукові праці КНТУ. Економічні науки. 2009. Вип. 16. Ч. 1. С. 194–201.
17. Соколов Я.В. Бухгалтерський учет: от истоков до наших дней: учеб. пособие для вузов. Москва: Аудит, ЮНИТИ, 1996. 638 с.
18. Стадницький Ю.Г., Саган Т.Л. Амортизаційна політика як потенційний чинник поліпшення інвестиційного клімату в Україні. Актуальні проблеми економіки. 2002. № 11. С. 33–37.
19. Яремко І.Я. Знос і амортизація необоротних активів – інструмент оцінки капіталу підприємства: монографія. Львів: Новий світ, 2003. 148 с.

REFERENCES:

1. Asmolova A.B. (2007). "Mechanisms and concepts of depreciation policy in Ukraine and abroad". Humanities Bulletin of ZSEA, no. 28, p. 217–228.
2. Boyko V.O., Rudenko O.V. (2007). "The peculiarities of depreciation in tax and financial accounting". Visnyk of The Lviv University (Series Economics), no. 37, p. 189–193.
3. Golov S.F. (2004). "The concepts of depreciation and their influence on accounting and management in modern conditions". Accounting and Audit, no. 8, p. 9–15.
4. Duchynska N.I. (2005). "Research on the economic nature of depreciation". Economic Messenger of the NMU, no. 4, p. 61–66.
5. Zhytny P.I. (2004). "Accounting and analytical problems of production potential usage and ways of their solution". Accounting and Audit, no. 1, p. 41–50.
6. Zagorodniy A.G., Vozniuk G.L. (2011). Finansovo-ekonomichnyi slovnyk [Financial and economic dictionary], 3d edition. Lviv Polytechnic Publishing House. Lviv, Ukraine.
7. Ministry of Finance of Ukraine (1999). "Instruction on the application of the Chart of accounts of accounting for assets, capital, liabilities and business transactions of enterprises and organizations". Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
8. Kadatska A.M. (2016). Economic content and functions of fixed assets depreciation. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, no. 13, p. 572–575.
9. Kravchuk N.V. (2015). Improvement of the technique of depreciation fund creation for the purpose of reproduction of labor resources by the enterprises of the sugar industry: accounting aspect. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky, no. 3, p. 889–894.
10. Kuter M.I., Kuznetsov A.V., Mamedov R.I. (2008). Modern view on the concepts of depreciation. Ekonomycheskyi analiz: teoriya i praktyka, no. 24(129), p. 2–11.
11. Medvedev M.Y. (2001). Obshchaya teoriya ucheta: estestvennyy, bukhgalterskiy i kompyuternyy metody [General theory of accounting: natural, accounting and computer methods]. Delo i Servis. Moscow, Russia.
12. Oshmarin Y.V. (2006). The state and prospects of depreciation policy development in Ukraine. Bulletin of the ZhDTU, no. 4(38), p. 164–177.
13. Pylypenko L.M. (2016). Rozvytok kontseptsii pobudovy systemy publichnoi zvitnosti korporatsii v umovakh postindustrialnoi ekonomiky [Development of the concepts of corporate reporting system formation in post-industrial economy]. Lviv Polytechnic Publishing House. Lviv, Ukraine.
14. Pivniak Yu.V. (2013). Research of the basic concepts and functions of depreciation. Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii, no 2, p. 135–138.
15. Ministry of Finance of Ukraine (2000). "Regulation (Standard) of Accounting 7 "Fixed Assets". Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.
16. Pryimak N.S. (2009). Depreciation and its functions in the economic activity of the enterprise, Scientific works of KNTU. Economic sciences, vol. 16, p. 1, p. 194–201.
17. Sokolov Ya.V. (1996). Bukhgalterskiy uchet: ot istokov do nashikh dnei [Accounting: from the sources to the present]. Audit, UNITI, Moscow, Russia.
18. Stadnytskyi Yu.H., Sagan T.L. (2002). Depreciation policy as a potential factor for improving the investment climate in Ukraine. Actual problems of the economics, no. 11, p. 33–37.
19. Yaremko I.Ya. (2003). Znos i amortyzatsiia neoborotnykh aktiviv – instrument otsinky kapitalu pidpriemstva [Depreciation and amortization of non-current assets – a tool for assessing the capital of an enterprise]. Novyi svit. Lviv, Ukraine.

Pylypenko L.M.

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Accounting and Analysis,
Lviv Polytechnic National University*

Tyvonchuk O.I.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Analysis,
Lviv Polytechnic National University*

PROBLEMS OF ACCOUNTING METHODOLOGY OF FIXED ASSETS AMORTIZATION AND DEPRECIATION

The article is devoted to the research of methodology problems of fixed assets amortization and depreciation. It was defined that the current accounting methodology of amortization and depreciation of enterprises' fixed assets, established by the current systems of standardization of accounting and reporting, contains a number of discussion points related to changing views on economic essence of these concepts and to the conditions of enterprises' operation in the modern globalized information and intellectual economy. Particularly controversial are the provision on the feasibility and economic rationale of intangible assets amortization, donated fixed assets depreciation, determination of depreciated value, as well as the methods of synthetic accounting for amortization and depreciation.

It was proved that intangible assets, like other non-current assets, should also be subject to amortization, however, this is due not to the physical but to the moral aging (depreciation) of the relevant objects. The appropriateness of depreciation of donated fixed assets was substantiated on the basis of the capital maintenance concept. In accordance with the same and the financial concept of depreciation, as well as taking into account the dynamics of economic development, it was established that depreciation basis, determined from the initial value of the object of non-current assets, does not provide the maintenance of a sufficient amount of resources to restore fixed capital.

An analysis of the method of synthetic accounting for non-current assets depreciation showed that the control account 13 "Depreciation (amortization) of non-current assets" provided by the chart of accounts does not fulfil its function properly. By appointment, it's a regulatory account and it should reflect the amount of wear and tear, as well as obsolescence of fixed assets, although it actually shows the amount of their accumulated depreciation. In our opinion, it is also advisable to solve this problem in the context of improving the methodology of accounting for fixed assets depreciation.

UDC 004:657.47

Shmatkovska T.O.*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University***MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN STRATEGIC MANAGEMENT
ACCOUNTING IN THE RATING ASSESSMENT OF THE FINANCIAL
SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE****ANNOTATION**

The model of strategic maps allows simultaneous monitoring of the implementation of goals for all components and the sequence of causal relationships between the indicators of enterprise assessment.

The assessment of the competitiveness of the enterprise should be based on an integrated, multidimensional approach to this complex phenomenon and take into account both the internal and external environment such as the level of financial sustainability of the enterprise, as well as the real situation of competitors. Considered the method of rating assessment, which allows you to determine the place of the company (the case of enterprises of the machine-building industry) in the market in the conditions of competition depending on the degree of its stability.

Key words: strategic management accounting; modern information technologies; strategic map; financial stability; competitive capacity of enterprise.

АНОТАЦІЯ

Обґрунтовано, що модель стратегічних карт дозволяє одночасно контролювати реалізацію цілей за всіма складовими та послідовність причинно-наслідкових зв'язків між показниками оцінки функціонування підприємства.

Визначено, що оцінювання конкурентоспроможності підприємства повинне базуватися на комплексному, багатомірному підході до цього складного явища і врахувати як внутрішнє, так і зовнішнє середовище, як рівень фінансової стійкості підприємства, так і реальне становище підприємств-конкурентів. В роботі на основі використання сучасних інформаційних систем розглянуто та апробовано метод рейтингового оцінювання, який дозволяє визначити місце підприємства (на прикладі підприємств машинобудівної галузі) на ринку в умовах конкуренції залежно від ступеня власної стійкості.

Ключові слова: стратегічний управлінський облік; сучасні інформаційні технології; стратегічна карта; фінансова стійкість; конкурентоспроможність підприємства.

АННОТАЦИЯ

Обосновано, что модель стратегических карт позволяет одновременно контролировать реализацию целей по всем составляющим и последовательность причинно-следственных связей между показателями оценки функционирования предприятия.

Определено, что оценивание конкурентоспособности предприятия должно базироваться на комплексном, многомерном подходе к этому сложному явлению и учитывать как внутреннюю, так и внешнюю среду, как уровень финансовой устойчивости предприятия, так и реальное состояние предприятий-конкурентов. В работе на основании использования современных информационных систем рассмотрено и апробировано метод рейтингового оценивания, который позволяет определить место предприятия (на примере предприятий машиностроительной отрасли) на рынке в условиях конкуренции в зависимости от степени собственной устойчивости.

Ключевые слова: стратегический управленческий учет; современные информационные технологии; стратегическая карта; финансовая устойчивость; конкурентоспособность предприятия.

Formulation of the problem. Identifying and documenting the causal relationships between individual strategic objectives is one of the key

elements of a balanced system of indicators. Causes and effect relationships are established and reflect the availability of dependences between the separate purposes. The term "strategic maps" is used to map the cause-effect chains. The model of strategic maps allows simultaneous monitoring of the implementation of goals for all components and the sequence of causal relationships between the indicators of enterprise assessment. The indicators included in the strategic map should characterize the results achieved and the main factors that have caused them.

An important area, in which firm firmness is manifested and tested, is competition. Industry competition means competition between firms that work for one target consumer group satisfying one need of it and using proximity technologies. The key characteristic of an enterprise that allows achieving its goals in a competitive environment is competitiveness. This concept applies to all components of the enterprise such as: the product and its characteristics, as well as the organizational, financial, production characteristics of the enterprise itself. Competitiveness of the company implies its ability to communicate effectively with consumers, suppliers, and competitors. Competitiveness of the firm manifests itself at every moment in each episode of its activity. Analysing the actual development of events, one can conclude whether the firm was a competitive company in each issue, every aspect of its activity. If "Yes" then the question arises: "How to preserve or make it stronger?" If "No": "How can this be achieved?" Competitiveness in time contributes to the achievement of enterprise strategic stability. And then strategic stability just supports competitiveness (which will be reflected in the growth of assets of the company and its strong position in the market). The financial stability of the company is accumulated and becomes the basis for maintaining competitiveness.

The identified problems were investigated by I.L. Latysheva, V.V. Shamarin [1], O.V. Machulka [2; 3], A.D. Sheremeta, R.S. Saifulin [4], but it still needs further consideration.

The aim of this study is to use the modern information systems to consider the method of rating assessment in the system of strategic management accounting, which allows determining the position of the enterprise (on the example of the enterprises of the machine-building indus-

try) in the market in the conditions of competition with the degree of its own stability.

Presenting the main material. A strategic card is an effective accounting and analytical tool for managing a business entity within the chosen development strategy. All goals, tasks, processes are built on the map and balanced vertically and horizontally – all activities of the company are interconnected and have indicators that show how the plan is implemented, at what pace is the achievement of goals. Consequently, a strategic card is a rather simple and obvious way to reflect the organization’s strategy, its goals and directions of development. Functional assignment of strategic maps consists of distributing the strategy among the employees of the enterprise and transferring it to the operational level of activity, that is, in daily operational processes [1; 2].

The strategic map of PJSC “SKF Ukraine” is shown in Fig. 1. The main strategic goal, for which this strategic card has been developed, is to increase the financial sustainability of an enterprise by improving its competitiveness.

Proceeding from the tasks of the global strategy of the explored machine-building enterprise, within the framework of constructing a strategic map, the goals for its four major projections were formulated and the causal relationships between them were determined.

At the lower level of the strategic map, there is a project “Education and Development” within the framework of which the following goals are defined: raising the level of computerization, raising the level of personnel qualification, improving the system of motivation and attracting skilled and experienced specialists, creating an atmosphere of activity at the enterprise; providing infrastructure development.

The realization of the first of these goals will enable the creation of a local information network that is very user-friendly and necessary for the effective operation of the enterprise and the improvement of the level of personnel qualification. Also, it is necessary to improve the system of employee motivation, which is characterized by such indicator as the coefficient of personnel turnover to enhance the level of skills of the personnel and attract qualified and experienced specialists.

The project “Internal Business Processes” includes the following objectives: to provide high quality products, to improve the structure of expenses, to introduce a resource-saving regime, to ensure the rational loading of production capacities, to reduce the duration of production, to increase sales, to increase the efficiency of activities and increase competitiveness, to take preventive measures to prevent the emergence of defects; to restructure production processes at the enterprise; to optimize the duration of the operating

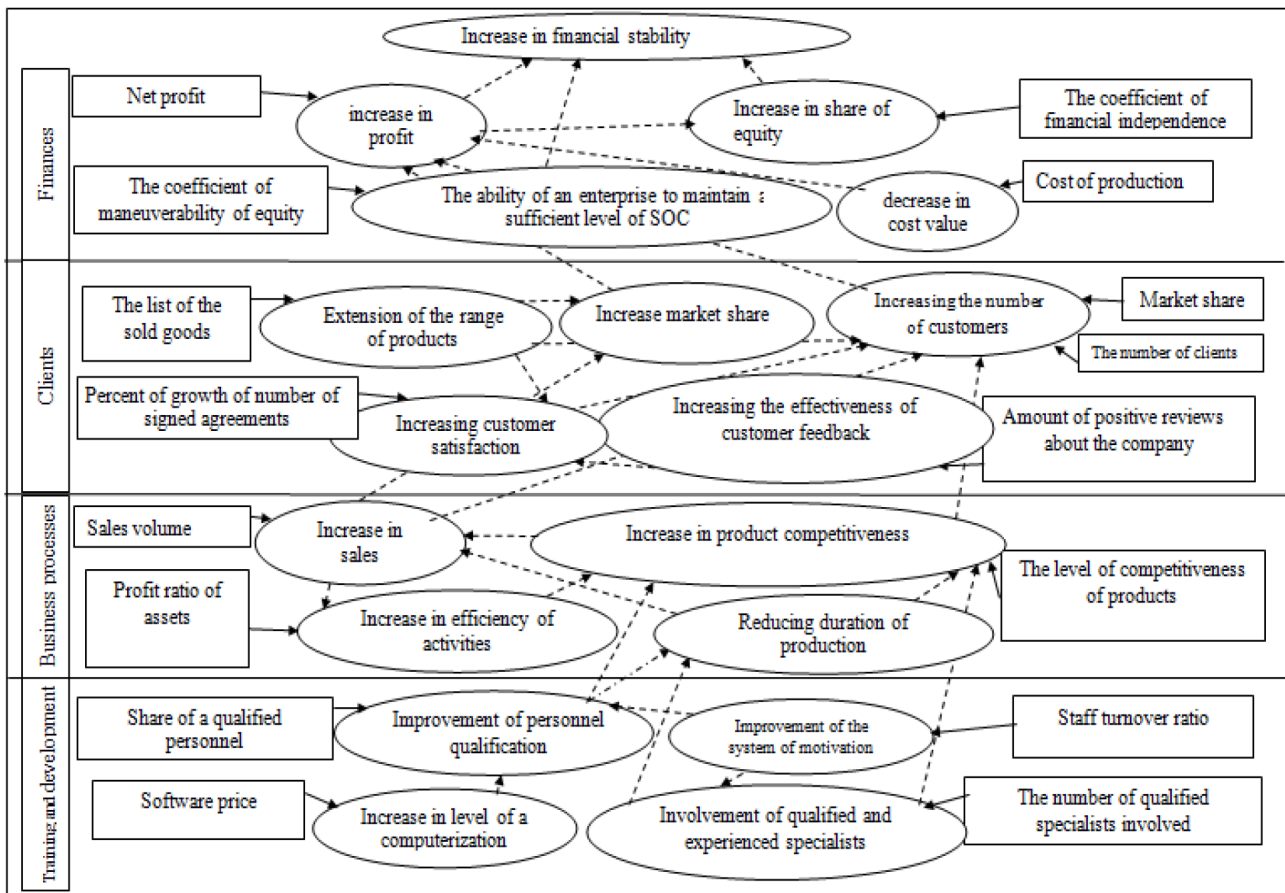

Fig. 1. Strategic card of PJSC “SKF Ukraine”

cycle; to optimize the chain of processes of creating the consumer value of the product.

You can increase the volume of orders as for customers it is a very important indicator by reducing the length of production. Increasing the sales volume improves the performance of the enterprise. The increase in product competitiveness is influenced by the increase in efficiency of activities, reducing the duration of production, increase in the skill level of personnel and involvement of qualified and experienced specialists.

The project "Customers" is on the level above which is considered as a consumer base and a market segment in which the enterprise is competing. The projection covers the purposes of expansion of the range of the provided services, increase in a customer satisfaction, increase in a number of clients, increase in a home market share, increase in efficiency of feedback with clients, increase in supply control. So, the company needs to increase its share in the domestic market. In order to increase the effectiveness of customer feedback, it is advisable to develop a program for the creation of an information network for clients, which includes the availability of e-mail and website, but for the sake of convenience, it is necessary to create an opportunity to receive answers to questions online. Achieving the goal of improving customer satisfaction is characterized by such an indicator as the percentage increase in the number of signed contracts.

At the upper level of the strategic map, there is a project "Finance" which covers the goals of increasing profits, reducing costs, increasing the share of equity, and ensuring the ability of enterprises to maintain a sufficient level of their own working capital, optimizing the structure of expenditure, improving the use of assets, ensuring the efficient management of financial resources, diversification sources of income, increase of value of service, creation of a good image of the enterprise. If you achieve a reduction in the cost of production then the company will increase the amount of net profit, which can be directed in the future to the development of the enterprise and the expansion of its activities. That is, at the expense of the increase in net profit, the size of equity will increase by obtaining undistributed profits, thus it is possible to optimize the structure of capital. Also, the company will be able to obtain a sufficient level of its own working capital, which is necessary for the financing of current assets. The general goal of the strategic map of the construction industry is to increase financial sustainability, as in today's conditions, most business entities are characterized by low levels of financial sustainability and high dependence on external sources of funding.

The use of strategic cards by enterprises allows managers to obtain information that is measurable and included in a strategic card and has a strategic orientation to manage the enterprise.

In addition, the management will be able to monitor the current performance of the enterprise due to the timely receipt of information and making it accessible for understanding. Thus, the developed strategic map provides the enterprise with the latest management tool, which makes it possible to transform the business entity's strategy into a set of balanced indicators that are linked by cause-effect relationships.

The strategic stability of the industrial enterprise is the result of its ability to create, develop, and for a long time to maintain competitive advantages in the buyer's market. Along with this in the aspect of ensuring sustainable development of the enterprise usually talk about the stability and security of the enterprise.

The buyer's market demands from the enterprise a flexible production and marketing policy; the implementation of which takes place in the competitive struggle in the sectoral market. Scientific and technological progress imposes rigid requirements on the ability of the enterprise to timely and correctly predict trends and pace of scientific and technological changes and adapt to them in time. Ensuring production activities of natural resources makes the company, on the one hand, to seek a strong position in the market sector of supply of raw materials, and on the other – to seek and develop alternative technologies and substitutes of these alternative technologies on the environment of human life. Thus, achievement of strategic stability requires the industrial enterprise of high and long-term competitiveness. A stable enterprise holds for a long time the importance of economic indicators that exceed the average values of the corresponding indicators in the industry.

The assessment of the competitiveness of the enterprise should be based on an integrated, multidimensional approach to this complex phenomenon and take into account both the internal and external environment such as the level of financial sustainability of the enterprise, as well as the real situation of competitors. Consider the method of rating assessment, which allows you to determine the place of the company in the market in the conditions of competition depending on the degree of its stability.

Five enterprises of the machine-building industry of Ukraine, which carry out activities in the field of production of hydraulic and pneumatic equipment, were selected for the rating assessment, namely: PJSC "SCF Ukraine", PJSC "Kharkiv Bearing Plant", PJSC "Hydrosila MFTH", PJSC "Dnipropetrovsk Aggregate Plant", PJSC "Armaprom".

We characterize the economic activity of joint-stock companies – leaders in the field of bearing production, hydraulic and pneumatic equipment.

PJSC "Kharkiv Bearing Plant" – one of the largest manufacturers of bearing products in Eastern Europe and the only Ukrainian enterprise producing bearings for rail transport; is recog-

nized as a leader in the development and production of ball bearings for agricultural machinery enterprises and one of the leading suppliers to transport engineering enterprises and the railway industry. The company's products are widely used in the automotive and electrical industry, as well as in the mining and metallurgical complex. The assortment of production includes more than 500 types of ball and cylindrical roller bearings with an external diameter of 30 to 400 mm under the well-known trademarks HARP, HARP AGRO, and HARP AUTO. The technological lines and equipment of the Plant allow producing up to 30 million Bearings annually.

PJSC "Hydrosila MFTH" is the largest enterprise in the volume of production of hydraulic units for tractor and other enterprises of agricultural and mechanical engineering. Hydrosila MFTH: "Meeting the needs of the market in hydro distributors and hydraulic cylinders for mobile machinery by their development and productions with use of advanced technologies, qualified personnel, based on the development of traditions of the entity in the field of quality, the culture of production and relations between people." Its products are exported to more than 50 countries of the world. In 2016 in Ukraine, there were sold products amounting to 139 150 thousand UAH, in the CIS countries – 32 110 thousand UAH.

PJSC "Dnipropetrovsk Aggregate Plant" – an enterprise with 88 years of experience in the production of modern products in the field of mechanical engineering. Today the company produces high-tech products, which are supplied to 14 countries of the world including the countries of the European Union, China, India. Mobile production ensures the manufacture of precision machinery, precision hydraulics, special electric drives for various industries. Machining centres, units of plasma and laser cutting allow producing products that meet the requirements of European standards. Their quality and reliability are ensured by the design and technological potential of the plant and are guaranteed by a quality management system.

PJSC "Armoprom" is a dynamically developing manufacturing company, the undisputed leader of the Ukrainian reinforcing market, which has a long-standing reputation as a reliable supplier for dozens of companies in most CIS countries. The enterprise specializes in the production and comprehensive supply of industrial pipeline valves and oil and gas equipment for the enterprises of gas production, refining, petrochemical and metallurgical industries. Thanks to its powerful production base, the company annually produces more than 300 000 high-quality steel products, cast iron, brass, titanium in a large range of diameters, pressures, temperatures and working media (steel latches, cams, disk valves, filters, flanges, shut-off valves, valves reverse, shut-off and regulating valves, condensate pumps, cranes). The presence of its own design bureau allows you to individually tailor the specifics of any enterprise.

The rating estimation by the method of the reference enterprise takes into account the most important indicators of financial and economic activity, which characterize the individual company's qualities:

- the coefficient of financial independence characterizes the financial independence of the enterprise from external sources of financing its activities;
- the coefficient of financial dependence shows the share of borrowed funds in financing the enterprise;
- the manoeuvrability of working capital characterizes the share of stocks, that is, tangible productive assets in their current assets;
- the manoeuvrability of cash characterizes the share of absolutely liquid assets in its current assets, provides freedom of financial manoeuvre;
- reserve coverage ratio shows how much per unit of funds invested in stocks falls in the aggregate of own funds, long-term and short-term liabilities;
- the coefficient of financial stability characterizes the security of the debt of the company by its own funds.

We consider the algorithm of rating assessment by the method of Sheremet A.D. [4]. The matrix of output data for the rating is shown in Table 1 in the dynamics for 2014–2016.

According to the results of the analysis of data in Table 1 on the basis of a sample of reference values of coefficients, it is possible to predefine enterprises whose financial status is the best in comparison with other surveyed enterprises in the last 3 years. Among them: PJSC "SKF Ukraine" and PJSC "Hydrosila MFTH".

The coefficient of financial autonomy (independence) shows that the share of own funds of the enterprise in the total amount of funds advancing in its activities was 86% at the end of 2016 at PJSC "SKF Ukraine", while in PJSC "Dnepr Bus Factory" – 21% and against 2014 has grown, which is a positive point. The coefficient of PJSC "Hydrosila MFTH" has decreased but remains within the regulatory framework. The value of this coefficient indicates that the financial position of the abovementioned companies, as opposed to PJSC "HARP" and PJSC "Promarmatura", does not depend on external creditors.

Negative values of working capital manoeuvre indicators, which were observed at PJSC "HARP", PJSC "Promarmatura" and PJSC "Dnepr Bus Factory" in 2016, indicate a lack of own working capital. And the stock-flow ratio has a positive effect only in PJSC "SKF Ukraine" and PJSC "Promarmatura" which indicates that stocks are provided by the main sources of their formation, that is, economic entities have a stable financial status.

Overall, there have been positive changes in the indicators that characterize the financial sustainability of PJSC "SCF Ukraine" and PJSC "Hydrosila MFTH". The fall in financial stability was observed in PJSC "HARP", PJSC "Promarmatura" and PJSC "Dnepr Bus Factory".

Table 1

Initial matrix of a_{ij} indicators for 2014–2016

Indicator	PJSC “SCF Ukraine”	PJST HARP	PJST “Hydrosila MFTH”	PJST “Dnepr Bus Factory”	PJST “Promarmatura”
2014					
The coefficient of financial independence	0.70	0.06	0.84	0.12	0.28
The coefficient of financial dependence	1.43	16.91	1.19	8.09	3.54
The manoeuvrability of working capital	0.63	-0.31	-21.69	0.83	-163.26
The manoeuvrability of cash	0.61	-0.05	-0.18	0.32	-0.39
The coefficient of inventory coverage	1.72	1.70	2.01	1.80	1.24
The coefficient of financial stability	2.33	0.06	5.24	0.14	0.39
2015					
The coefficient of financial independence	0.87	-0.31	0.86	0.16	0.23
The coefficient of financial dependence	1.15	-3.22	1.16	6.08	4.26
The manoeuvrability of working capital	0.46	-0.57	13.48	1.05	-115.64
The manoeuvrability of cash	0.48	-0.01	0.21	0.27	-0.21
The coefficient of inventory coverage	2.32	1.26	1.55	1.31	1.33
The coefficient of financial stability	6.73	-0.24	6.39	0.20	0.31
2016					
The coefficient of financial independence	0.84	-0.46	0.57	0.21	0.20
The coefficient of financial dependence	1.19	-2,18	1.76	4.75	4.96
The manoeuvrability of working capital	0.51	0.00	-0.39	-1.59	-6.84
The manoeuvrability of cash	0.33	-0.01	0.14	0.05	0.07
The coefficient of inventory coverage	0.21	0.00	-0.13	-0.11	1.48
The coefficient of financial stability	5.31	-0.31	1.31	0.27	0.25

Source: calculated according to the site smida.gov.ua [5]

The next step is to define the elements of the new matrix x_{ij} every year (Table 2).

Based on the data in Table 2, we calculated the R-index (R_j) for five machine-building enterprises, we evaluate the obtained rating ratings and determine the personal rating of each of the investigated communities. The results of the rating assessment are shown in Table 3.

According to the results of the analysis of Table 3, it was established that the preliminary estimates for the leaders of enterprises were confirmed by the results of the rating assessment. Thus, according to the reference enterprise method, PJSC “SCF Ukraine” takes the first place in the rating, and the second with a small margin – PJSC “Hydrosila MFTH”.

With regard to the data obtained by PJSC “SKF Ukraine” we see that the smallest distance to the standard was in 2014, that is, according to the indicators of financial stability, the highest level of financial potential was observed in 2014.

Conclusions. Thus, the considered complex model gives an opportunity to evaluate the efficiency of the enterprise not only in the dynamics for certain periods of time but also to make a comparison with similar enterprises in the field of activity. The disadvantage of this model is its static nature since it reflects past times and is used to a greater extent for current monitoring than to predict the risk of financial insolvency. The rating can serve only as an indicator of an early warning of a crisis in an enterprise and a product

Table 2

The matrix of xij indicators for the rating for the 2014–2016 years

Indicator	PJSC “SCF Ukraine”	PJSC “HARP”	PJSC “Hydrosila MFTH”	PJSC “Dnepr Bus Factory”	PJSC “Promarmatura”
1	2	3	4	5	6
2014					
The coefficient of financial independence	0.83	0.07	1	0.14	0.33
The coefficient of financial dependence	1.20	14.21	1	6.80	2.97
The manoeuvrability of working capital	0.76	-0.37	-26.13	1	-196.70
The manoeuvrability of cash	1	-0.08	-0.30	0.52	-0.64
The coefficient of inventory coverage	0.86	0.85	1	0.90	0.62
The coefficient of financial stability	0.44	0.01	1	0.03	0.07
2015					
The coefficient of financial independence	1	-0.36	0.99	0.18	0.26
The coefficient of financial dependence	1	-2.80	1.01	5.29	3.70
The manoeuvrability of working capital	0.03	-0.04	1	0.08	-8.58
The manoeuvrability of cash	1	-0.02	0.44	0.56	-0.44
The coefficient of inventory coverage	1	0.54	0.67	0.56	0.57
The coefficient of financial stability	1	-0.04	0.95	0.03	0.05
2016					
The coefficient of financial independence	1	-0.55	0.68	0.25	0.24
The coefficient of financial dependence	1	-1.83	1.48	3.99	4.17
The manoeuvrability of working capital	1	0.00	-0.76	-3.12	-13.41
The manoeuvrability of cash	1	-0.03	0.42	0.15	0.21
The coefficient of inventory coverage	0.14	0.00	-0.09	-0.07	1
The coefficient of financial stability	1	-0.06	0.25	0.05	0.05

Source: own development

Table 3

Rating of machine-building enterprises of Ukraine by results of the evaluation method of reference enterprise

Enterprise	2014		2015		2016		Rating score
	R:	Place	R:	Place	R:	Place	
PJSC “SCF Ukraine”	0.68	1	0.97	2	0.86	1	1
PJSC “Hydrosila MFTH”	27.16	4	0.66	1	2.35	2	2
PJSC “HARP”	13.40	3	4.44	3	3.82	3	3
PJSC “Dnepr Bus Factory”	5.96	2	4.61	4	5.41	4	4
PJSC “Promarmatura”	197.72	5	10.14	5	14.83	5	5

Source: own development

of a diagnosis of a financial condition. Understanding the financial position of the enterprise and its timely and qualitative analysis, the choice of the required method of analysis and the system of indicators that will provide a comprehensive study and presentation of the enterprise are fundamental to making managerial decisions aimed at solving the question of choosing business activities and development, improving its efficiency, competitiveness, and profitability.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Латишева І.Л. Формування фінансової стратегії підприємства / І.Л. Латишева, В.В. Шамарина // Вісник НТУ «ХПІ», 2014. – № 45 (1088). – С. 106-112.
2. Шматковська Т.О. Концептуальні засади стратегічного управління обліку / Т.О. Шматковська, О.В. Мачулка // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки : економіка. – 2016. – № 4 (236). – 256 с. – Мови: укр., рос., англ. – С. 242–253. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nvisnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_\(236\)_2016.pdf](http://nvisnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_(236)_2016.pdf).
3. Шматковська Т.О. До проблематики організації системи внутрішнього контролю фінансових результатів діяльності підприємства / Т.О. Шматковська, В.В. Ярош // Наукові за-

- писки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»; ред. кол.: І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Острог: Острозька академія, 2014. – Вип. 25. – С. 200–205.
4. Шеремет А.Д. Финансы предприятий : учебн. пособ. / А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулин. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 343 с.
 5. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smida.gov>.

REFERENCES:

1. Latysheva I.L. (2014). «Formation of the financial strategy of the enterprise». *Visnyk NTU «XPI»*, no. 44 (1088), p. 106-112.
2. Shmatkovska T.O., Machulka O.V. (2016). «Conceptual framework for strategic management accounting». *Naukovy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 4, p. 242–253.
3. Shmatkovska T.O., Jarosh V.V. (2014). «TO THE PROBLEMS OF ORGANIZATION OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM OF FINANCIAL RESULTS OF ENTERPRISES». *Naukovi zapysky Nacionalnoho universytetu «Ostrozka akademija»*. Serija «Ekonomika»: zbirnyk naukovych prac, no. 25, p. 200–205.
4. Sheremet A.D. (2008). *Finansy predpriyatiy: uchebn. posob.* [Finance of enterprises]. INFRA-M, Moscow, Russia.
5. «Official site of the Agency for the development of the stock market infrastructure of Ukraine» (2017). Available at: <http://www.smida.gov> (Accessed December 2017).

Shmatkovska T.O.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit,
Lesya Ukrainka Eastern European National University*

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING IN THE RATING ASSESSMENT OF THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE

The model of strategic maps allows simultaneous monitoring of the implementation of goals for all components and the sequence of causal relationships between the indicators of enterprise assessment. A strategic card is an effective accounting and analytical tool for managing a business entity within the chosen development strategy.

Functional assignment of strategic maps consists of distributing the strategy among the employees of the enterprise and transferring it to the operational level of activity, that is, in daily operational processes.

The main strategic goal, for which this strategic card has been developed, is to increase the financial sustainability of an enterprise by improving its competitiveness.

Proceeding from the tasks of the global strategy of the explored machine-building enterprise, within the framework of constructing a strategic map, the goals for its four major projections were formulated and the causal relationships between them were determined.

The use of strategic cards by enterprises allows managers to obtain information that is measurable and included in a strategic card and has a strategic orientation to manage the enterprise. In addition, the management will be able to monitor the current performance of the enterprise due to the timely receipt of information and making it accessible for understanding. Thus, the developed strategic map provides the enterprise with the latest management tool, which makes it possible to transform the business entity's strategy into a set of balanced indicators that are linked by cause-effect relationships.

The assessment of the competitiveness of the enterprise should be based on an integrated, multidimensional approach to this complex phenomenon and take into account both the internal and external environment such as the level of financial sustainability of the enterprise, as well as the real situation of competitors. Consider the method of rating assessment, which allows you to determine the place of the company in the market in competitive conditions depending on the degree of its stability.

Thus, the considered complex model gives an opportunity to evaluate the efficiency of the enterprise not only in the dynamics for certain periods of time but also to make a comparison with similar enterprises in the field of activity.

СЕКЦІЯ 8 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.86:330.34

Горбатюк К.В.
кандидат економічних наук, доцент
Хмельницького національного університету

ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ R ДЛЯ НЕЧІТКОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто методику нечіткого опису невизначеності в економічних показниках із застосуванням програмних засобів пошуку результатів арифметичних операцій над нечіткими величинами. Подано визначення арифметичних операцій над нечіткими величинами, розглянуто методи отримання результуючих показників у вигляді нечітких чисел за допомогою засобів мови програмування R. На прикладі економічних показників, що використовуються в нормуванні праці, одержано результати розрахунку тривалості виконання технологічної операції та її елементів у вигляді нечітких чисел, а також визначено напрями подальших досліджень.

Ключові слова: нечіткі величини, нечіткі числа, арифметичні операції над нечіткими числами, економічні показники, нормування праці, тривалість виконання технологічної операції.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена методика нечеткого описания неопределенности в экономических показателях с применением программных средств поиска результатов арифметических операций над нечеткими величинами. Дано определение арифметических операций над нечеткими величинами, рассмотрены методы получения результирующих показателей в виде нечетких чисел с помощью средств языка программирования R. На примере экономических показателей, используемых в нормировании труда, получены результаты расчетов длительности выполнения технологической операции и ее элементов в виде нечетких чисел, а также определены направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: нечеткие величины, нечеткие числа, арифметические операции над нечеткими числами, экономические показатели, нормирование труда, длительность технологической операции.

ANNOTATION

The method of fuzzy description of uncertainty in economic indicators, with the use of software tools for finding the results of algebraic operations over fuzzy values, is considered in the article. The definition of algebraic operations over fuzzy values is given and the methods for obtaining the resulting indicators in the form of fuzzy numbers using R programming language resources are considered. On the example of economic indicators used in the labor standardization, the results of the evaluation of the length of the execution of a technological operation and its elements in the form of fuzzy numbers were obtained and the directions for further research were determined.

Key words: fuzzy values, fuzzy numbers, algebraic operations over fuzzy numbers, economic indicators, labor standardization, length of the execution of a technological operation.

Постановка проблеми. В задачах оцінювання показників у різних галузях економіки часто виникає необхідність врахування неповної інформації та прийняття управлінських рішень

в умовах невизначеності та ризику. Одним зі способів опису неповноти інформації в показниках різної природи є формалізація невизначеності за допомогою апарату теорії нечітких множин. Представлення економічних показників у вигляді нечітких величин відкриває широкі можливості для врахування невизначеності та використання в розрахунках усієї наявної інформації без суттєвих втрат через припущення про детермінованість і чіткість відповідних значень. Оперування економічними показниками, поданими у вигляді нечітких величин, вимагає застосування відповідних методів розрахунків, зокрема з використанням програмних засобів. Це дасть змогу автоматизувати пошук результуючих показників через встановлення взаємозв'язків між показниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 1965 році американський вчений Л. Заде [1] представив концепцію теорії нечітких множин для вирішення проблем моделювання невизначеності нечіткої природи. З того часу методи й основні поняття теорії нечітких множин набули сильного поширення в практиці вирішення економічних завдань. Введення поняття нечітких множин, класів з неточно визначеними межами, що описуються функціями належності, забезпечило основу для розвитку гнучкішого підходу до аналізу суджень та моделювання складних систем, поведінка яких описується скоріше лінгвістичними, ніж числовими змінними [1].

Як зазначено в роботах [2; 3], присвячених економіко-математичному моделюванню процесів праці, моделювання показників за середніми характеристиками є не зовсім адекватним. Вирішення цієї проблеми запропоновано здійснити за рахунок введення теорії відхилень у практику нормування праці. Подальше вдосконалення формалізованого опису невизначеності в показниках запропоновано за допомогою нечітких величин (нечітких чисел) [4] за умови побудови функцій належності на основі експертної інформації та статистичних характеристик розподілу досліджуваних величин. Робота з нечіткими показниками вимагає застосування відповідних теоретично обґрунтова-

них методів розрахунків, що є неможливим без застосування сучасних обчислювальних засобів.

Останнім часом для здійснення нечітких розрахунків створюються програмні продукти, що, зокрема, враховують необхідність виконання арифметичних операцій над нечіткими величинами, теоретичні основи яких викладені, наприклад, у роботі [5]. Одним із таких програмних засобів є мова програмування R з відповідними бібліотеками функцій, що постійно доповнюються реалізаціями нових методів. Робота з цими методами докладно описується у відповідній літературі [6; 7; 8], що спрощує практичне застосування їх для здійснення нечітких розрахунків.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Необхідно дослідити можливості застосування наявних методів, що реалізовані мовою програмування R , у задачах нечіткого оцінювання економічних величин на прикладі розрахунку показників у галузі нормування праці як нечітких чисел з подальшим порівнянням результатів, отриманих різними методами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія нечітких множин дає змогу досить інтуїтивно відображати неточні або нечіткі дані. Нечіткі числа ("fuzzy numbers") утворюють певний підклас нечітких множин, побудованих на підмножинах дійсних чисел. Згідно з визначенням нечітка множина A з функцією належності $\mu_A : R \rightarrow [0, 1]$ є нечітким числом, якщо вона має принаймні три такі властивості [5]: 1) це нормалізована нечітка множина, тобто $\mu_A(x_0) = 1$ для певного значення $x_0 \in R$; 2) функція належності є опуклою, тобто має місце $\mu_A(\lambda x_1 + (1 - \lambda)x_2) \geq \mu_A(x_1) \wedge \mu_A(x_2)$ для будь-яких $x_1, x_2 \in R$ та $\lambda \in [0, 1]$; 3) множина носіїв нечіткої множини A є обмеженою.

Конкретний вид функцій належності визначається на основі різних додаткових припущень про властивості цих функцій (симетричність, монотонність, неперервність першої похідної тощо) з урахуванням специфіки наявної невизначеності та реальної ситуації [1; 3]. Зокрема, нечіткі числа з трикутною функцією належності $\mu(t)$ називаються трикутними нечіткими числами та позначаються $\tilde{t} = (t_{\min} / t_c / t_{\max})$, де t_{\min} , t_{\max} , t_c , що є мінімальним, максимальним значеннями і деякою оцінкою центрального значення (математичного сподівання, моди, медіани тощо) окремого параметра, а також мають функцію належності:

$$\mu(t) = \begin{cases} \frac{t - t_{\min}}{t_c - t_{\min}}, & \text{для } t_{\min} \leq t \leq t_c, \\ \frac{t - t_{\max}}{t_c - t_{\max}}, & \text{для } t_c \leq t \leq t_{\max}. \end{cases} \quad (1)$$

Функції належності нечітких величин можуть бути отримані на основі експертної інформації, а також із застосуванням ймовірнісних методів, заснованих на використанні певної схожості понять нечіткості та ймовірності.

Так, на основі статистичних даних за вибраними економічними показниками, можуть бути

побудовані відповідні гістограми або полігони частот з числом інтервалів в межах від 7 до 12 згідно з рекомендаціями з побудови гістограм [3; 4]. Значення функції належності μ відповідного показника обчислюється для середини кожного інтервалу як відносна частота по відношенню до максимального значення частот. Такий спосіб нечіткого представлення величин на основі статистичних даних наведено в роботі [4]. Не маючи можливості точно визначити вид розподілу, з якого отримані вибірки, ми можемо оперувати тільки даними частотними характеристиками.

Таким чином, наприклад, можна отримати нечітку величину $A = \langle \mu_a; [a; b] \rangle$ з дискретизованою функцією належності μ_a , заданою на відрізку $[a; b]$, що розділений на m рівних частин: $[a; b] = [b_0; b_1] \cup [b_1; b_2] \cup \dots \cup [b_{m-1}; b_m]$, де $b_0 = a$, $b_m = b$. Кожному значенню b_i , $i = 0, m$ поставлене у відповідність значення функції належності μ_a , тобто μ_a – точкова функція належності, задана на відрізку $[a; b]$.

Для визначення параметрів розподілу величин, які є результатом виконання арифметичних операцій над випадковими величинами, в теорії ймовірностей не існує універсальних визначень і методів. Частіше за все є необхідною побудова моделюючих алгоритмів для отримання результуючих рядів розподілу [3].

В теорії нечітких множин, навпаки, розроблено цілу низку методів, що дають змогу отримувати результати виконання арифметичних операцій над нечіткими величинами. Серед них є аналітичні та чисельні методи, а також прямі й обернені методи. Для використання в практичних задачах автоматизованих розрахунків більш універсальними та зручними є, звичайно, чисельні методи [5]. У роботі [5] наведено таке визначення функції належності для нечіткої величини, що є результатом арифметичної операції над двома нечіткими величинами A і B :

$$\mu_{A \circ B}(z) = \sup_U \{ \mu_A(x) \wedge \mu_B(y) \}, \quad (2)$$

де $U = \{(x, y) \in \sigma(A \times B) | x \circ y = z\}$, $\{\circ\} \square$ – деяка операція з набору $\{+, -, *, /\}$.

Проведений у роботі [4] чисельний експеримент щодо пошуку результату множення двох нечітких величин A і B методами безпосереднього застосування формули для пошуку результату арифметичної операції над двома нечіткими величинами та методу повної розгортки частотних характеристик з подальшим перемноженням показав відсутність істотних відмінностей у побудованих результуючих функціях [4]. Але абсолютно очевидним є те, що обсяг обчислень за безпосереднього «перемноження» вибірок є істотно більшим.

Описаний вище метод визначення результату виконання арифметичних операцій над нечіткими величинами відноситься до прямих методів.

Окрім прямих, у теорії нечітких множин розроблено цілу низку обернених методів розв'язання поставленої задачі, як аналітичних, так і чисельних. До них відносяться так звані матричні методи. Один із них, описаний в роботі [5], дає змогу

знаходити рішення будь-якої арифметичної операції з набору $\{+, -, *, /\}$ за умови, що функції належності величин, що поєднуються цими операціями, є опуклими, крім того, для операції ділення необхідне дотримання такої умови: $0 \in [c; d]$, де $[c; d]$ – носій нечіткої величини дільника.

Відмінність обернених методів від прямих полягає в тому, що дискретизація функції належності ведеться не по параметру X , а по величині $\alpha \in [0; 1]$, тобто будуються α -рівневі множини для значень $\alpha = 0,2; 0,4; 0,6; 0,8$. Але в цьому разі виникає додаткова задача визначення значення x_i для кожного рівня α , оскільки під час побудови функції належності по полігону частот проводиться рівномірне розбиття по параметру X , що не дає гарантії мати точні значення α в одержаних точках розбиття.

Не підлягає сумніву необхідність автоматизації розрахунків з визначення результатів арифметичних операцій над нечіткими величинами або нечіткими числами. Застосування описаних вище методик вимагає впровадження обчислювальної техніки для реалізації таких алгоритмів.

R – це вільна мова з відкритим кодом, яка вже широко використовується в різних галузях (від комп'ютерних наук до соціальних). Таким чином, надання вільно доступного програмного забезпечення для використання неklasичних нечітких систем у рамках пакета R дає змогу практикам та дослідникам з широкого спектру галузей використовувати у своїй роботі розробки всієї дослідницької спільноти у своїх дослідженнях.

Нечіткі числа, які відіграють важливу роль у багатьох практичних застосуваннях, мають програмну реалізацію у пакеті R . Fuzzy Numbers (package “Fuzzy Numbers”) – це пакет з відкритим кодом для мови програмування R . Це безкоштовне програмне середовище для статистичних обчислень та візуалізації, яке працює на всіх основних операційних системах, тобто Windows, Linux і MacOS [8]. Fuzzy Numbers створено для зручного та ефективного використання нечітких чисел та виконання різних операцій з нечіткими величинами.

Нечітке число A можна задати, вказавши його ядро, носій або ліву/праву бокові функції чи нижні/верхні межі α -розрізів [8]. На практиці більшість алгоритмів, що працюють з нечіткими числами, припускає використання щонайменше останніх, тобто α -розрізів.

Нечітке число, задане за допомогою бокових функцій має таку форму функції належності [8]:

$$\mu_A(x) = \begin{cases} 0, & \text{якщо } x < a_1 \\ \text{left} \left(\frac{x - a_1}{a_2 - a_1} \right), & \text{якщо } a_1 \leq x < a_2 \\ 1, & \text{якщо } a_2 \leq x \leq a_3 \\ \text{right} \left(\frac{x - a_3}{a_4 - a_3} \right), & \text{якщо } a_3 < x \leq a_4 \\ 0, & \text{якщо } a_4 < x \end{cases}$$

де $a_1, a_2, a_3, a_4 \in R, a_1 \leq a_2 \leq a_3 \leq a_4$, *left* – неспадаюча функція (лівий генератор A), *right* – незростаюча функція (правий генератор A).

Наприклад, нечітке число за лінійними боковими функціями (трапецієподібне число) може бути задане так [8]:

$A1 <- \text{FuzzyNumber}(1, 2, 4, 7, \text{left}=\text{function}(x) x, \text{right}=\text{function}(x) 1-x)$.

Для графічного представлення заданого нечіткого числа використовують команду `plot(A1)` (рис. 1).

Аналогічне трапецієподібне нечітке число також може бути задане за допомогою функції, а саме `TrapezoidalFuzzyNumber(1, 2, 4, 7)`. Тобто для завдання такого числа необхідно вказати чотири параметри: $a_1, a_2, a_3, a_4 \in R$.

У пакеті Fuzzy Numbers забезпечено реалізацію методів виконання арифметичних операцій над нечіткими числами. Тоді як додавання і віднімання є досить простими операціями, множення та ділення, на жаль, залишаються незамкненими і виявляються більш складними [6].

Запропоновані методи можна застосовувати під час роботи з економічними показниками нечіткої природи для врахування невизначеності, пов'язаної з нечітким оцінюванням їх складових. Розглянемо можливості застосування цих методів на прикладі встановлення нечіткого значення тривалості виконання технологічної операції T , що складається з декількох елементів, тривалість яких встановлена нечітко, у вигляді нечітких чисел. Параметри для нечіткого опису кожного елементу операції розраховані на основі аналізу статистичних даних хронометражних спостережень за тривалістю елементів операцій на одному робочому місці за одну зміну (табл. 1). Використовуючи нечіткі тривалості кожного елементу цієї операції, ми можемо визначити тривалість всієї операції за допомогою різних методів виконання арифметичних

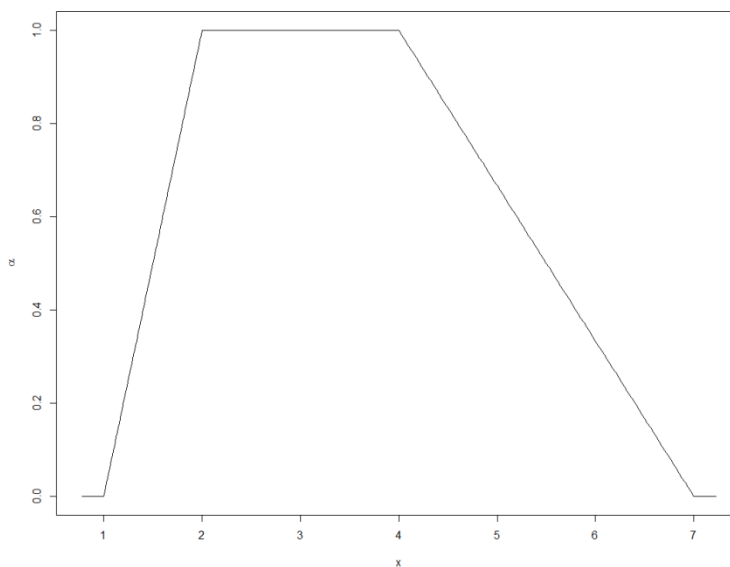

Рис. 1. Функція належності трапецієподібного нечіткого числа A1

операцій над нечіткими числами. Дані хронометражних спостережень визнаються сталими, оскільки коефіцієнти сталості $K_{cm} = \max/\min$ не перевищують допустимі значення для цього типу виробництва [4].

Для опису тривалості елементів технологічної операції можна використовувати трикутні або трапецієподібні нечіткі числа. Для трапецієподібних чисел використаємо значення меж ентропійного інтервалу як інтервалу, на якому

функція належності дорівнює 1. Чотири параметри для кожного опису числа задані в табл. 2.

Застосовуючи засоби мови програмування R, послідовно знайдемо суми описаних вище нечітких чисел для трикутних, а також трапецієподібних функцій належності [7]. Результати нечітких розрахунків узагальнимо в табл. 3, а також дамо графічне зображення результуючої функції належності для двох згаданих форм, а саме трикутної (рис. 2) та трапецієподібної (рис. 3).

Таблиця 1

Дані спостережень за тривалістю трудових операцій

Номер спостереження	Тривалість елементу операції, с				
	Взяти заготовку, установити та закріпити	Увімкнути верстат, відвести інструмент	Обточити деталь на один прохід	Відвести інструмент, зупинити оберти	Розкріпити, зняти, відкласти
1	9	3	103	4	5
2	10	5	102	3	6
3	7	4	115	5	7
4	11	3	118	4	5
5	14	4	121	6	9
6	8	5	136	4	7
7	12	7	139	6	6
8	11	6	110	5	10
9	13	4	128	4	8
10	8	5	125	6	6
K_{cm}	2	2,33	1,36	2	2

Таблиця 2

Нечіткі тривалості елементів технологічної операції

Елемент	Позначення	Вид числа	Параметри нечітких чисел, с			
			a_1	a_2	a_3	a_4
Взяти заготовку, установити та закріпити	T_1	трикутне	7	10,47	10,47	14
		трапецієподібне	7	8,89	12,03	14
Увімкнути верстат, відвести інструмент	T_2	трикутне	3	4,74	4,74	7
		трапецієподібне	3	3,97	5,51	7
Обточити деталь на один прохід	T_3	трикутне	102	121,61	121,61	139
		трапецієподібне	102	113,97	129,21	139
Відвести інструмент, зупинити оберти	T_4	трикутне	3	4,78	4,78	6
		трапецієподібне	3	4,00	5,45	6
Розкріпити, зняти, відкласти	T_5	трикутне	5	7,05	7,05	10
		трапецієподібне	5	5,97	8,14	10

З графіків функцій належності результуючих показників видно, що під час виконання операції додавання форма результуючої функції належності співпадає з формою функції належності доданків, а інтервал носія нечіткого числа, що визначає тривалість всієї технологічної операції, не залежить від форми функції належності.

Різниця між отриманими результатами полягає в їх інтерпретації у кожному конкретному випадку. Так, для трапецієподібних функцій

певний інтервал усередині носія має більший ступінь можливості, функція належності в ньому є максимальною.

Отже, отримуємо нечітку тривалість виконання всієї операції у вигляді трикутного числа та трапецієподібного числа:

– Trapezoidal Fuzzy Number (120, 148.65, 148.65, 176) с;

– Trapezoidal Fuzzy Number (120, 137.88, 159.25, 176) с.

Таблиця 3

Обчислення нечіткої тривалості виконання технологічної операції

Позначення	Вид числа	Параметри нечітких чисел, с			
		a_1	a_2	a_3	a_4
$T_1 + T_2$	трикутне	10	15,21	15,21	21
	трапецієподібне	10	12,86	17,54	21
$T_3 + T_4$	трикутне	105	126,39	126,39	145
	трапецієподібне	105	117,97	134,66	145
$T_1 + T_2 + T_3 + T_4$	трикутне	115	141.6	141.6	166
	трапецієподібне	115	130.83	152.2	166
$T = T_1 + T_2 + T_3 + T_4 + T_5$	трикутне	120	148,65	148,65	176
	трапецієподібне	120	137,88	159,25	176

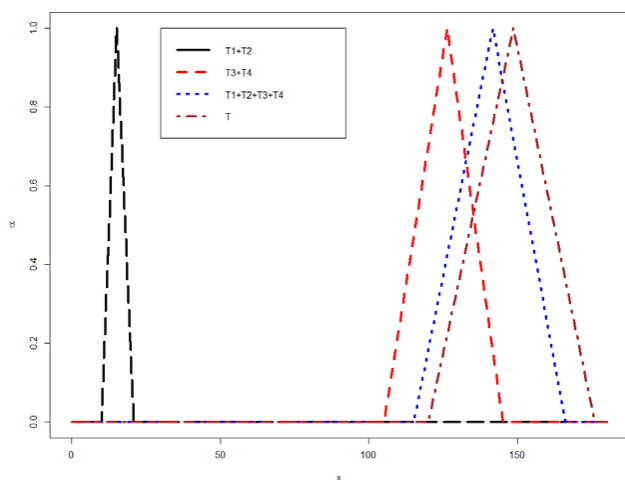

Рис. 2. Функції належності тривалості операції та її елементів у вигляді трикутних нечітких чисел

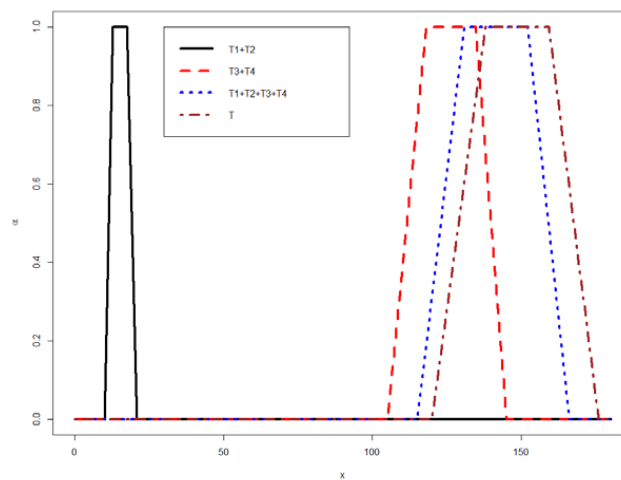

Рис. 3. Функції належності тривалості операції та її елементів у вигляді трапецієподібних нечітких чисел

Висновки. Висловлений підхід до моделювання невизначеності в економічних показниках за допомогою нечітких чисел дає чималі можливості для того, щоб одержувати найбільш адекватні оцінки цих показників із використанням усієї наявної інформації щодо їх структури й динаміки. Крім того, мова програмування R відкриває широкі шляхи до автоматизації розрахунків з використанням нечітких уявлень про економічні показники. Ми показали, що цей підхід є досить об'єктивним з точки зору формалізованого опису наявної невизначеності в будь-яких економічних показниках, зокрема тих, що використовуються в нормуванні праці.

Подальші дослідження щодо практичного застосування методів виконання арифметичних операцій над нечіткими числами для обчислень нечітких значень економічних показників дадуть змогу досягнути більш адекватного опису присутньої в них невизначеності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Zadeh L.A. Fuzzy set. Information and Control. 1965. Vol. 8. No. 3. P. 338–353.

2. Игумнов Б.Н. Кибернетические основы построения экономических систем для предприятий: учеб. пособие. Хмельницкий: ТУП, 2000. 344 с.
 3. Горбатюк Е.В. Экономико-математические модели в нормировании труда: монография. Хмельницкий: НВП «Еврика» ТОВ, 2001. 212 с.
 4. Горбатюк К.В. Математичні моделі в нормуванні праці на базі теорії нечітких множин: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2013. 158 с.
 5. Алтунин А.Е. Модели и алгоритмы принятия решений в нечетких условиях: монография. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2000. 352 с.
 6. Shang G., Zaiyue Zh., Cungen C. Multiplication Operation on Fuzzy Numbers. Journal of Software. 2009.
 7. Gagolewski M., Caha J. Fuzzy Numbers Package: Tools to Deal with Fuzzy Numbers in R. 2018. URL: <http://FuzzyNumbers.rexamine.com>.
 8. Gagolewski M., Caha J. A Guide to the Fuzzy Numbers Package for R. Technical report. 2015.

REFERENCES:

1. Zadeh L.A. (1965). "Fuzzy set", Information and Control, vol. 8, no. 3, p. 338–353.
 2. Igumnov B.N. (2000). Kiberneticheskie osnovy postroeniya je-konomicheskikh sistem dlja predpriyatij [Cybernetic bases of con-

- struction of economic systems for the enterprises], Hmel'nickij, TUP, Ukraine.
3. Horbatiuk E.V. (2001). Jekonomiko-matematicheskie modeli v normirovanii truda : monografija [Economic-mathematical models in the labor standardization: monograph]. Hmel'nickij: NVP "Evrika" TOV, Ukraine.
 4. Horbatiuk K.V. (2013). Matematychni modeli v normuvanni pratsi na bazi teorii nechitkykh mnozhyn: monohrafiia [Mathematical models in the labor standardization on the basis of the fuzzy sets theory: monograph]. Khmelnytskyi: KhNU, Ukraine.
 5. Altunin A.E. (2000). Modeli i algoritmy prinjatija reshenij v nechetkih uslovijah: monografija [Models and algorithms of decision-making in fuzzy conditions: monograph]. Tjumen': Izdatel'stvo Tjumenskogo gosudarstvennogo universiteta, Russia.
 6. Shang Gao & Zaiyue Zhang & Cungen Cao (2009). "Multiplication Operation on Fuzzy Numbers". Journal of Software.
 7. Gagolewski M., Caha J. (2018). FuzzyNumbers Package: Tools to Deal with Fuzzy Numbers in R. Available at: <http://FuzzyNumbers.rexamine.com>.
 8. Gagolewski M., Caha J. (2015). A Guide to the Fuzzy Numbers Package for R. Technical report.

Horbatiuk K.V.

Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer at Department of Automated Systems and Modelling in Economics, Khmelnytskyi National University

APPLICATION OF R PROGRAMMING LANGUAGE FOR FUZZY EVALUATION OF ECONOMIC INDICATORS

The article is devoted to the problem of evaluating of economic indicators in different sectors of the economy when it is necessary to take into account incomplete information and make managerial decisions in conditions of uncertainty and risk. The author pays attention to the methodological basis of the representation of economic indicators by fuzzy numbers and considers different methods of evaluating the results of arithmetical operations over fuzzy numbers. The main problems of the fuzzy approach to evaluating economic indicators are outlined in the paper. Some of them can be solved by the methods of fuzzy computing of the economic indicators, which take into account incomplete information and represent their values as fuzzy numbers, using all available information.

The overview of scientific approaches to the fuzzy evaluation of economic indicators is done. In the fuzzy sets theory, a number of methods have been developed that allow obtaining the results of performing arithmetic operations over fuzzy numbers. Among the existing methods based on theoretical results, there are analytical and numerical methods, as well as direct and inverse methods, whose goal is to construct the resulting fuzzy numbers that can take into account the information about the uncertainty in the values of their components, which influence the economic indicators.

The tools of R programming language were applied for the evaluating of economic indicators, which are used in labour standardization problems. There were used the FuzzyNumbers package, which is an open-source package for R – a free software environment for statistical computing and graphics, which runs on all major operating systems. This package has been created in order to deal with fuzzy numbers conveniently and effectively. There were constructed and evaluated the fuzzy numbers of the length of the execution of a technological operation and its elements by R programming language tools.

The study of the evaluation of economic indicators as fuzzy numbers using the R programming language tools is extremely important for the effective representation of the uncertainty in their values.

УДК 519.8

Горбачук В.М.
доктор фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник
відділу математичних методів дослідження операцій
Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова
Національної академії наук України

Дунаєвський М.С.
магістр, аспірант
Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова
Національної академії наук України

Сулейманов С.-Б.
магістр, аспірант
Інституту кібернетики імені В.М. Глушкова
Національної академії наук України

ПОКВАРТАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЦІЛЬОВОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТУ ЗАПОРІЖЧИНИ У 2017–2018 РР.

АНОТАЦІЯ

На підставі даних 2017–2018 рр. визначено чотири кластери, а саме виробничі лідери Запоріжчини. Кластери охоплюють половину районів області. Більшість районів-лідерів потребує генерації первинних даних. Після генерації обчислювальних даних надано оцінки параметрів функцій Кобба–Дугласа. Досяжний експорт області на 33% перевищує спостережуваний.

Ключові слова: поквартальне оцінювання, економічна ефективність, райони Запоріжчини, цільова структура експорту, великі дані.

АННОТАЦИЯ

На основе данных 2017–2018 гг. определены четыре кластера, а именно производственные лидеры Запорожской области. Кластеры охватывают половину районов области. Большинство районов-лидеров требует генерации первичных данных. После генерации вычислительных данных предоставлены оценки параметров функций Кобба–Дугласа. Достижимый экспорт области на 33% превышает наблюдаемый.

Ключевые слова: поквартальное оценивание, экономическая эффективность, районы Запорожской области, целевая структура экспорта, большие данные.

ANNOTATION

The four clusters, namely production leaders of Zaporozhye region, are determined on the 2017–2018 data. The clusters cover a half of region districts. The majority of districts-leaders need raw data generation. The estimates of parameters for Cobb–Douglas production functions are found upon computational data generation. The attainable export of region exceeds the observed one by 33%.

Key words: quarterly estimation, economic efficiency, Zaporozhye region districts, target export structure, big data.

Постановка проблеми. Стійке економічне зростання України є актуальною, соціально та економічно значимою метою, що вимагає міждисциплінарних зусиль, насамперед застосування засобів інформаційної ери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перевага запропонованої розробки [1] перед іншими полягає в динамічній високотехнологічній обробці великих обсягів нових оперативних даних, які систематично надходять з надійних джерел, та у відсутності обмежень, потрібних для застосування параметричних методів оцінювання. Подібна технологія обробки великих

даних (big data) може застосовуватися до інших масивів відкритих даних.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За допомогою технології [1] можна оцінювати шляхи економічного зростання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є оцінювання сумарного економічного зростання районів Запорізької області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запорізька область утворена 10 січня 1939 р. шляхом поділу Дніпропетровської області. На 2018 р. Запоріжчина складається з 20 районів і 5 міст обласного значення, для яких наявні статистичні спостереження [2–6]. Запоріжчина має територію 27 183 км², посідаючи за цим показником 9 місце серед 27 регіонів України, випереджаючи такі відомі європейські держави, як Словенія (20 273 км²), Чорногорія (13 812 км²), Кіпр (9 251 км²), Люксембург (2 586 км²), Мальта (316 км²). Запоріжчина має наявне населення 1 923 тис. осіб (табл. 3), посідаючи за цим показником 10 місце серед регіонів України, випереджаючи такі європейські держави, як Естонія (1 315 тис.), Кіпр (876 тис.), Чорногорія (620 тис.), Люксембург (602 тис.), Мальта (425 тис.), Ісландія (331 тис.) Кожна згадана держава є членом Організації Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization, NATO) і має значний експорт у 2017 р., а саме Словенія має 30,2 млрд. дол., Люксембург – 18,4 млрд. дол., Естонія – 14,0 млрд. дол., Ісландія – 4,6 млрд. дол., Кіпр – 2,9 млрд. дол., Мальта – 2,6 млрд. дол., Чорногорія – 0,4 млрд. дол. При цьому експорт Запоріжчини за кордони України у 2017 р. становив 3,0 млрд. дол. (табл. 7.1).

Для зростання експорту й виробництва Запоріжчини потрібно планомірним чином збільшувати обсяги виробничих факторів, а саме праці й капіталу. За рік від першого кварталу 2017 р. (2017:I) до 2018:I найбільше заробітна плата зросла у Пологівському районі (на 35%), а най-

Таблиця 1

Середньомісячна нарахована заробітна плата (wage) W_t (грн.) штатних працівників та обсяг праці (labor) $L_t = 3W_t$ (грн.) у кварталі t [2–6]

Район/Період	Середньомісячна зарплата W_t					Обсяг L_t				
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I
м. Запоріжжя	6371	7037	7461	7967	8 197	19113	21111	22383	23901	24591
м. Бердянськ	4831	5418	5581	5638	5721	14493	16254	16743	16914	17163
м. Енергодар	11269	10571	10871	13580	14194	33807	31713	32613	40740	42582
м. Мелітополь	4848	5393	5653	5859	6111	14544	16179	16959	17577	18333
м. Токмак	4631	5173	5720	6033	5832	13893	15519	17160	18099	17496
Бердянський	4418	5098	5342	5427	4781	13254	15294	16026	16281	14343
Більмацький	4261	4940	5395	5097	5443	12783	14820	16185	15291	16329
Василівський	6705	7374	8293	8508	8415	20115	22122	24879	25524	25245
Великобілозерський	4386	4982	5886	5607	5457	13158	14946	17658	16821	16371
Веселівський	4176	4460	4828	5469	4659	12528	13380	14484	16407	13977
Вільнянський	5068	5743	6043	6549	6014	15204	17229	18129	19647	18042
Гуляйпільський	4529	4885	6096	5333	5914	13587	14655	18288	15999	17742
Запорізький	4978	5585	6439	7408	6150	14934	16755	19317	22224	18450
К.-Дніпровський	4604	5046	5045	5344	5677	13812	15138	15135	16032	17031
Мелітопольський	4476	5052	5308	5217	5544	13428	15156	15924	15651	16632
Михайлівський	4200	4492	5029	5594	5013	12600	13476	15087	16782	15039
Новомиколаївський	5068	5690	5615	6181	6337	15204	17070	16845	18543	19011
Оріхівський	4204	4533	5101	5496	5194	12612	13599	15303	16488	15582
Пологівський	5266	5722	6591	6783	7132	15798	17166	19773	20349	21396
Приазовський	4476	4497	4931	4761	5296	13428	13491	14793	14283	15888
Приморський	4471	4591	5063	5042	4961	13413	13773	15189	15126	14883
Розівський	4920	5627	7189	5142	6119	14760	16881	21567	15426	18357
Токмацький	4878	5125	5456	5884	6446	14634	15375	16368	17652	19338
Чернігівський	4142	4735	5077	5303	5396	12426	14205	15231	15909	16188
Якимівський	4345	4878	4811	5242	5259	13035	14634	14433	15726	15777

менше – у Бердянському районі (на 8%) (табл. 1). Поквартальні значення капітальних інвестицій у районах виявляли істотні коливання (табл. 2) [7]. За фактичної відсутності саморегуляції обсягів виробничих факторів через сучасні фінансові ринки та інструменти виникають питання ґрунтованості змін таких факторів. Для відповіді на ці питання треба враховувати виробництво сфери послуг (табл. 3) та промисловості (табл. 4).

У табл. 4 для Більмацького, Веселівського, Пологівського, Приазовського, Токмацького районів курсивом виділено квартальні оцінки I_t як середньоквартальні величини, що відповідають спостережуваним обсягам I_u з найбільшим значенням u , а також результуючі оцінки I_u . Для нечисленних Великобілозерського і Розівського районів обсяг промислової продукції не вимірювався, а для Бердянського, Василівського, Кам'янсько-Дніпровського, Михайлівського, Новомиколаївського, Чернігівського районів дані I_u не оприлюднювалися з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності статистичної інформації.

Вищезазначені 8 районів формують низку районів, для яких з урахуванням даних решти районів та агрегованих даних Запоріжчини обчислено сумарну кількість n_t наявного населення (табл. 3), сумарний обсяг s_t реалізованих нефінансових послуг (табл. 3), сумарний обсяг i_u реалізованої промислової продукції за період 2017_у (табл. 4), сумарний обсяг i_t реалізованої промислової (industrial) продукції за квартал t (табл. 4). Для кожного з цих районів визначаються оцінки $I_u = \frac{i_u N_t}{n_t}$, $I_t = \frac{i_t N_t}{n_t}$, виділені курсивом у табл. 4. Кроки побудови табл. 1–4 називають генерацією первинних даних.

Для генерації обчислювальних даних ефективності слід знайти квартальні значення обсягу $\gamma_t = \frac{S_t + I_t}{N_t}$ реалізованих нефінансових послуг і реалізованої промислової продукції (yield) на душу населення, а також обсягу $K_t = \frac{C_t}{N_t}$ капітальних інвестицій на душу населення (табл. 5).

Маючи для кожного кварталу t 25 районних спостережень K_{jt} для обсягу K_t (грн.) капітальних інвестицій на душу населення, 25 район-

Таблиця 2

Освоєно (використано) капітальних інвестицій $C_u = \sum_{i=1}^u C_i$ (тис. грн.)
за період 2017_у перших $u = I, II, III, IV$ кварталів року [2–6] й обсяг C_t (тис. грн.)
капітальних (capital) інвестицій за квартал t

Район/Період	Освоєно інвестицій C_u за період				Капітальні інвестиції C_t			
	2017:I	2017_II	2017_III	2017_IV	2018:I	2017:II	2017:III	2017:IV
м. Запоріжжя	1825373	4450504	6737053	9879190	1574297	2625131	2286549	3142137
м. Бердянськ	51451	171679	317589	501901	77344	120228	145910	184312
м. Енергодар	4949	24955	44538	55595	10165	20006	19583	11057
м. Мелітополь	53862	126493	244786	413797	50558	72631	118293	169011
м. Токмак	5913	96667	297209	366783	108561	90754	200542	69574
Бердянський	24688	95509	171565	240339	44419	70821	76056	68774
Більмацький	42729	64392	102927	144294	35475	21663	38535	41367
Василівський	116091	220572	393170	773339	228102	104481	172598	380169
Великоблгородський	18870	40198	59905	71885	10918	21328	19707	11980
Веселівський	19264	35931	52462	76275	7495	16667	16531	23813
Вільнянський	45043	75749	108252	159229	31175	30706	32503	50977
Гуляйпільський	16491	57482	118528	177471	50171	40991	61046	58943
Запорізький	16902	46866	81488	158917	36279	29964	34622	77429
К-Дніпровський	23055	84602	130063	203380	36432	61547	45461	73317
Мелітопольський	37279	94260	147602	224158	40170	56981	53342	76556
Михайлівський	25678	73037	126080	205409	13790	47359	53043	79329
Новомиколаївський	19231	66499	91406	125600	8052	47268	24907	34194
Оріхівський	60478	108125	157406	261264	45688	47647	49281	103858
Пологівський	63630	119939	229400	327641	99174	56309	109461	98241
Приазовський	37940	97064	156293	207324	14560	59124	59229	51031
Приморський	20771	47424	70965	101823	13091	26653	23541	30858
Розівський	9967	26657	40726	48707	3174	16690	14069	7981
Токмацький	21915	40914	65077	91736	13137	18999	24163	26659
Чернігівський	11115	56555	105646	128433	11196	45440	49091	22787
Якимівський	25084	69713	90371	125110	8666	44629	20658	34739

них спостережень L_j для середнього обсягу L_t (грн.) праці штатного працівника (обсягів факторів виробництва), а також 25 районних спостережень Y_j для обсягу Y_t (грн.) реалізованих нефінансових послуг і реалізованої промислової продукції на душу населення (обсягу виробництва), $j = 1, \dots, 25$, можемо оцінювати значення параметрів a, b, c виробничої функції Кобба–Дугласа $Y_t = (e)^c (K_t)^a (L_t)^b$, де e – основа натуральних логарифмів. Дослідження такої функції у 1928 р. запропонували Пол Дуглас (Paul Douglas, 1892–1976 рр.), який був сенатором США у 1949–1967 рр., і Чарльз Кобб (Charles Cobb, 1875–1949 рр.), який був професором коледжу Амхерст (Amherst) штату Массачусетс.

У табл. 6.1, 6.2 наведено оцінки a, b, c параметрів функції лінійної регресії $\ln Y_t = a \ln K_t + b \ln L_t + c$, знайдені за допомогою MS Excel. Якщо в кварталі t для району k має місце $\ln Y_{tk} = a \ln K_{tk} + b \ln L_{tk} + c + R_{tk}$ з додатним залишком (residual) $R_{tk} > 0$, то це означає, що цей район виробляє більший обсяг Y_{tk} реалізова-

них нефінансових послуг і реалізованої промислової продукції на душу населення, ніж це передбачається теоретично з огляду на дані обсягів факторів виробництва K_k і L_k , іншими словами, цей район виявляє економічну ефективність, які вище за передбачену. Аналогічно при $R_k > R_l$ район k має вищу економічну ефективність, ніж район l . У табл. 6.1, 6.2 жирним виділено значення, які вищі відповідного середнього.

За економічною ефективністю стабільними лідерами є такі 4 кластери:

- 1) суміжні м. Запоріжжя, Запорізький, Кам'янсько-Дніпровський, Великоберезівський, Вільнянський і Новомиколаївський райони;
- 2) суміжні м. Бердянськ, Бердянський, Чернігівський і Пологівський райони;
- 3) сусідні м. Мелітополь і Приазовський район;
- 4) Михайлівський район.

Для 8 серед 13 зазначених районів дані табл. 4 генерувалися. Пологівський і Вільнянський райони, м. Запоріжжя і м. Бердянськ були серед лідерів у 2016 р. [1].

Таблиця 3

Чисельність N_t (осіб) наявного населення на кінець кварталу t й обсяг S_t (тис. грн.) реалізованих нефінансових послуг (services) у кварталі t [2–6]

Район/Період	Наявне населення N_t					Обсяг S_t послуг				
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I
м. Запоріжжя	748984	746935	746629	745432	743636	1895314	2049170	2340158	2380422	2622367
м. Бердянськ	115855	115415	115067	114787	114532	210991	357668	415564	373765	221039
м. Енергодар	54220	54034	53865	53842	53776	43847	43594	47418	56910	50325
м. Мелітополь	154684	154286	154204	153992	153698	68825	86419	101942	89012	104718
м. Токмак	31749	31637	31478	31417	31328	8766	13298	16726	15853	10388
Бердянський	25133	25055	25005	24939	24877	455	1264	2364	559	596
Більмацький	22029	21941	21818	21758	21648	1720	1634	5134	1374	1241
Василівський	63386	63163	62917	62726	62585	10504	11497	15910	13311	11967
Великобілозерський	7937	7911	7891	7879	7854	192	215	168	367	68
Веселівський	21480	21412	21335	21303	21232	3014	3600	3348	4149	4084
Вільнянський	47101	46959	46853	46750	46621	10583	12810	18576	16417	10883
Гуляйпільський	26655	26543	26413	26328	26207	7775	6547	3691	4996	7152
Запорізький	57303	57136	56972	56925	56856	12486	20906	21568	20377	13586
К-Дніпровський	40027	39895	39697	39577	39449	3846	4484	4230	4455	2934
Мелітопольський	49308	49206	49073	49008	48931	10255	7419	18321	13090	2870
Михайлівський	28872	28759	28608	28542	28464	709	937	874	1089	853
Новомиколаївський	15836	15768	15687	15644	15568	2844	2371	2974	1571	2980
Оріхівський	45617	45484	45338	45214	45085	5277	6880	16689	17703	11510
Пологівський	40018	39935	39808	39664	39564	26316	22847	25784	24443	29251
Приазовський	27232	27155	27060	26973	26892	8540	10017	9897	13497	13384
Приморський	29939	29840	29745	29635	29553	8050	34419	69594	3568	6317
Розівський	8764	8727	8704	8653	8612	327	499	630	837	495
Токмацький	22327	22272	22173	22076	21995	250	260	324	470	294
Чернігівський	17064	16991	16929	16822	16755	784	1136	976	1613	848
Якимівський	33528	33441	33342	33285	33181	3240	14721	31688	6448	3101
Ряд районів	207019	206269	205438	204782	204164	19660	22403	28125	23801	20741
Обласні організації					411233	308916	331585	313059	297913	

При суттєвих коефіцієнтах детермінації вплив (на $\ln Y_t$) фактору праці (який вимірюється значенням параметра b) є значно більшим, ніж вплив фактору капіталу (який вимірюється значенням параметра a); вплив решти факторів (який вимірюється значенням параметра c) є негативним. Сумарна віддача ($a + b$) істотно перевищує 1, що свідчить про збільшувану віддачу від масштабу, а особливо від масштабу праці Запоріжчини. Покращенню ролі капіталу та решти виробничих факторів сприятиме всебічний розвиток фінансово-економічних послуг і ринків [7], інтегрованих за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у світовий ринок і світову торгівлю. Збільшення обсягів виробничих факторів не означає зростання ефективності.

Згідно з даними Міжнародного центру торгівлі [8] загальний світовий експорт істотно знижувався за основними групами товарів (відповідно до класифікації Гармонізованої системи [9]) з 2014 р. У табл. 7.1, 7.2, 7.3 наведено значення W_m світового (world) експорту для кожної групи

m товарів, а групи впорядковані за рівнем експорту 2017 р., де групі 0 відповідає сумарний експорт $\sum_{m=1}^{99} W_m$. Квартальний експорт (export) E_m Запоріжчини виявляє високу мінливість. Оскільки максимальний експорт $M_m = \max_t E_m$ є досяжним, то досяжним є річний експорт $4 M_m$ групи m , а сумарний річний експорт $M = 4 \sum_{m=1}^{99} M_m = 4,0$ млрд. дол., що на 33% перевищує експорт $E_{IV0} = \sum_{m=1}^{99} E_{IVm}$ Запоріжчини у 2017 р. (період $T=2017_IV$) і задає досяжну структуру експорту. У цільовій структурі експорту значення M_m ненульові для індексів m , що дорівнюють 47 (маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів; папір або картон, одержані з відходів та макулатури), 24 (тютюн і промислові замінники тютюну), 60 (трикотажні полотна), 41 (шкури необроблені (крім натурального та штучного хутра) і шкіра вичинена), 79 (цинк і вироби з нього).

Висновки. Незважаючи на високий наявний потенціал, Запоріжчина має можливості подальшого зростання з використанням сучасних технологій.

Таблиця 4

Обсяг $I_u = \sum_{t=1}^u I_t$ (тис. грн.) реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) без ПДВ та акцизу за період 2017_у перших $u = I, II, III, IV$ кварталів року [2–6] й обсяг I_t (тис. грн.) реалізованої промислової продукції за квартал t

Район/Період	Обсяг I_u промислової продукції				Обсяг I_t промислової продукції			
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:II	2017:III	2017:IV
м. Запоріжжя	34838766	67452711	98664901	138826983	40916395	32613945	31212189	40162083
м. Бердянськ	869439	1917588	3451111	4655428	937862	1048149	1533524	1204316
м. Енергодар	6123863	12530406	18450813	24694349	7902891	6406543	5920407	6243536
м. Мелітополь	1112436	2042295	2961254	4012242	1254335	929859	918959	1050988
м. Токмак	69489	113448	178068	275340	95184	43959	64620	97272
Бердянський	159290	269153	383442	536824	166534	109863	114289	153383
Більмацький	22321	44641	66962	22321	5529	22321	22321	22321
Василівський	401732	678527	964807	1350209	418961	276794	286280	385402
Великобілозерський	50304	84984	121005	169599	52577	34680	36022	48594
Веселівський	7411	28273	62336	83115	20779	20863	34063	20779
Вільнянський	534235	943908	1272435	1812126	642828	409672	328527	539691
Гуляйпільський	5609	9234	12749	18481	7445	3625	3515	5732
Запорізький	469487	801575	1243343	1839438	433085	332089	441768	596095
К.-Дніпровський	253686	428571	608738	851915	264083	174885	180167	243177
Мелітопольський	75471	177987	272165	356116	70520	102517	94177	83952
Михайлівський	182987	308943	438692	614381	190546	125956	129749	175689
Новомиколаївський	100367	169387	240554	336745	104217	69021	71167	96191
Оріхівський	89749	184249	302993	400850	90026	94499	118745	97856
Пологівський	932568	1939804	2656841	3542455	885614	1007237	717037	885614
Приазовський	645054	1290109	1935163	2580217	645054	645054	645054	645054
Приморський	4364	11889	20112	26057	5091	7525	8223	5945
Розівський	55545	93750	133472	186260	57651	38204	39723	52788
Токмацький	57430	114859	172289	203998	38111	57430	57430	31709
Чернігівський	108149	182525	259599	362102	112163	74376	77074	102503
Якимівський	10650	14178	21927	23879	10611	3528	7749	1953
Низка районів	1312060	2215839	3150309	4408035	1366731	903779	934470	1257726
Запоріжчина	47180400	91832992	134895769	187781428	55328091	44652593	43062777	52885659

Таблиця 5

Обсяг Y_t (грн.) реалізованих нефінансових послуг і реалізованої промислової продукції на душу (наявного) населення, обсяг K_t (грн.) капітальних інвестицій на душу населення за квартал t

Район/Період	Обсяг Y_t на душу населення					Обсяг K_t на душу населення				
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I
м. Запоріжжя	49045	46407	44938	57071	58548	2102	3515	3062	4215	2117
м. Бердянськ	9326	12181	16939	13748	10119	668	1042	1268	1606	675
м. Енергодар	113753	119372	110792	117017	147895	187	370	364	205	189
м. Мелітополь	7637	6587	6620	7403	8842	327	471	767	1098	329
м. Токмак	2465	1810	2584	3601	3370	3419	2869	6371	2215	3465
Бердянський	6356	4435	4665	6173	6718	1767	2827	3042	2758	1786
Більмацький	1091	1092	1258	1089	313	1610	987	1766	1901	1639
Василівський	6504	4564	4803	6356	6885	3599	1654	2743	6061	3645
Великобілозерський	6362	4411	4586	6214	6703	1376	2696	2497	1520	1390
Веселівський	485	1142	1753	1170	1171	349	778	775	1118	353
Вільнянський	11567	8997	7408	11895	14022	662	654	694	1090	669
Гуляйпільський	502	383	273	407	557	1882	1544	2311	2239	1914
Запорізький	8411	6178	8133	10830	7856	633	524	608	1360	638
К.-Дніпровський	6434	4496	4645	6257	6769	910	1543	1145	1853	924

(Закінчення таблиці 5)

Район/Період	Обсяг Y_t на душу населення					Обсяг K_t на душу населення				
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I
Мелітопольський	1739	2234	2292	1980	1500	815	1158	1087	1562	821
Михайлівський	6362	4412	4566	6194	6724	478	1647	1854	2779	484
Новомиколаївський	6517	4528	4726	6249	6886	508	2998	1588	2186	517
Оріхівський	2083	2229	2987	2556	2252	1002	1048	1087	2297	1013
Пологівський	23961	25794	18660	22944	23124	2478	1410	2750	2477	2507
Приазовський	24001	24123	24204	24415	24485	535	2177	2189	1892	541
Приморський	415	1406	2616	321	386	437	893	791	1041	443
Розівський	6375	4435	4636	6197	6752	362	1912	1616	922	369
Токмацький	2583	2590	2605	1458	1746	588	853	1090	1208	597
Чернігівський	6384	4444	4610	6189	6745	656	2674	2900	1355	668
Якимівський	414	546	1183	252	413	258	1335	620	1044	261

Таблиця 6.1

Значення оцінок параметрів a , b , c функції Кобба–Дугласа $Y_t = (e)^c (K_t)^a (L_t)^b$ та їхніх похибок, залишків R_y регресії, множинного коефіцієнта детермінації R^2 для кварталу t

Район/Період	ln K	ln L	ln Y	R_y	ln K	ln L	ln Y	R_y
	2017:I	2017:I	2017:I	2017:I	2017:II	2017:II	2017:II	2017:II
м. Запоріжжя	7,65	9,86	10,80	1,03	8,16	9,96	10,75	0,86
м. Бердянськ	6,50	9,58	9,14	0,77	6,95	9,70	9,41	0,99
м. Енергодар	5,23	10,43	11,64	-0,34	5,91	10,36	11,69	0,29
м. Мелітополь	5,79	9,58	8,94	0,65	6,15	9,69	8,79	0,55
м. Токмак	8,14	9,54	7,81	-0,61	7,96	9,65	7,50	-0,88
Бердянський	7,48	9,49	8,76	0,65	7,95	9,64	8,40	0,08
Більмацький	7,38	9,46	7,00	-0,94	6,90	9,60	7,00	-0,97
Василівський	8,19	9,91	8,78	-1,30	7,41	10,00	8,43	-1,54
Великобілозерський	7,23	9,48	8,76	0,71	7,90	9,61	8,39	0,20
Веселівський	5,85	9,44	6,18	-1,45	6,66	9,50	7,04	-0,40
Вільнянський	6,50	9,63	9,36	0,77	6,48	9,75	9,10	0,50
Гуляйпільський	7,54	9,52	6,22	-2,01	7,34	9,59	5,95	-2,05
Запорізький	6,45	9,61	9,04	0,54	6,26	9,73	8,73	0,30
К.-Дніпровський	6,81	9,53	8,77	0,57	7,34	9,62	8,41	0,26
Мелітопольський	6,70	9,51	7,46	-0,60	7,05	9,63	7,71	-0,39
Михайлівський	6,17	9,44	8,76	1,06	7,41	9,51	8,39	0,78
Новомиколаївський	6,23	9,63	8,78	0,23	8,01	9,75	8,42	-0,43
Оріхівський	6,91	9,44	7,64	-0,17	6,95	9,52	7,71	0,14
Пологівський	7,82	9,67	10,08	1,14	7,25	9,75	10,16	1,43
Приазовський	6,28	9,51	10,09	2,08	7,69	9,51	10,09	2,42
Приморський	6,08	9,50	6,03	-1,94	6,79	9,53	7,25	-0,35
Розівський	5,89	9,60	8,76	0,39	7,56	9,73	8,40	-0,31
Токмацький	6,38	9,59	7,86	-0,54	6,75	9,64	7,86	-0,26
Чернігівський	6,49	9,43	8,76	1,08	7,89	9,56	8,40	0,45
Якимівський	5,55	9,48	6,03	-1,74	7,20	9,59	6,30	-1,66
Середнє	6,69	9,59	8,46	0,00	7,20	9,69	8,41	0,00
Параметр	a	b	c	R2	a	b	c	R2
Оцінка	0,14	4,47	-35,36	0,65	0,19	4,75	-38,92	0,67
Похибка	0,29	1,12	11,08		0,35	1,14	11,86	

Таблиця 6.2

Значення оцінок параметрів a, b, c функції Кобба–Дугласа $Y_t = (e)^c(K_t)^a(L_t)^b$ та їхніх похибок, залишків R_y регресії, множинного коефіцієнта детермінації R^2 для кварталу t

Район/Період	ln K	ln L	ln Y	R_y	ln K	ln L	ln Y	R_y	ln K	ln L	ln Y	R_y
	2017:III	2017:III	2017:III	2017:III	2017:IV	2017:IV	2017:IV	2017:IV	2018:I	2018:I	2018:I	2018:I
м. Запоріжжя	8,03	10,02	10,71	1,42	8,35	10,08	10,95	0,98	7,66	10,11	10,98	1,24
м. Бердянськ	7,15	9,73	9,74	1,36	7,38	9,74	9,53	1,33	6,52	9,75	9,22	0,95
м. Енергодар	5,90	10,39	11,62	0+,74	5,32	10,61	11,67	0,17	5,24	10,66	11,90	-0,20
м. Мелітополь	6,64	9,74	8,80	0,32	7,00	9,77	8,91	0,64	5,80	9,82	9,09	0,51
м. Токмак	8,76	9,75	7,86	-0,41	7,70	9,80	8,19	-0,40	8,15	9,77	8,12	-0,18
Бердянський	8,02	9,68	8,45	0,34	7,92	9,70	8,73	0,55	7,49	9,57	8,81	1,31
Більмацький	7,48	9,69	7,14	-1,08	7,55	9,64	6,99	-0,81	7,40	9,70	5,75	-2,30
Василівський	7,92	10,12	8,48	-1,20	8,71	10,15	8,76	-1,60	8,20	10,14	8,84	-1,00
Великоблгородський	7,82	9,78	8,43	-0,05	7,33	9,73	8,73	0,57	7,24	9,70	8,81	0,75
Веселівський	6,65	9,58	7,47	-0,45	7,02	9,71	7,06	-0,91	5,87	9,55	7,07	-0,37
Вільнянський	6,54	9,81	8,91	0,18	6,99	9,89	9,38	0,63	6,51	9,80	9,55	1,06
Гуляйпільський	7,75	9,81	5,61	-3,00	7,71	9,68	6,01	-2,04	7,56	9,78	6,32	-2,06
Запорізький	6,41	9,87	9,00	0,04	7,22	10,01	9,29	-0,06	6,46	9,82	8,97	0,39
К-Дніпровський	7,04	9,62	8,44	0,41	7,52	9,68	8,74	0,74	6,83	9,74	8,82	0,59
Мелітопольський	6,99	9,68	7,74	-0,48	7,35	9,66	7,59	-0,26	6,71	9,72	7,31	-0,83
Михайлівський	7,53	9,62	8,43	0,47	7,93	9,73	8,73	0,42	6,18	9,62	8,81	1,08
Новомиколаївський	7,37	9,73	8,46	0,09	7,69	9,83	8,74	0,05	6,25	9,85	8,84	0,13
Оріхівський	6,99	9,64	8,00	-0,07	7,74	9,71	7,85	-0,34	6,92	9,65	7,72	-0,14
Пологівський	7,92	9,89	9,83	0,97	7,81	9,92	10,04	0,91	7,83	9,97	10,05	0,89
Приазовський	7,69	9,60	10,09	2,22	7,55	9,57	10,10	2,60	6,29	9,67	10,11	2,14
Приморський	6,67	9,63	7,87	-0,22	6,95	9,62	5,77	-1,83	6,09	9,61	5,96	-1,74
Розівський	7,39	9,98	8,44	-0,80	6,83	9,64	8,73	1,08	5,91	9,82	8,82	0,24
Токмацький	6,99	9,70	7,87	-0,45	7,10	9,78	7,28	-1,03	6,39	9,87	7,47	-1,31
Чернігівський	7,97	9,63	8,44	0,50	7,21	9,67	8,73	0,84	6,50	9,69	8,82	0,78
Якимівський	6,43	9,58	7,08	-0,86	6,95	9,66	5,53	-2,24	5,57	9,67	6,02	-1,93
Середнє	7,28	9,77	8,52	0,00	7,39	9,80	8,48	0,00	6,70	9,80	8,49	0,00
Параметр	a	b	c	R2	a	b	c	R2	A	b	c	R2
Оцінка	-0,12	3,53	-25,06	0,56	0,27	4,37	-36,36	0,63	-0,03	4,17	-32,20	0,63
Похибка	0,33	1,14	11,60		0,41	1,15	12,43		0,31	1,10	11,01	

Таблиця 7.1

Експорт $E_{um} = \sum_{i=1}^u E_m$ і максимальний квартальний експорт M_m (тис. дол.) Запоріжчини за групами $m = 0, \dots, 99$ за період 2017_у перших $u = I, II, III, IV$ кварталів року [2–6], світовий експорт W_m (млрд. дол.) за 2017 р. [8]

m/T	Сумарний експорт E_{um}				Експорт E_m				M_m	$4 M_m$	W_m
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:II	2017:III	2017:IV	Квартал	Рік	2017
0	668431	1422016	2122696	2980925	830371	753585	700680	858229	858229	3432915	17581
85	19593	46628	73663	105796	31420	27035	27035	32133	32133	128533	2566
84	102650	198646	259954	445772	92197	95996	61308	185818	185818	743274	2082
27	7179	16863	27265	37901	12530	9685	10402	10636	12530	50118	1954
87	2948	7556	11682	16034	6063	4608	4126	4352	6063	24253	1440
71									0	0	636
39	713	2477	4270	6137	1176	1765	1793	1867	1867	7468	595
90	255	629	7339	9509	379	374	6710	2170	6710	26840	577
30		19	19	19	12	19	0	0	19	75	534
29	1565	2918	3666	4871	728	1353	748	1206	1565	6260	381
72	356006	753342	1132451	1521285	471635	397337	379109	388834	471635	1886538	372
88	75	4379	4612	4730	62	4304	233	118	4304	17215	327
99			608	608			608	0	608	2432	321
73	3680	7908	11476	16647	4025	4228	3568	5170	5170	20682	283
26	21087	46236	61787	78112	20251	25149	15551	16325	25149	100594	259
94	396	1030	1854	3596	622	634	823	1743	1743	6970	243
62	27	27	27	28	0	128	162	14	162	649	228
61	93	155	317	331	74	15058	8724	7058	15058	60234	226
38	7676	15151	23875	30933	9132	7475	8724	7058	9132	36528	189
40	1935	3403	4334	5617	1406	1467	931	1283	1935	7740	185
76	1384	2736	4041	6158	1924	1352	1305	2117	2117	8468	177
48	104	177	270	453	48	74	93	183	183	732	162
74	17775	38201	53029	75083	29696	20426	14827	22054	29696	118785	147
64	1254	2062	3004	4113	911	808	942	1109	1254	5017	144
44	133	258	463	708	380	125	204	246	380	1520	136
89			281	281			281	0	281	1124	135
33	13	32	57	108	5	19	25	50	50	201	128
2	3410	7824	14501	20883	2004	4414	6677	6382	6677	26709	125
3	74	220	598	1093	685	146	379	495	685	2740	119
95	44	83	196	366	137	39	112	171	171	682	116
8		775	1004	1015	3	775	229	11	775	3101	116
22	1076	3732	6419	8097	1688	2656	2687	1678	2687	10747	115
28	8931	19361	30501	43206	12752	10431	11140	12705	12752	51008	112
10	28190	67670	127571	186132	41138	39479	59901	58561	59901	239606	103
15	36293	74588	108514	148891	40425	38294	33927	40377	40425	161700	99
12	1786	2293	7019	11830	806	507	4726	4811	4811	19245	98
4	667	2116	4286	6887	944	1449	2171	2601	2601	10403	85
32	38	272	491	1070	676	234	219	579	676	2705	80
42		0	1	3	0	0	1	2	2	8	78

Таблиця 7.2

Експорт $E_{um} = \sum_{i=1}^u E_m$ і максимальний квартальний експорт M_m (тис. дол.) Запоріжчини за групами $m = 1, \dots, 99$ за період 2017_у перших $u = I, II, III, IV$ кварталів року [2–6], світовий експорт W_m (млрд. дол.) за 2017 р. [8]

m/T	Сумарний експорт E_{um}				Експорт E_m				M_m	$4 M_m$	W_m
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:II	2017:III	2017:IV	Квартал	Рік	2017
7	1223	7079	15244	18396	3094	5856	8165	3153	8165	32659	72
70	15	89	114	135	9	74	25	21	74	296	72
19	1648	3188	5672	7713	1804	1540	2484	2041	2484	9937	71
23	13517	28272	33443	45641	15220	14755	5170	12198	15220	60879	70
21	138	336	582	821	154	199	246	239	246	984	69
83	49	309	472	595	129	260	163	123	260	1040	67
82	67	201	346	494	189	134	145	148	189	758	65
63	2	4	7	19	26	25	0	1	26	104	63
20	27	65	83	130	12	38	18	47	47	186	62
34	81	148	259	601	123	66	111	342	342	1368	59
52			1	1			1	0	1	4	56
69	2785	4933	7946	10973	1848	2148	3013	3027	3027	12109	53
9	19	82	124	174	105	63	42	50	105	418	52
96	2	8	36	41	2	7	28	5	28	112	51
68	1070	2480	3972	5242	1161	1410	1492	1270	1492	5968	51
31	160	369	520	840	169	209	151	320	320	1281	51
91	0	17	22	24	2	17	6	2	17	67	50
18	344	819	1189	1645	401	475	370	456	475	1898	49
16	43	72	105	145	69	29	33	40	69	275	49
47									0	0	48
17	19	50	61	90	39	32	10	30	39	157	48
54			2	2	10		2	0	10	40	47
25	1554	6093	7569	11676	1048	4539	1476	4108	4539	18156	42
24									0	0	42
86	118	253	341	399	100	135	88	58	135	540	37
49	403	631	1043	1383	439	228	413	340	439	1755	37
55			2	2			2	0	2	6	36
60									0	0	35
35	437	1617	2779	3559	445	1181	1162	780	1181	4724	29
97	19	32	63	81	32	13	31	19	32	126	28
41									0	0	26
59	66	97	135	170	30	31	38	34	66	265	25
56	25	41	70	80	5	17	29	10	29	114	25
1	121	533	791	1272	11	412	258	481	481	1924	22
6	32	57	89	241	68	25	32	152	152	608	21
75	1039	1957	2321	2997	581	918	364	676	1039	4157	20
81	15906	31675	44818	59430	16653	15769	13144	14612	16653	66610	20
79										0	19
11	342	522	754	1085	386	181	232	330	386	1543	18

Таблиця 7.3

Експорт $E_{um} = \sum_{i=1}^u E_m$ і максимальний квартальний експорт M_m (тис. дол.) Запоріжчини за групами $m = 1, \dots, 99$ за період 2017- u перших $u = I, II, III, IV$ кварталів року [2–6], світовий експорт W_m (млрд. дол.) за 2017 р. [8]

m/T	Сумарний експорт E_{um}				Експорт E_m				M_m	$4 M_m$	W_m
	2017:I	2017:II	2017:III	2017:IV	2018:I	2017:II	2017:III	2017:IV	Квартал	Рік	2017
57									0	0	15
93									0	0	15
37									0	0	15
51									0	0	13
58					0				0	2	12
5	34	66	90	171	69	33	23	81	81	326	10
65	1	2	3	3	0	1	1	1	1	5	9
43									0	0	9
78		0	0	0		0	0	0	0	1	9
67									0	0	8
13									0	0	7
92									0	0	6
80									0	0	6
36			5	26			5	21	21	84	4
53									0	0	4
66				21			0	21	21	82	3
46				10			0	10	10	41	2
50									0	0	2
45	2	5	8	698	9	3	3	690	690	2760	2
14	76	148	170	304	9	72	22	134	134	537	1
M										4025812	

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Горбачук В.М., Неботов П.Г., Новодережкін В.І. Поквартальне оцінювання порівняльної економічної ефективності у містах і районах Запоріжчини за 2016 р. Економічний розвиток держави, регіонів, підприємств і підприємництва: проблеми та перспективи. Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, 2017. С. 178–182.
- Соціально-економічне становище Запорізької області за січень–квітень 2017 року. Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2017. 106 с.
- Соціально-економічне становище Запорізької області за січень–липень 2017 року. Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2017. 98 с.
- Соціально-економічне становище Запорізької області за січень–жовтень 2017 року. Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2017. 100 с.
- Соціально-економічне становище Запорізької області за січень 2018 року. Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2018. 97 с.
- Соціально-економічне становище Запорізької області за січень–квітень 2018 року. Запоріжжя: Головне управління статистики у Запорізькій області, 2018. 98 с.
- Горбачук В.М. Фінансові методи. Київ: Альтерпрес, 2002. 175 с.
- International trade statistics 2001–2017. URL: <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics>.
- Додаток до Закону України «Про Митний тариф України» від 19 вересня 2013 року № 584-VII. URL: http://ukurier.gov.ua/media/documents/2013/10/23/2013_10_23_584z.pdf.

REFERENCES:

- Horbachuk V.M., Nebotov P.H., Novoderezhkin V.I. Pokvartalne otsiniuvannya porivnialnoi ekonomichnoi efektyvnosti u mistakh i raionakh Zaporizhchyny za 2016 r. / Ekonomichniy rozvytok derzhavy, rehioniv, pidpriemstvi pidpriemnytstva: problemy ta perspektyvy. – Zaporizhzhia: Zaporizka derzhavna inzhenerna akademiia, 2017. – S. 178–182.
- Sotsialno-ekonomichne stanovyshe Zaporizkoi oblasti za sichen–kviten 2017 roku. – Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2017. – 106 s.
- Sotsialno-ekonomichne stanovyshe Zaporizkoi oblasti za sichen–lypen 2017 roku. – Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2017. – 98 s.
- Sotsialno-ekonomichne stanovyshe Zaporizkoi oblasti za sichen–zhovten 2017 roku. – Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2017. – 100 s.
- Sotsialno-ekonomichne stanovyshe Zaporizkoi oblasti za sichen 2018 roku. – Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2018. – 97 s.
- Sotsialno-ekonomichne stanovyshe Zaporizkoi oblasti za sichen–kviten 2018 roku. – Zaporizhzhia: Holovne upravlinnia statystyky u Zaporizkii oblasti, 2018. – 98 s.
- Horbachuk V.M. Finansovi metody. – K.: Alterpres, 2002. – 175 s.
- International trade statistics 2001–2017. Available at: <http://www.intracen.org/itc/market-info-tools/trade-statistics>.
- Dodatok do Zakonu Ukrainy "Pro Mytnyi taryf Ukrainy" vid 19 veresnia 2013 roku N 584-VII [Annex to the Law of Ukraine "On Customs Tariff of Ukraine" of 19 September 2013 no. 584-VII]. Available at: http://ukurier.gov.ua/media/documents/2013/10/23/2013_10_23_584z.pdf.

Horbachuk V.M.
*Doctor of Physics and Mathematics,
Senior Research Scientist,
V.M. Glushkov Institute of Cybernetics,
National Academy of Sciences of Ukraine*

Dunaievskiy M.S.
*Master (Finance), Postgraduate Student,
V.M. Glushkov Institute of Cybernetics,
National Academy of Sciences of Ukraine*

Suleimanov S.-B.
*Master (Economics), Postgraduate Student
V.M. Glushkov Institute of Cybernetics,
National Academy of Sciences of Ukraine*

QUARTERLY ESTIMATION OF ECONOMIC EFFICIENCY AND TARGET EXPORT STRUCTURE FOR ZAPORIZHCHYNA IN 2017–2018

The sustainable economic growth of Ukraine is the topical, socially and economically significant goal demanding interdisciplinary efforts foremost by means of the information era. The advantage of the proposed approach relative to others is dynamic high-technology large-scale processing of new operative data systematically coming from reliable sources and absence of restraints needed for the application of parametric estimation procedures. The similar technology of big data processing can be applied to other arrays of open data. Such a technology can be also used for estimation of economic growth paths. The paper task is evaluating of the overall economic growth for regional districts. While Zaporizhchyna is comparable with known European states by area and population, its export abroad in 2017 amounted to around 3 bn USD, which is a relatively small value by the North Atlantic standards. The attainable export of the region exceeds the observed one by 33%. Export and production growth of Zapor izhchyna implies a systematic increase of production factors – labour and capital. During the period between the first quarters of 2017 and 2018, wage increased the most in the Polohy district (by 35%) and the least – in the Berdiansk district (by 8%). The four clusters – production leaders of Zaporizhchyna are determined on the 2017–2018 data. The clusters cover a half of regional districts. The majority of districts-leaders need raw data generation. The estimates of parameters for Cobb-Douglas production functions are found upon computational data generation. The quarterly capital investments in districts exhibited a vast volatility. At the real absence of self-regulation for production factors via modern financial markets and instruments, the issues of rational change for those factors arise.

УДК 330.5:338.3

Кузнєцова Г.О.¹*кандидат економічних наук, докторант,
ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права»*

ПРОЕКТУВАННЯ МАЛИХ ЕНЕРГОСИСТЕМ В РЕГІОНАХ НА ОСНОВІ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто основні аспекти проектування малих енергосистем на базі відновлюваних джерел енергії, питання впровадження їх в існуючу енергосистему регіонів країни та особливості цього процесу. Розглянуто основні заходи щодо підвищення ефективності та оптимізації структури відновлюваних джерел енергії. Наголошено, що вибір функціональної, технічної і технологічної структури енергосистеми це один з головних і першорядних аспектів створення енергоустановок із застосуванням відновлюваних джерел енергії в регіонах. Обґрунтовано необхідність мати методики мобільної оцінки ресурсів енергії необхідної області, щоб можливо було визначити частку кожного з джерел ВДЕ. Такі методики повинні відображати процеси, які реально відбуваються у виробленні і розподілі енергії, легко підлаштовуватися під задані умови і мати високий ступінь автоматизації. Наведено узагальнену схему формування структури енергосистеми на основі відновлюваних джерел енергії для забезпечення споживачів при всіх специфічних умовах і даних про споживача і його регіон розташування.

Ключові слова: відновлювані джерела енергії, проектування, оцінка, планування, енергоефективність, моніторинг, прогнозування, перспективи розвитку.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные аспекты проектирования малых энергосистем на базе возобновляемых источников энергии, вопросы внедрения их в существующую энергосистему регионов страны и особенности этого процесса. Рассмотрены основные меры по повышению эффективности и оптимизации структуры возобновляемых источников энергии. Отмечено, что выбор функциональной, технической и технологической структуры энергосистемы это один из главных и первостепенных аспектов создания энергоустановок с использованием возобновляемых источников энергии в регионах. Обоснована необходимость иметь методики мобильной оценки ресурсов энергии необходимой области, чтобы возможно было определить долю каждого из источников ВИЭ. Такие методики должны отражать процессы, которые реально происходят в выработке и распределении энергии, легко подстраиваться под заданные условия и иметь высокую степень автоматизации. Приведена обобщенная схема формирования структуры энергосистемы на основе возобновляемых источников энергии для обеспечения потребителей при всех специфических условиях и данных о потребителе и его регионе расположения.

Ключевые слова: возобновляемые источники энергии, проектирование, оценка, планирование, энергоэффективность, мониторинг, прогнозирование, перспективы развития.

ANNOTATION

The article deals with the main aspects of the design of small power systems based on renewable energy sources, the issues of their introduction into the existing power system of the country's regions and the features of this process. The main measures to improve the efficiency and optimize the structure of renewable energy sources are considered. It is noted that the choice of functional, technical and technological structure of the power system is one of the main and paramount aspects of the creation of power plants using renewable energy sources in the regions. The necessity to have methods of mobile assessment of energy resources of the required area to be able to determine

the share of each of the sources of renewable energy is justified. Such techniques should reflect the processes that actually occur in the production and distribution of energy, easily adapt to given conditions and have a high degree of automation. The generalized scheme of formation of structure of power system on the basis of renewable energy sources for providing consumers at all specific conditions and data on the consumer and its region of an arrangement is resulted. Ukraine seeks to become as close as possible to Europe in many areas. Energy is no exception. Ukraine seeks to attract investment in renewable energy.

Key words: renewable energy sources, design, assessment, planning, energy efficiency, monitoring, forecasting, development prospects.

Постановка проблеми. Україна прагне стати якомога ближче до Європи в багатьох сферах. Енергетика — не виняток. Україна прагне залучати інвестиції у відновлювану енергетику. Але розвиток цього сегмента в регіонах наптовхується на технічні складності, які змусять обмежити будівництво нових генеруючих потужностей. Однією з найсерйозніших проблем відновлюваної енергетики є проблема утримання балансу добового графіку вироблення/споживання електричної енергії, яка пов'язана з нерівномірністю вироблення потужності СЕС та ВЕС. Піки та провали потужності ВЕС і СЕС повинні компенсуватися балансуєчими потужностями. Маневрені потужності існуючих ГЕС і ГАЕС обмежені, і ці станції покривають ранкові та вечірні піки споживання. Компенсують піки і провали «зеленої» генерації існуючі теплові блоки ТЕС. Ці блоки проектували і будували ще за часів СРСР, вони не призначені для швидкого маневрування в великому діапазоні потужності. Це неекономічні режими роботи, які призводять до швидкого зносу обладнання. Нові сучасні маневрені потужності, які могли б виконувати функцію балансування, з часів розвалу СРСР не будуються. У зв'язку із зростанням ролі відновлюваних джерел енергії, впровадження їх в існуючі енергосистеми регіонів і особливості регіонального проектування, а також удосконалення цього процесу є на даний момент актуальним завданням, що потребує комплексного вивчення.

Вибір функціональної, технічної і технологічної структури енергосистеми це один з головних і першорядних аспектів створення енергоустановок із застосуванням ВДЕ в регіонах. Усе вищезазначене і зумовило актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти розвитку відновлюваної енер-

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8048-6631>

гетики стали предметом дослідження низки зарубіжних науковців. Зокрема, слід відзначити Н. Ваґнера, Д. Гілена, М. Делуччі, М. Джейкобсона, Д. Ергіна, І. Коссе, Є. Круковську, А. Макрона, У. Мосленера, Дж. Радеке, Д. Сайгіна, Р. Титко, Е. Ушера, Г. Фелль та ін.

Вагомий внесок у розробку теоретико-методичних і науково-прикладних засад розвитку відновлюваної енергетики в Україні зробили вітчизняні дослідники І. Андрійчук, С. Боблях, В. Білодід, П. Васько, Г. Гелетуґа, М. Гнідий, Г. Денисенко, О. Дроздова, С. Дубовський, Т. Железна, В. Калініченко, В. Ключ, А. Конеченков, С. Кудря, М. Кулик, П. Кучерук, Ю. Морозов, Н. Мхітарян, О. Новосельцев, Е. Олійник, Г. Півняк, В. Рєзцов, Ф. Шкрабець та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У статті наведено узагальнену схему формування структури енергосистеми на основі відновлюваних джерел енергії для забезпечення споживачів при всіх специфічних умовах і даних про споживача і його регіон розташування.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз проектування малих енергосистем в регіонах на основі відновлюваних джерел енергії.

Виклад основного матеріалу дослідження: Відновлювані джерела енергії (ВДЕ) відіграватимуть головну роль у переході світової енергетики на більш безпечний, надійний і стійкий шлях розвитку. Найбільші можливості для більш широкого використання відновлюваних джерел енергії в абсолютному вираженні існують в секторі електроенергетики [1].

У всьому світі ведуться дослідження, спрямовані на максимально ефективне використання в енергосистемі нетрадиційних відновлюваних джерел енергії, таких як сонячні електростанції, вітрогенератори, малі гідроелектростанції тощо. Потенційні можливості застосування цих джерел практично не обмежені [2].

Найбільш активно розвивається вид енергетики на базі відновлюваних джерел енергії, на сьогоднішній день самими популярними є вітрові електростанції. У результаті на кінець 2017 року потужність вітрових електростанцій у світі склала 318105 МВт, що показує приріст світової вітроенергетики на 12.5% [3].

Що стосується сонячних установок, то в 2017 році сумарна встановлена потужність сонячних електростанцій зросла на 43% або на 29,4 ГВт, що становить 15% від сумарної потужності існуючих сонячних електростанцій [4].

У зв'язку з таким масштабним зростанням відновлюваних джерел енергії впровадження їх в існуючу енергосистему і особливості регіонального проектування, а також удосконалення цього процесу є на даний момент актуальним завданням, що потребує комплексного вивчення.

Вибір функціональної, технічної і технологічної структури енергосистеми це один з головних і першорядних аспектів створення енергоустановок із застосуванням ВДЕ в регіонах [5].

Також на початковій стадії проектних робіт закладаються якісні показники об'єкта енергосистеми. Тоді ж проявляється загальна структура, що визначається з ресурсних можливостей ВДЕ даного регіону, закладається інформація про техніко-економічні параметри ВДЕ, технічну і економічну реалізованість, конкретні характеристики споживачів у регіоні, що визначають перераховані вище проблеми [3].

Проектування малих енергосистем має включати виконання також наступних видів робіт:

- один раз на два роки розробку схеми розвитку єдиної енергетичної системи (ЕСС) і об'єднаної енергетичної системи (ОЕС) регіону на десяти-/п'ятнадцятирічний період;
- проведення робіт з розвитку єдиної національної електричної мережі ЄНЕС України на десятирічну перспективу, також проводиться періодичний технічний і економічний моніторинг електричної мережі.

Моніторинг поточного стану енергосистеми проводиться для аналізу працездатності та виявлення тенденцій в енергосистемі, своєчасного виявлення проблем, коригування першочергових технічних рішень та інших заходів, спрямованих в першу чергу на ліквідацію цих проблемних місць [3].

Виходячи з вищесказаного, випливає, що проектування малих енергосистем на основі ВДЕ – це багаторівневий процес, в ході якого вирішуються завдання моделювання функціональної та технічної структури об'єкта. Даний процес можна розбити на кілька основних стадій.

Перша стадія – проектне рішення. Стадія, що має визначальне значення для наступних етапів і заходів при проектуванні, де виявляються необхідні і достатні відомості для наступних напрямків проектних досліджень. Основні етапи:

- виявлення потреб в тих чи інших видах енергії;
- дослідження ресурсів ВДЕ в галузі будівництва;
- облік специфічних властивостей регіону при аналізі технологічних схем ВДЕ та варіантів їх використання;
- визначення виходячи зі специфіки регіону перспективних районів будівництва установок ВДЕ;
- аналіз наявних традиційних джерел енергії (органічного палива, теплової та електричної енергії);
- районування та картування території регіону по щільності ресурсів;
- експертиза доцільності використання ВДЕ з точки зору економічних та екологічних факторів;
- техніко-економічна оцінка глобальних параметрів і показників енергосистеми за допомогою соціально-екологічних факторів, що застосовуються до даного регіону.

При проектуванні розвитку енергосистем з відповідним ступенем конкретизації необхідно враховувати і опрацьовувати такі моменти:

Рис. 1. Вибір схеми енергосистеми на основі ВДЕ

Джерело: розроблено автором

- можливі складнощі в організації ремонтно-експлуатаційного обслуговування (сервісні служби та ін.);
- важливість оснащення засобами диспетчерського і технологічного управління;
- необхідність стійкої паралельної роботи енергосистем з існуючими мережами;
- наявність засобів релейного захисту та протиаварійної автоматики;
- впровадження автоматичних систем управління та моніторингу;
- оснащення автоматичною системою контролю та обліку електроенергії (АСКОВЕ).

Друга стадія – вибір і формування проекту. Тут приймається схема варіанту енергосистеми, визначається мета функціонування, характер споживачів, загальна структура та основні елементи, вимоги елементів, які формалізуються за технічними даними, оцінюється технічна реалізація моделі, проводиться попередня оцінка надійності та ефективності. Дані заходи дозволяють виключити можливість грубих принципних помилок на початкових стадіях проектування [1; 2]. Ключові етапи проектування на даній стадії наведені на рис. 1.

Створення структурно-функціональної моделі (СФМ) енергосистеми на основі ВДЕ:

- підбір обладнання та оцінка пропонуванних параметрів в СФМ;
- етап оцінки узгодження обладнання;

- планування їх розміщення (встановлення координат точок у заданому районі);
- при заданих критеріях продуктивності оцінюється технічна реалізованість моделі (оцінка покриття графіка енергоспоживання із заданою забезпеченістю і з мінімальними втратами енергії);
- оцінка ступеню надійності і життєздатності реалізованої технічної моделі.

Третя стадія – технічний проект. Мета даного етапу – детальне опрацювання енергосистеми на основі ВДЕ. Технічний проект повинен дати повне уявлення про енергосистему, що дозволить оцінити техніко-експлуатаційні якості, а також визначити терміни будівництва, виявити організаційно технічні заходи.

Технічний проект є підставою для укладення договору на будівництво енергосистеми на основі ВДЕ, а також визначає вимоги замовника і відповідальність виробника.

Технічний проект – основа для створення робочих креслень та іншої документації, що визначає споруду, випробування і здачу енергосистеми на основі ВДЕ.

Четверта стадія – виготовлення та впровадження. Тут вирішуються завдання монтажу і виробництва окремих блоків і технічних засобів в цілому, проводиться налагодження і випробування обладнання.

Особливості комбінованого використання ВДЕ в енергобалансі обумовлюється особливою

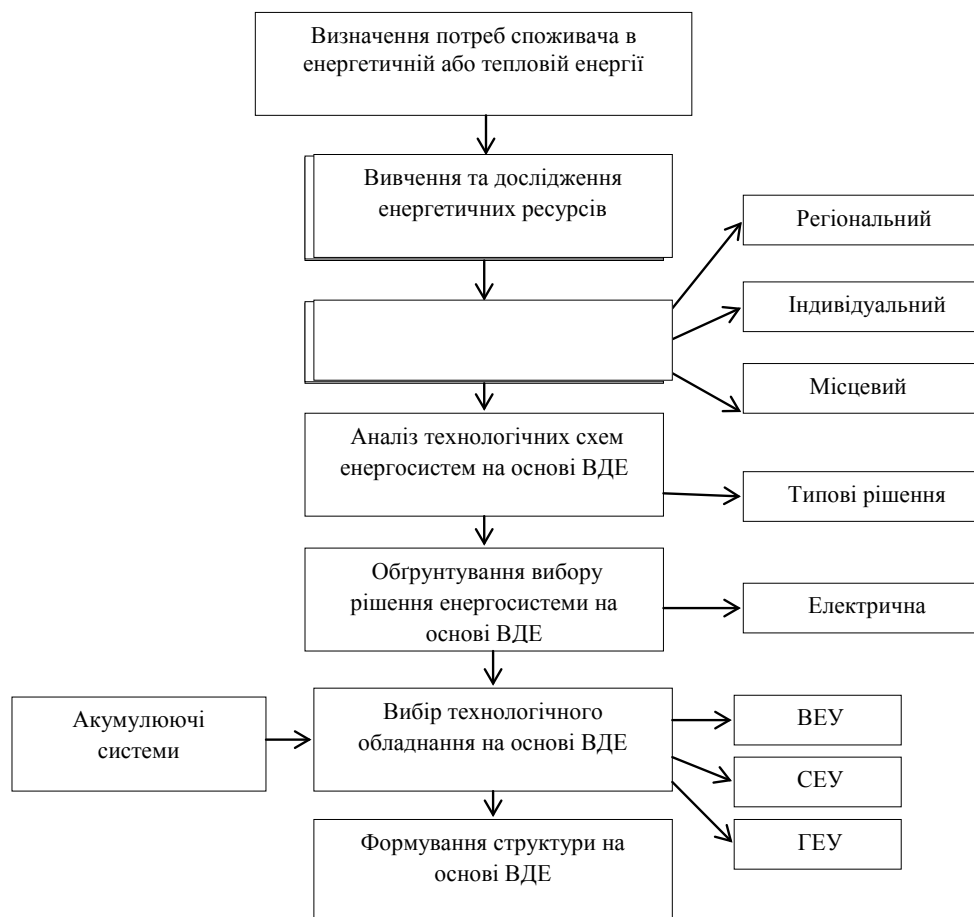

Рис. 2. Процес прийняття рішення при формуванні структури енергосистеми на основі ВДЕ

Джерело: розроблено автором

для кожного регіону структурою і ресурсною базою ВДЕ. Однак, після визначення оцінок паливно-енергетичного балансу (ПЕБ) регіону та можливої частки в них ВДЕ, залишається питання, якими відновлюваними джерелами слід замінювати цю частку.

Виходячи з цього, необхідно мати методики мобільної оцінки ресурсів енергії необхідної області, щоб можливо було визначити частку кожного з джерел ВДЕ. Методики повинні відображати процеси, які реально відбуваються у виробленні і розподілі енергії, легко підлаштовуватися під задані умови і мати високий ступінь автоматизації.

Узагальнену схему формування структури енергосистеми на основі ВДЕ для забезпечення споживачів при всіх специфічних умовах і даних про споживача і його регіон розташування, представимо у вигляді схеми на рис. 2.

Пропонована схема наочно демонструє процеси прийняття рішень по розробці енергооб'єкта.

Висновки. Запропонована методологія проведення передпроектних досліджень і планування розвитку енергосистем в регіонах на основі ВДЕ дозволяє більш глибоко і детально простежити перспективи і можливі наслідки впровадження ВДЕ в існуючу мережу, а також перевірити і оцінити можливості вирішення існуючих проблем в регіональній енергетиці за рахунок ВДЕ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Альтернативні палива та інші нетрадиційні джерела енергії : монографія / О. Адаменко, В. Височанський, В. Лютко, М. Михайлів. Івано-Франківськ : ІМЕ, 2017. 432 с.
2. Мельник Л.Г. Економіка енергетики : навчальний посібник / Л.Г. Мельник, О.І. Карінцева, І.М. Сотник. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. 238 с.
3. Онищук Г.І. Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика : монографія / за редакцією С.І. Дорогунцова. Київ : Наук. світ, 2016. 439 с.
4. Ратушняк Г.С. Енергозбереження та експлуатація систем теплопостачання : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Г.С. Ратушняк, Г.С. Попова. Вінницький національний технічний ун-т. Вінниця : УНІВЕР-СУМ-Вінниця, 2014. 136 с.
5. Товажнянський Л.Л. Енергозбереження. Проблеми енергетики XXI століття : навч. посібник. Київ, 2016. 200 с.

REFERENCES:

1. Alternative fuels and other alternative energy sources: monograph / A. Adamenko, V. Vysochanskii, V. Lotko, M. Mikhailov. Ivano-Frankivsk: IME, 2017. 432 p.
2. Melnik L. Economics of energy: textbook / L. Melnik, O. Karintseva, I. Sotnik. Sumy: VTD "University book", 2006. 238 p.
3. Onishchuk G. Problems of development of the urban complex of Ukraine: theory and practice: monograph / edited by S. Doroguntsov. Kyiv: Nauk. world, 2016. 439 p.

4. Ratushnyak G. Energy saving and operation of heat supply systems: studies. benefit. for students. higher studies. zacl. / G. Ratushnyak, G. Popova. Vinnytsia national technical University-T. Vinnitsa: UNIVER-SUM-Vinnitsa, 2014. 136 p.
5. Tovazhnyansky L. Energy Saving. Energy problems of the XXI century: studies. benefit. Kiev, 2016. 200 p.

Galyna Kuznyetsova

*Candidate of Economic Sciences, Doctoral Candidate,
International University of Business and Law*

DESIGN OF SMALL ENERGY SYSTEMS IN THE REGIONS BASED ON RENEWED ENERGY SOURCES

Objective. The article deals with the main aspects of the design of small power systems based on renewable energy sources, the issues of their introduction into the existing power system of the country's regions and the features of this process. The main measures to improve the efficiency and optimize the structure of renewable energy sources are considered. It is noted that the choice of functional, technical and technological structure of the power system is one of the main and paramount aspects of the creation of power plants using renewable energy sources in the regions. The necessity to have methods of mobile assessment of energy resources of the required area to be able to determine the share of each of the sources of renewable energy is justified. Such techniques should reflect the processes that actually occur in the production and distribution of energy, easily adapt to given conditions and have a high degree of automation. Ukraine seeks to become as close as possible to Europe in many areas. Energy is no exception. Ukraine seeks to attract investment in renewable energy. However, the development of this segment in the regions is hampered by technical difficulties, which will force you to limit the construction of new generating capacities. One of the most serious problems of renewable energy is the problem of maintaining the balance of the daily schedule of generation/consumption of electric energy, which is associated with uneven power generation of SES and WES. Peaks and dips in the capacity of WPP and SES should be compensated by their capacities. Maneuvering capacity of existing HPPs is limited, and these stations cover morning and evening peaks in consumption. Existing thermal units of thermal power plants compensate for peaks and failures of "green" generation. These units were designed and built in Soviet times; they are not designed for rapid maneuvering in a large power range. These are non-accounting, uneconomical modes of operation, which lead to rapid wear and tear of equipment. New modern maneuverable capacity, which could perform the function of balancing, since the collapse of the USSR are not built.

Methods: the article widely uses the works of domestic and foreign researchers in the field of Economics, management, corporate management and organizational behavior. When writing the article, the author used system, situational and complex analysis, methods of sociological and comparative analysis, correlation and regression analysis, methods of logic, comparison and generalization.

Results. It is necessary to have methods of mobile assessment of energy resources of the required area, so that it was possible to determine the share of each of the sources of renewable energy. The methods should reflect the processes that actually occur in the production and distribution of energy, easily adapt to given conditions and have a high degree of automation. The proposed scheme clearly demonstrates the decision-making processes for the development of the power facility. The methodology of carrying out pre-project researches and planning of development of power systems in regions on the basis of RES is offered allows to trace more deeply and in detail prospects and possible consequences of introduction of RES in an existing network, and also to check and estimate possibilities of the solution of existing problems in power at the expense of RES.

Scientific novelty. The generalized scheme of formation of structure of power system based on renewable energy sources for providing consumers at all specific conditions and data on the consumer and its region of an arrangement is resulted. Due to the growing role of renewable energy sources, their introduction into the existing power systems of the regions and the features of regional design, as well as the improvement of this process is currently an urgent task that requires a comprehensive study. The choice of functional, technical and technological structure of the power system is one of the main and paramount aspects of the creation of power plants using renewable energy in the regions.

Practical importance: the results of the study can serve as a methodological and methodical basis for further study of the process of formation of modern power engineering of regions.

НОТАТКИ

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**Кулаковський К.О.**ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ..... 3**Петрова Г.Є., Малюта І.А., Бережнюк І.Г.**СУЧАСНА ТОРГІВЛЯ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН
ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ ЯК ВЕКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....10

СЕКЦІЯ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**Гомон М.В.**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....16**Соболева І.В.**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ..... 21

СЕКЦІЯ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Білан О.С.РОЛЬ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ І ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА..... 26**Братута О.Г.**

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ..... 30

Джерелюк Ю.О.ЗАСТОСУВАННЯ СЦЕНАРНОГО ПІДХОДУ
ДО СИСТЕМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ
АНТИКРИЗОВОЇ СТІЙКОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 36**Новікова Н.М.**ВИБІР ПОСТАЧАЛЬНИКІВ ТОВАРНИХ РЕСУРСІВ
ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ..... 43**Онищук Н.В.**

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ВІННИЦЬКОМУ РЕГІОНІ.....49

Рудь О.О.ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ТЕОРІЇ РЕАЛЬНИХ ОПЦІОНІВ
ДЛЯ ОБҐРУНТУВАННЯ ВАРТОСТІ УГОД M&A..... 55**Шпак Ю.Н.**ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА
ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ..... 63**Шульженко І.В., Алієва В.А.**СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ УПРАВЛІННЯ
КОНФЛІКТАМИ В ОРГАНІЗАЦІЇ.....69**Шульженко І.В., Остапенко С.Ю., Симоненко В.А.**

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....73

СЕКЦІЯ 4

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Козирева О.В.ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ
РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОСТОРОВИХ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ.....78**Мінакова О.О.**РЕГРЕСІЙНА МОДЕЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ОСНОВНИМИ ПРОДУКТАМИ ХАРЧУВАННЯ..... 85**Пікулик О.Б.**РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....91**Свида І.В.**АЛГОРИТМ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ РЕГІОНУ
ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ.....97

СЕКЦІЯ 5 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Табанова А.І., Сало Я.В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	101
Філіпчук В.Р. РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ЗА УМОВ ПОГЛИБЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	106

СЕКЦІЯ 6 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Гапонюк М.А. СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В КОРПОРАТИВНІ ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ.....	112
Ільчук В.П., Шпомер Т.О. ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО МАШИНОБУДУВАННЯ.....	118
Коваленко В.В. РОЗВИТОК FINTESCH: ЗАГРОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ БАНКІВ УКРАЇНИ.....	127
Бойко Д.І., Коковіхіна О.О., Лисьонкова Н.М. ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ БОРГОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ТА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЇЇ ЗАГРОЗ.....	134
Лактионова О.Е., Мандра Н.Г. СТРАХОВІ УСЛУГИ, МЕНЕДЖМЕНТ НА МЕТОДАХ АУТСОРСИНГА.....	140

СЕКЦІЯ 7 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Пилипенко Л.М., Тивончук О.І. ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ АМОРТИЗАЦІЇ ТА ЗНОСУ НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	147
Shmatkovska T.O. MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES IN STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING IN THE RATING ASSESSMENT OF THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE.....	152

СЕКЦІЯ 8 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Горбатюк К.В. ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ R ДЛЯ НЕЧІТКОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ.....	159
Горбачук В.М., Дунаєвський М.С., Сулейманов С.-Б. ПОКВАРТАЛЬНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЦІЛЬОВОЇ СТРУКТУРИ ЕКСПОРТУ ЗАПОРІЖЧИНИ У 2017–2018 РР.....	165
Кузнецова Г.О. ПРОЕКТУВАННЯ МАЛИХ ЕНЕРГОСИСТЕМ В РЕГІОНАХ НА ОСНОВІ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ.....	176

Наукове видання

ПРИАЗОВСЬКИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

Електронний науковий журнал

4(09) 2018

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *В.О. Удовиченко*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Засновник:

Класичний приватний університет

Адреса редакції журналу: вул. Жуковського, 70-б, каб. 219,
м. Запоріжжя, Україна, 69002

Відповідальний секретар: Трохимець Олена Іванівна

E-mail: journal@rev.kpu.zp.ua

Телефон: +38 (095) 369-23-67